

ZGODOVINA

Letnik XIII • številka 3–4 • MMIV

Poština plačana pri pošti 1102 Ljubljana

V Š O L I

Zavod
Republike
Slovenije
za solstvo

Vstopanje Slovenije v Evropsko unijo

Zgodovina v šoli

13. letnik, številka 3-4/2004

ISSN 1318-1416

Izdajatelj in založnik: Zavod Republike Slovenije za šolstvo

Predstavniki: Alojz Pluško

Uredniški odbor:

Vilma Brodnik, prof. (Zavod RS za šolstvo), dr. Marjan Drnovšek (Inštitut za slovensko izseljenstvo pri ZRC SAZU), izr. prof. dr. Stane Granda (Zgodovinski inštitut Milko Kosa pri ZRC SAZU), doc. dr. Janez Marolt (Pedagoška fakulteta Maribor), dr. Danijela Trškan (Filozofska fakulteta v Ljubljani), Srečko Zgaga, prof. (Gimnazija Poljane v Ljubljani), Katja Mahorčič, prof. (Šolski center Nova Gorica), Marjan Rode, dipl. zgodovinar (Osnovna šola Bičevje v Ljubljani), Elissa Tawitian, prof. (Osnovna šola Ivana Cankarja na Vrhniki), Damjan Snoj, prof. (Osnovna šola Preserje)

Odgovorna urednica: Vilma Brodnik, prof.

Jezikovni pregled: Tine Logar, prof.

Naslov uredništva: Vilma Brodnik, ZRSS, OE Ljubljana
Parmova 33, 1000 Ljubljana
Tel.: 01/23 63 119, faks: 01/23 63 150
e-naslov: Vilma.Brodnik@zrss.si

Urednica založbe: Zvonka Labernik

Oblikovanje: KULT, oblikovalski studio, Simon Kajtna, s. p.

Računalniški prelom: Boex DTP d. o. o., Ljubljana

Tisk: Present d. o. o., Ljubljana

Naročila:

ZRSS –Založba, Maja Hribar Mlakar, Poljanska cesta 28, 1000 Ljubljana, e-naslov: zalozba@zrss.si, faks: 01/30 05 199

© Zavod Republike Slovenije za šolstvo, 2005.

Vse pravice pridržane. Brez založnikovega pisnega dovoljenja ni dovoljeno nobenega dela te revije na kakršenkoli način reproducirati, kopirati ali kako drugače razširjati. Ta prepoved se nanaša tako na mehanske oblike reprodukcije (fotokopiranje) kot na elektronske (snemanje ali prepisovanje na kakršenkoli pomnilniški medij).

Fotografijo zasedanja evropskega parlamenta je posnel Klemen Žumer.

Zastave članic Evropske unije so objavljene z dovoljenjem Prešernove družbe iz knjige Spoznajmo Evropsko unijo.

Letna naročnina:

8.500,00 SIT – cena štirih številke za šole in ustanove

6.700,00 SIT – cena štirih številke za posameznike

6.200,00 SIT – cena štirih številke za dijake, študente in upokojene

2.200,00 SIT – cena posamezne številke v prosti prodaji

44 EU (posamezna številka) 11 EU – cena štirih številke za tujino

NOVO V ZGODOVINI

Izšel je novi DVD program, *Debatne tehnike in dramatizacija*, ki k pouku zgodovine prinaša novost, ki jo bodo s pridom uporabljali tako učitelji kot učenci. Prikazana je uporaba različnih debatnih tehnik in dramatizacije pri pouku zgodovine, ki naredijo pouk veliko bolj zanimiv, predvsem pa navaja učence na vseživljenjsko učenje. Pri tako organiziranem pouku učenci ne nastopajo le v vlogi poslušalcev, ampak se učijo veščin timskega dela, samostojnega učenja z uporabo različnih medijev, življenja v različne perspektive zgodovinskih dogodkov in osebnosti ter interpretacije in prezentacije izbranih zgodovinskih dogodkov in pojavov.

Videoprogram je namenjen osnovnim in srednjim šolam.

DVD

Več informacij na:
spletni strani www.videofon.si/katalog ali na telefonski številki [04] 581 4010.

produkcija, multimedija in založništvo

videofon

ZGODOVINA

Letnik XIII
številka

3-4

MMIV

V Š O L I

Uvodnika

Alojz Peterle

Evropska zgodovina ali kako živeti z razlikami 3

Alison Cardwell

Bralcem Zgodovine v šoli 3

Od jugoslovanskih vojn do evropske ustave

Dr. Jože Pirjevec

Jugoslovanske vojne 1991–1999 4

Dr. Božo Repe

Slovenska osamosvojitve 12

Ana Galjot, Vilma Brodnik

Iz zgodovine vključevanja Slovenije v Evropsko unijo 36

Jean-Pierre Vonarb

Mnenja o položaju Slovenije po vstopu v Evropsko unijo 41

Jean-Pierre Vonarb, Anka Pogačnik

Na poti k evropski ustavi 46

Sodobna didaktika pouka zgodovine v teoriji in praksi

Dr. Danijela Trškan

Osebna mapa učenčevih dosežkov 56

Dr. Dragan Potočnik

Ekskurzije in pouk zgodovine 65

Gisela Teistler

Učbenik zgodovine v Nemčiji: Oblika in funkcija na začetku 21. stoletja 68

Drobci iz šolske prakse

Verica Peterle – Grahonja

Srečanje z dediščino 83

Anita Mirjanič

Pro et contra v osnovni šoli 90

Marija Pevec

Likovno izražanje dijakov pri pouku zgodovine v aranžerskem programu 92

Tatjana Sabo

Judje v Lendavi – Gradivo za pripravo na strokovno ekskurzijo 95

Marjana Tratnjek Pavc

K Hadiku v Lendavske gorice – Gradivo za pripravo na strokovno ekskurzijo 97

Nacionalni preizkus znanja zgodovine 2004

Mag. Pavla Karba

Poročilo glavne ocenjevalke za zgodovino 98

Zgodovina in matura

Vladimir Ovnič

Zgodovina na maturi 2004 99

Naš pogovor

Goranka Kreačič

Mednarodno sodelovanje na področju šolstva: Izobraževalni programi Sveta Evrope. Pogovor z Viljano Lukas in Tatjano Jurkovič 102

Goranka Kreačič

Pogovor z Majdo Širok, direktorico Centra za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja – CMEPIUS 105

Seminarji

Vilma Brodnik

Pomladni dan v Evropi 2004 – Širitev, Srečanje v Državnem zboru RS 2. aprila 2004 108

Goranka Kreačič

Konferenca »Pomen mobilnosti v Evropski uniji«, Ljubljana, 6. april 2004 109

Goranka Kreačič

Poučevanje zgodovine v Walesu danes, Llandudno, Severni Wales, 23.–28. marec 2004 110

Dr. Darko Štrajn

Posvet o učbenikih zgodovine v Kairu od 12. do 15. decembra 2004 113

Dunja Dobaja

Ženske skozi zgodovino, 32. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Celje, 30. september – 2. oktober 2004 115

Mag. Andreja Valič Zupan

Drugo zborovanje učiteljev zgodovine v Novi Gorici, 12.–13. marec 2004 119

Tekmovanja iz znanja zgodovine

Boris Bovha, Arjana Marinič

III. državno tekmovanje mladih zgodovinarjev srednjih šol 120

Mag. Monika Kokalj Kočevar

Program raziskovalnih nalog mladih zgodovinarjev 121

Vojko Kunaver

V šolskem letu 2003/2004 je potekalo sedmo tekmovanje iz znanja zgodovine v osnovnih šolah 123

Poročila, ocene, mnenja

Martina Boden: Evropa – naša preteklost in sedanjost (*Elissa Tawitian*) 124

Spoznajmo Evropsko unijo (*Elissa Tawitian*) 124

Tomaž Mastnak: Evropa: med evolucijo in evtanazijo (*Goranka Kreačič*) 125

Carlo Spartaco Capogreco: I campi del duce: l' internamento civile nell'Italia fascista (1940–1943) (*dr. Damijan Guštin*) 127

Milan Balazic: Slovenska demokratična revolucija 1986–1989: civilna družba, nacionalni program in ljubljanski proces (*Goranka Kreačič*) 130

Metod M. Milač: Kdo solze naše posuši (*mag. Tine Golež*) 131

Dve domovini – Two Homelands. Razprave o izseljenstvu.

19. številka, 2004 (*Elissa Tawitian*) 133

Histoire Terminale, Collection J. Marseille (*dr. Danijela Trškan*) 134

Triaud Caroline: Composition, étude et commentaire de documents.

Histoire et géographie (*dr. Danijela Trškan*) 135

Lacey Greg, Shephard Colin: GCSE Questions and Answers, Modern World History (*dr. Danijela Trškan*) 136

Issues in History Teaching (*dr. Danijela Trškan*) 137

Haydn Terry, Arthur James, Hunt Martin: Learning to Teach History in the Secondary School. A companion to School Experience (*dr. Danijela Trškan*) 138

International Journal of Historical Learning, Teaching and Research

Letnik 1, št. 1, 2000 (*dr. Danijela Trškan*) 139

Evropska zgodovina ali kako živeti z razlikami

»Zgodovina je dobra učiteljica, samo učencev ne najde«.

Zgodovina za posameznika ni tisto, kar se je zgodilo, ampak kar o tem sam ve. Do védenja pa pride najprej v šoli.

Zadrega šole je, kaj od bogatega dogajanja v preteklosti predstaviti mladim ljudem, da bodo svet bolje razumeli in se v njem laže znašli. Kaj je bolj in kaj manj pomembno? Ne gre samo za informiranje, gre tudi za vzgojo in za razlaganje – interpretiranje.

Četudi je pouk zgodovine v pristojnosti držav članic Evropske zveze in države ne bodo dovolile, da bi jim kdo drug predpisoval njegovo vsebino pouka, je vse več pobud in pričakovanja, da bi se v odnosu do skupne evropske preteklosti vendar nekaj zgodilo tudi v zvezi s poukom zgodovine. Gre za izziv, ki bi po prepričanju mnogih mladim ljudem lahko pomagal razvijati smisel za skupno, ne da bi se zato odpovedovali lastni narodni in državni identiteti.

Problem človeških skupnosti v malem in v velikem je, kako živeti s številnimi razlikami jezikovne, mnenjske, spolne, rasne, verske, socialne ali interesne narave. Zgodovino bi lahko gledali prav skozi odnos do različnosti, ki pozna širok register od fizičnega likvidiranja, podrejanja posameznikov in celih narodov do spoštovanja drugega in drugačnega.

Veliko bi storili že, če bi se lahko dogovorili za priporočila glede osnovnih informacij. Recimo, da bi bilo do-

bro povedati šolarjem, koliko različnih narodov (ne samo držav) in jezikov živi v Evropi, koliko je bilo med njimi vojn in koliko žrtev. Nacionalne zgodovine gledajo rade skozi zmage, skupni evropski pogled bi moral biti bolj odprt do žrtev. Po razlagalni strani bi bilo treba spregovoriti o vzrokih za vojne, s posebnim poudarkom pa nato o podlagah za nastanek in miren razvoj Evropske zveze. Pozorni bi morali biti na koncept nacionalne države, na status človeka v različnih družbenih redih. Posebej bi bilo treba obdelati naravo totalitarizmov, zlasti njihovo nasilno urejanje (odpravljanje) različnosti za razliko od koncepta »enotnosti v različnosti«, ki temelji na spoštovanju dostojanstva vsakega človeka in vseh narodnih identitet. Znotraj Evropske zveze vprašanj različnosti ne rešujemo s konflikti in premikanjem meja, temveč s kompromisi.

Evropska zveza je nastala, ker so njeni očetje pred več kot petdesetimi leti zmogli postaviti sodelovanje med državami na nove temelje: skupne vrednote, načela in pravila igre. Uvedli so »skupno metodo«, s katero je Evropska zveza privlačna še za vrsto držav kandidatki za vstop. Del evropske razsežnosti pouka zgodovine bi bil zaželen ravno v tej smeri: kaj nam je pomagalo k skupni rasti, sožitju in sodelovanju, kaj pa nas je oddaljevalo od tega.

Alojz Peterle, poslanec v Evropskem parlamentu

Bralcem Zgodovine v šoli

Odkar je bil leta 1949 ustanovljen Svet Evrope, predstavljata zgodovina in poučevanje zgodovine središče njegovih izobraževalnih dejavnosti. Pomen poučevanja zgodovine je posebej poudarjen v Evropski konvenciji o kulturi iz leta 1954, ki letos praznuje svojo petdesetletnico.

Dejavnost Sveta Evrope pri poučevanju zgodovine je ponovno pridobila na pomenu po spremembah v Srednji in Vzhodni Evropi v zgodnjih devetdesetih letih, ko je bil Svet Evrope naprošen naj pomaga svojim novim članicam prenoviti zgodovinsko izobraževanje ter:

- pripravi nova merila in kurikulume,
- razvije in izda nove zgodovinske učbenike,
- zagotovi stalno strokovno izpopolnjevanje učiteljev zgodovine.

Slovenski učitelji Zgodovine so se zelo hitro vključili v to razpravo in začeli izmenjavati svoje izkušnje z učitelji iz drugih evropskih držav. Slovenija je v imenu Sveta Evrope organizirala tudi nekaj sestankov, na katerih so obravnavali zgodovino in poučevanje. Prav pred kratkim je tako izpeljala regionalni seminar o paktu stabilnosti z naslovom

»Poučevanje začetka druge svetovne vojne« (Bled, 18.–20. oktober 2001).

Ministrski komite Sveta Evrope priznava pomen zgodovinskega izobraževanja in tako je oktobra 2001 sprejel »Priporočila za poučevanje zgodovine v Evropi enaindvajsetega stoletja«. Omenjena priporočila podajajo načela za pouk zgodovine v Evropi in poudarjajo, da bi morale poučevanje zgodovine v demokratični Evropi zavzemati središčno mesto v izobraževanju odgovornih in dejavnih državljanov in prispevati k razvijanju spoštovanja vsakovrstnih razlik in temeljiti na poznavanju narodne identitete in načel strpnosti. Priporočila pa vzpodbujajo tudi evropsko dimenzijo pri poučevanju zgodovine, podajajo primere učnih vsebin in metod ter poudarjajo pomen pouka in ohranjanja zgodovinskega spomina itd.

Priporočila poudarjajo tudi pomen visokošolskega in nadaljnega izobraževanja in usposabljanja učiteljev zgodovine. Nadaljnje izobraževanje in usposabljanje učiteljev zgodovine je bilo ena od prednostnih nalog Sveta Evrope, ki jih je skupaj z Eurocliom opravljal v Srednji in Vzhodni Evropi.

Zgodovinsko izobraževanje v Sloveniji je zelo napredovalo od sredine devetdesetih let, ko smo začeli sodelovati, saj so slovenski učitelji zgodovine k razpravi prispevali:

- nove pristope k poučevanju zgodovine,
- pomen ohranjanja različnih pogledov pri poučevanju zgodovine,
- načine poučevanja spornih in občutljivih vprašanj,
- poučevanje tolerance s pomočjo zgodovine,
- medsebojno razumevanje.

Trenutno se Svet Evrope loteva velikega projekta z naslovom »Evropska dimenzija poučevanja zgodovine«, v katerem bodo sodelovale vse države članice. Projekt – ki je bil razvit v sodelovanju z učitelji zgodovine iz vseh držav članic in v skladu z Priporočili – se nanaša na ključ-

ne letnice in dogodke, ki so oblikovali sodobno zgodovino Evrope: 1848, 1912/13, 1919, 1945 in 1989.

O vsaki od omenjenih letnic je bila oz. bo organizirana posebna konferenca, poleg tega pa je bila, ob pomoči koordinatorjev, ki prihajajo iz držav članic Sveta Evrope, med njimi tudi iz Slovenije, izdelana tudi cela vrsta CD-ROM-ov.

Sodelovanje Slovenije v zgodovinskih izobraževalnih programih Sveta Evrope je pomembno, prispevek slovenskih učiteljev zgodovine pa dragocen. Velikodušnost, s katero so učitelji zgodovine delili svoje izkušnje, ter gostoljubnost, ki jo je pokazala Slovenija v zadnjih nekaj letih, zelo cenijo vsi tisti, ki so sodelovali pri delu Sveta Evrope.

Alison Cardwell, predstojnica Oddelka za zgodovinsko izobraževanje, Glavni direktorat IV za izobraževanje, kulturo in dediščino, mladino in šport, Sekretariat Sveta Evrope.

Dr. Jože Pirjevec, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Fakulteta za humanistične študije Univerze na Primorskem, Filozofska fakulteta v Trstu

Jugoslovanske vojne 1991–1999

Prvi, ki je javno spregovoril o možnosti oboroženega spopada na jugoslovanskih tleh, je bil predsednik srbske republike Slobodan Milošević. Na svečanosti, organizirani na Vidov dan 28. junija 1989 ob 600. obletnici Kosovske bitke, je tistim, ki niso hoteli sprejeti takšne rešitve jugoslovanske krize, kakršno je sam ponujal, zagrozil s silo in s tem povedal, da se srbski narod ne namerava sprijazniti z decentralizacijo in demokratizacijo federacije. Njegove besede pa so povzročile nasprotni učinek od pričakovanega. Prepričale so nesrbske narode znotraj Jugoslavije, v prvi vrsti Slovence in Hrvate, da je treba pospešiti napore za spremembo režima in čim bolj zakoliti svojo avtonomijo v odnosu do Beograda. Že spomladi naslednjega leta so Slovenci organizirali svobodne volitve, na katerih je zmagala koalicija Demos, sledili pa so jim Hrvati, ki so množično glasovali za nacionalistično Hrvatsko demokratsko zajednico (HDZ) pod vodstvom bivšega Titovega generala Franja Tuđmana.

Poleti 1990 se je Jugoslavija znašla razdeljena na tri različne stvarnosti. V Sloveniji je nova vlada, ki ji je predsedoval krščansko usmerjeni demokrat Lojze Peterle, zastavila vse sile, da bi preoblikovale skupno državo v ohlapno konfederacijo ali da bi se, če to ne bi bilo mogoče, od nje odcepila. Na Hrvaškem je HDZ vpeljala režim, ki ni skrival svojih ustaških nostalgij in je skušal čim prej spremeniti odnose sil znotraj republike, predvsem kar je zadevalo vlogo srbske manjšine v njenem političnem in gospodarskem ustroju. Čeprav so namreč Srbi na Hrvaškem

predstavljali le 14 odstotkov prebivalstva, so zaradi svojega sodelovanja v narodnoosvobodilnem boju in zaradi privrženosti Zvezi komunistov zasedali po vojni pomembna mesta v upravi in v industriji. Preostale jugoslovanske republike pa so bile poleti 1990 še vedno v primežu starih oblastnih struktur. To velja predvsem za Srbijo in za njeni avtonomni pokrajini, Vojvodino in Kosovo, pa tudi za republiko Črna gora, ki so bile pod nadzorom Miloševićevih pristašev. Srbski voditelj je v zadnjih treh letih doživel nenavaden politični vzpon: iz anonimnega partijskega aparatčika se je prelevil v karizmatičnega »vožda« vsega naroda, saj je znal za krepitev svoje oblasti spretno izrabiti revščino in zbežanost ljudskih množic, ki ju je povzročila neustavljiva jugoslovanska kriza. Pri tem je igral na nacionalistično struno, trdil da so Srbi ogroženi v lastni republiki, še bolj pa na Kosovu, v Bosni in Hercegovini in na Hrvaškem, ter ugotavljal, da je izhod iz zagate, v katero so zašli, samo eden: treba je znova vzpostaviti politično in gospodarsko enovitost Jugoslavije ter se upreti separatističnim težnjam v prvi vrsti Slovencev in Hrvatov. Ta preprosti recept za premostitev jugoslovanskih težav ni požel navdušenega odobravanja samo znotraj večine srbskega naroda, ampak je naletel na odobravanje tudi v vrhu Jugoslovanske ljudske armade. Njen starešinski zbor, v katerem so bili Srbi in Črnogorci tradicionalno močni, je delil namreč prepričanje Miloševića in njegovih pristašev, da je močna Srbija jamstvo za močno Jugoslavijo in da bo slednjo mogoče ohraniti le s politiko »trde roke«.

Izid volitev na Slovenskem in na Hrvaškem je močno vznemiril najvišje vojaške poveljnike JLA, toliko bolj, ker so se zavedali, da obe republiki nista povsem razoroženi. Že dve desetletji sta namreč razpolagali z lastnimi enotami Teritorialne obrambe, ustanovljene po posegu čet Varšavskega pakta na Češkoslovaškem. Ker se je Tito bal, da bo do Sovjetska zveza in njeni sateliti skušali v primeren trenutku zatreti jugoslovansko samoupravno ureditev, tako kot so avgusta 1968 zatrli »praško pomlad«, je po tem dramatičnem dogodku oblikoval obrambni koncept, ki je računal v primeru tuje zasedbe na oboroženi odpor vojske, obenem pa tudi na vstajo ljudskih množic po vzorcu partizanskega boja med drugo svetovno vojno. Pod geslom »Nič nas ne sme presenetiti« so organizirali v posameznih republikah Teritorialno obrambo, ki je postala za vodilne generale JLA nadvse sumljiva, ko sta v Sloveniji in na Hrvaškem zmagala Demos oziroma HDZ. Da bi novim oblastnikom v Ljubljani in Zagrebu od samega začetka spodnesli tla pod nogami, so jo sklenili razorožiti in v ta namen ukazali prenos orožja iz njenih skladišč v vojašnice. V Sloveniji se je omenjena poteza le delno posrečila, ker so jo zaustavili predsednik republike Milan Kučan, obrambni minister Janez Janša in notranji minister Igor Bavčar. Na Hrvaškem pa je imela več uspeha zaradi neodločnosti Tuđmanove vlade in sodelovanja lokalnih Srbov s poveljstvom JLA.

Ta dogodek je že napovedal, da bosta obe republiki odgovorili drugače na nevarnost, ki jima je pretela s strani srbskega hegemonizma in oblastiteljnosti vojske. V Sloveniji so se začeli zavedati, da možnost oboroženega spopada z JLA ni izključena, in so se pod Janševim vodstvom nanj začeli pospešeno pripravljati. Pri tem so organizirali tajno Narodno zaščito, ki so jo skušali opremiti z orožjem, kupljenim v tujini, okrepili so enote milice, obenem pa organizirali protiobveščevalno službo, ki je imela svoje ljudi v samem vrhu JLA. Manj uspešni so bili na Hrvaškem, čeprav so se tudi sami zavedali, da je nevarnost spopada z vojsko velika, in so prav tako začeli organizirati lastne oborožene sile. Pri tem ne gre spregledati, da se je čez poletje 1990 Tuđmanova vlada znašla v bistveno težjem položaju kot Peterletova. Medtem ko je slednja lahko računala na plebiscitarno podporo slovenskega prebivalstva, se je zagrebška morala že ubadati z uporom Srbov, ki je izbruhnil v Krajini vzdolž bosanske meje. Na tem območju je prišlo do tako imenovane »balvanske revolucije«, ko so lokalni ekstremisti začeli oblikovati na terenu lastno oblast z namenom, da se odcepijo od »ustaške« Hrvaške. Na glavne prometnice so postavljali zapore iz hlodov, razoroževali so hrvaške policijske enote in pri tem uživali podporo JLA, ki je sicer trdila, da namerava posredovati med sprtimi stranmi, v resnici pa bolj ali manj očitno podpirala Srbe.

Med jesenjo 1990 in pomladjo 1991 so se v obeh upornih republikah razmere stopnjevale do vrelišča. Tako v Sloveniji kot na Hrvaškem je JLA skušala dokazati, da obvladuje položaj, očitno pa je bilo, da je tudi sama v

krizi, saj do vojaškega udara, ki ga je njen vrh načrtoval marca 1991 ni prišlo, delno zaradi tega, ker ni bilo pričakovane ruske podpore, pa tudi ker se minister za obrambo, general Veljko Kadijević, za ta protiustavni korak ni mogel odločiti. Čeprav so medtem tudi v ostalih jugoslovanskih republikah izpeljali volitve, ki so povsod – razen v Črni gori – zabeležile vsaj formalno izginotje Zveze komunistov in uveljavile strankarski pluralizem, se je razkorak med zagovorniki centralizma z Miloševićem na čelu in njegovimi nasprotniki še poglobil. Slovenci so 23. decembra 1990 organizirali plebiscit, s katerim so se odločili, da se bodo osamosvojili, če v prihodnjih šestih mesecih med posameznimi republikami ne bo prišlo do sprejemljivega sporazuma. Ker se, kljub številnim pogajalskim poskusom, to ni zgodilo, je skupščina v Ljubljani 25. junija razglasila samostojnost, ki je bila v naslednjih 24 urah udejanjena, saj je slovenska vlada prevzela nadzor nad državnim ozemljem in nad mejami z Italijo, Avstrijo, Madžarsko in Hrvaško. Takoj ko je novica o tej odločitvi prišla v Beograd, se je sestala zvezna vlada, ki je sklenila, da bo ukrepala proti »separaristom«, predvsem zato, da v kali zatire podobne težnje v ostalih nesrbskih republikah. Če bi tudi drugod začeli spreminjati republiške meje v državne – je menil Veljko Kadijević –, bi bila državljanska vojna neizbežna. »Zagotavljam vam, da bo v tem primeru v Jugoslaviji kri segla do kolen,« je zlovešče napovedal.

Pod vtisom teh besed je zvezna vlada 26. junija ob dveh ponoči odločila, da nad mejnimi prehodi ponovno prevzame nadzor, in zadolžila obrambno ministrstvo, naj sodeluje z notranjim, če bi prišlo do slovenskega oboroženega odpora. Ta odredba je bila sicer pravno vprašljiva, saj zvezni izvršni svet ni imel ustavnih pooblastil, da bi ukazoval oboroženim silam. Glavni štab JLA pa je navodilo izrabil za to, da je izvedel načrt, imenovan »Bedem« (Okop), ki je zorel od srede devetdesetih let z namenom, da bi vojska znova vzpostavila »zakon in red« v skladu s totalitarnimi pogledi njenih najvišjih predstavnikov.

Vojna v Sloveniji

26. junija 1991 zvečer je predsednik Milan Kučan na Trgu republike v Ljubljani razglasil neodvisnost Slovenije. Sledilo je slavje, ki so ga grozeče motili preleti vojaških letal v dokaz, da JLA slovenske suverenosti ne jemlje resno. Medtem je poveljnik 5. vojaškega območja, v katerega je bila do tedaj vključena tudi uporna republika, in je imel sedež v Zagrebu, generalom armadnih korpusov že posredoval ukaze, ki naj bi jih izpolnili naslednjega dne. Predvidevali so poseg mehaniziranih enot na slovenskem ozemlju, s čimer naj bi preprečili nadaljnje utrjevanje meje med Slovenijo in Hrvaško, pomorsko blokada koprškega pristanišča, letališča Brnik in drugih mejnih prehodov, da bi na morju, na kopnem in v zraku osamili »slovenske amaterje« in jih v štiriindvajsetih urah zlomili. Do prvih vojaških operacij je prišlo na obalnem območju

celo pred formalno razglasitvijo samostojnosti, čeprav je glavnina enot, vpletenih v poseg, zapustila vojašnice na Hrvaškem in v Sloveniji šele v zgodnjih urah naslednjega dne. Ti premiki niso presenetili slovenske Teritorialne obrambe, ki je takoj vzpostavila cestne zapore z vnaprej pripravljenimi španskimi jezdec, s tovornjaki, avtobusi in traktorji ter na ukaz predsednika Kučana proti sedmi uri zjutraj začela celo streljati na vojaške kolone ter jih zapletla v vrsto lokalnih spopadov. Šlo je za odločilni trenutek, ko se je izkazalo, da mislimo Slovenci svojo državnost tudi braniti, na kar pa zvezne sile niso bile pripravljene ne na operacijski ne na psihološki ravni. Enote JLA so poslali v akcijo brez zadostnega streliva, brez hrane in pijače v prepričanju, da gre za preprosto nalogo, ki se bo razpletla v nekaj urah. »Edina resna ovira za naše oklepne kolone,« so se norčevali po vojašnicah, »bodo polne ceste prestrašenih Slovencev, ki bodo s Kučanom in Janšo na čelu, poskušali zbežati v Avstrijo«.

Novica o izbruhu nasilja v Sloveniji je 27. junija 1991 obkrožila svet, saj Evropa od konca druge svetovne vojne česa podobnega še ni doživela. Mednarodni politični voditelji so bili po svoje prav tako presenečeni nad razvojem dogodkov kot člani zvezne vlade v Beogradu in generali v JLA, kajti tudi sami so bili prepričani, da se slovenski David ne bo uprl jugoslovanskemu Goljatu. V Washingtonu, v Bruslju in v Moskvi kot tudi v drugih prestolnicah, ki jim ni bilo vseeno, kakšna bo usoda Jugoslavije, je dolgo prevladovalo mnenje, da je treba federacijo ohraniti, pri čemer ni nikogar posebej skrbelo, kakšna bo njena notranja ureditev. Z druge strani pa je treba tudi reči, da je ni bil nihče pripravljen vojaško braniti, saj je bilo jasno, da je s padcem berlinskega zidu in propadom sovjetskega imperija Jugoslavija izgubila svoj strateški pomen nevtralnega območja med dvema nasprotnima blokoma.

V svoji odločitvi, da primejo za orožje, so slovenski voditelji gotovo upoštevali to dejstvo, ki jim je nudilo enkratno priložnost za smelo ravnanje. Obenem so tudi razumeli, da je treba v sodobnem svetu spremeniti spopad z JLA v medijski dogodek in si tako pridobiti naklonjenost mednarodne javnosti. S pomočjo izjemno sposobnega ministra za informiranje, mladega Jelka Kacina, jim je uspelo posredovati časnikarjem in televizijskim ekipam, ki so se zgrnile v Ljubljano, svojo interpretacijo dogajanja, slonečo na trditvi, da ne gre za državljansko vojno, ampak za agresijo proti suvereni državi. »V vsej jugoslovanski zgodovini,« je komentiral Slovincem sicer nenaklonjeni ameriški veleposlanik v Beogradu Warren Zimmermann, »je bil to najbolj briljanten uspeh na področju stikov z javnostjo.« Čeprav so enote JLA hitro zasedle skoraj vse mejne prehode in so zvezni Migi 28. junija bombardirali ter ohromili brniško letališče, se je vojna sreča že istega dne začela nagibati na slovensko stran. K temu je odločilno prispevala drža celotnega naroda in njegovih oboroženih sil, ki so dokazale izjemno odločnost pri zaščiti domovine, vzporedno z njo pa tudi orga-

nizacijska krhkost in psihološka nepripravljenost JLA tako na ravni navadnih vojakov, pogosto rekrutov, kot na ravni oficirskega kadra vse do najvišjih poveljnikov. Prvi so začeli množično dezerirati in se vdajati Slovincem, drugi pa so se zbegani spraševali, kako iz zagate, v katero so se tako lahkomišlno zapletli. Jasno je bilo, da je partija izgubljena in da je treba izbirati med pogajanjem za rešitev enot, blokiranih v vojašnicah in na postojankah, raztresenih po Slovenskem, ali razširitvijo spopada, do katerega je bila kritična vsa jugoslovanska javnost, vključno z večino srbske.

V ta kaotičen položaj se je že drugi dan po izbruhu nasilja vključila tudi Evropska skupnost, odločena da lastnim narodom in Američanom dokaže svojo zmožnost pogasiti požar, ki se je vnel na »domačem dvorišču«. V Jugoslavijo je poslala »trojko« zunanijh ministrov z nalogo, da razborite Balkance spravi k pameti in jih prisili k miroljubni rešitvi spora, na katerega so na Zahodu gledali prezirljivo pokroviteljsko kot na izbruh nebrzdanih plemenskih nacionalizmov. Bolj pomembno za hitro prekinitev sovražnosti na Slovenskem je bilo prepričanje, ki je medtem dozorelo v Miloševićevem krogu, da proti njeni volji uporne republike nima smisla tlačiti v prisilni jopič jugoslovanske federacije. Slovenski odpor je srbskega »vožda« spodbudil k temu, da se je odločil za alternativno možnost, na katero je že dolgo mislil: če ni mogoče ohraniti Jugoslavije, je primerno ustvariti Veliko Srbijo, ki naj bi v svoje meje zajela večino srbskega naroda v sosednjih republikah, začeni z Bosno in Hercegovino ter Hrvaško. Skratka, trditev srbskih nacionalistov od druge polovice 19. stoletja naprej, da teče zahodna meja Srbije od Jadranskega morja do madžarske meje po črti Karlobag-Karlovac-Virovitica, je v Beogradu prevladala s tem pa tudi mnenje, da je treba od načrtovane države čim prej »amputirati« Slovenijo in zahodno Hrvaško. Bolj kakor napor evropske »trojke« je prav to spoznanje botrovalo hitremu razpletu spopada v Sloveniji. 7. in 8. julija je prišlo do sestanka na Brionih, na katerem so sodelovali poleg predstavnikov Evropske skupnosti tudi voditelji Slovenije, Hrvaške in Srbije. Na njem so dosegli kompromis, s katerim sta se obe republiki obvezali, da bosta za tri mesece zamrznili svojo neodvisnost in skušali najti miroljubno rešitev krize. Bolj pomemben od tega dogovora pa je bil diskretni sporazum slovenskih predstavnikov s srbskimi, da bo JLA v omenjenem času republiko zapustila, kar je v bistvu pomenilo, da se Beograd odpoveduje celovitosti SFRJ. S tem je padla tudi zavesa na vojno dogajanje v Sloveniji, ki je vsega skupaj trajalo komaj deset dni. Kljub temu pa je povzročilo skoraj za tri milijarde dolarjev škode ter zahtevalo 313 ranjenih in 62 mrtvih – 39 pripadnikov JLA, 8 teritorialcev in policistov, 5 slovenskih civilistov in 10 tujcev (nedolžnih bolgarskih voznikov tovornjakov, ki so jih zvezna letala napadla na Dolenjskem). Teritorialna obramba je zajela 4782 ujetnikov, onespособila pa 31 tankov, 4 helikoptere in 230 drugih vozil. Od 25.000 vojakov JLA, kolikor jih je bilo v

Sloveniji, jih je skoraj 8000 dezertiralo ali se predalo. Oblasti so jih nahranile, jim dale vozno karto za vlak in jih poslale domov.

Vojna na Hrvaškem

Čeprav je zagrebški sabor razglasil suverenost Hrvaške istega dne kot ljubljanska skupščina, so se razmere v sosednji republiki razvijale drugače kot v Sloveniji. Tuđmanova vlada se v prejšnjih mesecih na osamosvojitve ni pripravila, posledica česar je bila, da je njena suverenost ostala na papirju. Njen obrambni minister, upokojeni general Martin Špegelj, je ob napadu JLA sicer zahteval, naj hrvaške sile obkrožijo vojašnice na lastnem ozemlju in preprečijo, da bi ga vojska izrabila kot izhodiščno točko za svoje tankovske enote, a ostal je osamljen. Tuđman ga ni podprl, prepričan, da bo našel z JLA sporazum in izvil Hrvaško brez boja iz njenega primeža. Pri tem pa se je hudo uštel: še preden se je vojna na Slovenskem končala, je prišlo v Krajini in v vzhodni Slavoniji do spopadov med hrvaškimi enotami in lokalnim srbskim prebivalstvom, ki je podleglo nacionalistični propagandi, po kateri naj bi bili Hrvati »genociden narod«.

Po brionskih dogovorih so se v širokem pasu, ki je tekel od Slavonije, mimo Krajine do srednje in južne Dalmacije, oboroženi spopadi še stopnjevali, pri čemer so v njih sodelovale poleg enot redne vojske tudi številne paravojaške skupine. Te so bile sestavljene iz lokalnega prebivalstva, prihajale pa so tudi iz Srbije in Črne gore, kjer so jih v zadnjih mesecih oblikovale skoraj vse politične stranke. Prav kmalu so se razni »martičevci«, »tigri«, »beli orli« in drugi četniki proslavili zaradi krvoločnosti, s katero so strahovali nesrbsko prebivalstvo tistega dela Hrvaške, ki naj bi bil vključen v Veliko Srbijo. V tem smislu je imela vojna na Hrvaškem od samega začetka drugačen značaj od vojne v Sloveniji. V slednji je šlo za policijsko-vojaško akcijo, katere cilj je bil vreči slovensko vodstvo in ga zamenjati z Beogradu poslušno garnituro. Na Hrvaškem so bile postavke bolj konkretne: treba je bilo začrtati novo mejo, zasesti široka območja in iz njih pregnati čim več Hrvatov in pripadnikov manjšin – predvsem madžarske –, ki so jih naseljevale. Pri tem napadalci niso izbirali sredstev in so od julija do decembra 1991 izpeljali vrsto akcij, ki so zaradi svoje nasilnosti široko odmevale v Evropi in svetu. Med njimi omenimo bombardiranje s kopnega in z morja dalmatinskih obalnih mest, v prvi vrsti Dubrovnika, čeprav je bil pod zaščito Unesca kot kulturna dediščina človeštva, in obleganje podonavskega pristanišča Vukovarja v vzhodni Slavoniji. To obleganje, ki je trajalo kar tri mesece in se je zaključilo 18. novembra z razrušitvijo mesta in pokolom skupine ranjencev in njihovih zdravnikov, je v marsičem prispevalo k spremembi odnosa mednarodne skupnosti do dogajanja na Hrvaškem. Simpatije do Srbov in do njihovih hegemonističnih teženj, ki jih je bilo čutiti v zahodnih prestolnicah, po

padcu Vukovarja sicer niso povsem zamrle, vendar je po njem dobila na teži trditev nemške vlade, da je treba priznati slovensko in hrvaško neodvisnost ter s tem dati znak JLA in Miloševićevemu režimu v Srbiji, da se z njuno osvajalsko taktiko Evropska skupnost ne strinja. Po dolgih diplomatskih pogajanjih so njene države članice 15. januarja 1992 ta korak le storile, pozneje pa so se jim pridružile tudi ZDA in Rusija. Šlo je za pomembno potezo, ki jo je spremljala tudi odločitev, sprejeta v Varnostnem svetu Organizacije združenih narodov, da pošlje v Krajino, v vzhodno in zahodno Slavonijo in na področje Dubrovnika, torej na hrvaško ozemlje, ki je bilo pod nadzorom Srbov, »modre čelade« z nalogo, da ustvarijo pogoje za miroljubno razrešitev spora. Od marca 1992 dalje so čete UNPROFOR-ja, ki so jih dale na razpolago številne evropske in neevropske države, zares zasedle svoje postojanke na omenjenih ozemljih, pri čemer pa se je kmalu izkazalo, da zastavljenih ciljev ne morejo izpolniti. Kako naj bi namreč »zagotavljale mir« med Hrvati in Srbi, ko pa ne eni ne drugi na mir niso bili pripravljeni? Kljub njihovi navzočnosti so oboji v naslednjih dveh letih nadaljevali z bolj ali manj intenzivnimi spopadi, pri čemer je zagrebška vlada lahko računala na vedno boljše organizirano vojsko, vlada Republike Srbske krajine pa na pomoč Beograda in na odločenost »modrih čelad«, da med sprtima stranema ohranjajo strogo nevtralnost. Tako je UNPROFOR dolgo časa ščitil humanitarne konvoje, ki so prevažali pomoč obubožanemu prebivalstvu, nič pa ni storil, da bi varoval Hrvate, ki so še ostali v Krajini in v Slavoniji, pred preganjanjem srbskih oblasti. S takim ravnanjem si je nakopal očitek Tuđmana in njegovih, da objektivno pomaga Srbom pri okupaciji dela hrvaške republike, kar seveda ni prispevalo k pomiritvi duhov.

Vojna v Bosni in Hercegovini

Spomladi 1992 so se razmere zapletle tudi v Bosni in Hercegovini, v kateri je bilo prebivalstvo še bolj mešano kot na vzhodnem Hrvaškem.

Po popisu, ki je bil izpeljan leto prej, je v republiki živel 44 odstotkov Muslimanov, 31 odstotkov Srbov in 17 odstotkov Hrvatov. Bili so razpršeni po celotnem ozemlju Bosne in Hercegovine, podobnemu etničnemu mozaiku, na katerem med raznimi narodi ni bilo mogoče začrtati doslednih ločnic. V kolikšni meri so bili med sabo ločeni je postalo očitno konec decembra 1990 na prvih svobodnih volitvah, ki so bile sklicane v republiki po propadu Zveze komunistov. Ob tej priložnosti so tri etnične stranke – muslimanska Stranka demokratske akcije, ki jo je vodil Alija Izetbegović, Srbska demokratska stranka Radovana Karadžića in Hrvaška demokratska zveza Stjepana Ključića – skupno pozele kar 71 odstotkov glasov in si po tradicionalnem etničnem ključu razdelile oblast. Naslednje leto, ko sta se Slovenija in Hrvaška znašli pod udarom srbskih hegemonističnih zahtev, se je

dolgo časa zdelo, da bo takšna ureditev Bosno in Hercegovino rešila pred isto usodo. Ko pa je postalo jasno, da se je beograjskemu imperializmu izmuznila najprej Slovenija in da mu je Hrvaška, kljub začetni šibkosti, zmožna kljubovati, se je težišče napetosti prevesilo v bosansko-hercegovski prostor, saj so na njem naseljeni narodi načrtovali svojo prihodnost na povsem različne načine. Medtem ko so Srbi hoteli ostati povezani z Jugoslavijo (Srbijo in Črno goro), ki bi jim edina lahko zagotavljala privilegirani položaj, na katerega so bili vajeni, so se Muslimani in Hrvati take naveze bali. Prvi so želeli utrditi neodvisnost Bosne in Hercegovine, zavedajoč se, da jim njihova številčna moč in hitra demografska rast obetata prevlado v republiki. Drugi (posebno Hercegovci) so se hoteli priključiti Hrvaški, pri čemer pa so – v pričakovanju primerne trenutke – tudi sami podpirali osamosvojitveno možnost. Konec leta 1991, ko je Evropska skupnost povabila bivše jugoslovanske republike, naj se izrazijo, ali želijo biti priznane kot samostojne države, se je na ta svojevrstni natečaj prijavila tudi Bosna in Hercegovina, kljub ostremu protestu Srbov.

Evropska skupnost je njeno kandidaturo sicer sprejela, od sarajevske vlade pa je zahtevala naj čim prej razpiše referendum, na katerem naj se ljudstvo izrazi, ali želi samostojnost ali ne. Referendum, izpeljan 29. februarja in 1. marca 1992, se je seveda iztekel tako, kakor je bilo pričakovati. Muslimani in Hrvati so glasovali za neodvisno državo, Srbi pa so referendum bojkotirali iz prepričanja ali pod pritiskom Karadžićevih pristašev. Pri tem je treba pripomniti, da so se čutili močne, saj so lahko računali na pomoč beograjske vlade in JLA, ki je po umiku čet in orožja iz Slovenije, zahodne Hrvaške in Makedonije zbrala glavnino svojega vojnega potenciala prav v Bosni in Hercegovini.

Na viharne oblake, ki so se začeli kopičiti v osrčju razpadajoče Jugoslavije, je mednarodna skupnost gledala z naraščajočo zaskrbljenostjo. Ker je bilo že v primeru Slovenije in Hrvaške očitno, da Bruselj in njegova diplomacija krizi nista kos, je tokrat prevzel pobudo Washington v prepričanju, da bosta ostra beseda in potrditev bosanske neodvisnosti opozorila Miloševića, naj se ne igra z ognjem. Evropska skupnost je pod ameriškim pritiskom 6. aprila priznala suverenost Bosne in Hercegovine, isto pa so storile naslednjega dne tudi ZDA. Pri tem pa se je ameriška diplomacija hudo uštel: namesto, da bi ta poteza obrzdala Srbe, jih je še spodbodla k akciji, ki je bila v Bosni in Hercegovini na moč podobna tisti na Hrvaškem. Tudi tu je prišlo do sodelovanja redne vojske s paravojaškimi enotami, rekrutiranimi delno v sami republiki delno pa poslanimi iz Srbije in Črne gore. Načrt, ki so ga izdelali v Beogradu, je bil preprost: nameravali so zasedi dolino Drine in Posavje ter tako vzpostaviti ozemeljsko zvezo z Republiko Srbsko krajino na Hrvaškem; obenem so si skušali zagotoviti glavnino Hercegovine z Mostarjem in zajeti Sarajevo v obroč, ki naj bi strl vsako možnost muslimanskega odpora. Ker so bila ozemlja, na

katera so ciljali, močno naseljena s Muslimani in Hrvati, so v dosego svojih načrtov uporabili taktiko nasilja, ki je v mednarodnem političnem besedišču postala znana kot »etnična čistka«. Množično so pobijali civiliste, moške zapirali v taborišča, podobna nacističnim, ženske posiljevali in bili s takim ravnanjem skoraj povsod uspešni.

Kljub strašnemu nasilju, ki so mu bili izpostavljeni, pa Muslimani in Hrvati niso klonili. S skromnimi silami, ki so jih imeli na razpolago, so organizirali odpor in tako Srbom preprečili, da bi postavili mednarodno javnost pred izvršeno dejstvo. Slednja je na dogajanje reagirala na različne načine: nekatere sile, v prvi vrsti Francija, pa tudi Anglija, so bile naklonjene velikosrbskim težnjam, medtem ko so druge z Nemčijo in ZDA na čelu vztrajale pri podpori Hrvatov in Muslimanov. Posledica te razklanosti je bila pri reševanju bosanske tragedije dokaj neučinkovita politika, ki se je izrazila predvsem v naslednjem protislovju: medtem ko je pod pritiskom Washingtona maja 1992 Varnostni svet sklenil, da bo z gospodarskim bojkotom osamil in kaznoval Srbe, ni preklical resolucije 713, s katero je septembra prejšnjega leta prepovedal prodajo orožja vsem jugoslovanskim republikam. To je pomenilo, da so Srbi, ki so imeli nadzor nad bivšo jugoslovansko vojsko, razpolagali z velikimi količinami orožja, medtem ko so bile žrtve njihovega napada skoraj brez sredstev za obrambo. Takšna politika je seveda bila nadvse primerna za razmah tihotapstva, ki se je mogočno razbohotilo in je v marsičem prispevalo k uveljavitvi organiziranega kriminala na vseh sovražnih straneh. OZN je s pomočjo Severnoatlantskega zavezništva sicer skušala zaježiti omenjene posle, v katere so bile vpletene številne države, vendar se je kljub nadzorovanju Jadranskega morja in Donave izkazala za neuspešno. Prav tako je izzvenela kot farsa njena odločitev, da pošlje »modre čelede« tudi v Bosno in Hercegovino z nalogo, da »varujejo mir«. Kakor na Hrvaškem so bile mednarodne čete tudi tu povsem nemočne in niso bile zmožne preprečiti spopadov med Muslimani in Srbi ter Srbi in Hrvati. Pa tudi ne sovražnosti med slednjimi in Muslimani ter med Izetbegovićevimi enotami in enotami njegovega tekmeča Fikreta Abdića, ki so se leta 1993 in 1994 vnele v Cazinski krajini.

Medtem ko je Bosna in Hercegovina padla v vrtnec »boja vseh proti vsem«, je mednarodna skupnost zastavila široko diplomatsko akcijo, da bi s pogovori posredovala med sprtimi narodi. Prišlo je do vrste konferenc, sestankov in diplomatskih misij, v katerih so po večini iz prestižnih vzrokov sodelovale vse velike sile, ne da bi bile zmožne preprečiti nadaljevanje medsebojnega klanja. Do odločilnega premika v tej smeri je prišlo šele spomladi 1994, ko je ameriški predsednik Bill Clinton začel misliti na ponovno izvolitev v Belo hišo. Ker mu je njegov tekmeč, republikanski senator Bob Dole, vedno glasneje očital, da kljub obljubam ni znal rešiti bosanske tragedije, je Clinton sklenil, da je treba omenjeno vprašanje čim prej spraviti z dnevnega reda. V Washingtonu so se zavedali, da bo to mogoče doseči, samo če bodo spravili med sa-

bo sprte Muslime in Hrvate in jih oborožili, tako da bodo kos srbskim vojaškim silam. Prvo nalogo je bilo relativno lahko udejanjiti, saj ameriški diplomaciji ni primanjkovalo sredstev, zato da prisili Izetbegovića in Tuđmana k podpisu mirovne pogodbe, ki je predvidevala ustanovitev Muslimansko-hrvaške federacije v Bosni in Hercegovini in njeno konfederacijo s Hrvaško. Težje je bilo oborožiti hrvaško-muslimanske enote ter jih izuriti v udarno moč, doraslo različnim srbskim vojskam, na katere je razpadla JLA. V ta namen Američani niso uporabili le svojih »svetovalcev«, ki so se nenadoma pojavili v Zagrebu in v Sarajevu, temveč so tudi dovolili, da islamski svet, v prvi vrsti Iran, tajno oboroži Hrvate in Muslime. Šlo je za tvegano akcijo, ki je kršila resolucijo 713 OZN kakor tudi zakone ZDA, po katerih je bilo prepovedano sodelovanje Washingtona s teheranskimi »teroristi« in njihovimi partnerji. Clinton se je zanjo odločil iz prepričanja, da visi njegova politična prihodnost na nitki. Angažiranost njegove administracije v tem smislu je prinesla prve sadove že maja 1995, ko so Hrvati z operacijo »Blisk« osvobodili zahodno Slavonijo in dokazali novo udarnost svoje vojske. Avgusta je sledila operacija »Nevihita«, s katero so Hrvati zavzeli Republiko Srbsko krajino in prisilili približno 200.000 Srbov v beg. V obeh operacijah so se hrvaške čete omadeževale s hudimi zločini nad civilnim prebivalstvom, ki pa se niso mogli primerjati s še težjimi zločini, za katere so bili odgovorni Srbi od začetka spopadov dalje. Najhujše se je zgodilo sredi julija 1995 v Srebrenici, eni od muslimanskih enklav, ki so se kljub srbski ofenzivi leta 1992 ohranile v Podrinju. Čeprav je bila pod zaščito »modrih čelad«, so jo čete, ki jim je poveljeval general Ratko Mladić, zavzele in ob pasivni navzočnosti UNPROFOR-ja ubile približno 7000 neoboroženih mož in fantov.

Pokol v Srebrenici, ki so ga Američani kmalu odkrili in predstavili svetovni javnosti, je predsedniku Clintonu služil za to, da še okrepi svoje napore za končanje bosanskega spopada. Pod vodstvom Richarda Holbrooka je njegova diplomacija razvila dinamično akcijo, katere cilj je bil osamiti Srbe in ustvariti proti njim široko mednarodno koalicijo. Ko so slednji 28. avgusta 1995 s hribov, s katerih so že več kot tisoč dni obstreljevali Sarajevo, povzročili v središču mesta pravi pokol, je odbila ura tudi za vojaški poseg. Natova letala so začela bombardirati srbske postojanke na terenu, medtem ko so hrvaško-muslimanske čete osvobajale obširna območja Bosne in Hercegovine. Srbi so vztrajali dober mesec, ker pa jim je odrekel podporo tudi Milošević, so nazadnje morali kloniti. 1. novembra 1995 so se v letalski bazi v Daytonu, Ohio, pod Holbrookovo taktirko začeli pogovori, ki so se jih udeležili predstavniki vseh treh sprtih strani. Po dramatičnem diplomatskem spopadu so se končali 27. novembra v skladu z ameriškimi predlogi, ki so predvidevali samostojno Bosno in Hercegovino, vendar razdeljeno na dve enoti: Republiko Srbsko in Hrvaško-muslimansko federacijo. Ta nenavadna država naj bi bila pod varstvom

Združenih narodov in Nata, kar naj bi preprečilo, ponovni izbruh spopadov. 14. decembra je bil v tem smislu v Parizu podpisan sporazum, ki je končal eno najbolj tragičnih obdobij sodobne balkanske zgodovine. Po verodostojnih podatkih je bosanska vojna terjala 200.000 do 250.000 mrtvih. 50.000 ljudi je bilo mučenih, 20.000 žensk posiljenih. V deželi naj bi bilo 143 množičnih grobišč in 715 koncentracijskih taborišč. Tem številkam je treba dodati še 2.200.000 ljudi – skoraj polovico prebivalstva –, ki so bili prisiljeni zapustiti svoje domove in iskati zatočišče v republiki sami ali pa v tujini. Zločini proti človeštvu, ki so jih na Hrvaškem ter v Bosni in Hercegovini zagrešile vse tri vojskujoče se strani, so bili tako hudi, da so narekovali Varnostnemu svetu OZN ustanovitev Mednarodnega sodišča za bivšo Jugoslavijo, ki naj bi sodilo najhujšim krivcem. Pred njim se je v zadnjih letih zvrstilo mnogo obtožencev, začeni z bivšim srbskim predsednikom Slobodanom Miloševićem. Ratko Mladić in Radovan Karadžić, ki ju velika bosanska morija najbolj bremeni, pa se še vedno uspešno skrivata pred roko pravice.

Vojna na Kosovu

Že prvi komentatorji so v Daytonskem sporazumu opazili pomembno vrzel: dejstvo, da v njem ni bilo omenjeno kosovsko vprašanje. O njem se Slobodan Milošević ni hotel pogovarjati, češ da gre za notranji problem Republike Srbije, ki ne more biti predmet razprave na mednarodni konferenci. Na Kosovu, ki je bilo po jugoslovanski ustavi priznано kot avtonomna pokrajina, so bile razmere že dolgo napete zaradi sovražnega odnosa večinskih Albancev (90 odstotkov prebivalstva) do Srbov in obratno. Ker so bili slednji prepričani, da je Kosovo »zibelka srbskega naroda«, saj so v pokrajini stali nekateri od najznamenitejših samostanov in cerkva srednjeveškega Dušanovega carstva, so skušali čim bolj okrniti njeno avtonomijo. Ko je Milošević prišel na oblast, mu je to s policijskimi metodami tudi uspelo, kar je prisililo Albance, da se pred nasiljem, kateremu so bili izpostavljeni, kot polž zaprejo v svojo lupino. Njihov voditelj Ibrahim Rugova je zagovarjal taktiko pasivnega odpora in skušal organizirati na Kosovu vzporedno s srbskim upravnim ustrojem še albanskega. Tako je nastala država v senci s svojimi šolami, uradi, bolnišnicami, ki je v glavnem črpala sredstva za preživetje iz »davka«, ki so ga plačevali Albanci na delu v tujini. Te razmere je Miloševićev režim dopuščal, saj je bilo za njegov obstoj pomembno, da se v času vojne na Hrvaškem in v Bosni in Hercegovini Albanci niso upirali in se niso udeleževali volitev (kar bi okrepilo srbsko opozicijo). Ko pa je prišlo do podpisa Daytonskega sporazuma, je sovražno sožitje med Prištino in Beogradom zabredlo v krizo: kosovski Albanci so se nenadoma zavedeli, da taktika pasivnega odpora, ki jo je zagovarjal Rugova, ne pelje nikamor, saj jih je mednarodna skupnost

na milost in nemilost prepustila srbski nadvladi. Jasno je bilo, da je treba poseči po odločnejših metodah boja in s tem prisiliti velike sile, da se bodo zavedle kosovskega vprašanja. Tako so nastale oborožene skupine, ki so se kmalu strnile v gibanje, poimenovano Osvobodilna vojska Kosova (UÇK). Njegovi člani so od leta 1996 naprej začeli napadati srbske postojanke na Kosovu in povzročili vrsto incidentov, na katere so beograjske oblasti primerno odgovorile. Pokrajina se je znašla v vrtincu nasilja, ki je med spomladjo in jesenjo 1998 doseglo zaskrbljujoče razsežnosti. Poboji žensk in otrok, množični beg civilnega prebivalstva ter nebrzdana maščevalnost srbskih miličnikov in vojakov so prisilili mednarodno skupnost, da se je aktivno vpletla v dogajanje. Milošević je posegom mednarodne diplomacije, ki so ga spremljale tudi grožnje vojaškega značaja, sicer navidezno klonil, pri tem pa se ni odpovedal tradicionalnemu programu srbskega nacionalizma, ki je težil k popolnem obvladanju pokrajine, po potrebi tudi z množičnim izgonom Albancev. V takih razmerah je v vrhu ameriške administracije postajala vedno bolj aktualna misel, ki je predvidevala poseg Severnoatlantskega zavezništva proti Srbiji. Njena poglobljena glasnica je bila državna sekretarka Madeleine Albright v prepričanju, da je treba rešiti kosovske Albance pred nasiljem, obenem pa tudi zastaviti novo zunanjo politiko ZDA. Po padcu berlinskega zidu in sovjetskega imperija so Združene države ostale edina svetovna velesila. To dejstvo jim je po mnenju washingtonskih voditeljev s predsednikom Clintonom na čelu dajalo možnost, da uveljavijo nov svetovni red, ki naj bi ustrezal njihovim vrednotam pa tudi notranje- in zunanjepolitičnim ciljem. Sredstvo za udejanjanje te strategije naj bi postal Nato, ki mu je bilo treba po padcu Sovjetske zveze določiti novo vlogo na mednarodnem prizorišču. Kosovska kriza je najvišjim ameriškim predstavnikom prišla kot naročena, da udejanjijo svojo novo »doktrino« enostranskega posega v krizna žarišča ne glede na to, ali se Varnostni svet s tem strinja ali ne. Slonela je na trditvi, da mednarodno pravo, sloneče na ustanovni listini Organizacije združenih narodov, v primeru grobe kršitve človeških pravic ne more veljati. Ni pač mogoče sprejeti načela – tako so trdili v Washingtonu –, da brez privoljenja Varnostnega sveta ni dovoljeno napasti suverene države in tako preprečiti genocid.

Izhajajoč iz teh predpostavk, v katerih so se prepletali človekoljubni nagibi s slo po globalni oblasti, so ZDA prepričale svoje zaveznice znotraj Nata, da so napadle Srbijo, ker se slednja ni hotela odpovedati svoji zatiralni politiki na Kosovu. Vojni načrt je bil preprost: zračne sile Severnoatlantskega zavezništva naj bi bombardirale srbske postojanke, dokazale svojo tehnično premoč in v nekaj dneh prisilile Slobodana Miloševića h kapitulaciji. Vojaška zmaga naj bi postala pomemben uvod v slovesnosti, ki so jih konec aprila načrtovali ob petdesetletnici Nata. V takšnem optimističnem ozračju je 23. marca 1999 njegov generalni tajnik Javier Solana avtoriziral operacijo »Allied Force«, ki pa se je prav kmalu sprevrgla

v pravo moro: Srbi namreč niso klonili, temveč so z občudovanja vredno trmo kljubovali najmočnejšemu vojaškemu zavezništvu na svetu ter v samoobrambi posegli tudi po novi, dotlej neznani taktiki. Režim Slobodana Miloševića je namreč sprožil na Kosovu pravo teroristično akcijo proti Albancem in jih na stotisoče pognal v beg proti sosednji Albaniji in Makedoniji. S tem je skušal destabilizirati obe državi in povzročiti v celotnem južnobalanskem prostoru krizo, ki naj bi Zahod prisilila k prekinitvi ognja. Čeprav so se prav kmalu med zvezniki pokazala nesoglasja glede vojaškega posega in se je vnela žolčna razprava glede možnega posega kopenskih sil proti Srbiji, je bilo vsem jasno, da Nato ne sme kloniti. Zaradi tega so ameriški strategji še okrepili bombardiranje vojaških, pa tudi industrijskih objektov in mostov na vsem območju srbske republike ter pri tem uporabili svoje najnovejše orožje, ne da bi se menili za tako imenovano »stransko škodo«, kakor so evfemistično rekli civilnim žrtvam. Vzporedno s stopnjevanjem bombnih napadov pa je stekla tudi diplomatska akcija, v kateri je poleg ZDA, Francije, Velike Britanije in Nemčije sodelovala tudi Rusija. Rezultat številnih zakulisnih pogovorov je bil sporazum, ki ga je Milošević sprejel 2. junija 1999. Pristal je na umik jugoslovanske vojske s Kosova, ki naj bi ga zasedle enote Severnoatlantskega zavezništva, upravljal pa predstavnik OZN. S tem pa se ni odpovedal suverenosti nad pokrajino, kar mu je narekovalo ugotovitev, da spopad z Natom ni bil izgubljen. V določenem smislu je imel tudi prav, saj je potek vojaškega posega Washingtonu dokazal, da se na zaveznike ne more zanesti in da bo treba v prihodnje svetovne krize posegati predvsem z lastnimi silami. Jugoslovanske vojne so v tem smislu sklenile pomembno poglavje v mednarodni politiki in odprle novo, slonečo na doktrini ameriške nadvlade, ki je ne morejo pogojevati mednarodni pravni red, niti OZN, niti interesi zavezniških držav. Razen v Sloveniji so vojni dogodki na tleh bivše SFRJ povzročili ogromno gmotno in moralno škodo, ki bo bremenila ne samo sedanjo, temveč tudi prihodnje generacije.

Izveček

Prvi je o možnosti oboroženega spopada na jugoslovanskih tleh spregovoril Slobodan Milošević na slovesnosti ob 600. obletnici kosovske bitke 28. junija 1989, ko je zagrozil s silo tistim, ki niso bili pripravljeni sprejeti njegove rešitve jugoslovanske krize. Leta 1990 so Slovenci na svobodnih demokratičnih volitvah izvolili koalicijo Demos in se na plebiscitu odločili osamosvojiti, če v naslednjih šestih mesecih ne bi sklenili sprejemljivega sporazuma. Hrvati pa so istega leta izvolili nacionalistično HDZ s Franjom Tuđmanom na čelu. Izidi volitev in plebiscit so vznemirili JLA, stopnjevale pa so se tudi napetosti s federacijo. Kljub pogajanjem do sporazuma ni prišlo, zato je slovenski parlament 25. junija 1991 razglasil samostojnost, vlada pa je prevzela nadzor nad sloven-

skim ozemljem in republiške meje spremenila v državne. Zvezna vlada je sklenila ukrepati z vojaškim posegom proti »seperatistom«. Tako se je 27. junija začela deset-dnevna vojna v Sloveniji, ki se je končala z umikom JLA iz Slovenije. Sledi prikaz drugih jugoslovanskih vojn na Hrvaškem, v Bosni in Hercegovini in na Kosovu. Zagrebški sabor je sprejel suverenost istega dne kot ljubljanska skupščina, a se na osamosvojitve ni dobro pripravil. Tuđman je menil, da bo sklenil z JLA sporazum, po katerem bo Hrvaško osamosvojil brez vojaških spopadov. Še preden se je vojna v Sloveniji končala, so se že začeli vojaški spopadi med hrvaškimi enotami in lokalnim srbskim prebivalstvom. Cilj je bil tokrat določiti novo zahodno mejo Velike Srbije in pregnati čim več Hrvatov in ne-srbskih manjšin z ozemelj, ki so jih šteli v Beogradu za svoje. Jeseni 1991 so Hrvati uspeli reorganizirati svojo vojsko in se začeli bolj učinkovito bojevati, v dogajanje pa so se vključile še »modre čelade« – UNPROFOR. Leta 1992 se je vojna razširila še v etnično raznoliko Bosno in Hercegovino. Na referendumu 29. februarja – 1. marca 1992 so Hrvati in Muslimani glasovali za neodvisno državo, Srbi pa so ga bojkotirali. Izbruhnili so krvavi vojaški spopadi in množični poboji civilnega prebivalstva. V dogajanje so posegle ZDA, Rusija in EU, pozneje pa so Natova letala celo bombardirala srbske položaje v Bosni in Hercegovini. Sredi oktobra 1995 so se začela pogajanja v Daytonu v ZDA; istega leta je bil v Parizu podpisan sporazum, po katerem je Bosna in Hercegovina suverena država, razdeljena na dve enoti: Republiko srbsko in Hrvaško-muslimansko federacijo. 1999 je sledila še vojna na Kosovu, v kateri so si srbske oblasti prizadevale »rešiti« kosovsko vprašanje z množičnim izgonom Albancev. Zato je Nato z bombardiranjem hotel prisiliti Srbijo, da bi umaknila svoje čete iz pokrajine in jo prepustila mednarodni upravi. 2. junija 1999 je Slobodan Milošević na te zahteve pristal.

Jugoslovanske vojne so končale pomembno poglavje v mednarodni politiki in odprle novo, slonečo na doktrini ameriške nadvlade, ki je ne pogojuje niti mednarodni pravni red niti upoštevanje OZN in zavezniških držav. Z izjemo Slovenije so vojni dogodki na tleh bivše SFRJ povzročili ogromno gmotno in moralno škodo, ki bo bremenila ne samo sedanjo, temveč tudi prihodnje generacije.

Abstract

The first person who spoke about a possibility of clash of arms on Yugoslav ground was Slobodan Milošević in his speech at six hundred's anniversary of The Kosovo Battle that took place on June 28, 1989. On that occasion he threatened to use force against all who were not ready to accept his solution of Yugoslav crisis. In 1990 Slovenes on free democratic elections elected coalition of Demos and in plebiscite decided for independence unless in the period of the next six months an acceptable

agreement will be reached. At the same time Croatians elected nationalistic orientated HDZ led by Franjo Tuđman. Results of the elections and the plebiscite agitated JNA (Yugoslav National Army) and intensified tensions with Federation. In spite of negotiations the agreement was not reached and therefore on June 25, 1991 Slovenian parliament proclaimed independence and government took the control over Slovenian territory and modified former republican borders into state borders. Federal government decided to take military measures against »separatists« and on July 27, 1991 Slovenian Ten Day War began. It came to an end with a retreat of JNA from Slovenia. In continuation the article presents a survey of other Yugoslav wars which occurred in Croatia, Bosnia and Herzegovina and in Kosovo. Parliament in Zagreb opt for sovereignty at the same time as a parliament in Ljubljana but it has not been well prepared for independence. Tuđman had speculated he could come to an agreement with the Yugoslav army and that on that basis Croatian independence could be reached avoiding military combat. Unfortunately conflicts between Croatian units and local Serbian population had started even before the war in Slovenia was finished. Their goal was to determine new western borders of Great Serbia and to expel as many Croats and non-Serbian minorities as possible from the territories which Belgrade held as its own property. In autumn 1991 Croatians successfully reformed their army and started to fight more efficiently which was followed also by occurrence of »Blue Helmets«- UNPROFOR. In 1992 the war spread also into ethnic diverse Bosnia and Herzegovina. In referendum which took place between February, 29 and March 1, 1992 Croatians and Muslims voted for independent state but Serbs boycotted it. As a consequence bloody military conflicts broke out and mass executions of civil population began. USA, Russia and EU intervened and later NATO planes bombed Serbian military posts in Bosnia and Herzegovina. In the middle of October 1995 negotiations in Dayton, USA started. At the same time an agreement was signed in Paris according to which Bosnia and Herzegovina became independent states divided into two units: Serbian republic and Muslim-Croatian federation. In 1999 a war in Kosovo followed in which Serbian authorities tried to »solve« Kosovo question with a help of mass deportation of Albanians. For that reason NATO tried to force Serbia by the means of bombardment to withdraw its units from the province and to surrender it to international administration. Slobodan Milošević accepted this condition on June 2, 1999.

Yugoslav wars completed an important chapter in international politics and opened a new one based on doctrine of American supremacy which has not been submitted to any international law neither to regard for UN or allied countries. With an exception of Slovenia the war on the territory of former socialist Yugoslavia has caused an enormous material and moral damage which is presenting a heavy load not only for present but also for future generations.

Dr. Božo Repe, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani

SLOVENSKA OSAMOSVOJITEV

Slovenci v jugoslovanski federaciji do Titove smrti

Koncipiranje in oblikovanje federalne (avnojske) Jugoslavije je bilo predvsem v rokah komunistov, kar je dajalo razvoju specifičen ton. Pri urejanju mednacionalnih odnosov se je upoštevala teza o reševanju nacionalnega vprašanja v kontekstu razrednega vprašanja. To je imelo vrsto posledic. Notranje meje so bile zgolj administrativne, v nekaterih primerih sicer obravnavane v Začasni narodni skupščini (kot v primeru delitve Sandžaka), največkrat pa le predmet dogovorov v političnem vrhu ali celo med posameznimi funkcionarji (kot v primeru dela makedonskega, bosanskega in še katerega ozemlja).

Zaradi posebnega položaja Komunistične partije Jugoslavije se je v družbo sicer neformalno, a zelo učinkovito prenašal partijski mehanizem demokratičnega centralizma, kar je vse do šestdesetih let onemogočalo, da bi kdo – razen najvišjih partijskih voditeljev – javno začel razpravo o mednacionalnih odnosih oz. odnosih do centra. Nacionalno vprašanje je veljalo za rešeno, posamezne »odklone« pa so reševali v najvišjem državno-partijskem vrhu.

Tudi Slovenci razmišljanj ali celo nacionalnih programov, ki ne bi tako ali drugače hkrati prejudicirali socialistične družbene ureditve, do druge polovice osemdesetih let nismo imeli. Enako velja za razmišljanja o popolni državni samostojnosti. Izjema so le emigrantski programi, med katerimi je bil v Sloveniji najodmevnejši program Cirila Žebota v šestdesetih letih, ki se je zavzemal za večstrankarstvo in konfederativno Jugoslavijo in se je deloma navezoval na program »liberalne« partijske skupine pod vodstvom Staneta Kavčiča.

Federativna demokratična Jugoslavija, sicer zapisana tudi v osnovnih programskih načelih jugoslovanske Ljudske fronte (sprejetih 7. avgusta 1945), katere del je postala tudi Osvobodilna fronta Slovenije, je bila gotovo cilj večine pripadnikov osvobodilnega gibanja, verjetno pa tudi cilj večine Slovencev sploh. Eden od glavnih ciljev narodnoosvobodilnega gibanja je bila združitev vsega slovenskega etničnega ozemlja, kar se je s priključitvijo Primorske (približno tretjina vsega slovenskega ozemlja) v precejšnji meri tudi zgodilo, ne pa v celoti, saj so zunaj države poleg dela Trsta s širšim zaledjem, Režije in Kanalske doline še vedno ostali tudi Slovenci na avstrijskem Koroškem in v Porabju. Obenem je bila cilj tudi socialno pravičnejša družba, katere vsebino je (s programom Ljudske fronte) določala komunistična partija. Z glasom za Ljudsko fronto so Slovenci volili za republiko Slovenijo v federativni Jugoslaviji. Kolikor lahko presojamo po rezultatih volitev, po tedanjem splošnem razpoloženju in

po ocenah tujih diplomatov, je bila to kljub nepravilnostim prostovoljna večinska odločitev.

Poleg velikih uspehov, ki jih je prineslo narodnoosvobodilno gibanje, je vsaj del njegovih predstavnikov občutil razočaranje, saj se je že med vojno začel proces centralizacije pospešeno nadaljeval. Slovenija je bila kljub federativnemu statusu, ki ga je republikam zagotavljala prva povojna ustava, v svoji suverenosti omejevana in je nekatere že pridobljene attribute samostojnosti izgubila, čeprav je bilo med vojno dogovorjeno, da jih bo ohranila (npr. lastno vojsko). Prva povojna jugoslovanska ustava se je, v celoti vzeto, sicer precej zgledovala po sovjetski, vendar je vzornico pri urejanju mednacionalnih odnosov upoštevala precej manj kot na nekaterih drugih področjih. Tako je npr. sovjetska ustava predvidevala, da vsaka zvezna republika zadrži pravico svobodnega izstopa iz zveze sovjetskih socialističnih republik. V osnutku jugoslovanske ustave tega ni bilo. Pravica do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, pa je bila v besedilo vključena šele na intervencijo slovenske Osvobodilne fronte in po dolgotrajnih razpravah v ustavodajni skupščini. Sovjetska ustava je (seveda zgolj formalno oz. zaradi uresničevanja mednarodnih interesov) poznala še dve pomembni pravici, ki v jugoslovanski nista bili upoštevani: da ima vsaka republika pravico vstopati v neposredne stike s tujimi državami in odpošiljati svoje diplomatske predstavnike ter da ima lahko vsaka republika svoje republiške vojaške formacije.

Najvplivnejša slovenska politika v jugoslovanskem vrhu, Edvard Kardelj in Boris Kidrič sta se nevarnosti centralizma sicer zavedala že ob koncu vojne. Kidrič je npr. na seji CK KPS 29. 3. 1945 opozarjal, da bo v Jugoslaviji zaradi heterogenosti in nevarnosti separatizma prišlo do centralizma, ki ga je zaradi močnih tendenc hegemonizma med srbskim meščanstvom štel za nevarnega. Kardelj je na ustanovnem kongresu KP Srbije (8. do 12. maja 1945) govoril o tem, da je dosežene nacionalne forme (republike, op. p.) treba ohraniti in da nacionalnih čustev ne bodo dušili. Vendar je prevladala partijska disciplina in pa upanje, da gre zgolj za prehodno obdobje. Oba vodilna slovenska politika sta centralizem opravičevala z jugoslovansko heterogenostjo, potrebami obnove in izgradnje industrije ter z uresničitvijo revolucionarnih ciljev. Slovensko vodstvo doma se je v težkih časih administrativnega socializma in informbiroja omejevalo na blažitve najhujših centralističnih pritiskov. Nasprotovalo je npr. povečanju količin premoga, ki bi jih leta 1945 morala Slovenija pošiljati na jug, ker je to ogrožalo slovensko industrijo, slovensko ministrstvo se je leta 1946 (ne preveč uspešno) upiralo načrtovani centralizaciji gospodarstva in usta-

navljanju podjetij državnega pomena, slovenski politiki so nasprotovali ustanavljanju administrativnih oblik, ki Sloveniji niso ustrezale (t. i. oblasti), znani so konflikti zaradi administrativne distribucije že tako skromnih dobrin. Slovenskemu vodstvu je sicer uspelo preprečiti selitev nekaterih gospodarskih objektov ali opreme (npr. tovarne glinice in aluminija v Strnišču na Hrvaško), kar pa je bilo glede na pomoč, ki jo je Slovenija v vseh oblikah nudila pri industrializaciji drugih republik, malo. Na splošno pa je za utišanje kritik in negodovanja ponavadi zadostoval že očitek o lokalnih tendencah ali slovenskem separatizmu, občasno pa so na pogovore s slovenskim vodstvom pošiljali tudi najvišje funkcionarje ali pa klicali vodstvo na zagovor v Beograd. Jugoslovanski politični vrh je bil prepričan, da bo politična enotnost, ki se je izkazovala zlasti z monolitno partijo in izgradnjo socializma na temelju enotnega načrta za vso državo, zmanjševala težnje po avtonomiji republik – kar pa se je izkazalo kot napačna ocena.

Uvedba samoupravljanja leta 1950, decentralizacija, ki je sledila (ustavni zakon 1953), in porast prvega partijskega »liberalizma« v začetku petdesetih let so sicer prinesli občutne spremembe v sistem, vendar ne za položaj republik. Ta se je s sprejetjem ustavnega zakona celo poslabšal. V ustavnem zakonu iz leta 1953 je bila FLRJ opredeljena kot »socialistična demokratična zvezna država suverenih in enakopravnih narodov«, dejansko pa je bil z uvedbo zbora proizvajalcev v dvodomno zvezno ljudsko skupščino poudarjen razredni vidik, predvsem pa prepričanje, da zasnova samoupravljanja s svojo proticentralistično usmeritvijo odpira pot za večanje pravic in odgovornosti republik. Ustavni zakon je odpravil zbor narodov kot samostojen zbor. Ta je bil vključen v zvezni zbor (kar pomeni, da so njegova pooblastila prenesli na del sestave zveznega zbora) in se – razen izjemoma – ni sestajal ločeno. Že sicer minimalna možnost za reševanje mednarodnih sporov v institucijah sistema se je s tem še zmanjšala. Delno decentralizirani samoupravni mehanizem ni mogel nadomestiti vloge republik, saj so imele občine drugačne funkcije, pa še tem niso bile kos, na številnih področjih, zlasti v gospodarstvu in pri pomembnejših političnih odločitvah, pa se je tudi sicer ohranil centralizem.

Načelna opredelitev, da je bilo nacionalno vprašanje v Jugoslaviji z revolucijo rešeno enkrat za vselej, je bila zapisana tudi v program ZKJ leta 1958 in se je kot doktrina ohranila do 8. kongresa ZKJ decembra 1964. Še pred sprejetjem programa, leta 1957, je Edvard Kardelj v uvodu k ponovni izdaji knjige Razvoj slovenskega narodnega vprašanja (prvič je izšla pred drugo svetovno vojno) zapisal, da slovenskega nacionalnega vprašanja v načelnem smislu ni več. Dejansko je prav v tem času na tajni seji državnega vrha na zelo dramatičen način prišlo do odprtja nacionalnega vprašanja. Povod za razpravo je bila sicer rudarska stavka v Trbovljah v začetku leta 1958 (prva večja stavka v socialistični Jugoslaviji, ki je dodobra pretresla vodstvo, saj se v delavski državi kaj takega ne bi

smelo zgoditi). Razprava pa se je razširila na mednarodne odnose, saj so kot vzrok stavke navajali tudi protijugoslovansko razpoloženje v Sloveniji. Na seji 6. februarja 1958 je jugoslovansko vodstvo, vključno s Titom, močno kritiziralo slovensko, ki so mu očitali, da o Beogradu govori kot o velikosrbskem centru, da poudarja svojo utesnjenost z zveznim gospodarskim načrtom, da se v Sloveniji (pa tudi v nekaterih drugih republikah) pojavljajo očitne šovinistične težnje. Seja je dobila tudi prizvok ideološkega spora, saj je Tito 6. kongres KPJ in preimenovanje v ZKJ na njem imenoval napaka, bil pa je tudi proti uvajanju tržnih zakonitosti in za ohranjanje administrativnega gospodarstva. Spor je federalistični in reformistični del vodstva potisnil v defenzivo. Upiral se je konkretnim ukrepom, do srede šestdesetih let pa ni upal načenjati sistemskih vprašanj, še posebej ne položaja republik v jugoslovanski federaciji.

Konec petdesetih in v začetku šestdesetih let, v času porajajoče se ekonomske krize, se je v jugoslovanskem vrhu torej končalo obdobje monolitnosti in vedno bolj odkrito sta si nasprotovali dve struji z dvema vizijama razvoja: centralistična z idejo o močni partiji, kontrolnem in represivnem aparatu in demokratičnejša s težnjami po samoupravljanju, decentralizaciji, upoštevanju ekonomskih zakonitosti. Postavilo se je vprašanje položaja posameznih federalnih enot, teže konflikta s centrom pa so v tistem času nosili slovenski politiki. Ti so se že spuščali v javne polemike z zagovorniki centralizma. Slovenska delegacija ni hotela glasovati za gospodarski načrt za leto 1962 (zasedanje zvezne skupščine je zapustila, kar je bil prvi tak primer v povojni parlamentarni praksi), pojavljale so se zahteve po decentralizaciji gospodarstva, nasprotovanje davku na ekstra dobiček (»davku na pridnost«, kot so mu rekli v Sloveniji) in drugim ekonomskim ukrepom v škodo Slovenije. Konflikt se je izrazil tudi skozi javno (politično spodbujeno) polemiko med Dušanom Pirjevcem in Dobrico Čosićem o naravi jugoslovanstva, v kateri je Čosić zagovarjal stališče, da so republike v Jugoslaviji nepotrebne.

Začel se je boj za jezikovne in kulturne pravice, ki bi jih Slovenija sicer po ustavi morala imeti. V tem boju so proti zahtevam centra enotno nastopili tako slovenska kultura kot slovenski politiki, kar je bila za slovenske razmere novost. Slovenski politiki in kulturniki so nasprotovali temu, da zvezno vrhovno sodišče izdaja odločbe le v srbohrvaščini, čeprav gre za slovenske vloge, da se na slovenskih mejah uporablja zgolj srbohrvaški jezik, da so na železniških postajah napisi v latinici in cirilici, da so filmski in televizijski podnapisi v srbohrvaščini, pogosto celo v cirilici, da poteka pouk obrambe na univerzi v srbohrvaščini, da zvezni center zavrača slovenske kandidate za diplomatsko službo. Za zahtevami centralistov po enotnih učbenikih, enotnih učnih programih, enotnih zveznih skladih za kulturo, centralizirano kulturno izmenjavo s svetom (vse to v imenu racionalizacije in enotnega gospodarskega prostora) se je skrivala težnja po oblikovanju skupne socialistične kulture kot neke vrste nadomestku za

neobstoječi jugoslovanski narod. »Racionalizacija« je segla tako daleč, da so skušali zmanjšati državne dotacije obeh slovenskima manjšinama v Avstriji in Italiji.

Mednacionalni konflikti so se začeli pojavljati tudi v drugih republikah oz. med republikami in centrom, v Srbiji pa tudi med avtonomnima pokrajinama in republiškim centrom. Nastajajoči konflikt in politično krizo – največjo po sporu z informburo – je Tito skušal rešiti z discipliniranjem vodilnih republiških politikov (seja IK CK ZKS od 14. do 16. marca 1962).

Poskus discipliniranja ni prinesel rešitve, ampak je konflikt le še poglobil. Odločanje se je zato še bolj zožilo zgolj na Tita in nekaj ljudi okrog njega. Kardelj tedaj ni bil med njimi, ker je bil v nemilosti, sicer pa je bila njegova odstranitev prvi cilj centralistov. Za nekaj časa so bile odložene tudi razprave o novi ustavi, ki so jo napovedali že leta 1960, priprave nanjo pa so se začele leto pozneje. Ko so razprave po nekaj mesecih obnovili, je bilo izhodišče zanje zaradi centralističnega pritiska spomladi 1962 dokaj zoženo. Defenzivni položaj reformne skupine se je izrazil v ustavi, ki je oslabil položaj republik, status avtonomnih pokrajin pa se je celo zmanjšal, saj je bila republikam dana možnost, da jih ustanovljajo same glede na »posebnosti« posameznih območij. Narodne manjšine so postale »narodnosti«, ker naj bi bil izraz manjšina slabšalen.

Republiške ustave so po internem dogovoru morale biti prirejena kopija zvezne, čeprav sta se slovenska in hrvaška ustavna komisija zavzemali za ustavno opredeljeno izvirno suverenost republik.

Gledano v celoti so bili torej centralisti, kar zadeva ustavo iz leta 1963, uspešnejši, saj so vanjo spravili več lastnih stališč kot federalisti. Uspelo jim je amortizirati zahteve po oblikovanju Jugoslavije kot zveze narodov in vsaj v glavnem vsiliti koncept države kot zveze komun, na gospodarskem področju pa prek zveznih skladov ohraniti premoč centra. Toda tudi federalisti so imeli nekaj uspehov, če drugega ne, so zavrnili teorije, da so republike samo teritorialne enote. Najpomembnejše za federaliste pa je bilo, da se je v naslednjih mesecih začelo spreminjati politično ozračje v vrhu in se je Titovo mnenje začelo počasi nagibati na njihovo stran. To se je sicer izraziteje pokazalo šele dve leti po sprejetju ustave. Najprej so voditelji na 8. kongresu decembra 1964 previdno odprli razpravo o nacionalnem vprašanju, o čemer so se odločili zadnji hip. Kljub sočasni kritiki centralizma in nacionalizma pa je bila osnovna reakcija vendarle namenjena velikosrbskim tezam, da je nesreča za Jugoslavijo, ker je večnacionalna država, in pa stališčem dela jugoslovanskih intelektualcev (tudi praksisovskih), da so narodi preživeta tvorba. To je bila tedaj pod vplivom hitrega tehnološkega razvoja in integracij sicer precej razširjena teza tudi med delom evropskih intelektualcev. Vsekakor je kongres načel do tedaj tabuizirano temo. Kmalu zatem je prišlo do odločitve za gospodarske reforme. Kardelj, ki si je v zakulisnih bojih z Aleksandrom Rankovićem ob podpori slovenskega vodstva in zagovornikov federalizma

v drugih republikah potrpežljivo gradil vlogo glavnega ideologa jugoslovanskega sistema, pa je, potem ko si je poprej zagotovil podporo Tita in najvplivnejšega hrvaškega politika Vladimirja Bakarića, najožjemu vodstvu (novembra 1965 na seji IK CK ZKJ) razložil tudi koncept reforme federacije.

Kardelj je izhajal iz ugotovitve, da v Jugoslaviji obstajajo tri nasprotujoče si temeljne usmeritve. Prvo zagovarjajo predstavniki nerazvitih delov Jugoslavije (BiH, Črna gora in Makedonija), ki zaradi lastnih interesov podpirajo centralizem na ekonomskem področju, ker od federacije pričakujejo čim večjo pomoč. Drugo zagovarjata Hrvaška in Slovenija, ki se želita od federacije v vseh pogledih čim bolj emancipirati. Tretjo, hegemonistično, pa zagovarjajo zlasti v Srbiji. Po njegovem mnenju naj bi, ko vodilnih revolucionarjev ne bo več, imel največ možnosti za uresničitev hegemonistični koncept, to pa zato, ker je struktura oblasti v Jugoslaviji izrazito centralistična. Kardelj je predlagal, naj republike postanejo države, federacija pa »zelena miza«, kjer bi te države usklajevale svojo politiko, oz. servis, ki bi uresničeval skupne funkcije in dogovorjeno politiko. Obenem je predlagal tudi pospešitev gospodarske reforme. Jugoslovanski ekonomski sistem naj bi bil specifičen: upošteval naj bi tržne zakonitosti, temeljil pa naj bi na družbeni lastnini. Ker je šlo za koncept socialistične federacije, je predvideval ustrezne varovalne mehanizme, ki bi partiji zagotovili oblast (enotna vojska, enotna partija, ki deluje po načelu demokratičnega centralizma, in Tito kot največja avtoriteta, ki v eni osebi združuje najvišjo državno, partijsko in vojaško funkcijo). Vodilna vloga delavskega razreda in njegove avantgarde – ZKJ se v osnovi ne bi spremenila, kar bi v perspektivi omogočilo obstanek Jugoslavije (Kardeljeva tedanja teza je bila, da je jugoslovanska federacija nastala predvsem zaradi socializma).

Odpori proti taki reformi so bili veliki, dvomi (zaradi bojazni, da bi ZKJ z reformo kljub vsemu začela izgubljati oblast) so se kazali tudi pri tistih, ki so jo sicer podpirali, tako da je zaživela šele po brionskem plenumu in odstranitvi Aleksandra Rankovića iz političnega življenja julija 1966. Prve sistemske spremembe, ki so zadevale reformo federacije in so odpravile največje centralistične anomalije, pa so bile vpeljane šele v letih 1967–1968, ko je zvezna skupščina sprejela amandmaje k zvezni ustavi. V naslednjih letih so, tudi zaradi močnih nacionalnih in »liberalnih« pritiskov v nekaterih republikah, pa tudi izbruhov nacionalizma (kot npr. na Kosovu leta 1968 in na Hrvaškem leta 1971), sledili še drugi amandmaji, ki so krepili avtonomnost republik.

V Sloveniji tedaj politične homogenosti ni bilo več, konflikt med Edvardom Kardeljem in Stanetom Kavčičem oz. razdeljenost na »konservativno« in »liberalno« strujo v ZKS je Sloveniji v odnosu do federacije precej škodoval, še posebej v času t. i. »cestne afere« (spora med Slovenijo in federacijo zaradi dodeljevanja mednarodnih kreditov za ceste poleti 1969). Kljub temu pa – kar zadeva načel-

ni odnos do centra in položaj Slovenije v Jugoslaviji – med obema političnima strujama ni bilo bistvenih razhajanj, le da je bila »liberalna« struja bolj radikalna in je zahtevala hitrejša in temeljitejša spremembe (pravico republike do navezovanja neposrednih mednarodnih stikov in najemanja mednarodnih posojil, princip kotizacije pri vzdrževanju federacije, večjo samostojnost pri obrambni politiki v obliki republiške teritorialne obrambe, pravico do služenja vojaškega roka v lastni republiki ali – kjer to ni mogoče – nacionalno homogene enote in pravico do uporabe nacionalnega jezika v vojski).

Večina teh zahtev ni bila dosežena, vendar je bil v osnovi z ustavo iz leta 1974 (zakulisni boji zanjo so bili še precej hujši kot za tisto iz leta 1963) vpeljan (kon)federativni model, kakršnega so si slovenski politiki želeli že dobro desetletje prej. Nove funkcije so okrepile položaj republik (predsedstvo republike, nova republiška »ministrstva«, to je komiteji – npr. komite za mednarodno sodelovanje; okrepljena je bila vloga republiških skupščin in drugih organov). Toda ustava je bila v svojem bistvu kompromisna in nekonsistentna: nacionalne pravice je dejansko ponujala v zameno za demokracijo in ne skupaj z njo, formalnopravno je potrdila zmago konservativne struje (ustavno zagotovljena vodilna vloga ZKJ) in dala podlago za uvedbo neučinkovitega ekonomskega sistema (ekonomska reforma je bila zaustavljena že leta 1971). Ker znotraj republik ni bilo prave demokracije, so s federalizacijo nastale republiške oligarhije, ki so znotraj doseženih pristojnosti nenadzorovano gospodarile na svojem. Poleg tega srbsko vodstvo in vojska nove ustave nikoli nista zares sprejela in sta že od samega sprejetja delovala proti njej. Na številnih področjih pristojnosti med zveznim centrom in republikami niso bile jasno razmejene. Zaradi tega novi ustavni model nikoli ni zares deloval, kanali odločanja so v glavnem potekali mimo skupščinskih teles, tako da je do Titove smrti (1980) Jugoslavija funkcionirala kot neke vrste polfederacija. Z ustavo iz leta 1974 se je socialistični model jugoslovanske federacije izčrpal. V drugi polovici sedemdesetih let (kljub pogostemu pisanju o nacionalnem vprašanju) v Sloveniji ni bilo alternativnih modelov. Po Titovi smrti so se – po začetnem lovljenju ravnotežja v zapletenem in nepreglednem sistemu kolektivnega vodenja s kratkimi mandati in »dežurnimi« predsedniki – znova začeli močni centralistični in hegemonistični pritiski ter mednacionalna trenja, ki so bila podobna tistim iz začetka šestdesetih let.

Razpad federacije in slovenska osamosvojitve

Tudi v osemdesetih letih je bil temelj vseh nesporazumov med Slovenijo in federacijo v različnem dojetju Jugoslavije, tako kot ga je že v šestdesetih letih opisal srbski pisatelj Dobrica Čosić: ali zveza samostojnih držav ali

unificirana država, ki naj bi sčasoma postala tudi enonacionalna, z večinskim jugoslovanskim narodom. Kulturne in ekonomske razlike (7 : 1 med Slovenijo in Kosovom), slabo medsebojno poznavanje in stereotipne predstave enih o drugih pa so se – kljub večdesetletnemu skupnemu življenju – v osemdesetih letih začele večati. Informacijski sistemi so delovali predvsem znotraj republik. Slovenci so na Jugoslavijo gledali z vedno bolj mešanimi občutki. To je bilo pogojeno z gospodarsko krizo, izginjanjem strahu pred nekdanjimi velikimi sovražniki (Nemci in Italijani) in naraščanjem strahu pred agresivno srbsko politiko, ne nazadnje pa tudi z generacijskimi razlikami. Vendar so se slovenski pogledi z naraščanjem jugoslovanske krize homogenizirali. Občutek, da Slovenija ostaja, je bil vse močnejši, saj naj bi po podatkih, s katerimi so razpolagale oblasti, kupna moč Slovencev, ki je sredi sedemdesetih let znašala 80 % kupne moči Avstrijcev, sredi osemdesetih padla na 45 %. K homogenizaciji Slovencev so prispevali tudi tendencioznost poročanja medijev v drugih republikah in zavist, ker je bil gospodarski položaj v Sloveniji boljši kot v drugih federalnih enotah. Slovenci so v kriznih časih imeli tudi bolj organizirano oskrbo ter možnost nakupovanja čez mejo.

Odnos slovenskih oblasti do federacije v prvi polovici osemdesetih let je bil tih in zagrizen, a v glavnem jalov boj z naraščajočo centralizacijo, ki močno spominja na štirideseta in začetek petdesetih let. Starejša generacija, zlasti partizanska, je imela do Jugoslavije čustven odnos, kar velja zlasti za politike, ki so sodelovali pri njenem ustvarjanju. Čeprav so vztrajno branili slovenske interese, si slovenske prihodnosti niso znali predstavljati zunaj Jugoslavije (o njihovih pogledih so zlasti srbski mediji in politika ustvarjali popolnoma drugačen vtis in jih razglašali za separatiste). Tudi pogled generacije, rojene med vojno in takoj po njej, ki je postopoma začela prevzemati vodilne položaje, se ni bistveno razlikoval. Tako prepričanje se je (ne glede na morebitne posamične zgodnejše dvome) dokončno razlomilo šele konec osemdesetih in v začetku devetdesetih let.

Pri mlajših generacijah je v osemdesetih letih jugoslovanska zavest delovala le še pri športu (zlasti nogometu in košarki) in jugoslovanskem rocku. Za fantovski del populacije je bila glavna jugoslovanska izkušnja (večinoma slaba) služenje vojske. Tradicionalne šolske ekskurzije in maturantski izleti po Jugoslaviji so bili preusmerjeni na Zahod, večina odrasčajoče generacije ni nikoli videla svojega glavnega mesta, do Beograda kot centra ni imela nikakršnega odnosa, niti ne bi na sliki prepoznala jugoslovanske skupščine. Tudi vrednote so bile popolnoma različne. Pri Slovencih je (ne glede na generacijo) prevladoval ekonomski »egoizem« (kot so jim pogosto očitali), usmerjenost na zahod, potrošništvo in želja po modernizaciji, ki naj bi iz Slovenije čim prej naredila postindustrijsko družbo in jo izenčila z razvitimi evropskimi državami. Nacionalizem je (razen pri delu intelektualcev in pozneje tudi politikov, ki jim je pomenil vrednoto sam po sebi) izhajal predvsem iz zavesti, da Jugoslavija postaja

ja »cokla« v razvojnih težnjah Slovenije. Slovenske ambicije – čeprav v javnosti ne pretirano poudarjane – so bile jasne: ostati najmočnejši gospodarski dejavnik v Jugoslaviji, izkoristiti prednosti, ki jih nudi, hkrati pa povečevati konkurenčnost na kapitalističnih trgih zlasti sosednjih držav. Slovenija se je svoje vloge in pomena v Jugoslaviji interno zelo dobro zavedala in jo tudi skušala kar najbolj izkoristiti oz. skozi vsakdanje ekonomske procese kompenzirati tisto, kar ji je federacija jemala po administrativni poti. Sorazmerno s povečevanjem dvoma, ali se je (sicer v mednarodnih krogih zelo vplivna) Jugoslavija resnično pripravljena vključiti v evropske integracije, ki so bile za Slovenijo vitalne, pa se je povečeval tudi dvom v smiselnost njenega obstoja v nespremenjeni obliki. Čeprav slovenska uradna politika v svojem bistvu ni bila nič manj ideološko obremenjena kot jugoslovanska, pa je izkazovala bistveno več pragmatizma in še posebej na gospodarskem področju ni imela predsodkov ali pomislekov v zvezi z odpiranjem na Zahod. V notranjih jugoslovanskih odnosih pa ni bila imuna tudi pred klasičnim nacionalizmom. Ta je imel vzroke v naraščajoči krizi, usmerjen pa je bil predvsem proti priseljencem z juga (»južnim bratom«, kot so jim posmehljivo rekli). K temu je precej prispevalo tudi vedno pogostejše – medijsko razglašanje Slovenije za »dežurnega krivca« v Jugoslaviji.

Proces postopne krepitve samostojnega položaja in demokratizacije Slovenije je sprva potekal v razmerah, ko osnovne postavke »titoizma« uradno niso bile postavljene pod vprašaj. Po Titovi smrti je položaj Zveze komunistov ostal nespremenjen. Še vedno je o vsem odločal njen vrh (predsedstvo CK ZKJ in CK ZKJ), odločitve pa so bile potem zgolj speljane skozi megalomansko delegatsko in samoupravno strukturo. Vsi glavni politični spori so se do konca osemdesetih let odvijali v vrhu ZKJ. Tudi v strukturi in funkcioniranju jugoslovanske federacije se do druge polovice osemdesetih let ni spremenilo nič bistvenega. Politična elita pa je bila v pomanjkanju Titove avtoritete prisiljena, da del odločitev prenese v institucije sistema, to je zvezno skupščino, zvezno vlado in predsedstvo SFRJ, ki pa na to niso bili pripravljeni in so pravila obnašanja šele morali oblikovati. Poleg tega je v zapletenem jugoslovanskem pravnem sistemu veljala precejšnja zmeda – ob javni je od leta 1980 dalje (v Sloveniji do marca 1989) obstajala tudi tajna zakonodaja. Skupščina SFRJ je bila (na srečo zagovornikov samostojnosti republik) koncipirana tako, da brez konsenza ni bilo mogoče sprejeti nobene pomembne politične odločitve, in je taka ostala do razpada Jugoslavije. Podobno je veljalo za zvezno ustavno sodišče in še nekatere institucije, katerih odločitve je bilo zaradi nedorečene ustave in dvoumne zakonodaje moč blokirati. Zvezna vlada se je dolgo omejevala zgolj na ekonomske probleme in se v politične odnose med republikami ni želela vpletati več, kot je bilo nujno za sprejetje proračuna in uresničevanje ekonomske politike. Od političnih organov je na koncu kot glavni dejavnik osta-

lo le predsedstvo SFRJ, na katerem se je jugoslovanski sistem zaradi srbskih blokad tudi dokončno zlomil.

Nobeno zvezno politično vodstvo, vključno s predsedstvom, pa ni bilo zmožno nadzorovati Jugoslovanske ljudske armade, njena dejanja so bila odvisna predvsem od razmerja sil in stališč vodilnih generalov, kjer sta bili zaznavni zlasti dve usmeritvi: projugoslovanska v smislu Titovega pojmovanja Jugoslavije in prosrbska.

Huda ekonomska kriza (že leta 1980 je stopnja zadolženosti jugoslovanske države presegala 40 % deviznega priliva) je jugoslovansko vodstvo prisilila k iskanju rešitev. Ustanovljena je bila t. i. Kraigherjeva komisija (po nekdanjem predsedniku predsedstva SFRJ Sergeju Kraigherju, ki jo je vodil). Sestavljalo jo je približno 300 politikov in ekonomistov iz vse Jugoslavije, njena naloga je bila pokazati izhod iz krize. Kraigherjeva komisija je v osnovi vztrajala pri temeljih gospodarskega sistema iz sedemdesetih let, zapisanih v ustavi (1974), zakonu o združenem delu (1976) in resolucijah 11. in 12. kongresa ZKJ (1978 in 1982). Jugoslovanske vlade so v osemdesetih letih krizo neuspešno poskušale reševati z zadolževanjem, ki je v celoti preseгло dvajset milijard dolarjev. Sledila mu je socializacija dolgov (sklep o tem je sprejela zvezna skupščina julija 1983). Na podoben način kot gospodarski so skušali analizirati tudi politični sistem. Leta 1983 so začeli pripravljati t. i. Kritično analizo funkcioniranja političnega sistema, ki je bila končana leta 1985.

Kljub uradnemu stališču, da ustave ni treba spremenjati (poskusi so bili sicer že od konca sedemdesetih let), so oblasti pod pritiski (ki so sicer imeli različna izhodišča) popustile in marca 1987 so bili pripravljeni amandmaji na zvezno ustavo, ki pa so v Sloveniji spodbudili nastanek in organiziranje ustavne opozicije, kar je bilo eno od ključnih dejanj v drugi polovici osemdesetih let. Slovenska politika se je do leta 1987 oklepala t. i. ustavobraniteljstva, dilema pa je videla predvsem v vprašanju, ali se bo krepilo samoupravljanje (združeno delo) ali država, ne pa v zgrešenosti sistema. Zato tudi niso našli učinkovitega sredstva, s katerim bi pritisk federacije ublažili, če že ne odpravili. V zvezni vladi in finančnih institucijah je imela Slovenija številčno močno ekipo, kljub temu pa je v slovenski politiki ostajala stara dilema, ki se je prvič pojavila konec šestdesetih let, po začetku decentralizacije: ali reševati svoje probleme prek Beograda, z maksimalnim angažiranjem v federaciji, ali sodelovati le toliko, kolikor je nujno, sicer pa se znotraj manevrskega prostora, ki ga dopušča sistem, ukvarjati predvsem s sabo. Druga dilema, ki se je sočasno pojavljala, je bilo vprašanje načelnosti: glede na to, da je bila Slovenija v federaciji vztrajno preglasovana, zlasti pri gospodarskih vprašanjih, so nekateri politiki zagovarjali stališče, naj pač ne nasprotuje več, ampak naj v praksi ravna po svoje.

Slovensko politiko do centra v obdobju od Titove smrti do druge polovice osemdesetih let tako lahko označimo za defenzivno, usmerjeno predvsem v ohranjanje pridobljenega. Na gospodarskem področju gre za dokaj

jasno stališče razvite republike, ki se upira zahtevam po socializaciji dolgov, vplačevanju v t. i. fond vzajemnosti in solidarnosti, ki so ga za pokrivanje izgub uporabljale zlasti druge republike, povečevanju pomoči nerazvitim, povečevanju dajatev v zvezni proračun, povečevanju odstotka direktnih virov načina financiranja federacije namesto kotizacije in sploh centralizaciji pooblastil ter raznim ukrepom zaradi gospodarske krize, ki so uvajali administrativno razdeljevanje dobrin, podobno tistemu po koncu druge svetovne vojne (med številnimi tedanjimi čudaškimi predlogi je bil npr. tudi, da bi za celotno Jugoslavijo enotno uredili proizvodnjo kruha). Na področju delovanja federacije je bilo to upiranje težnjam po spremembi ustavne ureditve, po poenotenju nekaterih pomembnih segmentov družbe, kot so izobraževanje (tu so upor ob vprašanju t. i. skupnih programskih jeder sicer sprožili kulturniki, politika pa ga je z zamudo podprla), znanost in veliki infrastrukturni sistemi (pošta, železnica, elektroenergetski sistem), ki naj bi bili neučinkoviti zaradi »razbitosti« po republikah. Ena od točk, kjer je Slovenija ostajala nemočna, je bilo večanje birokratskega aparata, ki je izkoriščal politične blokade v predstavniških organih za krepitev svojih pooblastil in moči. Na področju zunanje politike je bila to težnja, da si Slovenija izbori več možnosti za neposredne stike (kar je bil predvsem njen gospodarski interes), enakopravnejšo zastopanost v diplomaciji in tudi jezikovno enakopravnost.

Prezaposlena z vsakdanjimi utrujajočimi boji s centrom in prepričana, da je rešitev v obrambi avnojske Jugoslavije (ustave iz leta 1974), slovenska politika ni zmogla koncipirati konsistentnega nacionalnega programa. Ustava je (tako kot sicer vse povojne ustave) zagotavljala pravico do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve.

Stališče do tega vprašanja je začela postopoma spreminjati šele leta 1987, po izidu 57. številke Nove revije (sprva sramežljivo, predvsem s sklicevanjem na izročilo Ustanovnega kongresa KPS leta 1937 na Čebinah, ki je v tedanjih razmerah v ospredje postavil nacionalno vprašanje). V Zvezi komunistov Slovenije, ki naj bi bila kot edina, tudi po ustavi vodilna (»avantgardna«) politična organizacija, odgovorna tudi za nacionalni položaj slovenskega naroda, je bilo sicer občasno že slišati kritične premisleke o položaju slovenskega naroda. Niso pa prešli ozkega kroga parcialnih (ekonomskih, kulturnih ipd.) razprav in tudi niso bili (povečini) sprejemani z odobravanjem, še zlasti, če so s strokovnih posvetov zašli na dnevne rede partijskih forumov.

Nezmožnost v spremenjenih razmerah rešiti ključne probleme (ekonomsko vprašanje, vprašanje demokracije – političnega pluralizma), predvsem pa nezmožnost, da v Beogradu ubranijo normativne dosežke (če že ne zmorejmo kaj več), je slovenskim politikom zelo hitro jemala verodostojnost. Starejša generacija voditeljev ni znala odgovoriti na prihajajoče izzive, česar se je zavedala in zato v sredi osemdesetih nejevoljno pristala na reformizem, ki ga je poosebljal Kučan. Srednja in mlajša gene-

racija politikov, ki se je v ospredje prebijala v začetku osemdesetih let, je povečini izšla iz partijskega aparata in prav tako ni bila zmožna narediti preboja, še manj poiskati zaveznike zunaj partijskih vrst. Večidel je tudi prisegala na normativizem in že preživeto kombinacijo nacionalno-razredne demokracije. To se je pokazalo že leta 1983, ko je starosta slovenskih komunistov France Klopčič napisal in nato v začetku leta 1984 partijskemu vodstvu ponudil v obravnavo Slovenski nacionalni program med graditvijo socializma. Po Klopčičevem mnenju je nastopil čas, da bi nekatere izmed pravic, zlasti na področju gospodarstva in državne uprave, federacija vrnila, Jugoslavija naj bi se torej preoblikovala v konfederacijo. Vodstvo Zveze komunistov Slovenije je program zavrnilo, pobudo pri oblikovanju nacionalnega programa pa je prevzela nastajajoča opozicija in jo tri leta kasneje (1987) izrazila v že omenjani 57. številki Nove revije.

Odnos do federacije se je oblikoval skozi postopno spreminjanje političnih odnosov med oblastjo in nastajajočo opozicijo. Vprašanje prihodnjega položaja slovenskega naroda je v ospredje razprav prišlo prav v 57. številki Nove revije. Filozofske in sociološke razprave in eseji so imeli skupno rdečo nit: slovenski narod se mora preoblikovati v nacijo, to je doseči svojo državnost z izvirno suverenostjo, ki ne bo podrejena jugoslovanski; obenem pa vpeljati nov pravni red, ki bo omogočil demokratično izražanje volje državljanov (zahteva po odvzemu »skrbništva« Zvezi komunistov Slovenije nad slovenskim narodom in zahteva po uvedbi političnega pluralizma). V oblastnih krogih so sprva prispevke v 57. številki Nove revije obsodili, vendar revijo tudi zaščitili pred pregonom zveznih oblasti, postopoma pa so ideje, izražene v reviji, postale tudi sestavni del uradne politike. S širjenjem demokratičnega prostora se je izjemno povečal vpliv javnosti, krepila pa se je tudi vloga skupščine, kjer so delegati nastopali vedno bolj samostojno.

Na slovenski odnos do federacije je konec osemdesetih let odločilno vplival spor med tedaj najmočnejšo federalno institucijo – JLA in Slovenijo. Spor je bil zgodovinsko pogojen in je imel globlje ozadje, povod zanj pa je bil proces proti četverici, ki ga je poleti 1988 JLA uprizorila pred vojaškim sodiščem v Ljubljani. Sojenje je dvignilo na noge vso Slovenijo in postalo je jasno, da si tedanja slovenska oblast poti nazaj v emancipacijskih prizadevanjih ne more privoščiti.

Vprašanje politične ureditve in vprašanje položaja Slovenije v Jugoslaviji se je v tem času spojilo ob problemu ustavne ureditve. Ustava je postala glavno polje tekovanja med socialističnimi oblastmi in delom kritično razpoložene strokovne javnosti. Proti zveznim ustavnim amandmajem je leta 1987 najprej nastopilo Društvo slovenskih pisateljev. Pravni strokovnjaki iz opozicije so ocenili, da spremembe vodijo v večjo unitarnost. Ustavne spremembe bi po mnenju opozicije ne smele iti v smeri večje centralizacije, pač pa večje samostojnosti republik (konfederacija), sprostitev zasebnega podjetništva, ukinit-

ve monopolne vloge ZKJ in uvedbe političnega pluralizma (neposredne volitve z več kandidati). Slovensko vodstvo je sicer doseglo nekaj popravkov amandmajev, ki jih je zvezni zbor skupščine SFRJ sprejel oktobra 1988, vendar so zagovorniki amandmajev vsaj posredno priznavali, da so kritike na račun centralizacije upravičene.

Sočasno z razpravami o amandmajih na zvezno ustavo se je začelo postavljati tudi vprašanje spremembe slovenske ustave. Oblast je – ob spoznanju, da jo na ustavnem področju opozicija prehiteva – začela pripravljati amandmaje k slovenski ustavi. Razlike med opozicijo in oblastjo so bile, tako kar zadeva odnos do Jugoslavije kot tudi glede političnega sistema, vidne iz dveh dokumentov: Majniške deklaracije in Temeljne listine. Zahteve Majniške deklaracije so bile: 1. Hočemo živeti v suvereni državi slovenskega naroda. 2. Kot suverena država bomo samostojno odločali o povezavah z južnoslovanskimi in drugimi narodi v okviru prenovljene Evrope. 3. Slovenska država je lahko utemeljena le na spoštovanju človekovih pravic in svoboščin, demokraciji, ki vključuje politični pluralizem, družbeni ureditvi, ki bo zagotavljala duhovno in gmotno blaginjo v skladu z naravnimi danostmi in v skladu s človeškimi zmožnostmi državljanov Slovenije.

Temeljna listina je bila manj radikalna od Majniške deklaracije, rešitev je iskala v okviru jugoslovanske federacije in še vedno je zagovarjala samoupravljanje, čeprav v redefinirani obliki. Tekmovanje med privrženci ene in druge listine se je izrazilo skozi podpisovanje, pri čemer so mnogi podpisali kar obe. Tu je bila sicer oblastna stran močnejša: SZDL naj bi z dobro organizirano akcijo za Temeljno listino uspelo zbrati kar 420.000 podpisov (Majniško deklaracijo naj bi podpisalo nekaj 100.000 ljudi). Opozicija je v naslednjih mesecih Temeljni listini očitala, da vnaprej pristaja na federalni okvir in zaradi tega ovira proces osamosvajanja. Zgodovinske preizkušnje Temeljna listina v primerjavi z bolj radikalno Majniško deklaracijo ni zdržala. Kljub kritičnim ocenam pa je upravičila svojo funkcijo. Vzpostavila je preglednost političnih opcij, pogledi opozicije in oblasti pa so se v pomembnih točkah, ki so zadevale položaj Slovenije, začeli približevati.

Predlogi amandmajev na slovensko ustavo so bili dani v javno razpravo spomladi 1989, potem ko so v Srbiji 28. marca 1989 s spremembo svoje ustave odvzeli pokrajinske pristojnosti Kosovu in Vojvodini (s tem je bilo ustavnega reda v Jugoslaviji tudi formalno konec). Na delo skupščinske ustavne komisije je posredno ali neposredno precej vplival Zbor za ustavo, ki je komisiji redno pošiljal svoja stališča, spodbujal pa tudi pritisk javnosti. Slovenski ustavni amandmaji so v vseh organih zveznega vodstva in tudi v vodstvu ZKJ naleteli na izredno ostro nasprotovanje, njihov sprejem so hoteli na vsak način preprečiti, znova so se pojavile grožnje z uvedbo izrednega stanja. Kritizirani ali popolnoma zavračani so bili zlasti tisti amandmaji, ki govorijo o pravici do samoopredelitve, odcepitve in združitve, in amandmaji o ekonomski suverenosti in pristojnosti federacije na ozemlju Slovenije.

Slovenski vsebinski argumenti in sklicevanje na to, da je Srbija že februarja spremenila jugoslovanski ustavni red in takrat zahtevala, da se druge republike ne vmešavajo v njene »notranje« zadeve, niso zalegli. Proti amandmajem so se izrekli vsi federalni organi, napovedani pa so bili vlaki protestnikov iz drugih delov Jugoslavije, ki naj bi prišli v Slovenijo. Vse slovenske družbenopolitične organizacije in vsi vidnejši politiki so amandmaje javno podprli. 27. septembra 1989 so bili amandmaji v slovenski skupščini kljub vsem pritiskom sprejeti, na svečano razglasitev pa je neposredno iz ZDA, kjer je bil na obisku, prišel tudi predsednik predsedstva SFRJ Janez Drnovšek.

Ker preprečitev sprejetja amandmajev ni uspela, so v Miloševićem taboru proti slovenskemu vodstvu skušali organizirati t. i. protibirokratsko revolucijo, s pomočjo katere je bilo že zrušeno vodstvo v Vojvodini in Črni gori. Glavni organizator protibirokratske revolucije Miroslav Šolević je že po zborovanju v Cankarjevem domu obljubil, da bo 25. marca 1989 v Ljubljani organiziral protestni miting. Organizacijo mitinga v Ljubljani so sicer načrtovali celo že pred tem, v mitingaškem valu »jogurtne revolucije« poleti in jeseni 1988, vendar bi organizacija terjala več priprav, organizatorjem pa je bil takrat prvi cilj disciplinirati »srbska« ozemlja. Ponovno so poskusili 1. decembra 1989, kot odgovor na sprejem amandmajev, vendar so se slovenske oblasti temu odločno uprle in miting prepovedale (tudi za ceno morebitnega spopada in prelivanja krvi).

V zadnjem obdobju Jugoslavije je državo s konceptom »moderne socializma« skušala rešiti vlada Anteja Markovića, ki je vodenje prevzela nekaj mesecev po kolektivnem odstopu vlade Branka Mikulića 30. decembra 1988 (prvem v zgodovini socialistične Jugoslavije). Marković je bil izvoljen marca 1989 in je začel z gospodarsko reformo. Ni pa se bil zmožen soočiti z ideološko zadržto politično nomenklaturo, miselno in eksistenčno vezano na socializem enopartijskega tipa, ki je ohranjala odločilen vpliv na gospodarstvo in ni želela reform, poleg tega pa so bila nacionalna nasprotja že tako zaostrena, da je Jugoslavija kot celota delovala tako rekoč samo še navzven.

V Sloveniji so imeli na Markovićeve program na vseh ravneh veliko pomislekov, zlasti kar zadeva koncentracijo pooblastil v Zveznem izvršnem svetu (ZIS) in v Narodni banki Jugoslavije (NBJ). V programu so tudi videli možnost za organizirano, zavestno in načrtno prerazporejanje vseh notranjih in še večjega (dodatnega) dela zunanjih dolgov. Jasno je bilo, da se dolгови od dejanskih dolžnikov ne dajo izterjati in da bodo glavno breme nosili plačilno sposobni, to je razvitejši deli države. Kljub vsem pripombam je slovenska skupščina Markovićeve program sprejela. Vlada je v začetku leta 1990 sprejela paket gospodarskih ukrepov, med drugim tudi protiinflacijski program (letna inflacija je bila več kot 2400-odstotna), denominirala je dinar in ga devalvirala v razmerju 7 : 1 do nemške marke, zamrznila je tečaj in plače.

S podporo Markovićevega programu je nekaj časa kljub pomislekom nadaljevala tudi Demosova vlada.

Gospodarske razmere pa so se začele hitro slabšati, devizni trg je že jeseni 1990 nehal delovati (vlada je najprej omejila nakup deviz, nato pa ga je ukinila). Od oktobra 1990 dalje je slovenska vlada Markovičev program nehala podpirati oz. se mu je skušala izogibati in z raznimi ukrepi zaščititi slovensko gospodarstvo.

V odnosu do Jugoslavije se je, potem ko je Demos prevzel oblast, oblikovalo stališče, da federacija ne more biti enakopraven partner za pogajanja, pač pa so to lahko le narodi, ki so Jugoslavijo ustvarili in ki se morajo – po načelu izvirne suverenosti – sami neposredno med sabo dogovoriti, kakšna bo v prihodnje. Tako izhodišče je bilo v osnovi pravilno, slaba stran pa je bila, da Slovenija federalnih organov ni mogla preprosto ignorirati. Razmere so se še bolj zapletle z neizvolitvijo Stipeta Mesića za predsednika predsedstva SFRJ 15. maja 1991. Do kolikor toliko enakopravnih pogovorov s federalnimi organi, predvsem Markovičem, je prišlo šele nekaj tednov pred osamosvojitvijo, do dejanskih pogajanj pa šele na temelju brionske deklaracije, čeprav je pred tem Ante Marković (tudi z obiski v Sloveniji) skušal slovensko vodstvo prepričati, naj odstopi od osamosvojitvenih načrtov (ni pa se bil pripravljen odreči pooblastilom, ki jih je imela federacija). V začetku leta 1991 (Jugoslavija je tedaj zaradi srbskega vdora v monetarni sistem ekonomsko tako rekoč že razpadla) je Slovenija opravila pogovore s predstavniki vseh republik in jih seznaniila s plebiscitno odločitvijo. Ponujala je možnost zveze samostojnih, suverenih in neodvisnih držav (konfederacijo) ali pa ekonomsko skupnost. Enakega mnenja je bila le Hrvaška (obe republiki sta skupaj pripravili tudi predlog konfederalne pogodbe), Srbi in Črnogorci so bili za »moderno federacijo«, Makedonci so dopuščali »vse opcije«, če se jugoslovanski narodi zanje le dogovorijo, Bosanci so vztrajali pri modificirani zvezni državi.

Dvajsetega februarja 1991, po propadu pogajanj, je slovenska skupščina sprejela resolucijo o sporazumni razdružitvi, vendar se skupščine drugih republik do nje sprva niso opredelile (razen hrvaškega sabora, ki je sprejel podobno resolucijo). Bistvenega napredka niso prinesli niti pogovori v predsedstvu SFRJ (razširjeni s predsedniki oziroma predsedniki predsedstev republik) niti srečanja predsednikov (predsedstev) republik, ki so potekala marca in aprila. Na srečanju na Brdu so predsedniki prvič resneje razpravljali o dveh opcijah: zvezi suverenih držav (zanjo sta bili Slovenija in Hrvaška) in Jugoslaviji kot »enotni demokratični državi«. Ena zadnjih misij, s katero sta – tokrat Kučan in Drnovšek – skušala na slovensko in hrvaško stran konec maja pridobiti Makedonijo in Bosno, je nakazala spremembe v stališčih. Obe republiki sta dopuščali zvezo suverenih držav oz. nekaj vmesnega med federacijo in konfederacijo (tak predlog sta oblikovala Kiro Gligorov in Alija Izetbegović in ga ponudila v razpravo). Še dva meseca prej bi bilo tako izhodišče za pogajanja – kljub hudemu pritisku radikalnega dela Demosa, da se Slovenija odcepi ne glede na posledice – najbrž sprejemljivo tudi za Slovenijo, konec maja, v razmerah

popolne blokade jugoslovanskega ekonomskega in političnega sistema, pod grožnjo državnega udara, mednarodnih konfliktov in že tudi posamičnih oboroženih spopadov pa ni imelo več nobene perspektive. Slovenska odločitev za samostojnost je bila dokončna, čeprav sta Evropska skupnost in ZDA podpirali ohranitev države, od zadnjega jugoslovanskega predsednika vlade Anteja Markovića pa pričakovali, da bo – čeprav s trdo roko – umiril politične in nacionalne strasti, obdržal državo skupaj in izvedel prehod v tržno gospodarstvo. Marković je večkrat prišel v Slovenijo in politike in poslance skušal prepričati, naj ga podprejo. Ko v tem ni bil uspešen, je 12. junija 1991 v nastopu pred slovensko skupščino predlagal, naj se Slovenija ne odcepi, pač pa naj se odloči za postopno razdruževanje od Jugoslavije. Računal je, da bi z zavlačevanjem lahko obdržal Jugoslavijo skupaj, posredno pa je slovenskim politikom grozil tudi s silo, pri čemer se je skliceval na »mandat« ZDA in zahodnoevropskih držav, da lahko napravi red. Evropska skupnost je zagovarjala stališče, da neodvisnosti Slovenije in Hrvaške ne bo priznala, dokler obstaja možnost dogovora v Jugoslaviji, ki so ji obljubljali tudi posojila v višini več milijard dolarjev in hitro vključitev v ES, če ostane skupaj in se reformira. Kljub neugodnim zunanjim okoliščinam in grožnjam iz Beograda ter s strani armade je slovenska skupščina 25. junija sprejela temeljno ustavno listino, ustavni zakon za njeno izvedbo in deklaracijo o neodvisnosti, s čimer je Slovenija pravnoformalno razglasila neodvisnost. Še isti dan so slovenske oblasti prevzele nadzor nad carinarnicami in mejnimi prehodi, kamor je prišlo približno 300 slovenskih policistov in pripadnikov teritorialne obrambe. Delovati so začeli improvizirani mednarodni mejni prehodi na meji s Hrvaško.

Naslednji dan, 26. junija je bila pred parlamentom slovesna razglasitev neodvisnosti. Na njej je, že med preletavanjem letal JLA, predsednik predsedstva Milan Kučan dejal: »V našem življenju in v zgodovini slovenstva se resnično pričinja novo poglavje. Danes imamo pravico, da mu zapišemo na vrh neizpisane strani: samostojna, demokratična slovenska republika.«

Ponoči s 25. na 26. junij 1991 je zasedala zvezna vlada in sklenila, da je treba zaradi uresničevanja zveznih predpisov o prehodu državne meje, nemotenega odvijanja prometa in uresničevanja mednarodnih obvez SFRJ ponovno prevzeti zvezni nadzor nad mejnimi prehodi v Sloveniji. To nalogo je vlada zaupala Zveznemu sekretariatu za notranje zadeve in Zveznemu sekretariatu za narodno obrambo. Vojska je sprva zasedla večino mejnih prehodov, vendar so slovenske enote (Teritorialna obramba in policija) začele učinkovito vzpostavljati ravnotežje sil. Jugoslovanska armada je bila tedaj nacionalno še mešana, vojakom tudi niso povedali, za kaj naj bi se borili, oz. so jim govorili, da je Jugoslavija napadena. Kjer so le mogli, so armado zapuščali slovenski vojaki in oficirji, pa tudi Albanci, Hrvati in Makedonci. Jugoslovanski vojaški vrh je napačno ocenil razmere in ni pričakoval, da bo v

Sloveniji prišlo do takega odpora, slovensko vojaško in policijsko vodstvo pa je imelo dokaj natančne informacije o tem, kaj se dogaja v armadi. Vse to je prispevalo k temu, da spopadi niso bili tako hudi, kot bi sicer lahko bili. Slovenija je po diplomatskih kanalih, prek medijev, znanstvenih, kulturnih pa tudi osebnih zvez uspešno začela obveščati mednarodno javnost. »Tihi mandat«, ki ga je za vzpostavitev reda dobil zvezni premier Ante Marković, se je tako začel iztekati, saj se je javnost v zahodnih državah začela obračati proti politiki svojih vlad.

Da bi preprečila nadaljevanje spopadov, je Evropska skupnost v Slovenijo poslala skupino opazovalcev. 28. junija je prek Beograda v Zagreb prispela posebna pogajalska »trojka« (Gianni de Michelis, Jacques Poos, Hans Van den Broek), ki se je sestala s hrvaškim predsednikom Franjom Tuđmanom, slovenskim predsednikom Milanom Kučanom in predsednikom zvezne vlade Antejem Markovićem. Sprejet je bil dogovor o ustavitvi sovražnosti, o obnovitvi dela predsedstva SFRJ (le-to je nehalo delovati, ker srbski del za predsednika ni priznal Hrvata Stipeta Mesića) in o »zamrznitvi« uresničevanja ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. Kljub tem dogovorom so se spopadi nadaljevali še do 4. julija, ko so se vojaki jugoslovanske armade začeli vračati v vojašnice.

7. julija so se na Brionih pod vodstvom evropske trojke začela pogajanja med federacijo, Hrvaško, Slovenijo in Srbijo. Po dolgotrajnih pogajanjih je bila sprejeta t. i. Brionska deklaracija, v kateri je bilo določeno, da bo nadzor mejnih prehodov v Sloveniji v rokah slovenske policije, ki pa bo delovala po zveznih predpisih, da carine ostanejo prihodek federacije, da nadzor zračnega prometa opravlja federacija, da se na meji vzpostavi stanje pred 25. junijem, da se odstranijo blokade izpred vseh objektov jugoslovanske armade, da se enote jugoslovanske armade brezpogojno vrnejo v vojašnice, da se zagotovi prehodnost vseh cest, da se jugoslovanski armadi vrnejo oprema in objekti, da se vse enote Teritorialne obrambe demobilizirajo in vrnejo v kraje, kjer so nastanjene, in da se izpusti vse ujetnike najkasneje do 8. julija popolnoči. Slovenija in Hrvaška sta se strinjali, da za tri mesece ustavita osamosvajanje. Za nadzor nad premirjem in moratorijem osamosvajanja so bili zadolženi opazovalci Evropske skupnosti.

O Brionski deklaraciji so bila v slovenski javnosti različna mnenja, kot diktat pa so jo razumeli tudi mnogi poslanci. Kljub temu jo je slovenska skupščina 10. julija z dvotretjinsko večino potrdila.

18. julija je zvezno predsedstvo, ki je znova začelo delovati, presenetljivo sprejelo sklep, da se bo armada v treh mesecih umaknila iz Slovenije, kar je ta do 25. oktobra tudi storila (dogovarjanje o tem umiku sta neuradno začela že dr. Janez Drnovšek in dr. Borisav Jović na Brionih, sklep pa je bil posledica srbske odločitve, da po slovenskem odporu ne skuša več ohraniti Jugoslavije, pač pa ustvariti veliko Srbijo). JLA, ki je zapadla srbskemu vplivu, je orožje in opremo nakopičila deloma na Hrvaškem, kjer so jeseni že potekali spopadi, še več pa v Bosni in Hercegovini, kjer se je kmalu zatem začela najbolj krvava vojna na ozemlju nekdanje Jugoslavije.

Po izteku moratorija je Slovenija uvedla nadzor nad svojimi mejami, sprejela lastno valuto – tolar, 23. decembra 1991 pa je bila sprejeta tudi nova ustava. Ustava izhaja iz enakih načel, kot jih poznajo zahodne demokracije: predstavniškega parlamentarnega sistema, načela delitve oblasti, enakosti pred zakonom in drugih političnih ter socialnoekonomskih svoboščin. Ustava tudi zagotavlja pravice obema narodnostnima manjšinama v Sloveniji, to je italijanski in madžarski manjšini.

Septembra 1991 se je v Haagu začela mednarodna konferenca, ki naj bi odločila o usodi Jugoslavije. V tem času so na Hrvaškem že potekali srditi spopadi. Posebna komisija Evropske skupnosti (Badinterjeva arbitražna komisija) je presodila, da je Jugoslavija razpadla in da torej ne gre zgolj za odcepitev dveh republik, Slovenije in Hrvaške. Naslednice Jugoslavije so vse republike, nekdanje administrativne meje med njimi postanejo državne meje, republike pa se morajo sporazumeti o nasledstvu Jugoslavije. Od konference o Jugoslaviji, ki se je s sestanki potem nadaljevala še v Bruslju in Londonu, ni bilo velike koristi. Na koncu je propadla, ker je Milošević zavrnil vse predloge za ohranitev Jugoslavije, tudi take o najbolj ohlapni povezavi. Slovenija si je mrzlično prizadevala za mednarodno priznanje, pri čemer je imela podporo nekaterih držav, zlasti Nemčije. Decembra je Evropska skupnost sklenila, da bo tiste jugoslovanske republike, ki so zaprosile za priznanje, priznala 15. januarja 1992. Nemčija je Slovenijo priznala že decembra (z veljavnostjo od 15. januarja naprej), 19. decembra jo je kot prva »prava« država priznala Islandija, 13. januarja 1992 jo je priznal Vatikan, 15. januarja pa večina držav Evropske skupnosti. 22. maja je bila Slovenija skupaj s Hrvaško in Bosno kot 176 članica sprejeta tudi v Organizacijo združenih narodov.

Ilustracija: Stališče do Jugoslavije spomladi 1991

Kriteriji	BIH	ČRNA GORA	HRVAŠKA	MAKEDONIJA	SLOVENIJA	SRBIJA	ZVEZNI IS	JLA
Prihodnja ureditev Jugoslavije	Skupna država kot zveza suverenih republik z zveznimi organi na paritetni osnovi	Enotna federativna država enakopravnih narodov z mednarodno subjektiviteto	Konfederacija kot zveza suverenih držav	Zveza suverenih republik z zveznimi organi na paritetni osnovi	Slovenija kot samostojna država v zvezi z drugimi	Enotna federativna država enakopravnih narodov z mednarodno subjektiviteto	Skupni minimum za funkcioniranje federacije dokler ne bo skupnega dogovora	Jugoslavija kot zvezna, federativna, učinkovita in demokratična država
Položaj narodov in republik	Suvereni so narodi in republike	Suvereni so narodi, ne republike	Suverene so republike – države	Suvereni so narodi in republike, Makedonija je suverena država makedonskega naroda in svojih državljanov	Suverene so republike in narodi	Suvereni so narodi, ne republike	Suverenost republik in narodov	Svoboda in enakopravnost državljanov, suverenost narodov in njihovih republik
Medrepubliške meje	Meje med republikami niso administrativne in jih je treba priznati	Meje med republikami so administrativne	Zunanje in notranje meje so nespremenljive	Meje med republikami niso administrativne in jih je treba priznati	Spoštovanje obstoječih republiških meja	Meje med republikami niso državne meje, so administrativne in se jih lahko spreminja	Spoštovanje zunanjih in notranjih meja Jugoslavije	Čuvanje zunanjih meja
Zunanja politika	Enotna zunanja politika	Enotna zunanja politika	Članice zveze morajo sodelovati in usklajevati zunanjo politiko, vendar težijo k mednarodni subjektiviteti	Makedonija bo v zunanji politiki posebno skrb namenjala manjšini v sosednjih državah	Lastna zunanja politika, ki pa se lahko usklajuje	Enotna zunanja politika	Uresničitev dogovorjenih obvez v zunanji politiki	Enotna zunanja politika
Vojska	Skupna armada, depolitizirana in z nacionalno uravnoteženo sestavo	Skupna armada	Lastne oborožene sile in skupni kontingenti še nejasno stališče o organiziranju	Lastne oborožene sile in skupni kontingenti	Skupna armada	Izvrševanje dogovorjenih obvez na področju obrambne politike	Enotne oborožene sile za čuvanje Jugoslavije in socializma	Skupno tržišče, svobodno gibanje blaga, kapitala in ljudi, carinska in monetarna unija
Ekonomska politika	Skupna ekonomska politika po tržnih načelih	Enotne ekonomske funkcije na tržnih principih	Skupno tržišče, svobodno gibanje blaga, kapitala in ljudi, carinska in monetarna unija	Skupna ekonomska politika na tržnih osnovah	Skupno tržišče, svobodno gibanje blaga, kapitala in ljudi, možnost carinske in monetarne unije	Ekonomske funkcije, zasnovane na tržnih načelih	Enotno in odprto tržišče, monetarna politika in vloga NBI, ki omogoča zunanjo likvidnost države	Enotno jugoslovansko tržišče, ni povratka v kapitalizem
Denar	Skupna denarna enota	Skupna denarna enota	Lastna ali skupna valuta, odvisno od dogovora	Skupna denarna enota	Lastna valuta	Skupna denarna enota	Ohranitev konvertibilnosti dinarja	Skupna jugoslovanska denarna enota

Vzroki za konec slovenskega bivanja v Jugoslaviji

Slovenija je kljub svojemu nenehnemu nezadovoljstvu verjela v jugoslovansko državo, v njen obstoj in ureditev je vložila ogromno energije, njene politične in gospodarske elite so že v prvi, še bolj pa v drugi Jugoslaviji imele velik vpliv v državnem vrhu in zato jim do konca osemdesetih let 20. stoletja ni prišlo na misel, da bi iskale rešitev zunaj Jugoslavije. Glavni cilj je bil doseči čim boljši položaj Slovenije znotraj (kon)federativno urejene Jugoslavije, kar je bilo tudi v skladu z realnimi razmerami v svetu po drugi svetovni vojni, še posebej z delitvijo na dva bloka, med katerima je Jugoslavija dosegla specifičen vmesni položaj. V celoti gledano je bivanje tako v kraljevini kot v socialistični Jugoslaviji dalo pozitivno bilanco. Bilo je mnogo slabega ali dvomljivega, od centralizma in unitarizma do revolucije. Toda Jugoslavija je v negotovih časih ozemeljske razkosanosti in pritiska nemškega in italijanskega imperializma nudila možnost za preživetje. V prvi Jugoslaviji so Slovenci dobili neformalno kulturno avtonomijo, vključno z lastno univerzo, ter se ekonomsko okrepili. Prekmurje je bilo prvič v zgodovini neposredno povezano z matico. V drugi Jugoslaviji je bil položaj Slovenije rezultat narodnoosvobodilnega boja in dejstva, da so Slovenci kot del jugoslovanskega protifašističnega gibanja končali vojno na strani protifašistične koalicije. Primorska (več kot četrtina slovenskega prebivalstva in tretjina ozemlja) je postala sestavni del novo ustanovljene republike, Slovenija je dobila izhod na morje. Brez statusa ene od šestih republik s pravico do samoodločbe, vključno s pravico do odcepitve, izhodišče za osamosvojitve ne bi imelo realne podlage.

Socialistično Jugoslavijo so skupaj držali trije mehanizmi: Josip Broz - Tito, kot oseba z največjo avtoriteto, ki je združevala tri ključne funkcije predsednika partije, predsednika države in vrhovnega poveljnika vojske; vsejugoslovanska komunistična partija (zveza komunistov), ki je delovala po t. i. načelu demokratičnega socializma; in Jugoslovanska ljudska armada. Titova smrt je terjala premislek o naravi jugoslovanske federacije brez teh varovalnih mehanizmov, hkrati pa je omogočila ponoven vzpon dotlej nadzorovanih, a ves čas potihem tlečih nacionalizmov, zlasti srbskega in hrvaškega. Na razvezo Slovenije z Jugoslavijo je odločilno vplivala različnost pogledov na:

- Jugoslavijo: ali zveza samostojnih držav ali unificirana država, ki naj bi sčasoma z oblikovanjem jugoslovanskega naroda postala enonacionalna;
- družbeno ureditev: ali demokratični večstrankarski parlamentarni sistem ali ohranjanje dominacije ene partije z ustavno zagotovljenimi privilegiji;
- ekonomsko ureditev: ali uvedba tržnih zakonitosti in pluralizma lastnin ali ohranjanje neučinkovitega formalno samoupravnega, v resnici pa državno diriganega gospodarstva z nedefinirano družbeno lastnino.

Vsa tri vprašanja so se v različnih oblikah pojavljala že v prejšnjih desetletjih, zaradi številnih zunanjih in notranjih razlogov pa izbruhnili v osemdesetih letih. Slovenija je morala odnos do njih najprej izbojevati znotraj sebe, kar se ni zgodilo naenkrat in zlahka – zavest se je spreminjala postopoma, odvisna je bila od razmerja sil med nastajajočo opozicijo in socialistično oblastjo, pogosto je bila odvisna tudi od dogajanja drugod po Jugoslaviji.

Ko je slovenska družba obenem z lastno preobrazbo skušala doseči preobrazbo celotne jugoslovanske družbe, so to drugod razumeli, kot da jo skuša zrušiti. Nikoli ni o pravem času dobila zadostne podpore, nikoli ni prišlo do združitve sil, ki bi zmogle državo reformirati in jo kot celoto pripeljati v Evropsko unijo ali pa vsaj doseči njen mirni razpad, brez prelivanja krvi.

Ko se je sredi osemdesetih let civilna družba v Sloveniji zavzemala za temeljno pravico do svobode izražanja, so bili proti njej združeni zvezni organi, vse republike in večina jugoslovanskega tiska.

Ko je zahtevala nadzor države nad armado, civilno služenje vojaškega roka in z ustavo zagotovljene jezikovne in druge pravice za vojake, si je (in z njo vred tedanja slovenska oblast) nakopala jezo Jugoslovanske ljudske armade.

Ko je v začetku devetdesetih let Slovenija ponujala konfederativni model ureditve, jo je podpirala le Hrvaška. Srbija se je zavzemala za demokracijo po načelu »en človek en glas«, pri čemer so jo podpirali zahodni diplomati, še posebej ameriški, ki so imeli Slobodana Miloševića za sodobnega reformatorskega politika in hkrati pozabljali, da načelo univerzalne demokracije v Jugoslaviji vodi v unitaristično državo. Tudi vse druge republike so bile ali proti slovenskim predlogom ali zmedene in brez lastnega koncepta. Šele tik pred razpadom države, ko so že potekali mednarodni spopadi na Hrvaškem, ko je Milošević urenil koncept velike Srbije, ko so bili državni organi – vključno z zveznim predsedstvom – povsem blokirani, ko v Jugoslavijo z izjemo nekaj diplomatov, navajenih na razmišljanje iz časov blokofske delitve, ni verjel prav nihče več, sta bili Makedonija ter Bosna in Hercegovina pripravljeni pristati na nekakšno asimetrično federacijo.

Ko se je Slovenija zavzemala za gospodarske reforme, je imela (pre)šibko podporo reformnih sil drugod po Jugoslaviji. Zvezni premier Ante Marković je imel veliko podpore zahodnih držav, a premalo politične avtoritete, da bi reforme izpeljal. Kot vsi premieri pred njim je podlegel pritisku nerazvitih, pristajal je na zahteve Srbije po posebnem statusu (ki so ga srbski politiki dosegli že sredi osemdesetih let). Kljub vsej reformni usmerjenosti je Jugoslavijo videl kot konvoj, v katerem mora biti hitrost prilagojena najpočasnejši ladji. (Ta ladja, Kosovo, je bila sedemkrat počasnejša od Slovenije.) V zameno za gospodarske reforme je Marković zahteval koncentracijo ekonomske in politične moči, torej centralizem.

Ko se je Slovenija konec leta 1989 odločila za svobodne večstrankarske volitve, so to označili za kontrarevolu-

cijo, vodstvo armade pa je pripravljalo nov, že kdo ve kateri scenarij za njeno pokoritev.

K odhodu iz Jugoslavije so Slovenijo torej prisilile okoliščine, vedno večji razkorak z razvitimi državami, v prvi vrsti pa nezmožnost, da se Jugoslavija demokratizira, modernizira in zagotovi nacionalne pravice svojim narodom. Šlo je za kombinacijo liberalnih idej in nacionalnih čustev, ki je v Sloveniji ustvarila dovolj politične energije, da je bilo zastavljene cilje mogoče izpeljati. Vendar so k uresničitvi odločilno pripomogle predvsem mednarodne spremembe. Politične in družbene spremembe v osemdesetih letih v Sloveniji so se dogajale v kontekstu globalne krize komunizma, razpadanja bipolarne delitve sveta in Sovjetske zveze ter globoke politične, mednacionalne in ekonomske krize v Jugoslaviji. Brez zunanjih sprememb bi se procesi, poimenovani »slovenska pomlad« verjetno končali s porazom alternativnih gibanj, obračunom z opozicijo in prisilnim odhodom reformističnih oblasti v Sloveniji s političnega prizorišča. Posebnost slovenskih razmer je bila v tem, da je bil politični prostor bolj odprt za kroženje idej kot v vzhodnoevropskih državah. Na Slovenskem se je do sredine osemdesetih let v obliki raznih alternativnih gibanj razvila močna civilna družba, ki je imela pionirsko vlogo pri procesih demokratizacije. K širjenju svobode javne besede je veliko prispeval tisk. Od sredine osemdesetih let dalje sta se procesa demokratizacije družbe in nacionalne emancipacije tesno prepletala. Pri oblikovanju nacionalnega programa je imela pobudo intelektualna opozicija. V drugi polovici osemdesetih let je v vodstvu Zveze komunistov prevladala reformistična struja, ki ji ideje opozicije niso bile več tuje. Taka politika je omogočila mehek prehod v večstrankarski sistem in zagotovitev konsenza pri temeljnih vprašanjih nacionalnega programa.

V procesu osamosvajanja in vojaških spopadov so bile Sloveniji okoliščine naklonjene. Zvezni pritisk je bil dovolj močan, da je združil politike in prebivalstvo, ne pa tolikšen, da bi povzročil nove razkole. Napad JLA je Sloveniji uspelo zaustaviti s posrečeno kombinacijo policijskih in vojaških akcij, natančnih analiz dogajanja v armadi, ki je bila še vedno nacionalno mešana in v kateri je vladala precejšnja zmeda, obveščanja svetovne javnosti, diplomatske dejavnosti in drugih ukrepov. Srbski politični vrh z Miloševićem na čelu se je s sodelovanjem dela vodilnih oficirjev JLA odločil za uresničitev koncepta Velike Srbije, zato ni bil več zainteresiran za obstoj Jugoslavije in ohranitev Slovenije v njej. Še pravi čas se je pod pritiskom javnega mnenja v svojih državah angažirala tudi Evropska skupnost, ki so jo spopadi na evropskih tleh šokirali. Tedaj je konflikt med Srbijo in JLA na eni strani ter Slovenijo na drugi že zamenjal za Jugoslavijo resnično usoden mednacionalni spopad med Srbi in Hrvati, ki je državo dokončno pokopal. Vendar so prizori vojnih strahot iz Hrvaške ter Bosne in Hercegovine kaj kmalu postali nekaj vsakdanjega in niso imeli velikega psihološkega vpliva na politične odločitve evropskih in

svetovnih državnikov, ki nato dolgo niso znali najti prave rešitve za krvavo vojno na ozemlju nekdanje Jugoslavije.

Slovinci in njihov odnos do nadnacionalnih tvorb

Položaj slovenskega naroda v posameznih državnih tvorbah se je »za nazaj« ponavadi ocenjeval s stališča trenutnih političnih potreb, novonastalo stanje pa je bilo evforično hvaljeno. Tako je Avstrija po prvi svetovni vojni naenkrat postala »ječa narodov« celo v očeh tistih slovenskih politikov in intelektualcev, ki so ji še nekaj let prej izrekli zvestobo. Podobno je po drugi svetovni vojni »ječa narodov« postala Kraljevina Jugoslavija. Negativni miselni vzorec o pokojni državi se je seveda oblikoval tudi po propadu socialistične Jugoslavije, ki je postala sinonim za balkanstvo, bizantinizem, državo, ki je v ekonomskem in političnem smislu ves čas svojega obstoja utesnjevala Slovence in jim preprečevala osamosvojitev, v kulturnem smislu pa jih je držala na nižji kulturni ravni oziroma v drugačnem kulturnem krogu, ki naj mu Slovenci ne bi pripadali. To je bilo tem lažje, ker je bila Jugoslavija komunistična oz. socialistična država in s tem odličen objekt dvojne kritike: nacionalne in ideološke. Razvoj demokracije se v zgodovini pač ni vedno »pokrival« z vsakokratnim položajem slovenskega naroda, večkrat je bila demokracija celo v nasprotju z napredkom pri reševanju nacionalnega vprašanja.

Kritično vrednotenje obeh omenjenih problemov (demokracije in nacionalnega vprašanja) se oblikuje le počasi in še počasneje postaja del zgodovinske zavesti. Pri tem mislim na priznanja, da Slovenci niso zgolj trpeli, ampak doživljali tudi pozitivne plati, npr. da so v večnarodnem okolju donavske monarhije poleg pokrajinske lahko oblikovali tudi nacionalno zavest, da so se naučili politične kulture in se vsaj v omejeni obliki navadili na parlamentarizem; da so si v Kraljevini Jugoslaviji, kljub temu da je bila ta centralistična in nedemokratska, izborili neke vrste neformalno kulturno avtonomijo; da je komunistična Jugoslavija omogočila priključitev Primorske (to je tretjine slovenskega prebivalstva in več kot četrtnine ozemlja). Ne nazadnje, da so v tej Jugoslaviji Slovenci dobili federalni status, ustavo, lastno skupščino ter druge državne organe in – v specifičnih okoliščinah partijske države – izvedli zapoznele modernizacijske procese, ki jih prejšnje elite bodisi niso mogle, niti želele, kot je npr. agrarna reforma, industrializacija, ločitev Cerkve od države, ženska emancipacija, socialno bolj uravnotežena socialna struktura.

Tisto, kar razlikuje osemdeseta in začetek devetdesetih let slovenske zgodovine od prejšnjih obdobj, je hkratnost obeh procesov, torej postopne demokratizacije (ki se je končala z uvedbo večstrankarskega sistema) in boja za nacionalno emancipacijo (ki se je končal z nastankom slovenske države).

Po osamosvojitvi se je oblikovala nova ideologija, ki bi jo lahko označili kot »hitenje k Evropi«. Značilno zanj je bilo, da se je t. i. Evropa prikazovala kot notranje nediferenciran pojem, ki se lahko poljudno prilagaja posameznim političnim interesom (po samopostrežnem principu so stranke npr. iz posameznih držav kot vzor jemale tiste šolske sisteme, ki so ustrezali njihovemu konceptu, in jih razglasile za »evropske«, enako je veljalo za ureditev odnosov med Cerkvijo in državo ipd.). V tem »hitenju k Evropi« so bili slovenski politiki, podobno kot vedno v zgodovini, pretirano ustrezljivi in so delali tudi vprašljive manjše in večje koncesije, za katere račun po vključitvi v EU (ki so ga Slovenci dosegli maja 2004) šele prihaja. Gospodarska bilanca kaže, da je, gledano v celoti, t. i. tranzicijo Slovenija uspešno prestala, da ni (tako kot v Avstro-Ogrski) »vzdrževani« del v EU, saj presega evropsko povprečje, vendar za ceno velikih socialnih razlik, brezposelnosti, ki tudi iz vedno večjega števila mladih, šolanih ljudi dela drugorazredne državljane, ter vrste drugih stranskih učinkov, ki vplivajo na vedno bolj neuravnoteženo socialno strukturo družbe. Ena od temeljnih značilnosti slovenske družbe je partitokracija, ideološka nestrpnost, zaradi majhnosti pa tudi klientelizem in klanovstvo. Nekdaj močna civilna gibanja so posrkale stranke in nimajo vidnejše vloge. V psihološkem smislu kaže dodati tudi samozaverovanost vase, prepričanje o lastni samozadostnosti in predsodke do vsega drugačnega, kar se je s samostojno državo še okrepilo (že zgodovinsko pisno se da zelo lepo dokazati, kako težko se je »kranjska pamet« navajala na »drugačnost« Prekmurcev in Primorcev, ki so bili k Jugoslaviji priključeni po prvi svetovni oz. po drugi svetovni vojni, pa tudi sicer so predsodki in stereotipi na račun regionalne pripadnosti eden najbolj trdoživih elementov psihosocialne podobe Slovencev). Opazen pa je še en zgodovinsko pogojen sindrom, ki izhaja iz pomanjkanja državne tradicije: »tožarjenje« nasprotne politične opcije v tujini in iskanje zunanega razsodnika za notranje spore. Tako kot so se nekoč slovenski politiki obračali na Dunaj in Beograd, se sedaj na Bruselj.

Novonastalo državno stanje ima med drugim za posledico, da se Slovincem vračajo dileme in stanja s preloma stoletja ali pa še od prej, ki jih je jugoslovansko in komunistično obdobje odrinilo na obrobje in za katere

se je zdelo, da se z njimi nikoli več ne bo treba ukvarjati. Mednje sodi izjemna trdoživost regionalnih identitet, ki v mnogočem preprečujejo nastanek nacije, hkrati pa oživlja vloga nekdanjih pokrajinskih centrov zunaj današnje republike Slovenije (Gradec, Celovec, Trst), kamor gravitira dobršen del delovne sile iz obmejnih področij, vedno pomembnejša pa je tudi njihova vloga v izobraževanju. Na novo (ali pa po starih vzorcih v novi obleki) se vzpostavlja odnos velikih sosednjih narodov do Slovencev (Nemcev oz. Avstrijcev, Italijanov, Madžarov), s katerimi smo stoletja imeli travmatičen odnos. Kot stalnica v zgodovinskem razvoju se kažejo tudi prehodnost ozemlja, gospodarska perifernost prostora, vpliv različnih kultur in jezikovna ogroženost. To dokazuje, da so procesi, ki smo jih doživljali v zadnjih desetletjih, v bistvu površinski in da se stalnice z nastankom samostojne države in njeno vključitvijo v EU niso bistveno spremenile.

Vrednotenje nastanka in desetletnega obstoja slovenske države, pa tudi demokratičnih procesov v njej, je v tem trenutku lahko le prehodno, tako kot so bile prehodne ocene prejšnjih stanj. Objektivnejšo oceno bo mogoče dati, ko bo slovenska družba ne samo formalno vključena v EU, ampak tudi resnično integrirana vanjo, ko bo jasno, kaj ji je ta integracija prinesla in kako bo zmožna prenesti ponovno izgubo »čiste« nacionalne države.

Izbrana literatura

- Milan Balažic, Slovenska demokratična revolucija 1986–1988, Liberalna akademija, Ljubljana, 2004.
 Neven Borak, Gospodarski vzroki razpada Jugoslavije. Ekonomsko-zgodovinska razlaga.
 Državni zbor Republike Slovenije 1992–2002, Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana, 2002.
 Dan prej, Primorske novice, Koper, 1994.
 Deset let je Slovenija država, Delo, Ljubljana, 2001.
 Darko Friš (ur.), Demosov zbornik. – Časopis za zgodovino in narodopisje, letnik 1972, Nova vrsta 37, št. 1–2, Maribor, 2001.
 Viktor Meier, Zakaj je razpadla Jugoslavija. – ZPS, Ljubljana, 1996.
 Miloš Mikeln, Boris Jež, Joco Žnidaršič, Slovenija 1990. Kronika slovenskega prelomnega leta v besedi in sliki. – Založništvo Slovenske knjige, Ljubljana, 1991.
 Dušan Nečak, Božo Repe, Oris sodobne občine in slovenske zgodovine. – Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani, Ljubljana, 2003.
 Od sanj do resničnosti. Razvoj slovenske državnosti (katalog, ur. dr. France M. Dolinar). – Arhiv republike Slovenije, Ljubljana, 2001.

Vso ponudbo publikacij, ki so izšle pri založbi Zavoda RS za šolstvo, si lahko ogledate na naši spletni strani <http://www.zrss.si/>. Na njej predstavljamo priročnike za učitelje po posameznih zbirkah (Modeli poučevanja in učenja, Modeli delovanja, K novi kulturi pouka), strokovne revije, zbornike, učne načrte za devetletno osnovno šolo, učna gradiva za učence idr. Vabljeni k ogledu.

Knjige in revije lahko naročite

po pošti: Zavod RS za šolstvo, Poljanska 28, Ljubljana
 po faksu: 01/3005 199
 po elektronski pošti: zalozba@zrss.si
 na spletni strani: <http://www.zrss.si>

Jurij Perovšek, Stane Granda, Barbara Šatej (ur.), Slovenska osamosvojitve 1991. Pričevanja in analize. Simpozij, Brežice 21. in 22. junij 2001 (zbornik). – Zveza zgodovinskih društev Slovenije, Ljubljana, 2002.

Jože Pirjevec, Jugoslavija 1918–1992. Nastanek, razvoj ter razpad Karadjordjevičeve in Titove Jugoslavije. – Lipa, Koper, 1995.

Prispevki z mednarodne znanstvene konference »Dan prej« in odhod zadnjega vojaka JLA z ozemlja Republike Slovenije, Acta Histriae, 11, 2003, 1, Univerza na Primorskem ZRS, Koper, 2003.

Punk pod Slovenci (zbornik). – KRT, Ljubljana, 1984.

Punk je bil prej. 25 let punka pod Slovenci (zbornik, uredili Peter Lovšin, Peter Mlakar, Igor Vidmar). – Ropot, Cankarjeva založba, Ljubljana, 2002.

Razvoj slovenskega parlamentarizma (zbornik, ur. Tatjana Krašovec), Državni zbor Republike Slovenije, Ljubljana, 2000.

Božo Repe, »Liberalizem« v Sloveniji. – Borec, Ljubljana, 1992.

Božo Repe, Slovenci v osemdesetih letih. – Zbirka zgodovinskega časopisa št. 23, Zgodovinski časopis, Ljubljana, 2001.

Božo Repe, Jutri je nov dan. Slovenci in razpad Jugoslavije. – Modrijan, Ljubljana, 2002.

Božo Repe, Rdeča Slovenija. Tokovi in obrazi socializma. – Sophia, Ljubljana, 2003.

Božo Repe: Viri o demokratizaciji in osamosvojitvi Slovenije, Viri št. 17, 18 in 19, Arhivsko društvo Slovenije 2002–2004.

Slovenci in država (zbornik). – SAZU, Ljubljana, 1995.

Slovenci skozi čas. – Mihelač, Ljubljana, 1999.

Slovenska kronika XX. stoletja. – Nova revija, Ljubljana, 1996.

Janez J. Švajncar, Obranili domovino: Teritorialna obramba Republike Slovenije v vojni za svobodno in samostojno Slovenijo 1991. – Viharnik, Ljubljana, 1993.

Niko Toš (ur.), Dozorevanje slovenske samozvesti. – Zbirka Dokumenti SIM, Ljubljana, 1995.

Začelo se je v Pekrah. Ob desetletnici pekrskih dogodkov in vojne za samostojno Slovenijo. – Mestna občina Maribor in Muzej narodne osvoboditve, Maribor 2001.

Ali H. Žerdin, Generali brez kape. – Krtina, Ljubljana, 1997.

Osamosvojitve Slovenije: KRONOLOGIJA POMEMBNEJŠIH DOGODKOV

1974

21. februar – Sprejem nove ustave SFRJ. Ustava je močno okrepila samostojnost republik in avtonomnih pokrajin ter uvedla nov, zapleten delegatski sistem.

28. februar – Sprejem nove ustave SRS.

1975

1. avgust – Podpis Zaključnega akta KEVS v Helsinkih. Podpisali so ga šefi vlad vseh evropskih držav (razen Albanije), ZDA in Kanade. (KEVS se je začela 3. julija 1973 in je imela namen vzpostaviti varnostne mehanizme za preprečevanje konfliktov v Evropi.) V Helsinški deklaraciji, sestavnem delu Zaključnega akta, je med drugim zapisano tudi načelo o nespreminjanju meja v Evropi.

1977

18. oktober – Prvi javni nastop punkovskega ansambla Pankrti v telovadnici gimnazije Moste v Ljubljani.

1978

20.–23. junij – 11. kongres ZKJ. Zadnji, na katerem je še sodeloval Josip Broz – Tito.

1979

3. maj – Zmaga konservativcev na volitvah v Veliki Britaniji. Predsednica vlade je postala Margaret Thatcher.

7.–9. junij – Prve neposredne volitve v Evropski parlament.

december – Začetek sovjetske okupacije Afganistana.

1980

26. februar – Imenovanje Alojzija Šuštarja za ljubljanskega nadškofa in metropolita.

1. april – Podpis dolgoročnega sporazuma o sodelovanju med EGS in SFRJ. Odpravljene ali omiljene so bile carine za 70 % industrijskih izdelkov iz Jugoslavije in sprejete delne olajšave za kmetijske pridelke.

4. maj – Smrt predsednika SFRJ Josip Broz – Tita. Umrl je v ljubljanskem Kliničnem centru. Njegovega pogreba v Beogradu se je udeležilo 209 delegacij iz 127 držav, med njimi številni predsedniki držav, vlad, strank in druge ugledne osebnosti. S Titovo smrtjo se je v Jugoslaviji končalo obdobje t. i. titoizma, specifične (samoupravne) socialistične ureditve.

7. junij – Uvedba stabilizacijskih ukrepov v Jugoslaviji. Vlada je devalvirala dinar za 30 % in zamrznila cene ter s tem priznala, da je država v hudi gospodarski krizi, ki so jo dotlej zaradi Titove bolezni prikrivali.

14. avgust – Stavka poljskih delavcev, ki so zasedli ladjedelnico v Gdansk.

4. november – Zmaga konservativca Ronalda Reagana na predsedniških volitvah v ZDA.

1981

1. januar – Včlanjenje Grčije v EGS.

11. marec – Začetek demonstracij na Kosovu. Demonstracije so se pod geslom Kosovo – republika! razširile tudi na druga kosovska mesta. Posredovala je JLA, predsedstvu SFRJ in ZKJ sta demonstracije ocenili kot »kontrarevolucijo« in 2. aprila sprejeli sklep »o razglasitvi kriznih razmer na Kosovu«, nato pa odločitev o uvedbi izrednih razmer na območju občine Priština.

10. maj – Izvolitev socialista François Mitterranda za francoskega predsednika.

17. september – Ustanovitev sindikata Solidarnost na Poljskem. Na njem so zahtevali referendum o nezaupnici

vladi. Komunistično vodstvo je to šteló za nastanek opozicijske stranke, sindikalnega voditelja Lecha Wałęsa so zaprli, v spopadih s policijo in vojsko pa je bilo več ljudi ubitih.

13. december – Uvedba izrednih razmer na Poljskem. Ukazal jih je general Wojciech Jaruzelski zaradi protikomunističnih nemirov, ki jih je organiziral opozicijski sindikat Solidarnost, in zaradi bojazni pred morebitno intervencijo SZ, tako kot se je zgodilo 1956 na Madžarskem in 1968 na Češkoslovaškem. (Ukinjene so bile 21. julija 1983.)

1982

26.–29. junij – 12. kongres ZKJ. Kongres ni sprejel pobud za omejitev pristojnosti republiških organizacij ZK, sprejel pa je sklep o ustanovitvi komisije, ki naj bi napisala Kritično analizo funkcioniranja političnega sistema. (Delovati je začela 1983 pod vodstvom Josipa Vrhovca, delo je končala 1985. Njeni pisci so vzrok za jugoslovansko krizo videli v deformacijah sistema, ne pa v samem sistemu, ki naj bi ostal tak, kot je bil zapisan v ustavi iz 1974.) Na kongresu so se začeli javni konflikti v vodstvu ZKJ.

avgust – Objava dokumenta Začetne osnove dolgoročnega programa ekonomske stabilizacije. Izdelala ga je 1981 ustanovljena komisija približno 300 politikov in znanstvenikov pod vodstvom Sergeja Kraigherja, tedanjega predsednika predsedstva SFRJ, ki je menila, da temeljev jugoslovanskega sistema ni treba spreminjati.

4. oktober – Zmaga CDU na volitvah v ZRN. Novo vlado je sestavil krščanski demokrat Helmut Kohl. (Kancler je ostal kar 16 let, do septembra 1989, in je odločilno prispeval k združitvi Nemčije.)

23.–24. oktober – Kongres ZSMS v Novem mestu. Podprl je mirovna, ekološka, feministična in druga gibanja civilne družbe ter jim dal možnost, da delujejo v okviru mladinske organizacije.

10. november – Smrt Leonida Brežnjeva, dolgoletnega sovjetskega partijskega in državnega voditelja (nasledil je 1964 odstavljenega Nikita Hruščova). Uvedel je kolektivno vodstvo in izvajal politiko tekmovanja z ZDA za prevlado na svetu. Nasledil ga je Jurij Andropov, nekdanji dolgoletni vodja sovjetske obveščevalne službe (KGB).

1983

9. junij – Zmaga konservativcev na volitvah v Veliki Britaniji. Predsednica vlade je drugič postala Margaret Thatcher.

11. avgust – Objava članka Cirila Zlobca (in nato Janeza Menarta 1. septembra) s kritiko t. i. skupnih programskih jeder. S tem se je začel protest slovenskih pisateljev proti poenotenju vzgoje in izobraževanja v državi.

13. oktober – Ustanovitev Gledališča Sester Scipion Nasice. Bilo je del alternativne kulture mladih, imenovane Neue slowenische Kunst (NSK), ki je temeljila na kolektivizmu. Združenih je bilo več umetnostnih področij, poleg gledališča tudi rockovska skupina Laibach (Trbovlje, 1980) in likovna skupina Irwin.

1984

8.–18. februar – 14. zimske olimpijske igre v Sarajevu.

9. februar – Smrt sovjetskega partijskega in državnega voditelja Jurija Andropova. Nasledil ga je Konstantin Černenko.

17.–26. junij – Druge neposredne volitve v Evropski parlament.

6. november – Druga zmaga Ronalda Reagana na predsedniških volitvah v ZDA.

1985

9. in 10. januar – Odmevna javna tribuna Slovenski narod in slovenska kultura v Cankarjevem domu v Ljubljani. Organiziralo jo je DSP.

11. marec – Smrt sovjetskega partijskega in državnega voditelja Konstantina Černenka. Nasledil ga je Mihail Gorbačov.

11. april – Smrt albanskega državnega in partijskega voditelja Enverja Hoxha. Na stalinističen način je vladal v Albaniji od 1956, sprva v povezavi s SZ, nato s Kitajsko, na koncu pa v popolni osamitvi države. Z njegovo smrtjo se je v Albaniji postopoma in previdno začel proces destalinizacije.

18.–20. april – 9. kongres Zveze književnikov Jugoslavije v Novem Sadu. V razpravi o kulturni enotnosti Jugoslavije so se sprli. (Zveza je v naslednjih letih zašla v krizo in 1990, ko so iz nje izstopili slovenski pisatelji, razpadla.)

19.–21. november – Srečanje Mihaila Gorbačova in Ronalda Reagana v Ženevi. To je bilo od 1979 prvo srečanje predsednikov velesil, govorila sta o atomskem razoroževanju. S srečanjem se je začela končevati hladna vojna.

3. december – Podpis Rimske pogodbe. Članice ES ter Portugalska in Španija so se dogovorile, da bodo do 1992 odpravile notranje meje in zagotovile enoten evropski trg s prostim pretokom ljudi, kapitala in blaga.

1986

17.–19. april – 10. kongres ZKS v Ljubljani. Vodstvo ZKS je prevzela reformistična struja pod vodstvom Milana Kučana.

26. april – Eksplozija v jedrski elektrarni Černobil v Ukrajini. 28 ljudi je umrlo, več kot 200 jih je moralo na zdravljenje v bolnišnico. (Za posledicami sevanja je v naslednjih letih zbolelo več tisoč ljudi, mnogi med njimi so umrli.)

8. junij – Zmaga nekdanjega predsednika OZN Kurta Waldheima na avstrijskih predsedniških volitvah. Zaradi razkritja njegove dejavnosti v nemškem Wehrmachtu med drugo svetovno vojno na Balkanu (tudi v Jugoslaviji) je izvolitev v tujini naletela na ostre reakcije.

25.–28. junij – 13. kongres ZKJ. Na njem so delegati iz JLA kritizirali napade na JLA in zahtevali, naj vojska prevzame vodenje države, ker ZKJ in druge družbenopolitične sile tega niso zmožne storiti.

24. september – Objava delov Memoranduma SANU v časopisu Večernje novosti v Beogradu.

12. oktober – Srečanje Gorbačova in Reagana v Reykjavíku na Islandiji. Predsednika sta govorila o razoroževanju obeh velesil, vendar sestanek ni bil uspešen.

19. december – Konec konfinacije svetovno znanega sovjetskega disidenta Andreja Saharova. (Od 1980 je živel v pregnanstvu v sibirskem mestu Gorki.)

1987

januar – Začetek reforme, »perestrojke«, v SZ pod vodstvom Mihaila Gorbačova. (Za reformo je bila najprej značilna »glasnost«, to je možnost, da ljudje javno povedo, kaj mislijo, sledil je neuspešen poskus gospodarske reforme, ki je zelo poslabšal življenjski standard, zaradi česar je postal Gorbačov močno nepriljubljen.)

18. februar – Izid 57. številke Nove revije s prispevki za slovenski nacionalni program.

16. marec – Javna tribuna DSP v Cankarjevem domu v Ljubljani o amandmajih k zvezni ustavi. Z njo se je začela oblikovati ustavna alternativa, ki je združevala razna društva in organizacije.

april-maj – Afera zaradi plakata za dan mladosti (Titov rojstni dan). Slovenska skupina Novi kolektivizem je za predlogo plakata vzela nacistični plakat Richarda Kleina.

6.-8. junij – Demonstracije mladih v Berlinu. Zahtevali so porušitev Berlinskega zidu. Začele so se v vzhodnem Berlinu v času, ko je na zahodni strani potekal pop koncert Davida Bowieja (6. junija). Vzhodnoevropska policija je demonstrante razgnala.

3. september – Smrtonosni strel v paračinski vojašnici. Albanski vojak Aziz Kelmendi je z brzostrelko ubil štiri vojake in nato še sebe.

7. september – Obisk predsednika NDR Ericha Honeckerja v ZRN. To je bil prvi državniški obisk kakega vzhodnonemškega voditelja v zahodni Nemčiji.

23. september – 8. seja CK ZK Srbije v Beogradu. Bila je zaključno dejanje v spopadu dveh frakcij, ki se je začel maja. Seja je bila začetek Miloševićevega pohoda na oblast v Srbiji.

8.-10. december – Srečanje Mihaila Gorbačova in Ronalda Reagana v Washingtonu. Podpisala sta dogovor o razoroževanju.

10. december – Odstop dolgoletnega voditelja češkoslovaške komunistične partije Gustava Husaka.

15. december – Ustanovitev prvega neodvisnega sindikata v Litostroju v Ljubljani. Ustanovil ga je France Tomšič.

1988

7. januar – Odločitev za spremembo srbske ustave. (S sprejetjem amandmajev je srbska skupščina potem zavlačevala, saj je Srbiji, potem ko je Milošević konec istega leta z mitingi dosegel zamenjavo političnih vodstev v obeh pokrajinah – in tudi v Črni gori –, staro stanje ustrezalo, ker je v federaciji lahko nastopala s tremi glasovi.)

17. januar – Demonstracije proti komunističnemu režimu v vzhodnem Berlinu. V njih je sodelovala skupina ok. 120 pripadnikov raznih gibanj in organizacij za mir in

človekove pravice, ki je za proteste izkoristila tradicionalno proslavo ob obletnici uboja komunističnih voditeljev Rose Luxemburg in Karla Liebknechta.

februar – Ustanovitev komisije DSP za pripravo gradiva nove slovenske ustave (t. i. pisateljske ustave).

14.-18. marec – Obisk Mihaila Gorbačova v Jugoslaviji. Med drugim je bil tudi v Sloveniji, ki jo je označil za »socialistični laboratorij«.

25. marec – Seja vojaškega sveta v Beogradu. Politični liberalizaciji v Sloveniji je pripisal protirevolucionaren značaj in sklenil, da bo ukrepal.

14. april – Začetek umika 115.000 sovjetskih vojakov iz Afganistana. (Zadnji vojak je državo zapustil 15. februarja 1989.)

10. maj – Druga izvolitev François Mitteranda za francoskega predsednika.

12. maj – Ustanovitev Slovenske kmečke zveze (v okviru SZDL) in Zveze slovenske kmečke mladine (v okviru ZSMS).

sredina maja – Uvedba t. i. majskega paketa ekonomskih ukrepov. Vlada Branka Mikulića jih je bila prisiljena sprejeti pod pritiskom Mednarodnega denarnega sklada. V jugoslovansko gospodarstvo so bili uvedeni nekateri tržni mehanizmi. Zamrznitev plač je povzročila nezadovoljstvo in proteste delavcev, ukrepi so v naslednjih mesecih propadli.

25. maj – Odstop voditelja madžarske KP in države Janosa Kádárja. Od 1956, ko so sile Varšavskega pakta intervenirale na Madžarskem, je bil vodilni madžarski politik. Dopustil je specifično, mehkejšo inačico komunizma, ki je na gospodarskem področju omogočala več zasebne pobude, vendar je bil tesno povezan s SZ.

31. maj – Aretacija Janeza Janše.

1. junij – Srečanje Mihaila Gorbačova in Ronald Reagana v Moskvi. Ratificirala sta sporazum o razoroževanju raket srednjega dosega.

3. junij – Ustanovitev Odbora za varstvo pravic Janeza Janše. Nastal je na pobudo Igorja Bavčarja. Kmalu se je preimenoval v Odbor za varstvo človekovih pravic. (Deloval do aprila 1990.)

27. junij – Množične demonstracije v Bukarešti. Ok. 50.000 ljudi je protestiralo proti manjšinski politiki romunskega voditelja Nicolaeja Ceaușescuja, ki je hotel porušiti ok. 15.000 romunskih vasi (vključno z naselji romunskih Madžarov in Nemcev) in zgraditi velikanski kmetijsko-industrijski kompleks.

3. julij – Konferenca sovjetske KP o reformah v Moskvi. Ok. 500 delegatov je po ostrih polemikah podprlo kompromisno usmeritev, ki jo je predlagal Mihail Gorbačov.

9. julij – Miting v podporo enotni Srbiji v Novem Sadu. Z njim se je začela t. i. protibirokratska revolucija – rušenje političnih vodstev, ki so nasprotovala ideji o združitvi vseh ozemelj, kjer žive Srbi, v eno državo.

18.-27. julij – Proces proti četverici pred vojaškim sodiščem v Ljubljani. Ivan Borštner je bil obsojen na štiri leta, Janez Janša in Franci Zavrl na leto in pol, David Tasić pa na pet mesecev zapora.

4. oktober – Ustanovitev Sveta za varstvo človekovih pravic pri RK SZDL.

17. oktober – 17. seja CK ZKJ v Beogradu. Na glasovanju o zaupnici predsedstvu CK ZKJ edino srbski predstavnik ni dobil podpore. To je bilo označeno za »neprincipialno koalicijo« proti Srbiji.

5. november – Zmaga konservativnega politika Georgea Busha na predsedniških volitvah v ZDA.

30. december – Odstop zvezne vlade pod vodstvom Branka Mikulića. V zgodovini socialistične Jugoslavije se je kaj takega zgodilo prvič.

1989

11. januar – Ustanovitev Slovenske demokratične zveze.

15. januar – Množična manifestacija v Pragi na kraju, kjer se je 16. januarja 1969 v protest proti vojaški intervenciji sil Varšavskega pakta zažgal češki študent Jan Palach. (Protesti in demonstracije so se nadaljevali tudi v naslednjih tednih, opozicija je zahtevala izpustitev zaprtega pisatelja in disidenta Václava Havla – izpustili so ga 13. maja –, v peticiji s podpisi več kot 1000 javnih osebno-sti pa, naj se oblast začne z njo pogajati.)

19. januar – Izvolitev zvezne vlade pod vodstvom Anteja Markovića.

4. februar – Stavka albanskih rudarjev v rudniku Trepča. Vzrok je bila napovedana sprememba srbske ustave, s katero bi bil ukinjen avtonomni položaj Kosova in Vojvodine. (Rudarji so ostali v jami do konca februarja.)

16. februar – Ustanovitev Socialdemokratske zveze.

27. februar – Uvedba izrednih razmer na Kosovu. Razglasilo jih je predsedstvo SFRJ in s tem prisililo rudarje v Trepči, da so prekinili stavko. (Izredne razmere so bile ukinjene 12. julija.)

27. februar – Množično zborovanje z naslovom Za mir in sožitje ter proti uvedbi izrednih razmer na Kosovu v Cankarjevem domu v Ljubljani. Organizirale so ga različne uradne in opozicijske organizacije. V nekaterih govorih so bila zaznavna tudi razmišljanja, da bi Slovenija lahko zapustila skupno državo.

28. februar – Študentske demonstracije pred skupščino SFRJ v Beogradu. Organizirala jih je srbska politika kot odgovor na zborovanje v Cankarjevem domu. Ok. 5000 študentom se je čez dan pridružilo več tisoč delavcev. Množica je zahtevala aretacijo albanskega komunističnega voditelja Azema Vllasija. (Milošević je obljubil aretacije albanskih voditeljev, do katerih je nato res prišlo. Proti Sloveniji je Srbija uvedla gospodarsko vojno.)

3. marec – Začetek delovanja Koordinacijskega odbora organizatorjev zbora v Cankarjevem domu. V njem so predstavniki opozicije in družbenopolitičnih organizacij skušali oblikovati politični program. (Ker niso našli skupnega jezika, sta nastala dva programa: Majniška deklaracija 1989 in Temeljna listina Slovenije.)

28. marec – Sprejem amandmajev k srbski ustavi. S tem je bila odpravljena avtonomija Kosova in Vojvodine.

26. marec – Parlamentarne volitve v SZ. Volivci so prvič po 70 letih lahko izbirali med več kandidati. V Moskvi je vodja mestne partijske organizacije in zagovornik reform Boris Jelcin dobil skoraj 90 % glasov.

2. april – Neposredne volitve za člana predsedstva SFRJ. Izvoljen je bil Janez Drnovšek, ki je premagal uradnega kandidata Marka Bulca. (Slovenska skupščina ga je 14. aprila tudi uradno razglasila za člana predsedstva SFRJ iz Slovenije, 15. maja je po utečenem vrstnem redu postal predsednik predsedstva.)

5. april – Začetek okrogle mize na Poljskem. Rezultat pogajanj med opozicijo in oblastjo je bila pogodba, ki je določila, da bodo prve volitve za poslance v senatu povsem svobodne, za poslance v sejmumu pa je oblast dovolila svobodne volitve za 35 % mest. Tudi delovanje sindikata Solidarnost je bilo spet dovoljeno.

2. maj – Odprtje Madžarske proti zahodu. Vojaki so začeli odstranjevati bodečo žico, alarmne sisteme in druge ovire na 350 km dolgi meji med Madžarsko in Avstrijo. Ukrep je bil posledica reformne politike na Madžarskem po Kádárjevem odstopu. (Ograja je bila v celoti odstranjena do začetka 1990, kar je povzročilo množičen beg iz Madžarske in drugih vzhodnoevropskih držav na Zahod.)

8. maj – Protestno zborovanje zaradi odhoda Janeza Janše na prestajanje kazni. Na zborovanju je bila prebrana tudi Majniška deklaracija 1989.

4. junij – Krvava zadušitev mirnih demonstracij v Peking. Vojska je na 100.000-glavo množico (večinoma študentov), ki se je na Trgu nebeškega miru zbirala od sredine aprila in zahtevala spoštovanje človekovih pravic, demokratizacijo ter gospodarske reforme, krenila s tanki. Po neuradnih podatkih je bilo ubitih ok. 3600 ljudi, po uradnih pa 300. (Po zatrtju upora so zaprli ok. 120.000 ljudi, 34 je bilo usmrčenih. Ravnanje kitajskih oblasti je izzvalo množične proteste po svetu.)

4. in 18. junij – Prve večstrankarske volitve na Poljskem. Solidarnost je v senatu dobila 99 sedežev od 100 možnih, v sejmumu pa (po dogovoru z okrogle mize) vseh 160 sedežev, za katere so bile možne svobodne volitve. S podporo manjših strank je član Solidarnosti Tadeusz Mazowiecki postal prvi nekomunistični predsednik vlade. V 24-članski vladi so bili tudi štirje komunistični ministri.

11. junij – Ustanovitev stranke Zeleni Slovenije.

16. junij – Rehabilitacija Imreja Nagya na Madžarskem. Bil je predsednik vlade v času madžarske revolucije in upora proti SZ 1956, usmrčen 1958. Žalne slovesnosti ob rehabilitaciji v Budimpešti se je udeležilo ok. 300.000 ljudi.

22. junij – Objava Temeljne listine Slovenije.

28. junij – Svečana proslava na Kosovu ob 600.- obletnici kosovske bitke. Udeležil se je ves jugoslovanski državni vrh, vključno z novoizvoljenim predsednikom zveznega predsedstva Janezom Drnovškom. Glavni govornik, predsednik predsedstva SR Srbije Slobodan Milošević, je napovedal možnost oboroženih spopadov v Jugoslaviji.

22. september – Ustanovitev Okrogle mize pri RK SZDL. Nasledila je Koordinacijski odbor organizatorjev zbora v Cankarjevem domu. V njenem okviru naj bi se predstavniki oblasti in opozicije po poljskem vzoru dogovorili za izvedbo večstrankarskih volitev. (Novembra je razpadla.)

26. september – Izredna seja CK ZKJ v Beogradu. Preprečila naj bi sprejetje amandmajev k slovenski ustavi. Kljub pritisku slovenski člani zveznega CK niso popustili, češ da so dolžni upoštevati interese lastnega naroda.

27. september – Sprejem ustavnih amandmajev v slovenski skupščini. Okrepila se je suverenost republike, črtano je bilo tudi določilo o vodilni vlogi ZKS, s čimer je bil omogočen formalni nastanek drugih političnih strank.

7. in 8. oktober – Obisk Mihaila Gorbačova v NDR. Prebivalci so ga navdušeno pozdravili, začele so se množične demonstracije v Leipzigu in Berlinu z zahtevami po demokraciji.

8. oktober – Preimenovanje madžarske KP v socialistično stranko.

18. oktober – Odstop vzhodnonemškega voditelja Ericha Honeckerja. NDR je vodil od 1971.

23. oktober – Preimenovanje Madžarske iz »ljudske republike« v »republiko«.

9. november – Odprtje meje med NDR in ZRN. Odločitev o tem je pod pritiskom množic sprejelo vzhodnonemško vodstvo. (Mejo je v naslednjih dneh prestopilo nekaj milijonov ljudi. Ljudje so najprej zasedli, nato pa postopoma začeli rušiti Berlinski zid, ki je bil skoraj tri desetletja simbol razdeljene Evrope. Na Zahod je prek njega prebegnilo 41.000 ljudi, 80 jih je bilo pri tem ubitih. Zadnja žrtev, 22-letni mladenič, je padla 6. februarja 1989.)

17. november – Predsedstvo SFRJ je sprejelo predlog ustavnih sprememb, po katerem naj bi se Jugoslavija preoblikovala v moderno federacijo. Slovenija je predlog zavrnila.

24. november – Množične demonstracije v Pragi. Zaradi njih je odstopilo celotno vodstvo češkoslovaške KP.

27. november – Ustanovitev predvolilne koalicije Demos. Ustanovile so jo Slovenska demokratična zveza, Socialdemokratska zveza Slovenije, Slovenski krščanski demokrati, Kmečka zveza Slovenije. (Kasneje so se pridružili še Zeleni Slovenije, Liberalna stranka in Sivi panterji.)

28. november – Objava načrta o združitvi Nemčij. Načrt, ki je obsegal deset točk, je objavil kancler Helmut Kohl. Po združitvi naj bi Nemčija do skupnih volitev delovala kot nekakšna konfederacija.

1. december – »Miting resnice« v Ljubljani. Napovedalo ga je Združenje za vrnitev Srbov in Črnogorcev na Kosovo (Božur) za obletnico nastanka Kraljevine SHS. Z vlaki in avtobusi naj bi nanj prišli Srbi iz vse Jugoslavije. Slovenske oblasti so miting prepovedale in pripravile stroge varnostne ukrepe. Zbralo se je le nekaj ljudi, večinoma v Ljubljani živečih Srbov.

2. december – Srečanje Georgea Busha in Mihaila Gorbačova na Malti. Podprla sta demokratične procese v

Evropi. Bush je SZ in vzhodnoevropskim državam ponudil gospodarsko pomoč.

10. december – Prve večstrankarske volitve po 1948 na Češkoslovaškem. Zmagal je Državlanski forum, koalicija strank in skupin pod vodstvom Václava Havla.

18. december – Predstavitev programa gospodarskih reform. Premier Ante Marković je v zvezni skupščini predstavil program reform (cilj reformnih ukrepov, ki so začeli veljati 1. januarja 1991, sta bila tržno gospodarstvo in privatizacija). Uvedel je fiksni tečaj dinarja (v razmerju do DEM 7 : 1).

22. in 23. december – 11. kongres ZKS. Sklenili so, da bodo na kongresu ZKJ zahtevali preobrazbo ZKJ v zvezo samostojnih organizacij, demokratizacijo Jugoslavije in da morebitna drugačna stališča na zveznem kongresu ne bodo zavezovala slovenskih delegatov.

28. december – Izvolitev Slovačka Aleksandra Dubčka za predsednika češkoslovaškega parlamenta. Dubček je bil vodja čeških komunistov v času »praške pomladi« 1968 in nato odstavljen.

29. december – Zmaga Václava Havla na predsedniških volitvah na Češkoslovaškem.

1990

8. januar – Razpis prvih večstrankarskih volitev v Sloveniji.

20.–22. januar 14. (izredni) kongres ZKJ v Beogradu. Vsi predlogi slovenskih delegatov za reformo ZKJ in Jugoslavije so bili zavrnjeni, zato so slovenski in hrvaški delegati kongres zapustili. (Po neuspešnih poskusih, da bi kongres nadaljevali, je ZKJ razpadla.)

4. februar – Konferenca ZKS v Ljubljani. Potrdila je odločitev slovenskih delegatov za odhod s 14. kongresa ZKJ, razglasila osamosvojitve ZKS in spremenila ime v ZKS – Stranka demokratične prenove. Milana Kučana je na predsedniškem mestu zamenjal Ciril Ribičič.

20. februar – Sklep predsedstva SFRJ o uvedbi izrednih razmer in posredovanju JLA na Kosovu zaradi albanских demonstracij in nemirov. (Sredi marca je srbska milica prevzela funkcije pokrajinske. Iz dotedanjih zveznih odredov milice, ki naj bi skrbeli za mir na Kosovu, sta najprej Slovenija, nato pa še Hrvaška umaknili svoje enote. Izredne razmere so bile ukinjene 18. aprila.)

24. februar – Prve večstrankarske volitve v Litvi in Moldaviji. V obeh republikah sta zmagali nacionalistični opozicijski stranki. V naslednjih tednih so večstrankarske volitve potekale tudi v drugih sovjetskih republikah.

1. marec – Razorožitev hrvaških miličnikov v Pakracu. Razorožili so jih srbski kolegi, ki so na postaji tudi sneli hrvaško in obesili srbsko zastavo. (Naslednji dan je hrvaška milica postajo zavzela. Po samovoljni odločitvi predsednika predsedstva SFRJ je intervenirala JLA, da bi ločila sprti strani.)

7. in 8. marec – Sprejem novih dopolnil k slovenski ustavi. Iz uradnega naziva republike je bil izpuščen pridevnik »socialistična«. Sprejeta je bila tudi Deklaracija o ure-

janju razmerij, ki imajo splošni pomen za Slovenijo. Z njo je skupščina izvršnemu svetu naložila, naj pripravi konfederalni načrt o ureditvi Jugoslavije (kar je ta do konca mandata konec aprila tudi storil).

11. marec – Razglasitev neodvisnosti Litve. Nova oblast je objavila kontinuiteto z državno neodvisnostjo, ki jo je Litva dosegla 1918. V Moskvi so odločitev novega, nekomunističnega vodstva zavrnili.

13. marec – Odprava vodilne vloge sovjetske KP.

15. marec – Uvedba funkcije predsednika države v SZ. Parlament je izvolil Mihaila Gorbačova.

18. marec – Prve večstrankarske volitve v Latviji in Estoniji. V obeh republikah sta zmagali nacionalistični opozicijski stranki.

25. marec – Prve večstrankarske volitve na Madžarskem. Zmagale so opozicijske konservativne stranke. Prvi nekomunistični predsednik vlade je postal József Antall, vodja Madžarskega demokratičnega foruma (krščansko-demokratske stranke).

6. april – Predlog občine Knin za oblikovanje Skupnosti občin severne Dalmacije in Like, v katerih je živel srbsko prebivalstvo.

8. in 22. april – Prve večstrankarske volitve v Sloveniji. Zmagala je združena opozicija (Demos). Na volitvah v tri zборе (družbenopolitični zbor, zbor občin in zbor združenega dela – vsak od zborov je štel po 80 poslancev) je Demos skupaj dobil 126 glasov, od drugih strank pa največ Stranka demokratične prenovе (bivša ZKS). V skupščino je posamično prišlo deset strank, predstavniki obeh manjšin in nekaj neodvisnih kandidatov. Neposredno je bilo izvoljeno predsedstvo republike: za predsednika Milan Kučan, za člane pa Matjaž Kmecl, Ivan Oman, Dušan Plut in Ciril Zlobec.

22. in 23. april – Prve večstrankarske volitve na Hrvaškem (nadaljevanje 5. in 6. maja). Zmagala je HDZ z 42 % (v parlamentu je zaradi volilnega sistema dobila 58 % vseh sedežev). Za predsednika je bil izvoljen Franjo Tuđman.

30. april – Razglasitev neodvisnosti Estonije.

4. maj – Razglasitev neodvisnosti Latvije.

5. maj – Začetek pogovorov o nemški združitvi. Ministri štirih velesil (ZDA, SZ, Velike Britanije in Francije) ter oba nemška ministra (DDR in ZRN) so razpravljali o pogojih za nemško združitve (t. i. pogajanja 2 + 4). Glavna problema sta bila priznanje nemško-poljske meje in članstvo Nemčije v Natu.

15. maj – Menjava predsednika predsedstva SFRJ. Novi predsednik je postal srbski predstavnik Borisav Jović. Zavzel se je za to, da bi zvezna skupščina čim prej sprejela zakon o odcepitvi republik.

17. maj – Konstitutivna seja nove slovenske skupščine. Za predsednika je bil izvoljen France Bučar.

17. maj – Izvolitev nove slovenske vlade. Predsednik republike je mandat za sestavo nove vlade zaupal predsedniku SKD Lojzetu Peterletu, ker so krščanski demokrati znotraj Demosa dobili največ glasov in so po internem dogovoru med koalicijskimi strankami do tega imeli prav-

ico. Nova vlada je štela 27 članov, med njimi tudi nekaj ministrov iz opozicijskih vrst.

17. maj – Začetek razoroževanja slovenske TO. (Slovensko predsedstvo je po intervencijah s terena predajo orožja zaustavilo 19. maja.)

20. maj – Prve večstrankarske volitve v Romuniji. Zmagala je Fronta narodne rešitve.

23. maj – Zamrznitev deklaracije o neodvisnosti Litve. To je Litva storila pod pritiskom SZ.

10. in 17. junij – Prve večstrankarske volitve v Bolgariji. Zmagali so reformirani komunisti.

26. junij – Razpustitev kosovske skupščine in ukinitve pokrajinskega IS. Sklep o tem je sprejela skupščina SR Srbije. (Kosovski Albanci so začeli organizirati vzporedno ilegalno oblast z lastnimi volitvami in predstavniškimi organi, šolskim in drugimi sistemi.)

2. julij – Sprejem Deklaracije o suverenosti republike Slovenije v republiški skupščini. Deklaracija je bila predvsem manifestativne narave.

2. julij – Napad Iraka na Kuvajt.

2. julij – Ponovna izvolitev Mihaila Gorbačova za generalnega sekretarja KP SZ. Boris Jelcin je iz partije izstopil.

5. julij – Zamenjava kosovskega predstavnika v predsedstvu SFRJ. Sklep o tem je sprejela srbska skupščina.

8. julij – Spravna slovesnost v Kočevskem rogu. Potekala je pred množičnim grobiščem po vojni pobitih domobrancev. Na njej sta sodelovala predsednik predsedstva Milan Kučan in nadškof Alojzij Šuštar. Udeležilo se je več deset tisoč ljudi.

16. julij – Dogovor Kohla in Gorbačova o tem, da bodoča združena Nemčija lahko ostane v Natu. Po združitvi naj bi na ozemlju NDR še tri do štiri leta ostale sovjetske čete, Nato pa v tem času tam ne bi nameščal svojih enot. Bodoča nemška vojska naj ne bi štela več kot 370.000 vojakov.

18. julij – Sprejem predloga predsedstva za pripravo nove ustave v slovenski skupščini.

25. julij – Sprememba hrvaškega grba, zastave in uradnega imena države. Hrvaški sabor je iz uradnega imena Hrvaške črtal pridevnik »socialistična« ter uvedel nov grb in zastavo.

avgust – Začetek delovanja t. i. manevrske strukture Narodne zaštite.

7. avgust – Razglasitev Kosova za republiko. Razglasila ga je ilegalna kosovska skupščina.

8. avgust – Sprejem zvezne zakonodaje o izvedbi večstrankarskih volitev v Jugoslaviji. (Volitve zaradi nasprotovanja Slovenije in Hrvaške ter nato razpada Jugoslavije nikoli niso bile izvedene.)

17. avgust – Referendum o kulturni avtonomiji v Kninski krajini. (Sledili so nacionalni nemiri, ki so se razširili na Liko, Kordun, Slavonijo, Banijo in zahodni Srem, kjer so ustanavljali SAO, ki so se izrekle za priključitev k Srbiji oz. Jugoslaviji.)

9. september – Srečanje Georgea Busha in Mihaila Gorbačova v Helsinkih. Prvič po drugi svetovni vojni sta

imeli obe velesili enako mnenje o regionalni krizi (zalivski vojni). Govorila sta tudi o nemški združitvi in zmanjševanju strateške oborožitve.

12. september – Konec pogajanj o nemški združitvi na srečanju v Moskvi.

28. september – Sprejem ustavnih dopolnil o obrambi v slovenski skupščini. Pristojnost nad TO v miru je prevzelo republiško predsedstvo (ob morebitnem napadu od zunaj je še vedno veljalo določilo o enotnosti oboroženih sil SFRJ).

1. oktober – Razglasitev avtonomije Kninske krajine.

3. oktober – Slovesna razglasitev združitve ZRN in NDR.

4. oktober – Prvo skupno zasedanje nemškega parlamenta (nekdanje ZRN in NDR).

4. oktober – Objava hrvaško-slovenskega predloga za konfederacijo. (Druge republike so ga zavrnile.)

4. oktober – Zasedba štaba TO v Ljubljani. Zasedli so ga pripadniki JLA, potem ko je predsedstvo odstavilo načelnika TO v Sloveniji Ivana Hočevarja in na njegovo mesto imenovalo Janeza Slaparja.

24. oktober – Pogovor delegacije Demosa s predstavniki srbske opozicije v Beogradu. Pred volitvami v Srbiji je srbska opozicija na Jugoslavijo gledala podobno kot Milošević.

21. november – Zasedanje KEVS v Parizu, formalna razglasitev konca hladne vojne. Sprejeli so Pariško listino za novo Evropo in ustanovili nekatere nove organe KEVS, med njimi odbor visokih uradnikov in center za preprečevanje spopadov s sedežem na Dunaju.

7. november – New York Times je objavil vest o predvidevanju CIE, da bo Jugoslavija razpadla najkasneje v 18 mesecih.

11. november – Prve večstrankarske volitve v Makedoniji. Zmagala je nacionalistična opozicijska stranka VMRO - DPMNE. Za predsednika je bil izvoljen Kiro Gligorov, ki je že prej več kot 40 let opravljal vodilne funkcije v Makedoniji in Jugoslaviji.

18. november – Prve večstrankarske volitve v BiH. Vsak od treh narodov je glasoval za svojo nacionalno stranko (HDZ je dobila 14, 7 % glasov, Srbska demokratska stranka 26,5 % in Stranka demokratične akcije 37,8 % glasov). Reformirani komunisti so dobili le 6 %, Markovičeva Zveza reformnih sil pa 5,6 %. Predsednik je postal Alija Izetbegović.

19. november – Javna predstavitev stranke ZKJ - Gibanje za Jugoslavijo. Prvo zborovanje je bilo v Sava centru v Beogradu.

22. november – Odstop Margaret Thatcher. Novi britanski premier je postal konservativec John Major.

9. december – Večstrankarske volitve v Črni gori in Srbiji. Zmagali sta socialistični stranki, ki sta izšli iz nekdanje ZK.

9. december – Izvolitev Lecha Wałęsa za predsednika Poljske.

22. december – Sprejem nove (t. i. božične) ustave na Hrvaškem. Uvedla je polpredsedniški sistem.

23. december – Plebiscit o osamosvojitvi Slovenije.

26. december – Uradna razglasitev rezultatov plebiscita. Glasovanja se je udeležilo 93,2 % volilnih upravičencev, za je glasovalo 88,2 % vseh volivcev. (Po zakonu naj bi bila plebiscitna odločitev uresničena v šestih mesecih.)

1991

januar, februar – Pogovori v predsedstvu SFRJ o rešitvi jugoslovanske krize. Udeleževali so se jih predsedniki (predsedstev) republik, predsednik zvezne vlade Ante Marković, obrambni minister ter nekateri drugi predstavniki vlade.

7. januar – Poseg sovjetskih padalskih enot v baltiških republikah. Sovjetsko vodstvo je želelo preprečiti izvedbo osamosvojitvenih ukrepov.

8. januar – Razkritje vdora Srbije v jugoslovanski denarni sistem. V javnosti se je razvedelo, da si je pri NBI iz primarne emisije »sposodila« 18 milijard in 243 milijonov dinarjev (1,4 milijarde dolarjev).

9. januar – Objava memoranduma slovenske vlade. V njem je zvezni vladi očitala zapoznelo in neučinkovito reagiranje na srbski vdor v jugoslovanski denarni sistem in napovedala, da bo federaciji za proračun nakazovala le kotizacijo. Memorandum je potrdila tudi slovenska skupščina.

9. januar – Sprejem sklepa o razorožitvi in razpustitvi vseh posebnih enot, ki niso v sestavi JLA. Sklep je sprejelo zvezno predsedstvo.

11. januar – Sovjetski vojaški ukrepi v Vilni. Vojaki so zasedli glavne državne urade, poskus zasedbe radia in TV jim ni uspel. Med branilci je umrlo 15 ljudi, 64 pa je bilo ranjenih.

17. januar – Sklep skupščine SFRJ, da se nobena republika ne more odcepiti, dokler ne bodo določeni pogoji, po katerih se lahko uresniči v ustavi zapisana pravica do samoodločbe. (Sklep je bil reakcija na uspešno izveden plebiscit o osamosvojitvi Slovenije decembra 1990.)

24. januar – Pogovor slovenske in srbske delegacije v Beogradu o slovenskem predlogu za konfederacijo. (Bil je interpretiran kot slovensko priznanje, da imajo Srbi pravico živeti v eni državi, in kot srbski pristanek, da se Slovenija lahko odcepi.)

26. januar – Pogovor o predlogu za konfederacijo med slovensko delegacijo in vodstvom BiH v Sarajevu.

30. januar – Pogovor o predlogu za konfederacijo med slovensko in črnogorsko delegacijo v Ljubljani.

6. februar – Pogovor o predlogu za konfederacijo med slovensko in makedonsko delegacijo v Ljubljani.

9. februar – Referendum o neodvisnosti Litve. Udeležilo se ga je 84,5 % volilnih upravičencev, od tega jih je 90,55 % glasovalo za.

20. februar – Sprejem resolucije o razdružitvi v slovenski skupščini. Z njo je Slovenija po neuspešnih pogovorih o konfederaciji skupščinam drugih republik predlagala sporazumno razdružitve SFRJ na dve ali več suverenih in neodvisnih držav. (Naslednji dan je podobno resolucijo sprejel tudi hrvaški sabor. Zvezno predsedstvo je 1. marca oba predloga zavrnilo.)

20. februar – Demonstracije v Albaniji. Demonstranti so odstranjevali spomenike Enverja Hoxhe. Vlada je morala odstopiti.

25. februar – Ukinitve Varšavskega pakta. Zunanji in obrambni ministri vzhodnoevropskih držav so sklep o tem sprejeli na srečanju v Budimpešti.

28. februar – Razdružitev SAO Krajine od Hrvaške. Sklep sta sprejela t. i. srbski nacionalni svet in izvršni odbor SAO Krajine v Kninu z utemeljitvijo, da se Srbi nimajo namena ločiti od jugoslovanske države.

3. marec – Referendum o neodvisnosti Latvije in Estonije. Prebivalci so se z veliko večino izrekli za.

marec – Srečanje hrvaškega in srbskega predsednika, Franja Tuđmana in Slobodana Miloševića, v Karađorđevu. Dogovarjala sta se o zrušitvi vlade Anteja Markovića in delitvi BiH. (Naslednji sestanek v zvezi z delitvijo BiH sta imela 14. aprila v Tikvešu v bližini Osijeka, kasneje sta se v zvezi s tem sestala še večkrat, kot predsednika 48-krat.)

8. marec – Sprejem ustavnega zakona o služenju vojaškega roka v slovenski skupščini. Z njim služenje vojaškega roka v JLA za državljane Slovenije ni bilo več obvezno.

9. marec – Množične demonstracije v Beogradu. Organizirala jih je opozicija proti Miloševićevemu režimu. Srbsko vodstvo se je za pomoč obrnilo na JLA.

12. marec – Seja zveznega predsedstva o uvedbi izrednih razmer v SFRJ. O tem so razpravljali na zahtevo JLA.

13. marec – Skrivni obisk Veljka Kadijevića v SZ. Jugoslovanski obrambni minister je brez vednosti vlade in predsedstva SFRJ tam iskal podporo za armadne ukrepe.

14. in 15. marec – Nadaljevanje seje zveznega predsedstva o uvedbi izrednih razmer v SFRJ. Del seje je potekal v podzemnih bunkerjih JLA na Dedinju v Beogradu. Polovica članov predsedstva se z uvedbo izrednih ukrepov ni strinjala. Zato je tedanji predsednik predsedstva Borisav Jović po seji odstopil, da bi s tem vojski omogočil uresničitev načrta, vendar vojaški vrh državnega udara ni upal izvesti. (Čez nekaj dni je zato srbska skupščina Jovićevo odstop zavrnila in tudi sam ga je preklical.)

17. marec – Referendum o bodoči povezavi sovjetskih republik. Volivci so se izrekli za ustanovitev Skupnosti neodvisnih držav. Referendum so bojkotirali v baltičkih državah, Gruziji, Armeniji in Moldaviji.

18. marec – Ustanovitev koordinacijskega telesa republiških organov za primer izrednih razmer. Uvedlo ga je slovensko predsedstvo. (Med intervencijo JLA v Sloveniji je koordinacijsko telo usklajevalo ukrepe osamosvajanja na vojaškem, političnem in diplomatskem področju.)

19. marec – Objava zahteve vojaškega sveta za redno financiranje JLA, vrnitev TO pod armadno pristojnost in nemoten potek nabora v Sloveniji. Vojaški svet je podprl tudi premier Ante Marković, ki je od Slovenije zahteval, naj preda poveljevanje TO armadi in preklicke sklep o nepošiljanju nabornikov v JLA. Armada je kmalu zagrozila, da bo po 15. maju sama prišla po nabornike, če jih dotlej Slovenija ne bo začela ponovno pošiljati.

27. marec – Sestanek predsednikov republik v Splitu. Razpravljali so o reševanju jugoslovanske krize in bodoči ureditvi Jugoslavije.

31. marec – Spopadi med milico SAO Krajine in hrvaškimi milicniki na Plitvicah. Pri tem sta bila dva mrtva, več pa ranjenih, vmešala se je tudi JLA.

31. marec – Na referendumu v Gruziji se je za neodvisnost izreklo 99 % volivcev.

31. marec – Prve večstrankarske volitve v Albaniji. (Drugi krog volitev je bil 7. aprila.) Zmagali so komunisti, za predsednika države so izvolili Ramiza Alijo, nekdanjega Hoxhevega sodelavca.

1. april – Sprejem proračuna v skupščini. Najbolj sporna postavka v predlogu proračuna so bila sredstva za obrambo (v proračunu sta bili dve postavki: za JLA in za TO).

2. april – Slovenija je federaciji nehala plačevati carine.

4. april – Sestanek predsednikov republik v Beogradu. Pogovarjali so se o reševanju jugoslovanske krize in bodoči ureditvi Jugoslavije.

11. april – Sestanek predsednikov republik na Brdu pri Kranju. Pogovarjali so se o reševanju jugoslovanske krize in bodoči ureditvi Jugoslavije.

18. april – Sestanek predsednikov republik na Ohridu. Pogovarjali so se o reševanju jugoslovanske krize in bodoči ureditvi Jugoslavije.

24. april – Predlog odloka zveznega sekretariata za finance o izvajanju carinskih predpisov. Vzrok je bila odločitev Slovenije o neplačevanju carin. Po tem odloku naj bi v Sloveniji državljani in podjetniki carino plačevali v gotovini in tako zbran denar s helikopterjem prevažali v Beograd. (Odlok je vlada sprejela 20. maja, a ker je Slovenija podpisala, da bo carine plačevala, in iz bojazni pred konfliktom je z uvedbo odloka – za to naj bi poskrbeli vojska in milica – odlašala.)

29. april – Sestanek predsednikov republik na Cetinju. Pogovarjali so se o reševanju jugoslovanske krize in bodoči ureditvi Jugoslavije. To je bil zadnji tovrstni sestanek. (Napovedano srečanje v Stojčevcu 7. maja je zaradi zaostrovanja razmer odpadlo.)

2. maj – Poboj hrvaških milicnikov v Borovem Selu. Storilci so bili četniki, ki so prišli iz Srbije. (Sledil je prihod JLA z obrazložitvijo, da mora zaščititi srbsko prebivalstvo pred morebitnim hrvaškim maščevanjem. To je sprožilo demonstracije proti JLA 6. maja v Splitu, v katerih je bil en vojak ubit.)

7. maj – Razširjena seja predsedstva SFRJ o uvedbi izrednih razmer. Zahtevala jo je JLA z argumentacijo, da je Jugoslavija v državljanski vojni (povod so bili mednarodni spopadi na Hrvaškem). JLA je dobila omejena pooblastila za intervencijo na Hrvaškem.

8. maj – Odstop podpredsednika vlade Jožeta Menčingerja in finančnega ministra Marka Kranjca zaradi nesoglasij o konceptu privatizacije.

15. maj – Stipe Mesić zaradi nasprotovanja srbskih politikov ni bil izvoljen za novega predsednika predsedstva SFRJ.

19. maj – Referendum o neodvisnosti Hrvaške. Za je glasovalo 78 % volivcev.

23. maj – Incident med TO in JLA v učnem centru TO v Pekrah pri Mariboru.

29. in 30. maj – Obisk predstavnikov ES Jacquesa Delorsa in Jacquesa Santerja. Podprla sta enotno Jugoslavijo, Markoviću pa obljubila več kot pet milijard dolarjev pomoči.

5. junij – Pogajanja slovenske delegacije z zveznim premierom in zveznim sekretarjem za obrambo v Beogradu. Premier je predlagal, naj bi Slovenija svojo odločitev o osamosvojitvi »zamrznila«, kar je slovenska stran zavrnila.

6. junij – Bosansko-makedonski predlog za »skupnost jugoslovanskih republik«. Predvidel je nekaj vmesnega med federacijo in konfederacijo. Republike bi imele izvirno suverenost, vendar bi jo delno prenesle na skupnost, lahko pa bi bile mednarodno priznane. Druge republike so predlog zavrnile.

12. junij – Zadnji obisk Anteja Markovića v Sloveniji pred razglasitvijo osamosvojitve. Skupščino je skušal prepričati, naj si premisli, češ da bo sicer ES odrekla vso pomoč Jugoslaviji.

12. junij – Izvolitev Borisa Jelcina za ruskega predsednika.

19. junij – Dokončen umik Rdeče armade iz Češkoslovaške in Madžarske. Na Poljskem in na območju nekdanje Vzhodne Nemčije je Rdeča armada ostala še do 1994.

21. junij – Obisk ameriškega zunanjega ministra Jamesa Bakerja v Beogradu. Ločeno se je pogovarjal s predstavniki federacije in predsedniki republik. Zagotovil je, da ZDA podpirajo enotno Jugoslavijo, kar si je premier Marković razlagal kot tiho soglasje za discipliniranje Slovenije.

23. junij – Dogovor članic ES, da ne bodo priznale neodvisnost Slovenije in Hrvaške, če se bosta enostransko odcepili od jugoslovanske federacije.

25. junij – Sprejem ustavnega zakona za izvedbo Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Slovenije. Slovenska skupščina je s tem razglasila osamosvojitve Slovenije.

25. in 26. junij – Zvezna vlada je sprejela sklep o ponovnem nadzoru slovenskih meja. Zvezna vlada je odločila, da bosta to nalogo prevzeli zvezna milica in JLA. Prepovedala je tudi postavljanje mejnih prehodov med republikami. S tem je JLA lahko začela intervencijo v Sloveniji.

26. junij – Slovesnost na Trgu revolucije v Ljubljani ob razglasitvi osamosvojitve.

26. junij – Enot 13. korpusa JLA z Reke so pod poveljstvom generala Marjana Čada brez bojov zasedle mednarodne mejne prehode na Primorskem.

27. junij – Oklepna enota JLA je prestopila hrvaško-slovensko mejo. Prvi spopad med TO in JLA je bil pri zaselku Poganci med Metliko in Novim mestom. Tudi iz vojašnic v Sloveniji so enote JLA šle proti mejnim prehodom in jih večinoma zasedle.

27. junij – Slovensko predsedstvo je sprejelo sklep o izvajanju pripravljenih ukrepov za oviranje prodora enot

JLA, za blokado infrastrukturnih objektov ter obrambo objektov in komunikacij. S tem je omogočilo, da sta milica in TO lahko začeli zaustavljati pohod JLA.

28. junij – Spopadi med slovenskimi obrambnimi silami (milica, TO) in JLA.

28. junij – Prihod »trojke« ES v Beograd in nato v Zagreb. Dogovorili so se o ustavitvi sovražnosti, o izvolitvi Stipeta Mesića za predsednika predsedstva SFRJ, o obnovitvi dela predsedstva ter (z nejasno formulacijo) o »zamrznitvi« osamosvajanja Slovenije.

29. junij – Nadaljevanje spopadov z JLA. Zvečer je republiška skupščina na zaprti seji podprla dotedanje odločitve slovenskega vodstva.

29. in 30. junij – Sestanek šefov držav in vlad ES v Luksemburgu. Potrdili so dogovor »trojke« ES v Zagrebu.

30. junij – Druga pogajanja s »trojko« ES v Zagrebu o interpretaciji dogovora o »zamrznitvi« osamosvajanja Slovenije.

30. junij – Prihod delegacije zvezne vlade pod vodstvom Anteja Markovića v Ljubljano. Dogovorili so se o prekinitvi ognja in deblokadi zajetih kolon JLA. (A spopadi so se nadaljevali.)

1. julij – Izvolitev Stipeta Mesića za predsednika predsedstva SFRJ.

2. julij – Srečanje Milana Kučana in Dimitrija Rupla z nemškim zunanjim ministrom Hansom Dietrichom Genscherjem v Beljaku.

2. julij – Posredovalna misija predsednika Stipeta Mesića in člana predsedstva SFRJ Vasila Tupurkovskega v Ljubljani.

3. julij – Občasni spopadi v Sloveniji. Zvezna vlada je imenovala komisijo za pogajanja.

3. in 4. julij – Sestanek odbora visokih uradnikov KEVS v Pragi. Obravnaval je krizo v Jugoslaviji, predlagal opazovalno misijo in ustanovitev mednarodne konference o Jugoslaviji.

4. julij – Umik enot JLA v vojašnice. Objektom JLA so začeli dovajati vodo in elektriko, znova je stekel promet.

5. julij – Sestanek zunanjih ministrov ES v Haagu. Sprejeli so deklaracijo o Jugoslaviji z zahtevo po zamrznitvi vseh osamosvojitvenih dejanj od 25. junija dalje.

7. julij – Pogajanje med »trojko« ES ter predstavniki zvezne oblasti, Slovenije in Hrvaške na Brionih. Sprejeli so Brionsko deklaracijo, po kateri je Slovenija za tri mesece »zamrznila« osamosvojitve.

10. julij – Potrditev Brionske deklaracije v slovenski skupščini.

13. julij – Memorandum o izvajanju Brionske deklaracije. Podpisali sta ga ES in Slovenija.

18. julij – Odločitev predsedstva SFRJ o umiku JLA iz Slovenije. Pred tem naj bi iz armade odpustili vse slovenske vojake (odlok o tem je bil izdan 24. julija).

22. julij – Hudi spopadi med hrvaškimi gardisti in srbskimi uporniki ter JLA v vasi Mirkovci pri Vinkovcih. (Spopadi so se v naslednjih dneh razširili.)

25. julij – Predlog Janeza Janše na svetu Demosa za zamenjavo vlade. Lojzeta Peterleta naj bi zamenjal Igor Bavčar. Predlog ni bil sprejet.

29. julij – Sestanek zunanjih ministrov ES v Bruslju. Sodelovali so predstavniki zvezne vlade in zveznega predsedstva. Sprejet je bil sklep, da se opazovalna misija ES razširi tudi na Hrvaško.

31. julij – George Bush in Mihail Gorbačov sta v Moskvi podpisala pogodbo o zmanjševanju strateškega jedrskega oboroževanja.

4. avgust – Obisk »trojke« ES v Beogradu z namenom, da doseže premirje na Hrvaškem. Misija ni uspela, Srbija je trdila, da ni z nikomer v vojni, in premirja ni hotela podpisati.

7. in 8. avgust – Sprejem resolucij o Jugoslaviji na zasedanju KEVS v Pragi. Med drugim so zahtevale, da se morajo najkasneje do 15. avgusta začeti pogovori o usodi države.

12. avgust – Konec slovenske »misije dobre volje« pod vodstvom Dušana Pluta. Misija naj bi spodbudila pogajanja o razdružitvi. Obiskala je Sarajevo, Skopje in Zagreb (Srbija in Črna gora sta pogovore zavrnili). Z razdružitvijo se je strinjala Hrvaška, Makedonija in BiH sta vztrajali pri predlogu Izetbegovića in Gligorova za »skupnost jugoslovanskih republik«.

25. avgust – Napad srbskih rezervistov in JLA na Vukovar. Na zasedenih ozemljih so Srbi začeli etnično čiščenje.

19. avgust – Neuspel državni udar proti Gorbačovu v SZ.

24. avgust – Gorbačov je odstopil kot sekretar KP.

24. avgust – Rusija je priznala Litvo, Latvijo in Estonijo.

27. avgust – ES je priznala Litvo, Latvijo in Estonijo.

27. avgust – Sprejem Deklaracije o Jugoslaviji na zasedanju zunanjih ministrov ES. V njej so zapisali, da ES ne bo priznala nobenih sprememb meja, do katerih ne bi prišlo na miren način in s sporazumom, ocenili, da deli JLA aktivno podpirajo srbsko stran, in opozorili Srbijo, da tvega mednarodno izolacijo, če ne bo privolila v premirje.

2. september – Podpis sporazuma o premirju, o razširitvi dejavnosti opazovalcev ES na Hrvaško in o začetku haaške mirovne konference o Jugoslaviji. V navzočnosti »trojke« ES so ga v Beogradu podpisali predsedniki jugoslovanskih republik, zveznega predsedstva in zvezne vlade.

7. september – Začetek haaške mirovne konference o Jugoslaviji. Vodil jo je Peter Carrington. Na prvem zasedanju sta bila sprejeta deklaracija o miru in o pogajanjih v Jugoslaviji ter sklep o ustanovitvi arbitražne komisije.

8. september – Referendum o neodvisnosti Makedonije. Za je glasovalo 74,14 % volilnih upravičencev. Albanci in Srbi so referendum bojkotirali.

10. september – Konstituiranje arbitražne komisije haaške mirovne konference pod vodstvom francoskega pravika Roberta Badinterja. Člani so bili predsedniki ustavnih sodišč Francije, Belgije, Italije, Nemčije in Španije.

25. september – Prva razprava o krizi v Jugoslaviji v VS OZN. V resoluciji št. 713 je VS sprte strani pozval, naj

spoštujejo premirje, in uvedel embargo na izvoz orožja v Jugoslavijo.

3. oktober – Sestanek okrnjenega predsedstva SFRJ (srbskega bloka) v Beogradu. Sprejet je bil sklep, da predsedstvo deluje v okoliščinah neposredne vojne nevarnosti (tj. v dosegljivi sestavi). Druge republike so to štele za državni udar in seje niso priznale, enako tudi ES.

7. oktober – Za Slovenijo se je iztekel moratorij, sprejet z Brionsko deklaracijo.

8. oktober – Odločitev slovenske skupščine o poimenovanju prve slovenske denarne enote. Izbrano je bilo ime tolar. V obtok je prišel v obliki bonov, ki so bili zamenjani za jugoslovanski dinar v razmerju 1 : 1. (Prvi pravi tolarški bankovci so bili izdani septembra 1992.)

8. oktober – Generalni sekretar OZN Perez de Cuéllar je bivšega ameriškega zunanjega ministra Cyrusa Vancea imenoval za posebnega odposlanca v Jugoslaviji.

17. oktober – Prva verzija Carringtonovega načrta za rešitev jugoslovanske krize (sledile so še tri verzije).

26. oktober – Dokončen umik JLA z ozemlja Slovenije (dogovorjeni rok je bil 18. oktober, vendar so ga zaradi tehničnih težav podaljšali).

24. oktober – Srbski poslanci v BiH so razglasili samostojno skupščino srbskega naroda v BiH.

5. november – Srbija je zavrnila četrto verzijo Carringtonovega načrta za rešitev jugoslovanske krize. Zaradi tega je bila haaška mirovna konferenca prekinjena.

8. november – Zunanji ministri ES so na zasedanju v Rimu uvedli gospodarske sankcije proti Jugoslaviji, zamrznili so trgovinski sporazum ter ukinili programe pomoči.

19. november – Padec Vukovarja. Srbske enote so izvedle pokol ranjenih in zajetih hrvaških vojakov in civilistov.

7. december – Začel je veljati Zakon o denacionalizaciji.

8. december – Ocena arbitražne komisije haaške mirovne konference, da je Jugoslavija v procesu razdružitve in se morajo zato problemi nasledstva reševati v skladu z načeli mednarodnega prava.

8. december – Sklep Rusije, Belorusije in Ukrajine o trojni zvezi.

9.–11. december – Zasedanje predsednikov in premierjev držav članic ES v Maastrichtu. Podpisali so dokumente o evropski gospodarski, denarni in politični uniji.

15. december – VS OZN je sprejel resolucijo o Jugoslaviji št. 724. V njej ni priporočil priznanja Slovenije in Hrvaške, vendar ga tudi ni izrecno prepovedal. Sprejel je sklep, naj se v Jugoslavijo pošljejo opazovalci, ki bodo pripravili vse potrebno za prihod modrih čelad.

17. december – Ministrski svet ES je po dolgotrajni razpravi na predlog Nemčije sprejel sklep, da bo 15. januarja 1992 priznal Slovenijo in Hrvaško, če bosta republiki to želeli in pogoje za priznanje izpolnili do 23. decembra.

20. december – Odstop predsednika zvezne vlade Anteja Markovića.

21. december – Ustanovitev Skupnosti neodvisnih držav. Predsedniki 15 sovjetskih republik so na sestanku v Alma-Ati v Kazahstanu sklenili, da SZ ne obstaja več, da mora Gorbačov kot predsednik odstopiti, republike pa bodo ustanovile Skupnost neodvisnih držav. Pravna naslednica SZ je postala Rusija. Tri baltiške republike, Litva, Latvija in Estonija, ter Gruzija, ki so že razglasile neodvisnost, se Skupnosti neodvisnih držav niso pridružile.

23. december – Sprejem Ustave Republike Slovenije.

23. december – Nemčija je priznala Hrvaško in Slovenijo.

25. december – Odstop Mihaila Gorbačova, ukinitve centralnih institucij SZ.

30. december – Razpad Demosa.

31. december – Formalno prenehanje obstoja SZ.

1992

3. januar – Konec vojne na Hrvaškem. Po petnajstih neuspešnih dogovorih o prekinitvi sovražnosti je šestnajsti sporazum obveljal. (VS OZN je 22. februarja sprejel sklep o napotitvi 14.000 vojakov Unproforja na Hrvaško, da so varovale razmejitvena območja med Srbi in Hrvati. Sledil je umik JLA. Maja 1995 je hrvaška vojska osvobodila zahodno Slavonijo, avgusta pa še SAO Krajino in zasedla Knin. Večina srbskega prebivalstva, ok. 170.000, je zbežala v Srbijo, Krajina je bila etnično očiščena.)

2. januar – Generalni sekretar OZN je postal Butros Butros Gali.

9. januar – Sestanek predsednikov bivših jugoslovanskih republik v okviru haaške mirovne konference. Glavni predmet obravnave je bila sukcesija. Sestanek je bil neuspešen.

13. januar – Slovenijo je priznal Vatikan.

15. januar – Slovenijo so uradno priznale države članice ES. Badinterjeva komisija haaške mirovne konference je ugotovila, da od bivših jugoslovanskih republik pogoje za mednarodno priznanje izpolnjujeta Slovenija in Makedonija. Hrvaška bi morala natančneje določiti pravice manjšin, bosanski prebivalci pa niso večinsko izrazili jasne volje za ustanovitev samostojne države.

17. januar – Obisk italijanskega predsednika Francesca Cossiga v Sloveniji. Cossiga je bil prvi državnik, ki je obiskal uradno priznano Slovenijo.

1. marec – Referendum o neodvisnosti BiH. Srbi so ga bojkotirali (sklicujoč se na svojo odločitev, da ostanejo v Jugoslaviji), Hrvati in Muslimani so se ga udeležili (za je glasovalo 99,4 % udeležencev oz. 63 % vseh volilnih upravičencev).

3. marec – Alija Izetbegović je razglasil neodvisnost BiH.

27. marec – Srbi v BiH so razglasili Republiko srbsko.

5. april – Začetek oboroženih spopadov v BiH. (Začela se je krvava vojna, ki se je končala novembra 1995 s t. i. daytonskim sporazumom. V njej so se med sabo spopadali vsi trije narodi. Povzročila je množično begunstvo, 2.200.000 beguncev, tj. polovice prebivalstva, največ, 56

%, je bilo Muslimanov oz. Bošnjakov, kot so se začeli imenovati. Ubitih je bilo ok. 230.000 ljudi, od tega 71 % Bošnjakov, 174.000 pa ranjenih. Med različnimi oblikami nasilja je Rdeči križ ugotovil ok. 20.000 posilstev. Vojna je bila hkrati mednacionalni, kulturni in verski spopad. Uničenih je bilo 1239 cerkvenih objektov, od tega 82 % islamskih.).

6. april – ES je BiH priznala kot neodvisno državo.

7. april – ZDA so priznale Slovenijo.

15. april – Umik JLA iz Makedonije. Po njenem odhodu je tja prišlo 300 ameriških vojakov.

22. april – Nezaupnica vladi Lojzeta Peterleta.

27. april – Ustanovitev srbsko-črnogorske federacije Zvezne republike Jugoslavije.

maj – Ustanovitev vojske Republike srbske. Republika srbska s sedežem v Banjaluki je za poveljnika novoustanovljene vojske imenovala generalpolkovnika Ratka Mladića.

14. maj – Izvolitev nove vlade pod vodstvom Janeza Drnovška.

19. maj – Umik JLA iz BiH.

22. maj – Včlanitev Slovenije v OZN. Ob 10.25 po ameriškem času je bila na zasedanju generalne skupščine Slovenija sprejeta v OZN kot 176. polnopravna članica. Na istem zasedanju sta bili sprejeti tudi BiH kot 177. in Hrvaška kot 178. članica.

23. julij – Dogovor Češke in Slovaške o ločitvi na dve neodvisni državi. (Veljati je začel 1. januarja 1993.)

31. julij – Potrditev veljavnosti Osimskih sporazumov. Republika Slovenija in Italija sta si o tem izmenjali diplomatski noti. Italija je Sloveniji priznala sukcesijo sporazumov, s čimer je bila med drugim potrjena tudi obstoječa italijansko-slovenska meja.

3. november – Izvolitev Billa Clintona za ameriškega predsednika.

11. november – Sprejem zakona o lastninjenju družbenih podjetij.

6. december – Druge večstrankarske parlamentarne in predsedniške volitve. Relativno večino je dobila LDS in predsednik vlade je znova postal Janez Drnovšek. Na predsedniških volitvah je že v prvem krogu zmagal Milan Kučan.

Izvleček

Brez dvoma je bila slovenska država velik in potreben zgodovinski dosežek, še zlasti, če izhajamo iz razmer, kakršne so bile v Jugoslaviji v osemdesetih letih. Nacionalna država bo tudi še v prihodnje (lahko) učinkovit mehanizem za uresničevanje interesov slovenskega naroda in državljanov Slovenije. Vendar je hkrati tudi dejstvo, da je bila samostojnost dosežena v času, ko je klasična nacionalna država, temelječa na obrazcih 19. stoletja z narodnim gospodarstvom, obrambnim sistemom, zunanjo politiko, lastno valuto in drugimi atributi tja do lastne letalske družbe, v Evropi v zatonu. In tudi v času, ko (nacionalna)

država vsaj v zahodnem svetu ni več glavni dejavnik pri zaščiti demokratičnih pravic, saj te resnično postajajo univerzalne (v tem smislu se opušta tudi kriterij »nevmešavanja v notranje zadeve« posameznih držav). Na nove izzive bo treba najti nove odgovore, vendar se zdi, da se je tovrstno spoznanje slovenskega družboslovja komajda dotaknilo. Preteklost se še vedno večinoma meri s stališča nacionalne države, izhaja iz vrednotenja, po katerem naj bi bila samostojna slovenska država končni cilj številnih slovenskih rodov, čeprav zgodovino pisje ne ponuja empiričnih dokazov za take trditve.

Abstract

Slovenian state represents big and necessary historical achievement especially if we take into consideration the circumstances in Yugoslavia around 1980's. National state is going to be (and could be) also in future an efficient mechanism for realization of vital interests of

Slovenian nation and citizens. Independence was however achieved in time when the classical European national state in the form known from 19th century with its national economy, defense system, foreign politics, own currency and other attributes up to own aircraft company, has been already in decline. Furthermore it was achieved in time in which (national) state at least in the Western world is no longer the main protecting factor of democratic rights which themselves become truly universal (for that reason the criterion of »non involvement in internal affairs« of individual states is also being gradually abandoned). New challenges demand also new answers unfortunately this truth as it seems barely touches Slovenian social sciences.

The past is predominantly still evaluated according to criteria of a national state based on presumption that the independent Slovenian state is a final goal of a numerous generations of Slovenes although historiography offers no empirical evidence for such claims whatsoever.

Ana Galjot, Osnovna šola Trzin in Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo

Iz zgodovine vključevanja Slovenije v Evropsko unijo

Uvod

Pot v Evropsko unijo je bila zahtevna in dolgotrajna naloga, ki si jo je Slovenija zadala po osamosvojitvi. Takšna odločitev in sposobnost pa se nikoli ne zgodi kar čez noč, zanjo so potrebne izkušnje, ki so si jih diplomati pridobivali dalj časa. Hkrati pa je ta proces temeljil tudi na izkušnjah iz zgodovine. Naši predstavniki so službovali v tujih diplomatskih službah že v preteklih zgodovinskih obdobjih. Njihovo udejstvovanje bi lahko razdelili na tri obdobja v preteklosti in eno, ki se dogaja sedaj, ko smo vstopili v Evropsko unijo.

Prvo obdobje je čas, ko so naši predstavniki predvsem službovali v habsburški oz. v avstro-ogrski diplomaciji. To obdobje se je končalo z letom 1918, ko je nastopil čas sodelovanja v diplomaciji prve Jugoslavije. Po drugi svetovni vojni pa je nastopilo tretje obdobje – čas uveljavitve slovenskih predstavnikov v Jugoslaviji tudi prek njenih meja.

Že v prvem obdobju so Slovenci sodelovali v naslednjih državah oz. na dvorih tedanje Evrope: na Danskem, v Švici, Španiji, na Češkem, Madžarskem, v Italiji, na Poljskem, v Turčiji, Rusiji, Vatikanu, Nemčiji (oz. v Prusiji in številnih nemških kneževinah), na Portugalskem, v ZDA, Kanadi, Egiptu, Južni Afriki. Iz tega obdobja je znan vitez

Anton pl. Lavrin, diplomat in zbiralec starin v Egiptu.

V drugem obdobju smo imeli le približno 30 predstavnikov, ki so delovali na območju bivše monarhije ter tudi v ZDA, Veliki Britaniji, Sovjetski zvezi, Turčiji, Nemčiji, Romuniji, Egiptu in celo v Iranu ter Argentini.

Pomembni predstavniki, ki so delovali v tem obdobju, so bili: Ivan Hribar, prvi poslanik SHS v Pragi, sicer tudi znani ljubljanski župan, Izidor Cankar, poslanik Kraljevine Jugoslavije v Argentini in pozneje v Kanadi, po drugi svetovni vojni pa poslanik nove Jugoslavije v Grčiji, Vladimir Vauhnik, vojaški ataše v Berlinu, ki sodi v sam vrh tedanje evropske vojaške diplomacije.

Slovenci pa so svoje diplomatske naloge nadaljevali tudi v času SFRJ. V tem obdobju je delovalo približno 70 Slovencev na veleposlaniških mestih. Na mestih generalnih konzulov pa jih je bilo kakih 50, okoli 100 je bilo poklicnih diplomatov – uradnikov. Konzulate v Avstriji in Italiji so vedno zasedali Slovenci. V tem času so bili znani veleposlaniki Dušan Kveder v Etiopiji, Zvezni republiki Nemčiji in Indiji, Joža Vilfan v Indiji in Burmi, dr. Aleš Bebler v Franciji in Indoneziji, dr. Ernest Petrič pa v Indiji in po osamosvojitvi Slovenije veleposlanik Republike Slovenije v Združenih državah Amerike.

V Beogradu so bili, ko so izbirali uslužbence Zveznega sekretariata za zunanje zadeve, naklonjeni predvsem Srbom, saj je bilo v času neposredno pred razpadom SFRJ kar 54 % uslužbencev srbske narodnosti, uslužbencev slovenske narodnosti pa le 3 %.

V petdesetih in tudi šestdesetih letih so bili slovenski diplomati v vlogi pomembnih pospeševalcev politike neuvrščenih v Afriki in Aziji.

V sedemdesetih letih je slovenska diplomacija začela navezovati neposredne stike z evropskimi državami in regijami.

Leta 1972 je predsednik Izvršnega sveta Socialistične Republike Slovenije Stane Kavčič odšel na uradni obisk na Bavarsko in v Bremen ter na Madžarsko. To je bil pomemben korak Slovenije v navezovanju zunanje političnih stikov.

Leta 1975 so bili podpisani Osimski sporazumi, ki so dokončno uredili mejo med Jugoslavijo in Italijo.

Dne 20. novembra 1978 je bila v Benetkah ustanovljena Delovna skupnost dežel, republik in regij vzhodnoalpskega območja Alpe-Jadran. Ustanovno deklaracijo je poleg šestih članic podpisala tudi Slovenija. Na temelju skupne izjave o sodelovanju urejajo promet, energijo, kmetijstvo, gozdarstvo, turizem, zaščito človekovega okolja, ohranjanje naravne in kulturne dediščine, pospešujejo kulturne stike, sodelovanje znanstvenih ustanov ipd.

Pomemben slovenski diplomat je bil tudi dr. Janez Stanovnik, ki je bil deset let izvršni sekretar Gospodarske komisije OZN za Evropo.

Oris zgodovine vključevanja v Evropsko unijo

Takoj po osamosvojitvi je Slovenija odprla tri samostojna slovenska predstavništva na Dunaju, v Washingtonu in Bruslju. Vse bolj je postajalo jasno, da mora Slovenija navezovati stike s sosednjimi državami in doseči mednarodno priznanje. Edina pot za Slovence je bila v tem obdobju sodelovanje po diplomatskih predstavništvih neslovenskih držav. Začel se je čas odpiranja samostojne poti v svet, pridobivanja izkušenj in navezovanja stikov.

23. december 1990 je bil za slovenski narod zelo pomemben dan, dan odločitve za osamosvojitve ali proti njej. Pomembnosti tega se je zavedala večina državljanov, saj je bila udeležba na referendumu, kjer se je odločalo za osamosvojitve ali proti njej, kar 93,2-odstotna. Z osamosvojitvijo Slovenije se je strinjalo 88,2 % volivcev. Že naslednjega leta, 24. aprila 1991 pa je Skupščina RS sprejela Zakon o zunanjih zadevah, ki ureja celotno področje zunanje političnega delovanja in velja še danes.

Pomembna prelomnica je 15. januar 1992, ko so le šest mesecev po razglasitvi neodvisnosti članice tedanje Evropske skupnosti in nekatere druge evropske države priznale Slovenijo kot samostojno. S tem ji je bila odprta pot do priznanja tudi drugih držav. Slovenija pa je začela

odpirati tudi diplomatska predstavništva v tujini in doma za tujino.

Leta 1992 se je Slovenija že odločila za:

- opredelitev za Evropo,
- konstruktivno vlogo v političnih in multilateralnih organizacijah (predvsem OZN, OVSE, SEP, CEFTA itn.) in
- prizadevanje za politično, gospodarsko in kulturno uveljavitev Slovenije in njenih interesov.

Tako je 18. junija 1992 postala članica Srednjeevropske pobude (SEP). 15. januarja 1993 je bila sprejeta v IMF, 30. oktobra 1994 v GATT, 30. julija 1995 je postala članica in hkrati soustanoviteljica WTO, 1. januarja 1996 pa tudi polnopravna članica CEFTA.

Za polnopravno članstvo v Svetu Evrope je Slovenija vložila prošnjo 29. januarja 1992. V to organizacijo je bila sprejeta 14. maja 1993, ker je bilo podano pozitivno mnenje Parlamentarne skupščine Sveta Evrope.

Na referendumu 23. marca 2003 so se državljani Republike Slovenije odločali o vstopu v Evropsko unijo in v Nato. Tako se je 89,64 % volivcev odločilo za vstop Slovenije v EU, medtem ko jih je 66,08 % podprlo tudi priključitev v Nato. Volilna udeležba je bila 60,29 odstotna. V Nato je Slovenija vstopila 2. aprila 2004.

Slovenija se je že zelo kmalu po osamosvojitvi začela močno povezovati z Brusljem, saj je bil že 5. aprila 1993 podpisan Sporazum o sodelovanju med Slovenijo in EU. To je bil predvsem gospodarski sporazum. V tem času je morala urediti tudi odprta vprašanja z Italijo glede lastnine optantov. Tako je bil sklenjen Španski kompromis, ki govori o svobodi prometa z nepremičninami (sporazum je začel veljati 1. 2. 1999). Nastal je kot odgovor na neuspešen Oglejski sporazum, ki je za tri obalne občine določal pravico prednostnega nakupa stanovanj in hiš v javni lasti, ki so bile pred nacionalizacijo v lasti Italijanov oz. t. i. optantov, nekdanjim lastnikom oz. njihovim potomcem. Po zaključku pogovorov o zapletenih vprašanjih z Italijo je leta 1997 Slovenija postala pridružena članica EU.

Za članstvo v EU je od marca 1994 do junija 1996 zaprosilo 10 držav Srednje in Vzhodne Evrope, med katerimi je bila tudi Slovenija. Evropska komisija je 17. julija 1997 priporočila Evropskemu svetu, naj začne pogajanja o polnopravnem članstvu Slovenije v EU. Decembra 1997 pa je Evropski svet sprejel v Luksemburgu priporočilo Evropske komisije, da se uradno začnejo pogajanja s 6 državami. Dogovorjena so bila tudi načela in strategija pogajalskega procesa.

Pristopna konferenca 31. marca 1998 je pomenila uradni začetek pogajanj. 2. aprila 1998 je bila imenovana 10-članska pogajalska ekipa, ki jo je vodil Janez Potočnik. Pogajalci so morali pregledati usklajenost domače zakonodaje z evropsko ter pripraviti pogajalska izhodišča RS za vsako od pogajalskih področij.

Pogajanja so potekala na temelju pravnega reda Evropske skupnosti in pogajalskih izhodišč države kandi-

datke. V pogajanjih sta se obe strani dogovorili o načinu prevzemanja zakonov in pravil, političnih usmeritev, obveznosti, ki so jih države članice EU sprejele na temelju ustanovitvenih pogodb, predvsem Rimske, Maastrichtske in Amsterdamske. Pregled usklajenosti zakonodaje je potekal na sestankih med slovenskimi strokovnjaki in stokovnjaki Komisije EU ali pa pisno.

Ko so pregledali usklajenost in ocenili realno možnost za izvajanje pravnega reda, so pripravili osnutek pogajalskega izhodišča. Ta osnutek so predstavili tudi nevladnim organizacijam, ki so lahko podale tudi svoje mnenje.

Nato so v sodelovanju z redakcijsko skupino ožje pogajalske skupine pripravili predlog pogajalskega izhodišča za obravnavo v vladnem postopku. Vlada je obravnavala in s sklepom sprejela Predlog pogajalskega izhodišča. Sprejeti osnutek je bil predstavljen tudi zainteresiranim nevladnim organizacijam.

Potem so zainteresirana telesa državnega zbora obravnavala delno pobudo, za njeno končno potrditev in obravnavo pa je bil pristojen Odbor za mednarodne odnose državnega zbora. Evropska komisija je napisala še osnutek skupnega stališča EU, ki ga je posredovala Svetu EU. Potem je pripravila delovna skupina za širitev pri Svetu EU skupno stališče, ki so ga obravnavali na konferenci o pristopu. Formalni del pogajanj je potekal na medvladnih konferencah, na katerih so se pogajali namestniki glavnih pogajalcev in glavni pogajalci.

Na teh konferencah so si odbor stalnih predstavnikov pri Svetu EU (Svetu ministrov) in država kandidatka medsebojno razložili pogajalska izhodišča obeh strank in uskladili stališča posameznih pogajalcev. Veljalo je načelo, da ni nič dogovorjeno, dokler ni vse dogovorjeno.

Pred vključevanjem so se pojavila tudi marsikatera vprašanja in strahovi, saj je bila ta odločitev pomemben korak na poti do sprememb, o katerih je razmišljala Slovenija.

Če se Slovenija ne bi odločila za vstop v EU, bi lahko izbirala med sledečimi možnostmi:

- a) vključitev v Evropsko združenje za prosto trgovino (EFTA). Vendar ta odločitev ne bi vključevala kmetijstva in ne bi omogočala carinske unije. Za to združenje so že takrat predvidevali, da ne bo imelo dolge življenjske dobe, zato bi bilo tovrstno vključevanje zgolj strošek in breme za Slovenijo;
- b) popolna neodvisnost: s tem bi si lahko zagotovili uvoz iz drugih držav, vendar bi bili močno izpostavljeni uvoznim omejitvam drugih držav. Takšno stanje pa je za vsako državo zelo tvegano;
- c) obstajala pa je tudi možnost popolnega zapečkarstva, zaprtja pred zunanjim svetom. Glede na to da Slovenija izvozi 70 % svoje proizvodnje, je takšno stanje tako rekoč nemogoče. Vsako zapiranje pred zunanjim svetom pa tudi zavira oz. onemogoča razvoj tako posameznika kot tudi celotne družbe.

Časovna preglednica pomembnejših dogodkov, povezanih z vključevanjem Slovenije v EU

15. 1. 1992 – Države članice priznajo RS kot neodvisno državo.

13. 4. 1992 – Vzpostavitev diplomatskih odnosov z EU.

14. 12. 1992 – Vodja Misije RS pri EU izroči akreditivne tedanjemu predsedniku komisije Jacquesu Delorsu.

5. 4. 1993 – Podpis Sporazuma o sodelovanju med Slovenijo in Unijo; integralni del sporazuma je tudi finančni protokol.

6. 9. 1993 – Evropska komisija odpre Delegacijo Evropske komisije v Republiki Sloveniji s sedežem v Ljubljani.

7. 12. 1993 – V Ljubljani se začnejo pripravljati pogovori za sklenitev sporazuma o pridruženem članstvu med Slovenijo in Evropsko unijo.

6. 3. 1995 – Svet ministrov Evropske unije v Bruslju sprejme model za pogajanja o pridruženem sporazumu za Slovenijo.

15. 5. 1995 – Začetek uradnih pogajanj med Slovenijo in EU o sklenitvi pridruženega sporazuma.

15. 6. 1995 – Vodji pogajalskih delegacij v Bruslju parafirata besedilo Pridružitvenega sporazuma za Slovenijo.

11. 4. 1996 – Državni zbor na izredni seji, namenjeni slovenski zunanji politiki, sprejme Španski kompromisni predlog.

10. 6. 1996 – Slovesen podpis Evropskega sporazuma o pridruženem članstvu med Slovenijo in petnajsterico v Bruslju, predaja vloge Slovenije za polnopravno članstvo v Evropski uniji.

15. 7. 1996 – Državni zbor RS ratificira Evropski sporazum o pridruženem članstvu ob predhodni spremembi ustave (na temelju sklepa Državnega zbora RS o odnosih z EU, Italijo in Natom z dne 11. aprila 1996, ki v drugi točki pravi, da je cilj RS postati polnopravna članica EU do leta 2001).

1. 1. 1997 – Začetek veljavnosti Začasnega sporazuma o trgovini in zadevah v zvezi s trgovino med RS in EU.

17. 7. 1997 – Komisija Evropskemu svetu priporoči, naj začne pogajanja o polnopravnem članstvu s Slovenijo, Estonijo, Poljsko, Češko, Madžarsko in Ciprom.

12. 12. 1997 – Evropski svet v Luksemburgu sprejme priporočilo Evropske komisije o začetku pogajanj s šestimi državami (Ciper, Češka, Estonija, Madžarska, Poljska, Slovenija).

31. 3. 1998 – Formalni začetek pogajanj o polnopravnem članstvu v Evropsko unijo.

1998–2000 – Pregledi usklajenosti pravnega reda EU s slovenskim pravnim redom.

1. 2. 1999 – Veljati začne Evropski sporazum (ko so ga ratificirale Slovenija, vse članice EU in Evropski parlament), ki prestavlja pravno podlago za odnose med

Slovenijo in Evropsko unijo. Pomeni tudi okvir za pravni dialog, pospešuje trgovino in ekonomske odnose med Slovenijo in EU, in je tudi temelj za tehnično in finančno pomoč EU in primeren okvir za postopno integracijo Slovenije v EU.

13. 12. 2002 – Evropski svet v Københavnu konča pogajanja s Slovenijo in ostalimi devetimi državami pristopnicami (Ciper, Češka, Estonija, Latvija, Litva, Madžarska, Malta, Poljska in Slovaška).

16. 4. 2003 – Podpis Pristopne pogodbe med državami članicami EU in pristopnicami v Atenah.

1. 5. 2004 – Pristopna pogodba začne veljati, pristopnice so postale polnopravne članice EU.

13. 6. 2004 – V Republiki Sloveniji in drugih članicah EU so bile izvedene volitve poslancev v Evropski parlament.

1. 2. 2005 – Državni zbor RS ratificira Pogodbo o ustavi za Evropo.

Pomembni dokumenti, povezani z vključevanjem v Evropsko unijo

Ko se je Slovenija začela vključevati v EU, je morala skleniti nekatere pomembne sporazume. Prvi tovrstni sporazum je Sporazum o sodelovanju med Evropsko skupnostjo in Republiko Slovenijo (12. 8. 1993).

Slovenija je postala pridružena članica EU s podpisom Evropskega sporazuma o pridružitvi med RS in Evropsko skupnostjo in njenimi državami članicami, ki delujejo v okviru EU. Ta sporazum je začel veljati 1. februarja 1999. Ko je Slovenija podpisala ta sporazum, je tudi zaprosila za polnopravno članstvo. To je bilo obravnavano v Agendi 2000. V njej je predstavljen način reševanja treh glavnih in med seboj povezanih nalog (širitve EU na Vzhod, financiranje unije po letu 1999, prihodnost skupne kmetijske politike in strukturnih skladov). Dokument, ki ga je Komisija pripravila samo za Slovenijo, se imenuje Mnenje Komisije o prošnji Slovenije za članstvo v EU.

Prvi dokument Partnerstvo za pristop je nastal spomladi 1997, naslednji leta 1998, zadnji pa 1999. Namen teh dokumentov je bil določiti prednostna področja pri vključevanju Slovenije v Evropsko unijo.

Septembra 1997 je nastal dokument Strategija RS za vključevanje v EU. Ta je predvsem namenjen državnim organom in tudi zanje pomeni vodilo pri pripravi na članstvo v EU. Hkrati je namenjen tudi širši javnosti (npr. sindikatom, gospodarstvu).

Maja 1999 je nastal dokument Državni program Republike Slovenije za prevzem pravnega reda Evropske unije do konca leta 2002. V njem so opredeljeni razvojno-strateške usmeritve in cilji, po drugi strani pa politika, reforme in ukrepi za njihovo uresničevanje v obdobju do predvidenega vstopa RS v EU.

Aprila 2000 je Slovenija pripravila spremembe in dopolnitve Državnega programa, s katerimi se je opravila

uskladitev s pogajalskimi izhodišči, pripombami Evropske komisije, novimi pridobitvami Partnerstva za pristop in spremembami dodatnih pregledov usklajenosti zakonodaje.

Evropska komisija je od leta 1997 pisala redna letna poročila o napredku držav kandidat pri vključevanju v EU.

Decembra 1991 so se voditelji 12 držav zbrali v Maastrichtu na Nizozemskem in naslednje leto sklenili novo pogodbo, ki naj bi politično in pravno združila države članice: Pogodbo o Evropski uniji. To je t. i. Maastrichtska pogodba oz. Pogodba o EU, ki uvaja izraz EU kot skupni naziv za vse tri stebre EU:

Prvi steber vključuje ESPJ (Evropsko skupnost za premog in jeklo), ESAE (Evropsko skupnost za atomsko energijo), in ES (Evropsko skupnost), ki se je pred Pogodbo o EU imenovala EGS. Prvi steber torej vključuje gospodarsko povezanost.

Drugi steber je skupna zunanja in varnostna politika.

Tretji steber je sodelovanje na področju pravosodja in notranjih zadev.

Naloga Maastrichtske pogodbe je dosledno in trdno urediti odnose med državami članicami in njihovimi narodi (Maastrichtska pogodba, člen A).

To je pogodba o ustanovitvi enotnega Sveta in enotne Komisije Evropskih skupnosti. S to pogodbo sta Svet in Komisija postala enotna organa vseh treh Skupnosti.

Pomembna je tudi Amsterdamska pogodba, ki je bila podpisana 17. julija 1997. Veljati pa je začela 1. maja 1999. Ta pogodba konkretizira temelje Unije, o katerih so govorili že v Maastrichtu, hkrati pa Unijo pripavlja na spremembe, ki se bodo zgodile zaradi novih držav članic.

Amsterdamska pogodba želi:

- a) postaviti zaposlovanje in pravice državljanov v samo ospredje Unije. V središče je postavila potrebo po tem, da države članice med seboj sodelujejo pri iskanju rešitev v boju proti brezposelnosti;
- b) odpraviti ovire pri svobodi gibanja ter krepiti sodelovanje držav članic na področju pravosodja in notranjih zadev;
- c) omogočiti, da Evropa glasneje opozarja na probleme na svetovnem tržiču;
- č) doseči večjo učinkovitost institucionalne strukture v luči širitve Unije, še posebno državam Vzhodne Evrope.

Nastali pa so še nekateri pomembni dokumenti, npr. Resolucija Evropskega parlamenta o pripravi na Evropski svet v Laeknu, ki obsoja terorizem in se zavzema za politični in socialni razvoj na Balkanu, Resolucija Evropskega parlamenta o širitvi Evropske unije, ki govori o pogojih, ki jih morajo izpolnjevati članice, Resolucija Evropskega parlamenta o pogodbi iz Nice in prihodnosti EU, Pogodba iz Nice, Pogodba o ustavi za Evropo itd.

1. maja leta 2004 je Slovenija postala polnopravna članica Evropske unije. Veljati pa je začel tudi del schen-

genskega pravnega reda in sistema. V schengensko območje pa bo Slovenija vstopila leta 2007. Schengensko območje uveljavlja Schengenski sporazum (sestavljata ga pravzaprav dva sporazuma), ki je bil podpisan 14. junija 1985 v luksemburški vasi Schengen. Sporazum predvideva odpravo kontrole na notranjih mejah članic EU in poostreno kontrolo na zunanjih mejah z vključitvijo v schengenski računalniški sistem, v katerem so shranjeni policijski podatki.

Z vstopom v Evropsko unijo je tudi slovenski jezik postal eden od uradnih jezikov Unije. Samo od naših predstavnikov, pa tudi od nas vseh je odvisno, kako bomo znali izkoristiti sebi v prid tisto, kar je sedaj že doseženo.

Izvleček

Na začetku je v prispevku prikazana kratka zgodovina razvoja slovenske diplomacije od habsburške monarhije prek Kraljevine Jugoslavije do socialistične Jugoslavije. V nadaljevanju avtorica piše o prizadevanjih slovenske diplomacije po osamosvojitvi slovenske države 25. junija 1990 za priznanje novonastale države. Sledi prikaz pomembnejših dogodkov, med katerimi naj omenimo nekatere. Tedanje članice Evropske skupnosti in nekatere druge evropske države so jo priznale 15. januarja 1992, naslednje leto 1993 pa je bil podpisan Sporazum o sodelovanju med Slovenijo in EU. Tega leta je Slovenija postala tudi polnopravna članica Sveta Evrope, Evropska komisija pa je v Ljubljani odprla pisarno Delegacije Evropske komisije v Republiki Sloveniji.

Tega leta so se začeli tudi pogovori za sklenitev sporazuma o pridruženem članstvu. Tri leta kasneje je bil podpisan Evropski sporazum o pridruženem članstvu in hkrati predana vloga za polnopravno članstvo. Uradni začetek pogajanj za polnopravno članstvo se je začel leta 1998, delo pa je bilo zahtevno, saj je bilo treba pregledati in uskladiti celotno zakonodajo. Na referendumu 23. marca 2003 se je 89,64 odstotkov volivcev ob 60,29-odstotni volilni udeležbi odločilo za vstop v EU. Dne 16. aprila 2003 je bila podpisana Pristopna pogodba med državami članicami EU in pristopnicami, ki pa je začela veljati 1. maja 2004. V zaključku avtorici prikažeta še vsebino pomembnejših dokumentov, povezanih z vključevanjem Slovenije v EU.

Abstract

In the beginning article describes a short history of development of Slovenian diplomacy from times of Habsburg monarchy and Kingdom of Yugoslavia to Socialist Yugoslavia. The authoress continues her description with a struggle of Slovenian diplomacy to attain independence, achieved on July 25, 1990 and recognition of a new-born state. After that follows the presentation of most significant events. The member states of European Union of that time and some other European states recognized Slovenia on January 15, 1992. Next year in 1993 Agreement on cooperation between Slovenia and European Union was signed. That year Slovenia became also a full member of Council of Europe and The Office of Delegation of European Commission in Republic of Slovenia was opened in Ljubljana by European Commission.

At the same time Slovenia entered into negotiation to reach an agreement as associated member of EU. Three years later Europe Agreement on associated membership was signed and the application for full membership has been delivered simultaneously. Official negotiations for full membership started at the beginning of 1998 and proved as a very demanding since it required the revision and adjustment of entire legislation. On March 23, 2003, 89,64 % of voters (at 60,44 % vote participation) participated in referendum and opt for joining the EU. Accession Treaty between EU and accessed countries was signed on April 16, 2003 and put in force on May 1, 2004. Authoress concludes the article by presenting the content of some of the most important documents concerning accession of Slovenia to EU.

Literatura

- Dimitrij Rupel, Borut Trekman, Milan Jazbec in Ignac Golob:
Deset let samostojne zunanje politike na spletnih straneh:
http://www.sigov.si/mzz/zunanja_poli/deset_let_samo_slov_zu_na__poli.html.
http://www.sigov.si/mzz/slovenija_in_eu/kljucni_datumi.html.
www.rvk.si/referendum200302/index.html.
Slovenija v Evropski uniji (urednik: Matjaž Kek). Urad vlade za informiranje, 2000.
Uradni listi RS: Temeljni akti evropskih skupnosti. Ljubljana, 2002.
Osnutek Pogodbe o ustavi za Evropo. Evropska konvencija, 18. 7. 2003.
Enciklopedija Slovenije (posamezna gesla).
Arhiv spletnega Dela <http://www.delo.si>

Jean-Pierre Vonarb, univ. dipl. politolog in prof. francoščine

Mnenja o položaju Slovenije po vstopu v Evropsko unijo

Od prvega maja 2004, ko je Slovenija postala polnopravna članica Evropske unije, je minilo že nekaj mesecev. Na podlagi pogovorov z nekaterimi predstavniki EU pri nas, naših predstavnikov pri institucijah EU in strokovnjakov ter delavcev s področja evropskih zadev, želimo prikazati njihovo oceno stanja Slovenije po vstopu v EU.

Za revijo Zgodovina v šoli smo se pogovarjali z:

- Erwanom Fouéréjem, veleposlanik Delegacije Evropske komisije v Sloveniji,
- Mag. Primožem Veharjem, sekretarjem Odbora za zadeve Evropske unije v Državnem zboru Republike Slovenije,
- Leonom Rizzom, vodjem Informacijske pisarne Evropskega parlamenta v Sloveniji in
- Katjo Nagode iz Službe za odnose z javnostmi Državnega zbora Republike Slovenije

Erwan Fouéré, Veleposlanik Delegacije Evropske komisije v Sloveniji

Se Vam zdi, da je Slovenija po vstopu dejansko pripevala in dobila pričakovano, in ali menite, da je bilo delo do sedaj dobro opravljeno?

Menim, da je bilo dosedanje delo opravljeno zelo dobro. Slovenija je bila vedno ocenjena, kot ena najbolj pripravljenih držav za vstop v EU. To se je videlo že v samih pripravah in se vidi tudi sedaj pri sodelovanju Slovenije v zadevah z evropskega področja. Menim, da bo Slovenija soustvarjalka evropske politike in ne bo zgolj opazovalka.

Katere so glavne vloge, ki jih vidite za Slovenijo v družini evropskih držav?

Zlasti pomemben je pomen Slovenije pri utrjevanju vezi med EU in JV Evropo. Slovenija lahko veliko prispeva s svojimi izkušnjami, ki jih je pridobila v procesu priključevanja v EU. Slovenija se te vloge dobro zaveda in je že dala nekatere pobude kot na primer pobudo za ustanovitev centra za podporo integraciji v EU. Po mojem mnenju lahko Slovenija zelo pomaga pri reformah, ki bodo sledile v državah JV Evrope.

Kakšen pomen pripisujete sprejetju skupne evropske ustave? Ali dejstvo, da ta še ni bila sprejeta, po Vašem mnenju zavira razvoj in delo EU?

Mislim, da dejstvo, da ustava še ni bila sprejeta, ne zavira razvoja in dela EU. Predlog je bil dodelan šele julija sedaj pa je čas za ratifikacijo, ki je pomemben zlasti kot čas čim boljšega informiranja državljanov o tej ustavi. Pomembno je poudariti in razložiti njen pomen za razvoj EU. Čim več informacij lahko damo, tem večji bo potem uspeh skupne evropske ustavne pogodbe. Posebej v tistih državah, kjer bo referendum. V tistih državah, kjer referendum ne bo, pa je prav tako pomembno ljudem povedati, kaj jim bo ustava prinesla v vsakdanjem življenju, saj bo le tako evropska ustava zares zaživel.

Glede na raziskave časopisa Delo¹ ob zaključevanju dela Konvencije je 50,9 % vprašanih pritrdilo, da spremljajo dogodke, povezane s sprejemanjem evropske ustave. To je gotovo spodbudno, vendar je omenjena raziskava na reprezentativnem vzorcu pokazala, da kar 52,5 % vprašanih vsebine sploh ne pozna, le 2,9 % anketiranih pa je izjavilo, da vsebino poznajo precej natančno. Se Vam zdi, da je bila slovenska javnost dovolj obveščena?

Ne, po mojem mnenju, slovenska javnost ni bila dovolj obveščena. Moramo povečati naš trud. S tem mislim tako vlado kot tudi institucije. Informacije je treba dati v zelo jasnem jeziku. Kampanja bi morala zajeti širšo civilno družbo, na primer nevladne organizacije, ki bi lahko skupaj z vladnimi organizacijami in slovenskimi predstavniki v evropskih institucijah resnično približale Evropo ljudem. Zato moramo narediti več.

Menite, da slovenska javnost evropsko ustavo podpisala? Bi bil po Vašem mnenju primernejši način njene potrditve referendum ali naj o tem odloča parlament?

Iz perspektive slovenskega priključevanja EU, ko je 90 % volilcev izrazilo željo po priključitvi, je sedaj verjetno, da bi velika večina pozdravila tudi ustavo. Vendar ne moremo tega jemati kot zjamčeno. Ljudi je treba obveščati in jih poučiti o EU. O tem nas učijo tudi primeri iz evropske preteklosti zgodovine, ko se je mislilo, da določena odločitev uživa široko podporo potem pa temu ni bilo tako.

Referendum je v nekaterih državah bolj ustaljena oblika odločanja kot v drugih. Daje možnost za širšo javno debato, vendar pa je ta mogoča tudi brez njega. Referendum v Sloveniji verjetno ne bi bil potreben, sem pa nevtralen glede tega vprašanja.

¹ Delo, sobota 28. 6. 2003, Stojan Žitko, str. 1.

Pred samo širitvijo EU so nekateri opozarjali, da bi le-ta morala namesto na širitvi delati na svoji poglobitvi. Bi Vi prvo obdobje po širitvi ocenili kot uspešno za krepitev Unije? Kako gledate na naraščajoči evroskepticizem v nekaterih novih članicah, denimo v Slovaški in na Poljskem? Menite, da se ta pojav krepi tudi v Sloveniji?

Ne verjamem, da je evroskepticizem resnično navzoč v Sloveniji, je pa njegovo naraščanje v nekaterih državah jasno opozorilo, da morajo evropske institucije in vlade dati več informacij in se bolj približati ljudem. Mislim, da smo uspešni, saj nam je uspela širitev na 25 držav, hkrati pa tudi poglobitev same ideje o EU v njenem osnutku ustave.

Kakšno bi bilo Vaše sporočilo Slovincem za uspešno delovanje v EU?

Verjamem, da ima Slovenija veliko prednosti, ki jih je prinesla v EU. Denimo, bogata slovenska kultura, močna lingvistična tradicija in zlasti njena vloga v JV Evropi. Slovenija je in bo ostala aktivna članica evropske družine. Majhna država ne pomeni majhnih dejanj. Tudi moja država (Irski) je pokazala, da je lahko uspešna vsaj tako kot velike države, če to hoče, in prepričan sem, da bo tako tudi s Slovenijo.

Mag. Primož Vehar, sekretar Odbora za zadeve Evropske unije v Državnem zboru RS

Ali je pristop Slovenije k EU prinesel tudi kake institucionalne spremembe, mislimo predvsem na razmerje med državnim zborom in vlado? Katerim izkušnjam smo sledili?

Zavedati se moramo, da sta integracija zahodnoevropskih držav v EU v prejšnjem stoletju kot tudi njen razvoj potekala predvsem na podlagi delovanja izvršilne veje oblasti in v glavnem brez sodelovanja nacionalnih parlamentov. Ti igrajo zgolj obrobno vlogo pri oblikovanju evropskih politik kot tudi v zakonodajnem procesu EU.

Državni zbor, ki v skladu z našo ustavno ureditvijo, poleg nadzorne in volilne, opravlja predvsem zakonodajno funkcijo in je nosilec zakonodajne oblasti ter splošni predstavniški organ, zakonodajno funkcijo po 1. maju 2004 formalno ohranja le v delu zakonodaje, ki ni prenesena na skupne institucije EU. Parlamenti držav članic – z neposredno izvoljenimi predstavniki ljudstva – nimajo več neposredne zakonodajne funkcije v delu zakonodaje, prenesene na skupne institucije EU. Navedeno velja tako na področju Skupnosti oziroma prvega stebra EU, kjer se sprejme največ zakonodaje. Institucije Skupnosti lahko sprejemajo zakonodajo s svojega področja, ki neposredno učinkuje v državah članicah in je v hierarhiji pravnih norm nad celotno zakonodajo držav članic. Središče zakonodaje Skupnosti je seveda področje notranjega trga z znanimi 4 svoboščinami (prost pretok blaga, kapitala in plačil, oseb ter zagotavljanja storitev) ter pra-

vil glede konkurence. Preostala področja iz pristojnosti Skupnosti so že ekonomske in monetarne zadeve (euro!), kmetijstvo, vize, azili in migracije, transport, davki, zaposlitve, trgovina, socialna varnost, izobraževanje, varstvo potrošnikov, industrija, varstvo okolja, raziskave in razvoj ... Pomanjkanje vpliva tako Evropskega parlamenta kot edine institucije EU, ki predstavlja državljane, katerega največja moč je lahko le soodločanje v določenih zadevah iz pristojnosti Skupnosti ter njegovo soglasje v zelo redkih primerih, kot tudi nacionalnih parlamentov na postopek odločanja, neodprtost in nepreglednost postopka ter neopredeljena politična odgovornost zakonodajalca, t. j. Sveta EU, kar strokovna literatura opisuje kot demokratični deficit, je največje na področju Ekonomske in monetarne unije, kmetijske politike in trgovinskih sporazumov ter zlasti na področju skupne varnostne in zunanje politike (2. steber) ter sodelovanja na področju pravosodja in notranjih zadev (3. steber), kjer vloge Evropskega parlamenta tako rekoč ni. Sodelovanje z vlado pri zakonodajnem odločanju in izvajanje nadzorne funkcije glede evropskega zakonodajnega postopka pa je možno le, če ima državni zbor potrebne informacije o sprejemanju odločitev v EU, če lahko predhodno vpliva na te odločitve, ki jih bodo posamezni člani vlade sprejemali v Svetu EU ali predsednik vlade v Evropskem svetu, in če bodo poslanci lahko po glasovanju v EU na »zagovor« poklicali člane vlade. Izvajanje tega pa je odvisno od državnega zbora oziroma poslancev samih.

Pri ureditvi EU zadev je državni zbor sledil skandinavskim rešitvam, predvsem finskemu modelu, kjer prav tako dosledno upoštevajo načelo delitve oblasti, saj parlament prav tako sodeluje pri odločanju o zadevah EU, ki bi sicer sodile v njegovo pristojnost in le o teh posreduje svoja stališča vladi, ki jih upošteva pri svojem delovanju v institucijah EU.

Se je v čem spremenilo delo Državnega zbora Republike Slovenije? Kakšna je vloga Odbora za zadeve Evropske unije?

Delo državnega zbora se bistveno ni spremenilo, saj glede zadev, kjer Slovenija s pristopno pogodbo ni prenesla izvrševanja dela suverenih pravic na institucije EU, njegovo delo ostaja nespremenjeno. Očitno je, da se nacionalni parlament prihodnje države članice s tem, ko ratificira pogodbo o pristopu, odpove svoji zakonodajni funkciji v delu zakonodaje, ki je prenesena na skupne organe EU.

Nacionalni parlament se v okviru t. i. zadev EU ukvarja le z ratifikacijo ustanovitvenih pogodb oziroma njihovih dopolnitev, ki so rezultat dela medvladnih konferenc, z usklajevanjem (prilagajanjem) domače zakonodaje s sprejetimi predpisi EU (direktivami), če le-ti nimajo neposredne veljave (uredbe), ter s sodelovanjem z vlado, ki prek Sveta EU aktivno sodeluje v zakonodajnem postopku EU. Pri delu Sveta EU, kjer ima Slovenija pri odločanju 4 od 321 glasov, na vseh nivojih odločanja (delovne

skupine, odbori in Svet ministrov) sodelujejo vladni predstavniki, ki niso neposredno izvoljeni, kar utegne postaviti pod vprašaj legitimnost tu sprejetih odločitev, zlasti če vlada pred sprejemanjem odločitev ne sodeluje s svojim parlamentom.

Postopek odločanja Sveta EU, ki je zakonodajni organ, v večini zadev skupaj z Evropskim parlamentom, je za javnost težko dostopen, saj poteka za zaprtimi vrati, kar je predmet številnih kritik. Spremembe na tem področju se obetajo z novo Pogodbo o ustavi za Evropo, ki predvideva večjo preglednost ter močnejšo vlogo nacionalnih parlamentov v zakonodajnem postopku EU, zlasti s Protokolom o vlogi nacionalnih parlamentov ter Protokolom o subsidiarnosti in proporcionalnosti. Vloga državnega zbora glede zadev EU od 1. maja 2004, na podlagi 3. a-člena ustave, ni le formalno ratificiranje primarne zakonodaje EU, ki je rezultat dela medvladnih konferenc držav članic, ter sprejemanje z direktivami usklajenih zakonov, ob tem ko uredbe (regulative) veljajo neposredno, ampak posredno, prek vlade, sodeluje v postopku sprejemanja pravnih aktov in odločitev. Državni zbor v skladu s četrtem odstavkom 3. a-člena ustave lahko sprejema stališča, ki jih vlada upošteva pri svojem delovanju v Svetu EU in Evropskem svetu. Kako poteka to sodelovanje, normativno ureja poseben zakon o sodelovanju med državnim zborom in vlado, izoblikovala pa ga bo predvsem praksa v naslednjih mesecih. V skladu z zakonom in s spremembami poslovnika državnega zbora je prišlo maja letos do ustanovitve Odbora za zadeve Evropske unije, ki v imenu celotnega državnega zbora, na podlagi predhodnih stališč matičnih delovnih teles, posreduje vladi stališča glede zakonodajnih aktov EU, ki bi sicer sodili v pristojnost državnega zbora. To prvo, začetno delo odbora, ustanovljenega v zadnjih mesecih tega mandata, ki so ga poleg parlamentarnih počitnic zaznamovale predvsem volitve v Evropski parlament in njegovo oblikovanje, zaključek mandata Evropske komisije in izbiranje novih komisarjev ter ne nazadnje volilna kampanja za volitve v državni zbor, je zaznamovalo predvsem novo področje dela in način odločanja ter iskanje razmerja med državnim zborom in vlado v zadevah EU.

Ali menite, da je glede na kadrovske možnosti v Sloveniji sploh mogoče uspešno pokrivati številna področja in politike EU, ki jih na evropski strani pripravlja daleč večje število strokovnjakov? Menite, da lahko z viri, ki jih imamo, uspešno zavarujemo slovenske interese?

Kot prvo je treba vedeti, da so slovenski interesi v veliki večini primerov tudi interesi EU in obratno kot tudi da se številna področja na Slovenijo sploh ne nanašajo ali pa se nanašajo le posredno, npr. ulov slanikov v Severnem morju ali pa ureditev rečnih plovnih poti po severni Nemčiji. Prav tako je proces sprejemanja odločitev v institucijah EU, kjer npr. predlog direktive pripravi Evropska komisija, nato pa ga v zapletenem zakonodajnem postopku sprejemata večinoma Svet EU in Evropski parlament,

omogoča dovolj časa za pripravo nacionalnega stališča, saj je povprečno obdobje od predloga do sprejema približno 18 mesecev. Uspešnost pokrivanja področij je tako odvisna predvsem od notranje organiziranosti vsake države članice in tudi njene ustavne ureditve, saj je državam z unitarno ureditvijo, kot je npr. Slovenija, mnogo lažje kot državam, ki imajo federalne enote, kot sta npr. Avstrija ali Nemčija. Slovenija je vsekakor v prednosti zaradi dejstva, da ima dokaj majhno, izobraženo in fleksibilno državno upravo, ki se je sposobna odzivati dokaj hitro, tudi na podlagi neformalnih povezav, če je potrebno, kot tudi zaradi izkušenj, ki jih ima s sobivanjem v različnih večnacionalnih državah v preteklem stoletju. Po drugi strani pa preveliko število koordinatorjev in posrednikov v sistemu odločanja lahko bistveno podaljša ali zamegli reševanje zadev.

S katerimi institucijami Evropske unije sodeluje državni zbor? Ali imate kje tudi svoje predstavnike in kakšna je njihova naloga?

Že po imenu je ključni partner Evropski parlament, kjer sodelovanje poteka predvsem z izmenjavo različnih informacij, npr. o zakonodajnem postopku, o določenih gradivih in stališčih EU ali Slovenije, ki jih potrebujemo mi ali oni pri svojem delu. Zelo močno sodelovanje poteka v okviru Konference parlamentarnih odborov za zadeve EU in Evropskega parlamenta (COSAC), ki se sestaja dvakrat letno, kot tudi med parlamentarnimi odbori EU samimi, kjer se medsebojno obveščamo o posameznih aktivnostih, kot je npr. sedaj problematika ratifikacije Pogodbe o ustavi za Evropo in s tem povezanimi referendummi v nekaterih državah. Treba je omeniti, da ima državni zbor že nekaj mesecev v prostorih Evropskega parlamenta stalno predstavnico, katere glavna naloga je skrb za sodelovanje med obema institucijama in spremljanje zakonodajnega postopka EU ter seznanjanje državnega zbora in predstavljanje njegovih interesov.

Leon Rizzo, vodja Informacijske pisarne Evropskega parlamenta v Sloveniji

Kakšne so glavne naloge Informacijske pisarne Evropskega parlamenta?

Informacijske pisarne Evropskega parlamenta, ki jih imamo vse države članice, so namenjene predvsem informiranju državljanov o delu in vlogi parlamenta, njegovih povezavah in sodelovanju z drugimi institucijami. Pisarna v Sloveniji deluje od maja 2003, naše dejavnosti pa so se zelo povečale v času pred evropskimi volitvami. V prihajajočem obdobju se bomo veliko posvečali ustavi za Evropo, ki je pomemben mejnik v razvoju Evropske unije, in pa uvedbi eura. Pri svojem delu sodelujemo v glavnem s predstavništvom Evropske komisije in z Uradom vlade za informiranje, udeležujemo se različnih predstavitev, okroglih miz, predavanj, kjer skušamo prek konkretnih izkušenj državljanom približati evropsko tematiko.

Pisarna služi tudi kot stik slovenskih strank z Evropskim parlamentom in pomaga sedmim slovenskim evropskancem. Pomagamo jim lahko pri navezovanju stikov ali pri izmenjavi informacij, pri organizaciji sestankov ali javnih srečanj. Pričakujemo, da se bo sodelovanje na tem področju v prihodnje okrepilo. Trenutno pripravljamo posebno brošuro z naslovi in telefonskimi številkami poslancev in njihovih asistentov, sezname odborov, v katerih so aktivni, in druge za državljane koristne informacije.

V pisarni skratka organiziramo različne dejavnosti, da bi se državljani Slovenije počutili bliže EU in Evropskemu parlamentu, saj je prav slednji tista institucija, ki jo državljani sami izvolijo.

Na kakšni ravni se Vam zdi poznavanje Evropskega parlamenta in drugih evropskih institucij v Sloveniji?

Mislim, da je poznavanje evropskih institucij v Sloveniji nekje na evropskem povprečju. Rekel bi, da je, podobno kot v drugih državah, Evropski parlament nekoliko bolj prepoznaven, kar je posledica dejstva, da je to institucija, ki jo evropski državljani sami izvolijo in ki v največji možni meri štiti njihove interese.

Se Vam zdi, da se je zavedanje Slovencev o EU po vstopu povečalo? Imate občutek, da je sedaj, ko je naporno obdobje priključevanja mimo, zanimanje za EU upadlo?

Zanimanje Slovencev za EU se je v času priključevanja vsekakor zelo povečalo in nekako doseglo vrh z množično udeležbo na praznovanjih ob vstopu. Morda je sedaj nastal navidezen občutek, da so se ljudje odmaknili od te teme, preprosto zato, ker se je EUforija podela in ni več toliko aktivnosti, poleg tega so se Slovenci ukvarjali z volitvami. Glede na to, da je politika EU sedaj postala »notranja« politika Slovenije, pa mislim, da se zanimanje Slovencev zanjo ni zmanjšalo.

Kako bi ocenili prvo obdobje po priključitvi? Ali poteka uspešno in v skladu s pričakovanji?

Slovenija se je za vstop zelo dobro pripravila, zato menim, da v nadaljnjem prilagajanju ne bi smela imeti večjih težav. Obdobje po vstopu je še zelo kratko, mislim pa, da delo v Sloveniji poteka povsem po pričakovanjih.

Zlasti v obdobju priključevanja je bil kot velika težava omenjen demokratični deficit. Kako bi ocenili stanje v Sloveniji?

Demokratični deficit je problem celotne Unije – in tu se stanje v Sloveniji bistveno ne razlikuje – in ni povezan le z obdobjem priključevanja. Za zmanjšanje tega deficita je treba za delovanje Unije in s tem oblikovanje naše skupne prihodnosti zagotoviti kar največjo stopnjo participacije državljanov. Zato se je, denimo v postopkih odločanja v Uniji, po Amsterdamski pogodbi povečala vloga Evropskega parlamenta. Na problem demokratične-

ga deficita odgovarja ustava, ki bo skušala izpolniti pričakovanja evropskih državljanov po bolj demokratični, preglednejši in učinkovitejši Evropski uniji.

EU je pred veliko nalogo sprejetja skupne ustave. Koliko poznamo predlog ustave v Sloveniji? Kaj bi njena potrditev pomenila za Slovenijo?

O ustavi in posledicah, ki jih prinaša, je treba vse evropske državljane, tudi Slovence, čim bolj temeljito informirati. Še posebej zato, ker bodo v nekaterih državah izvedli referendum, ki lahko odločilno vplivajo na izid sprejetja ustave. Potrditev ustave bi za vse evropske države pomenila »pogodbo«, narejeno po meri državljanov, ki bi na enem mestu opredeljevala vrednote, na katerih temelji Unija, temeljne svoboščine in pravice in nediskriminacijo kakršne koli vrste ter poenostavljene in pregledne instrumente, s katerimi bo Unija v prihodnosti uresničevala svoje pristojnosti in cilje znotraj enotnega institucionalnega okvira.

Kaj lahko sporočite bralcem glede pomena Vaše institucije za Slovenijo?

Evropski parlament je institucija, ki zastopa in štiti interese evropskih državljanov. Ti imajo možnost parlamentu nasloviti peticijo, pritožiti se evropskemu ombudsmanu, prek svojih izvoljenih poslancev lahko parlamentu zastavljajo vprašanja, pošiljajo pobude. Skratka, gre za institucijo, ki služi ljudem, zato naj ljudje to možnost izkoristijo.

Katja Nagode, služba Državnega zbora RS za odnose z javnostmi

V EU je veliko govora o odtujenosti državljanov od institucij. Kako bi ocenili stanje v Sloveniji. Na kakšni ravni se vam zdi zaupanje v institucije pri nas?

Pri odgovoru na zastavljeno vprašanje se sklicujem na redno javnomnenjsko raziskavo o odnosih javnosti do aktualnih razmer in dogajanj v Sloveniji (vir: Fakulteta za družbene vede, Center za raziskovanje javnega mnenja in množičnih komunikacij).

Raziskava, opravljena avgusta 2004, kaže, da med političnimi institucijami največ zaupanja uživajo predsednik republike, slovenska vojska, predsednik vlade ... medtem ko najmanj zaupanja uživajo politične stranke, sodišča ter ustavno sodišče, državni zbor in državna uprava.

Med ustanovami javno mnenje kaže najmanj zaupanja do sodišč, političnih strank, Cerkve in duhovščine, ustavnega sodišča.

Na splošno največ zaupanja javnega mnenja veže nase euro, sledi mu slovenski tolar, slovenska vojska in predsednik republike. Na dnu lestvice zaupanja pa so sodišča, politične stranke, Cerkve in duhovščina ter ustavno sodišče.

Po vrsti si sledijo stopnje (ne)zaupanja v institucije v Sloveniji (avgusta 2004):

N = 928

euro	8 % ne zaupa,	59 % zaupa
tolar	12 % ne zaupa,	55 % zaupa
predsednik republike	19 % ne zaupa,	50 % zaupa
vojska	14 % ne zaupa,	48 % zaupa
Banka Slovenije	18 % ne zaupa,	45 % zaupa
mediji	21 % ne zaupa,	39 % zaupa
šolstvo	21 % ne zaupa,	38 % zaupa
predsednik vlade	30 % ne zaupa,	37 % zaupa
zdravstvo	23 % ne zaupa,	36 % zaupa
policija	30 % ne zaupa,	34 % zaupa
EU	17 % ne zaupa,	33 % zaupa
NATO	28 % ne zaupa,	27 % zaupa
vlada	33 % ne zaupa,	27 % zaupa
cerkev	39 % ne zaupa,	23 % zaupa
državna uprava	26 % ne zaupa,	21 % zaupa
državni zbor	31 % ne zaupa,	21 % zaupa
ustavno sodišče	34 % ne zaupa,	21 % zaupa
sodišča	47 % ne zaupa,	16 % zaupa
politične stranke	40 % ne zaupa,	8 % zaupa

EU je bila zlasti v preteklem letu ena ključnih tem. Kakšno je bilo zanimanje novinarjev in civilne družbe za delo parlamenta na tem področju?

Povečano zanimanje novinarjev je bilo neposredno pred vstopom (maj 2004) in po vstopu Republike Slovenije v EU (junij 2004) predvsem v smeri organizacije dela (časovni načrt) v državnem zboru v povezavi z Evropskim parlamentom. Po dogovoru z Odborom DZ RS za zadeve Evropske unije ter z namenom čim hitreje in čim boljše obveščenosti tako novinarjev kot tudi javnosti je delo potekalo po naslednjem urniku:

- seja Odbora Državnega zbora Republike Slovenije za zadeve Evropske unije je bila sklicana vsak petek ob 14. uri;
- po seji je bila v tiskovnem središču DZ RS organizirana novinarska konferenca (gradivo za novinarje je pripravil Odbor za zadeve EU).

Od vstopa v EU je postalo delovanje slovenskih institucij neločljivo povezano z institucijami EU. Na kakšen način mislite javnost obveščati o zadevah EU. Kako bi ocenili dostopnost informacij s tega področja?

Javnost o zadevah Evropske unije v povezavi z delom Državnega zbora Republike Slovenije obveščamo na že omenjenih novinarskih konferencah in s sporočili za javnost, ki jih naslovimo na vse zainteresirane novinarje ali uredništva medijskih hiš.

Informacij s tega področja je dovolj, celo preveč. Ko govorimo o Evropski uniji ali o Evropskem parlamentu, se bolj kot problem pomanjkanja informacij pojavi problem selekcije informacij. Vsem so dostopne številne informacije tako prek spletnih strani kot tudi v drugih elektron-

skih in tiskanih medijih.

Kako bi ocenili pokrivanje zadev EU s strani slovenskih medijev. Se Vam zdi zadostno?

Menim, da slovenski mediji oziroma njihove EU-redakcije poskrbijo za zadostno, korektno in ažurno poročanje o zadevah EU.

Se Vam zdi, da so na področju obveščanja javnosti s prvim majem nastopile kakšne spremembe?

Spremembe so vidne v organizaciji uredništev (večji slovenski mediji imajo t. i. EU-uredništva) ter v obliki podajanja informacij (npr. časopisi namenajo EU-novicam posebni del ali stran, TV namenja EU-novicam določen del informativne oddaje TV Dnevnik ali Odmevi, podobno je v programu radijskih postaj, številne spletne strani, nastanitve Centra Evropa v Ljubljani ...).

Ali imate v prihodnosti kakšne posebne načrte za obveščanje javnosti s tega področja? Bo prek vas mogoče tudi dostop do dokumentov evropskih institucij?

V prihodnje bo izvedena prenova spletnih strani Državnega zbora RS, kjer bo več informacij tudi s področja Slovenije v EU. Že zdaj pa si lahko na naših spletnih straneh (www.dz-rs.si) ogledate dokumente EU in publikacije EU (v rubriki »aktualno«), hkrati pa imamo na naših spletnih straneh vzpostavljene povezave (linke) na spletne strani vseh pomembnih evropskih institucij.

Izveček

V prispevku avtor prek intervjujev predstavlja štiri mnenja o položaju Slovenije po vstopu v EU.

Erwan Fouéré, veleposlanik Delegacije Evropske komisije v Sloveniji, poudarja pomembno vlogo Slovenije kot vezi med EU in Jugovzhodno Evropo.

Mag. Primož Vehar, sekretar Odbora za zadeve Evropske unije v Državnem zboru Republike Slovenije, pojasnjuje predvsem institucionalne spremembe, kot je npr. nova vloga Državnega zbora v odnosu do Evropskega parlamenta.

Leon Rizzo, vodja Informacijske pisarne Evropskega parlamenta v Sloveniji, pojasnjuje vlogo te informacijske pisarne, ki informira o delovanju Evropskega parlamenta; trenutno je v ospredju evropska ustava, služi pa tudi kot stik med Evropskim parlamentom in slovenskimi strankami in državljani ter nudi pomoč slovenskim poslancem v Evropskem parlamentu.

Na koncu pa še Katja Nagode iz službe Državnega zbora za odnose z javnostmi, spregovori o zaupanju državljanov v institucije, o obveščanju javnosti o dogodkih v zvezi z EU in da lahko vsi zainteresirani podrobne informacije o delu Državnega zbora na področju EU preberejo na spletnih straneh <http://www.dz-rs.si>.

Abstract

Author of the article presents four different opinions on Slovenia's situation after joining EU, jotted down in the form of interviews.

Erwan Fouéré ambassador of the Delegation of European Commission in Slovenia emphasizes the important role of Slovenia as a link between EU and southeastern Europe.

M. Sc. Primož Vehovar secretary of Committee for European Affairs of the Slovenian Parliament first of all explains institutional changes like for instance new role of Slovenian parliament in relation to European parliament.

Leon Rizzo head of Information office of European parliament in Slovenia explains the role of his office to inform about activities of European parliament – at the moment the main issue is European constitution – as well as to maintain connections between European parliament and Slovenian political parties and citizens and to provide support to Slovenian members in European parliament.

Finally Katja Nagode from Service for public relations of Slovenian parliament discusses citizen's confidence in institutions and presentation of information about activity of EU to public. All interested parties can obtain full information about all activities of Slovenian parliament concerning EU on following web site address: <http://www.dz-rs.si>.

Jean-Pierre Vonarb, univ. dipl. politolog in prof. francoščine

Anka Pogačnik, univ. dipl. pravnica

NA POTI K EVROPSKI USTAVI

UVOD

Bolj kot v kateremkoli obdobju človeške zgodovine je danes jasno, da je svet skupek povezanih odnosov in da nobena država ne more obstati, ne da bi svoje okolje upoštevala, se mu prilagajala in se z njim povezovala. Tržna ekonomija in globalizacija sta zamajali meje nekoč samostojnih nacionalnih držav, ki se danes zavedajo, da je združevanje ne le možnost, temveč zgodovinska nujnost.

V svoji kratki zgodovini je Evropska unija postala vse bolj uspešen poizkus združevanja nekoč nemirnih in sovražnih si držav v skupnost z jasnim ciljem doseganja skupne blaginje, ohranjanja miru in demokratičnih načel. Z uspešnostjo doseganja teh ciljev se večajo tudi pričakovanja in zahteve državljanov te skupnosti. Kar je bilo še pred kratkim uspeh, je razumljeno danes kot nedemokratično in nesprejemljivo. S to za Evropo značilno zahtevnostjo se hrani neprestano delujoče kolesje razvoja, ki je omogočilo prehod iz prvotnega trgovinsko osnovanega sporazuma med Nemčijo in Francijo k današnji razširjeni Uniji petindvajsetih držav.

Z globalizacijo, s spremembami v družbenem življenju na političnem in ekonomskem področju se je izoblikovala zahteva po spremembah, ki bi omogočile učinkovitejše in bolj demokratično življenje v Uniji, zlasti v povezavi z njeno širitvijo, s katero je preživeto dosedanje na sporazumih temelječe delovanje Unije.

V novi Uniji, v kateri živi več kot 450 milijonov ljudi, se je v skladu s tako veliko odgovornostjo izoblikovala nova oblika sprejemanja odločitev, ki se je utelesila v Konvenciji o prihodnosti Evrope. Njeno delo je razvidno iz skupnega predloga evropske ustave. S prispevkom želi-

va strjeno prikazati glavne vzroke in potek osnovanja predloga ustave ter prikazati njen aktualen pomen.

KONVENCIJA O PRIHODNOSTI EVROPE

Osnovanje konvencije, njeni cilji

Od temeljnega kamna EU (v tem času imenovane Evropska skupnost), ki ga je postavil takratni francoski zunanji minister Robert Schumann z osnovanjem »pogodbe o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in železo« ECSC,¹ ko je bila to skupnost 6 držav,² pa do danes, ko smo v Evropi 25 držav, 20. stoletja so se razmere tako znotraj kot zunaj EU močno spremenile.

Z globalizacijo, spremembo sistema v Vzhodni in Jugovzhodni Evropi v devetdesetih letih so se sprostile nove možnosti in hkrati tveganja za EU. S pristopnimi prošnjami držav za vstop v EU se je odprla nova razsežnost razprav o prihodnji Evropi, postalo je jasno, da se skupnost podobnih si držav, ki se po bogastvu, demokratičnosti in kulturi niso bistveno razlikovale, premika k skupnosti držav, v kateri je razlika med najbogatejšimi in najrevnejšimi članicami bistveno večja, obenem pa je to skupnost držav z zelo slikovito demokratično kulturo, kjer imajo pojmi kot npr. »demokratični deficit« različen po-

¹ ECSC – European Coal and Steel Community je podpisalo 6 držav: Belgija, Nemčija, Francija, Italija, Luksemburg in Nizozemska (Pariška pogodba 1951).

² Dr. Klaus-Dieter Borchardt, The ABC of Community law, založba Evropske Komisije, Brussels, 2002, str. 7.

men (države z daljšo demokratično izkušnjo drugače razumejo ta pojem kot nove demokracije). EU, ki se je pred širitvijo spopadala s težavami zlasti v povezavi z okornostjo institucij, njihovo neučinkovitostjo in nelegitimnostjo, se je z vprašanjem širjenja postavila tudi pred reševanje problema združevanja velikih razlik in pred odločilno vprašanje: »Kje se Evropa začne in kje konča?«.

S predstavitvijo dokumenta »White paper on European Governance«, ki jo je imel predsednik Evropske komisije Romano Prodi v Evropskem parlamentu (v nadaljevanju: EP) februarja 2002, se je odprla pot, ki jo je podprl nemški zunanji minister Joschka Fischer v govoru (na Univerzi Humboldt) maja 2002 z naslovom *Od konfederacije k federaciji*. Sledile so še podobne pobude za novo politično podobo EU, ki so dosegle svoj namen z Deklaracijo št. 23 o prihodnosti Evropske unije (priloženo k pogodbi iz Nice) in z Laekensko deklaracijo o prihodnosti Evropske unije.³

Prva deklaracija je v Nici vodila k vzpostavitvi temeljev za razpravo o prihodnji EU. Daje poudarek štirim glavnim temam:

- a) razmejitev pristojnosti med EU in državami članicami,
- b) poenostavitev ustanovitvenih pogodb, njihova razjasnitev in nedvoumnost,
- c) vloga nacionalnih parlamentov v evropskem ustroju,
- d) status Listine temeljnih pravic.

Druga je plod srečanja Evropskega sveta v Laeknu (Belgija), kjer sta bila določena način in vsebina razprav o prihodnji EU. Kot razpravljalna oblika je bila izbrana konvencija,⁴ vsebinsko pa se je konvencija z delovnim naslovom *Konvencija o prihodnosti Evrope* osredotočila na 50 vprašanj, zlasti s področja demokratičnosti, legitimnosti in transparentnosti EU.⁵

Z rojstvom Evropske konvencije se je lahko začela dolgo pričakovana razprava o prihodnji EU. Pri iskanju vzrokov za tako obliko in vsebino razprave bi lahko našli tri⁶ segmente:

Prvi, verjetno najbolj viden, je širitev EU, katere odločanje se je že izkazalo za neučinkovito in zelo zapleteno in ki bi bilo s prihodom novih članic povsem onemogočeno. Iz tega je sledilo prepričanje, da je nujno treba redefinirati ustroj institucij EU in način odločanja.

Drugi sklop je želja po pridobitvi javnega zaupanja. Po neprijetni izkušnji z irskim referendumom (2001)⁷ je postalo očitno, da je nujno potrebno EU približati državljanom, jim jo narediti razumljivo in dostopno.

Tretji pa je vedno večji demokratični primanjkljaj, na katerega ne opozarjajo samo državljani, temveč tudi evrop-

ske institucije.⁸ Gre za odtujenost in premajhno angažiranost državljanov, kar so s svojo nizko volilno udeležbo potrdile tudi nedavne evropske parlamentarne volitve.

Sestava konvencije⁹

Evropski svet je imenoval za predsednika konvencije Valéry Giscard d'Estaing (bivšega francoskega predsednika), za podpredsednika pa Giuliana Amata (bivšega italijanskega premiera) in Jean-Luca Dehaena (bivšega belgijskega premiera).

Konvencijo so sestavljali ključni akterji debate o prihodnosti Evropske unije, in sicer predstavniki držav kandidat in članic ter predstavniki vladnih in nevladnih organizacij.

Že glede na sestavo Evropske konvencije je razvidno, da so ji države pripisale velik pomen. Predstavniki so bili znane politične osebnosti, med njimi tudi zunanji ministri (denimo francoski, nemški, slovenski Alojz Peterle ...).

Iskanje poti k skupni ustavni pogodbi

Najpomembnejši prispevek Evropske konvencije je predlog osnutka ustavne pogodbe, ki ga je njen predsednik V. Giscard d'Estaing 20. junija v Solunu slavnostno predal Evropskemu svetu.

V Evropski konvenciji so v povezavi z razpravami o njeni prihodnosti potekali pogovori o skupni ustavi EU. V nadaljevanju je predstavljenih nekaj zanimivejših predlogov, ki so odprli pot k oblikovanju skupnega predloga.

Predlog ustave na pobudo Elene Paciotti, poslanke EP in predsednice Fondazione Basso¹⁰

Predlog ustave je napisan v duhu povezovanja Evrope v Evropo prihodnosti in v perspektivi federalnega tipa razvoja.

Ta predlog je z nekaterimi zanimivimi členi s področja institucionalnih sprememb in delovanja odprl pot k pomembnim debatam.

Predlog zagovarja federalno ureditev. Vidna je težnja po poenostavitvi zakonodajnega procesa. Poveča naj se moč Evropskega parlamenta (EP), zlasti njegova funkcija nadzora, potrjevanja predlogov zakonov in sprejemanja proračuna. EP bi po tem predlogu ustave dobil večino razsežnosti in legitimnosti, ki jih imajo sedaj nacionalni parlamenti. Predlog pušča zelo velik manevrski prostor pri ohranjanju določil nacionalnih ustav. Povsem odprta so vprašanja s področja socialne politike in zaposlovanja. Ni jasno, ali bodo minimalna plača, delovni čas, pravice do stavk ... v vsej Uniji postavljeni enotno ali bodo zago-

³ Laekenska deklaracija je dostopna na: <http://www.dz-rs.si/si/aktualno/eu-koticek/dokumenti>.

⁴ S takšno obliko je nastala tudi Listina temeljnih pravic v Nici leta 2002.

⁵ Katarina Vatovec, *Konvencija o prihodnosti Evrope*, Pravna praksa, 41/2002, str. 5.

⁶ Najpogostejše postavljene problemi so strnjeni v tri sklope, ki so bistveni.

⁷ Leta 2001 je Irska z referendumom zavrnila pogodbo iz Nice.

⁸ EP v svoji resoluciji na pogodbo iz Nice.

⁹ www.eu.int/members

⁸ EP v svoji resoluciji na pogodbo iz Nice.

⁹ www.eu.int/members

¹⁰ Delovni dokument evropske konvencije: WG II – WD 022, Paciotti, oktober 2002.

tovljeni le minimalni standardi, določitev večjega obsega pravic pa bo v pristojnosti vsake članice posebej. V njem niso opredeljeni niti postopek ločitve ali izključitve niti sankcije, ki bi jih Unija lahko izvajala.

Zanimiva je pobuda za neposredno izvolitev poslancev v EP¹¹ ter predlog direktnega proračuna EU, kar naj bi tudi ugodno vplivalo na večanje demokratične legitimnosti in približalo Unijo državljanom.

Ustavni model za federalno ureditev Evrope Andrewa Duffa¹²

Ta predlog ustave temelji na federalni ureditvi in ima priložena dva protokola: Listino o temeljnih pravicah (Charter of fundamental rights) in protokol o vzajemni obrambi (Mutual defence guarantee). Prvi je splošno veljavni in ga sprejmejo vse članice, drugi pa velja le za tiste članice, ki si to želijo in ga sprejmejo.

Cilji EU izhajajo iz skupne želje po sobivanju članic in državljanov v državi prava, svobode in miru s posebnim poudarkom na spoštovanju različnosti kultur.

Temeljni cilji Unije so večji ekonomski in socialni razvoj, ustanovitev območja miru, varnosti in svobode, braniti in zavarovati EU ter izoblikovati prostor v Evropi in svetu.

Unija bi imela skupno zunanjo politiko, skrbela pa bi tudi za boj proti mednarodnemu kriminalu, za koordinacijo sodelovanja policij posameznih držav.

EU lahko vzpostavi skupne politike na področju zaposlovanja, varovanja enakih možnosti državljanov in članic, finančnega trga, transporta in komunikacij, energije, znanosti, raziskovanja in tehnologije, varstva potrošnikov, okolja, čezmorskega razvoja, migracij in azila.

Na področju financ naj bi imela Unija svoj proračun in proračunska sredstva.

Institucije EU naj bi bile: Kongres, Konvencija, Evropski parlament, Evropski svet, Svet ministrov, Evropska komisija, Evropsko sodišče (ECJ), Evropsko računsko sodišče in Evropska centralna banka.

Pozornosti vredna inovacija, ki se pojavi v tem predlogu, je Kongres, ki ga sestavlja Evropski parlament in enako število članov predstavnikov nacionalnih parlamentov držav članic. Njegova naloga je v prvi vrsti izvolitev predsednika Evropske komisije ali vložitev interpelacije o njegovem delu.

Ta prav tako federalno usmerjen predlog podpira osnove mehanizmov za doseganje skupne zunanje in varnostne politike, odpira pa pot k razpravi o povsem federalni ureditvi, ki bi jo podkrepila tudi novo formirana institucija – Kongres.¹³ Lasten proračun in neodvisno upravljanje s temi sredstvi pa bi omogočalo funkcioniranje EU kot realne naddržave. Ta osnutek ustave je pomemben zlasti zaradi odpiranja razprave o tem, ali bo jutrišnja EU stopila na pot federacije ali ne.

Ustavni predlog prof. Alana Dashwooda¹⁴

V nasprotju z bolj federalnimi predlogi ta predlog ustavne pogodbe izhaja iz predpostavke, da je ustava EU ustava suverenih držav, posebej pa naj bi se poudarilo, da so članice vložile in ne le prenesle določen del svoje suverenosti, s čimer bi dosegle večjo korist in lažje doseganje določenih skupnih namenov.

Zanimiva je specifikacija izstopnega procesa, ki so se ga marsikateri predlogi (verjetno tudi namerno) izognili. V primeru izstopa bi morala država članica obvestiti Svet o svoji nameri, le-ta pa bi po posvetovanju z Evropsko komisijo in z EP določil prilagoditve, povezane z izstopom izstopajoče države članice.

Omenjeni predlogi ustav so bili zanimivo izhodišče na poti k oblikovanju skupnega predloga ustavne pogodbe EU.

Že iz prvih predlogov ustavne pogodbe lahko razberemo, da je iskanje poti k skupni ustavi EU pot k iskanju kompromisov med federalizmom in nacionalizmom, med transparentnostjo, učinkovitostjo, skupnimi cilji in tradicionalnim varovanjem interesov posameznih držav. Čeprav je za veliko večino omenjenih predlogov na začetku veljalo, da so preveč drzni, se je del teh odrazil v končnem predlogu ustavne pogodbe, ki ga je podala Konvencija.

Predlog ustavne pogodbe EU

20. junija 2003 je predsednik Evropske konvencije V. Giscard d'Estaing predal »predlog ustavne pogodbe EU«, ki je kot skupni projekt Konvencije, predstavil nove možnosti za delovanje Unije, poenostavitev njenih institucij in večanja transparentnosti in demokratičnosti. V nadaljevanju je predstavljenih nekaj zanimivejših določil tega predloga, ki naj bi urejal naše prihodnje življenje v Uniji.

Preambula

Pri oblikovanju preambule je bilo veliko govora in pritiska, da bi se eksplicitno omenilo, da Evropa, kakršno poznamo sedaj, črpa svoje vrednote iz krščanstva, nekateri pa so celo zahtevali omembo Boga (kar najdemo denimo v ustavi ZDA). Konvencija je po daljših razpravah prišla do soglasja v formulaciji: »... Ob črpanju navdiha iz kulturnega, verskega in humanističnega izročila Evrope, katerega vrednote so še vedno prisotne v njeni dediščini in je v življenje družbe vtkalo spoznanje o osrednji vlogi človeške osebe in njenih nedotakljivih in neodtujljivih pravic ter spoštovanju prava ...«

Predlog ustavne pogodbe je sestavljen iz štirih delov:

- I. DEFINICIJA IN CILJI UNIJE
- II. LISTINA TEMELJNIH PRAVIC
- III. POLITIKE IN DELOVANJE UNIJE
- IV. SPLOŠNE IN KONČNE DOLOČBE

¹¹ Sedaj potekajo izbori po različnem vzorcu posameznih držav.

¹² Delovni dokument evropske konvencije: CONV 234/02, A. Duff, contribution 82, 3. 9. 2002.

¹³ Sestavljen naj bi bil iz predstavnikov nacionalnih parlamentov in EP.

¹⁴ Delovni dokument evropske konvencije: CONV 345/1/02, Dashwood, contribution 122, 16. 10. 2002.

V prvem delu je opredeljena ustanovitev EU, njeni cilji, vrednote, temeljne svoboščine, odnosi med Unijo in njenimi članicami ...

V prvem členu (člen I-1: Ustanovitev Unije) je določeno, da se »ustanavlja Evropska unija, na katero države članice prenašajo pristojnosti za uresničevanje skupnih ciljev. Unija usklajuje politike, s katerimi si države članice prizadevajo te cilje doseči, in na način Skupnosti izvaja pristojnosti, ki so ji zaupane.« Kot težnjo k EU-federalizmu lahko razumemo ravno določitev prenašanja pristojnosti, saj so s tem države članice dejansko pripravljene povsem prepustiti nekatere pristojnosti nadnacionalni tvorbi.

Pomembna je razporeditev pristojnosti med državami članicami in Unijo. V osnutku ustavne pogodbe so določene tri vrste pristojnosti (člen I-11: Kategorije pristojnosti), in sicer:

- **Izključne** (člen I-12: Izključna pristojnost): Monetarna politika za države članice, ki so sprejele euro, skupna trgovska politika, carinska Unija, ohranitev pomorskih bioloških virov v okviru skupne politike za ribištvo. Unija ima tudi »izključno pristojnost za sklenitev mednarodnega sporazuma, če je to predvideno v zakonodajnem aktu Unije, če je potrebno, zato da Unija izvaja svojo pristojnost notranje, ali če to vpliva na interni akt Unije.«
- **Deljene** (člen I-13: Področja deljene pristojnosti): Notranji trg, področje svobode, varnosti in pravice, kmetijstvo in ribištvo, razen ohranitve pomorskih bioloških virov, promet in transevropska omrežja, energetika, socialna politika za vidike, določene v III. delu, ekonomska, socialna in teritorialna kohezija, okolje, varstvo potrošnikov, skupna skrb za varnost na področju javnega zdravja.

Posebne pozornosti je bila v vseh razpravah Evropske konvencije deležna **skupna zunanja in varnostna politika**, ki so jo kot nujnost za obstoj učinkovite EU videli številni predstavniki. Predlog ustavne pogodbe opredeljuje, da (člen I-15: skupna zunanja in varnostna politika) »pristojnosti Unije na področju skupne zunanje in varnostne politike zajemajo vsa področja zunanje politike in vsa vprašanja, ki zadevajo varnost Unije, vključno s postopnim oblikovanjem skupne obrambne politike, ki lahko pripelje do skupne obrambe«, ter da »države članice aktivno in brez pridržkov podpirajo skupno zunanjo in varnostno politiko Unije v duhu lojalnosti in vzajemne solidarnosti in upoštevajo ukrepe, ki jih Unija sprejme na tem področju. Vzdržijo se ravnanja, ki je v nasprotju z interesi Unije ali utegne oslabiliti njeno učinkovitost.« Zlasti od te nove določbe, ki odpira pot k skupni evropski zunanji in varnostni politiki si mnogi obetajo zelo veliko, obenem pa je treba ta člen brati s pridržanim optimizmom, saj je zelo verjetno, da bodo vsaj v začetnem obdobju posamezne države raje ravnale v skladu z lastnimi interesi kot z interesi EU. Izkušnje, ki smo jih pred kratkim

pridobili z Vilensko izjavo in z iraško krizo, ko se je pokazala evropska razdvojenost in nekoherentnost, jasno pozivajo k nujnosti skupnega evropskega mnenja v smislu omogočanja neoviranega in učinkovitega delovanja.

Podpora in usklajevanje (člen I-16: Področja podporne, usklajevalne ali dopolnjevalne ukrepanja)

Unija lahko sprejme podporne, usklajevalne ali dopolnitvene ukrepe za področja na evropski ravni:

- industrija,
- varovanje in izboljšanje človekovega zdravja,
- izobraževanje, poklicno usposabljanje, mladina in šport,
- kultura,
- civilna zaščita.

Eno najpomembnejših področij novega osnutka ustavne pogodbe je področje institucij. V kratki evropski zgodovini se je namreč pokazalo, da so mnoge institucije slabo delovale, neučinkovitost pa se s širjenjem samo povečuje. V duhu širitve na 25 držav članic Evropske unije je postalo jasno, da so institucionalne spremembe neizbežne. Evropska konvencija je skozi svoje delovne skupine in delo plenuma podala svoj odgovor, ki v osnutku ustave predvideva **institucije EU**: EP, Evropski svet, Svet ministrov, Komisijo in Sodišče (člen I-18: Institucije Unije).

- EP (člen I-19: Evropski parlament) skupaj s Svetom ministrov sprejema zakonodajo in opravlja proračunsko vlogo. Na ta način se mu izredno poveča moč. EP opravlja tudi vlogo političnega nadzora in posvetovanja ter izvoli predsednika Evropske komisije. Tako dobiva EP, ki je bil do sedaj bolj posvetovalno telo, vlogo »pravega« parlamenta. Na to kaže tudi njegov mandat, EP je namreč neposredno izvoljen s splošnim glasovanjem evropskih državljanov na svobodnih in tajnih volitvah. Trajanje mandata je pet let. Pri tem je omejeno tudi število poslancev na sedemsto šestintrideset, kar bi preprečilo večanje parlamenta ob možnih prihodnjih širitvah, posamezna članica pa naj ne bi imela manj kot štiri poslance. Predsednika voli EP izmed svojih članov. Nove določbe odgovarjajo na kritike, da je EP nelegitim, ker so njegovi predstavniki voljeni po različnih državah različno. Z novim sistemom dobivamo enoten volilni sistem kot tudi povečane pristojnosti, kar kaže, da EP ne bo več »posvetovalno« telo temveč pravi demokratični forum z močjo (deljeno) legislative.
- Evropski svet (člen I-20: Evropski svet) ne izvršuje zakonodajnih funkcij, temveč »daje Uniji zagon, potreben za njen razvoj, in opredeljuje njene splošne politične usmeritve in prioritete«. Evropski svet sestavljajo voditelji držav ali vlad držav članic skupaj z njegovim predsednikom in predsednikom Komisije. Pri

njegovem delu pa sodeluje zunanji minister Unije. Sestanke (štirikrat letno) sklicuje njegov predsednik, odločitve pa se sprejemajo s soglasjem.

Tu je pomembna novost vključitev nove *funkcije zunanjega ministra Unije* ter položaj predsednika Evropskega sveta (člen I-21: Položaj predsednika Evropskega sveta). Tega voli Evropski svet s kvalificirano večino za dveinpolletni mandat, ki se lahko ponovi. Predsednika lahko razreši Evropski svet.

Po osnutku ustavne pogodbe so pristojnosti predsednika Evropskega sveta, da:

- predseduje Evropskemu svetu in vodi njegovo delo,
- skrbi za njegovo ustrezno pripravo in kontinuiteto v sodelovanju s predsednikom Komisije in na podlagi dela Sveta za splošne zadeve,
- si prizadeva za večjo kohezijo in soglasje v okviru Evropskega sveta,
- po vsakem sestanku predloži poročilo Evropskemu parlamentu.

Iz tega izhaja, da predsednik Evropskega sveta v »tej funkciji in na svoji ravni zagotovi zunanje zastopanje Unije v zadevah, povezanih z njeno skupno zunanjo in varnostno politiko, ne da bi posegal v odgovornosti ministra za zunanje zadeve Unije«. Tako je EU pridobila visokega predstavnika z omejeno močjo odločanja, obenem pa veliko mero legitimnosti (voljen s kvalificirano večino šefov držav članic). Tako je dosežen kompromis med tistimi, ki so hoteli pravega predsednika EU, in tistimi, ki so bili proti. Problematično se mi zdi prepletanje funkcij zunanjega ministra in predsednika Evropskega sveta, saj se bo slednji na uradnih obiskih v tujini težko izognil komentiranju zunanjih dogodkov, torej bo nujno potrebno predhodno usklajevanje teh dveh predstavnikov.

- Svet ministrov (člen I-22: Svet ministrov) skupaj z EP sprejema zakonodajo, izvršuje proračun, sprejema politične opredelitve in izvaja usklajevalno vlogo. »Sestavljajo ga predstavniki vsake države članice na ministrski ravni za vsako od njegovih sestav. Samo ta predstavnik lahko zastopa zadevno državo članico in glasuje v njenem imenu.« Odločitve pa Svet ministrov sprejma s kvalificirano večino (Člen I-23: Sestave Sveta ministrov).

Usklajeno delo Sveta ministrov zagotavlja Svet za zakonodajo in splošne zadeve.

V smislu zakonodajne vloge Svet ministrov preuči in skupaj z Evropskim parlamentom uzakonja evropske zakone, pri čemer predstavlja vsako državo članico v Svetu ministrov predstavnik na ministrski ravni iz ustreznega resorja, odvisno od vsebine dnevnega reda.

»Svet za zunanje zadeve na podlagi strateških smernic, ki jih opredeli Evropski svet, izoblikuje zunanjo politiko

Unije in zagotovi doslednost njenih ukrepov. Svetu za zunanje zadeve predseduje zunanji minister Unije.«

Evropski svet lahko sprejme odločitev, s katero vzpostavi druge sestave, v katerih se lahko sestane Svet ministrov, ki jim, razen v primeru Sveta za zunanje zadeve, predsedujejo predstavniki držav članic v Svetu ministrov na podlagi nepristranske rotacije za obdobje najmanj enega leta. Evropski svet sprejme odločitev, s katero določi pravila take rotacije »ob upoštevanju evropskega političnega in ozemelskega ravnovesja ter raznolikosti držav članic«.

Pri oblikovanju Sveta ministrov se je torej ohranilo načelo rotacije, za katerega so se zavzemale zlasti »male« države, med njimi tudi Slovenija, vendar se je zlasti zaradi strahu pred neučinkovitostjo določilo, da morajo biti mandati najmanj enoletni. Zlasti pomemben bo Svet za zunanje zadeve, ki bo določal smernice zunanjih odnosov EU.

- Evropska komisija (člen I-25: Evropska komisija) uveljavlja splošne evropske interese, zagotavlja uporabo ustave in ukrepov, ki jih sprejmejo institucije, izvršuje proračun in upravlja programe, usklajuje, izvršuje in upravlja (razen na področju skupne zunanje in varnostne politike) ter daje pobude za letno in večletno programiranje Unije.

Akti Unije se sprejmejo samo na podlagi predloga Komisije (razen če je drugače določeno).

Komisija je sestavljena iz Kolegija (v katerem so predsednik, minister za zunanje zadeve, ki je obenem tudi podpredsednik, in trinajst evropskih komisarjev po sistemu nepristranske rotacije med članicami).

Pri svojem delu je Komisija povsem neodvisna, člani Komisije ne smejo zahtevati ali sprejemati navodil nobene vlade oziroma organa. S tem se poskuša izogniti diktiranju vlad, zlasti ob dejstvu, da bo zaradi rotiranja prihajalo do različnega zastopanja članic.

Kot Kolegij je Komisija odgovorna EP, njen predsednik je odgovoren za delo, ki ga opravljajo komisarji. EP lahko vloži nezaupnico Komisiji, v primeru, da je nezaupnica izglasovana, morajo vsi komisarji odstopiti. Tu se še enkrat pokaže velika pristojnost EP, ki bo na ta način lahko nadziral delo Komisije.

Predsednika Evropske komisije (Člen I-26: Predsednik Evropske komisije) predlaga (ob upoštevanju volitev v EP in po ustreznem posvetovanju) Evropski svet, ki (s kvalificirano večino) EP predlaga kandidata za predsedstvo Komisije, nato EP z večino svojih članov kandidata lahko izvoli, v nasprotnem primeru se postopek ponovi z drugim kandidatom.

Predsednik Evropske komisije iz seznamov, ki so jih pripravile članice in na katerih so po trije kandidati (nujno morata biti zastopana oba spola), izbere 13 komisarjev po kriteriju sposobnosti, zavezanosti Evropi in neodvisnosti. Celotno sestavo potrdi EP.

Komisija pa ima petletni mandat.

Naloge predsednika Evropske komisije so zlasti, da:

- opredeli usmeritve, v okviru katerih Komisija opravlja svoje naloge,
- odloča o njeni notranji organiziranosti, s čimer zagotavlja doslednost, učinkovitost in enotnost njenega ravnanja,
- izmed članov Kolegija imenuje podpredsednike.

Na zahtevo predsednika Evropske komisije mora komisar odstopiti.

Ena najpomembnejših novosti je v povezavi s skupno zunanjo in varnostno politiko osnivanje *funkcije zunanjega ministra Unije* (člen I-27: Zunanji minister Unije).

Tega imenuje Evropski svet (s kvalificirano večino) in ob soglasju predsednika Komisije. Njegova naloga je vodenje skupne zunanje in varnostne politike Unije. Evropski svet lahko po enakem postopku konča njegov mandat.

Zunanji minister je eden od podpredsednikov Komisije in sodeluje pri delu Evropskega sveta.

Posebna varovala v povezavi s to funkcijo so zapisana še v posebnih določbah (člen I-39: Posebne določbe za izvajanje skupne zunanje in varnostne politike). Tako je, denimo, predvideno, da skupno zunanjo in varnostno politiko uveljavijo minister za zunanje zadeve Unije in države članice z uporabo nacionalnih virov in virov Unije, kar bi omogočilo sodelovanje na nacionalni in nadnacionalni ravni na področju zunanje politike. Določeno je tudi, da se je treba redno posvetovati z Evropskim parlamentom o glavnih vidikih in temeljnih izbirah v skupni zunanji in varnostni politiki. Tako bo skupna zunanja politika ena najkompleksnejših institucij, kljub temu pa je to velik korak naprej na poti v združeno Evropo.

- Sodišče (člen I-28: Sodišče) vključuje Evropsko sodišče, Visoko sodišče in specializirana sodišča, njegova naloga je zagotavljanje spoštovanja prava pri razlagi in uporabi osnutka ustavne pogodbe.

Sestavljeno je iz enega sodnika iz vsake države članice, ki mu pomaga generalni pravobranilec. Visoko sodišče ima vsaj po enega sodnika iz vsake države članice za šestletni mandat, imenovani so s skupnim soglasjem vlad držav članic. Ena glavnih nalog Sodišča je razlaganje prava Unije oziroma veljavnosti aktov, ki so jih institucije sprejele.

Ostale institucije EU

Poleg omenjenih institucij osnutek ustavne pogodbe predvideva še *Evropsko centralno banko*, ki bi skrbela za stabilizacijsko politiko in politiko eura, sestavljajo pa jo Evropska centralna banka in nacionalne banke posameznih članic (člen I-29: Evropska centralna banka), *Računsko sodišče* (člen I-30: Računsko sodišče), ki opravlja revizijo ter pregleduje evidenco vseh prihodkov in izdatkov Unije in skrbi za dobro finančno poslovanje, ter drugi

posvetovalni organi Unije. Slednji so v pomoč Evropskemu parlamentu, Svetu ministrov in Komisiji. Takšna sta *Odbor regij in Ekonomski in socialni odbor*, ki opravljata posvetovalno vlogo. Prvi je sestavljen iz predstavnikov regionalnih in lokalnih organov, Ekonomski in socialni odbor pa sestavljajo predstavniki organizacij delodajalcev, delojemalcev in drugih predstavnikov civilne družbe.¹⁵

Kot odgovor na številne kritike, da EU ni dovolj demokratična, je določeno, da so po načelu reprezentativne demokracije (člen I-45: Načelo reprezentativne demokracije) na ravni Unije državljani neposredno zastopani v EP, države članice pa so zastopane v Evropskem svetu in v Svetu ministrov prek svojih vlad, te pa so odgovorne nacionalnim parlamentom, ki jih izvolijo državljani posameznih članic. S takšno formulacijo se je po mojem mnenju močno povečala demokratična legitimnost, ki je zlasti odraz povečanja moči EP, kar pa bo odprlo pot sodelovanju državljanov EU, ki je bila v preteklosti premalo izrazita.

Za varovanje človekovih pravic na ravni Unije je zanimiva institucija *Evropskega varuha človekovih pravic* (člen I-48: Evropski varuh človekovih pravic), ki ga imenuje Evropski parlament in sprejema pritožbe zaradi slabega ravnanja institucij, organov ali agencij Unije. Ta funkcija je povsem neodvisna. Takšen varuh bo torej dopolnilo k že obstoječim varuhom človekovih pravic na nacionalni ravni.

Na področju proračuna (člen I-53: Sredstva Unije) ni temeljitih sprememb v smislu določitve skupnega evropskega davka (kot to zagovarjajo denimo federalisti), temveč je samo predvideno, da se Unija oskrbi s sredstvi, ki jih potrebuje za uresničevanje svojih ciljev in izvajanje svoje politike, brez poseganja v druge prihodke in se tako proračun Unije v celoti financira iz lastnih sredstev.

Odpravljen je dosedanje neučinkovito razločevanje med obveznimi izdatki, ki so nujni in izhajajo neposredno iz sporazuma ali njegovih aktov, in neobveznimi, ki so tisti, ki bi jih bilo mogoče spremeniti ali jih celo odpraviti.¹⁶

V prvem delu ustavne pogodbe so bile ene najbolj spornih točk tiste, ki se nanašajo *na vstop oziroma izstop iz Unije* (člen I-58: Odvzem pravic iz članstva Unije in člen I-59: Prostovoljni izstop iz Unije).

Določeno je, da Svet ministrov s kvalificirano večino lahko državi članici odvzame pravice, vključno z volilno pravico te države članice v Svetu ministrov. Kljub sprva velikim nesoglasjem znotraj Evropske konvencije, ali naj bo člen o pogoju izstopa zapisan ali ne, je prišlo do formulacije člena, ki določa, da lahko izstopi vsaka država članica v skladu s svojo ustavo, pri čemer država članica, ki sklene izstopiti, o svojem namenu obvesti Evropski svet, ta predlog preuči, sledijo pogajanja, nazadnje pa se sklene sporazum, v katerem se opredeli pogoje in obvez-

¹⁵ Predvsem na družbenoekonomskem, civilnem, poklicnem in kulturnem področju.

¹⁶ Ta postopek sprejemanja proračuna je temeljil na 272. členu Pogodbe o evropski skupnosti (PES), ki pa je nespremenjen od leta 1975 in je torej že povsem neustrezen.

nosti za izstop ob upoštevanju prihodnjega razmerja te (bivše) članice z Unijo. Sporazum s kvalificirano večino (po pridobitvi privolitve EP) sklene Svet ministrov.

Drugi del osnutka ustavne pogodbe predstavlja vključitev Listine o temeljnih pravicah, ki je tako pridobila zavezujočo pravno naravo. Z nekaterimi členi se uvajajo tudi novosti kot npr. (člen II-3: Pravica do spoštovanja osebe) prepoved razmnoževalnega kloniranja človeških bitij.

Pri vprašanju definicije družine (vprašanje istospolnih partnerjev in posvojitev otrok je v različnih članicah različno) predlog področje ureja zelo previdno, in sicer predvideva, da je pravica do poroke in družine opredeljena z notranjimi zakoni (člen II-9: Pravica do poroke in pravica ustvariti si družino).

V tretjem delu, ki govori o politikah in delovanju Unije, je razčlenjeno področje, ki pokriva socialno, zaposlitveno, monetarno in druge skupne politike. Predvidena je vzpostavitev svobodnega notranjega trga s prostim pretokom ljudi in blaga (člen III-15).

Ustava v členu II-108, ki predvideva ustanovitev *Evropskega socialnega sklada*, katerega cilj je omogočiti lažje zaposlovanje delavcev ter povečevanje geografske in poklicne mobilnosti v Uniji.

Členi III-318-325 govorijo o »okrepljenem sodelovanju« med posameznimi državami članicami in so bili deležni zelo različnih mnenj. V teh členih je namreč določeno, da se posamezne članice lahko odločijo za posebno okrepljeno sodelovanje (vendar ne na področju obrambe ali zunanje politike), če pri tem ne spodbujajo notranjega trga, ekonomske, socialne in teritorialne kohezije. Tega sodelovanja so se bale posebej nekatere manj bogate države, saj bi to lahko vodilo v diskriminacijo s strani določenih držav znotraj unije.

V zadnjem, **četrtem delu** je določeno (člen IV-6), da postopek za revizijo ustave lahko poda vlada posamezne države članice, EP ali Komisija, ki predlog poda Svetu ministrov.

V svoji izjavi¹⁷, ki jo je podala Komisija o osnutku ustavne pogodbe EU in delu Evropske konvencije, je zapisano, da je bila naloga le-te, v duhu Laekenske deklaracije:

- boljša razdelitev in definicija moči v Uniji,
- poenostavitev instrumentov,
- več demokratičnosti, transparentnosti in učinkovitosti.

Status pravne osebe, ki ga je Unija dobila, pa bo prispeval k njeni večji mednarodni veljavi. Dobro so ocenili tudi to, da ni prišlo do več predlogov, temveč do enega skupnega predloga ustave, kjer je le malo izjem in so členi dovolj splošni, kar bo olajšalo delovanje EU. Ja-

sneje pa je določena tudi razdelitev moči, kar bo naredilo Unijo bolj razumljivo in s tem tudi bolj dostopno državljanom. Posebej je poudarjen pozitiven pomen skupne zunanje in varnostne politike v povezavi s povečevanjem mednarodne veljave EU.

KJE SMO

Uvod

Voditelji članic so v drugi polovici leta 2003 v Rimu uradno začeli medvladno dogovarjanje o temeljiti prenovi Evropske unije. Podlaga za to medvladno konferenco (IGC) je osnutek ustavne pogodbe, ki ga je oblikovala Konvencija o prihodnosti EU. O devetdesetih odstotkih predlogov osnutka ustave naj bi obstajalo soglasje, tako da je medvladna konferenca morala poiskati soglasje v preostalih odprtih vprašanjih.

Odprta vprašanja so zajemala sestavo Evropske komisije, odločanje s kvalificirano večino, definicijo zunanjega ministra EU, krožeče predsedstvo v Svetu EU, področje obrambe in ratifikacijske postopke.

V nadaljevanju bodo predstavljeni kompromisi med različnimi stališči držav članic Unije.

Različna stališča držav glede osnutka ustavne pogodbe

Nekatere države, predvsem Francija, Nemčija, države Beneluksa in Italija, so želele, da bi osnutek ustavne pogodbe ostal bolj ali manj nespremenjen. Takšno je bilo tudi stališče Evropskega parlamenta.

Ostale države pa so izrazile svoja stališča in zahteve glede nekaterih vprašanj. Velika Britanija je dvomila o določitih ustavne pogodbe na področju obrambe.

Skupina povečini manjših oz. srednje velikih članic, med njimi je bila tudi Slovenija, pa je izrazila pomisleke glede pristojnosti stalnega predsednika Evropskega sveta. Najbolj dejavni v tej skupini sta bili Finska in Avstrija, kritike pa so letele tudi na predlagano sestavo Evropske komisije.

Španija in Portugalska sta zahtevali ohranitev določil o pondiranju glasov, ki so bila dogovorjena v Nici, saj bi tako imeli oz. obdržali večjo vlogo v Svetu EU. Po predlagani ureditvi bi namreč lahko tri največje članice blokirale odločitve, četudi bi jo zagovarjalo preostalih 22 članic.

Italija, Španija, Irska, Poljska in Litva so se zavzemale, da bi se v preambuli prihodnje evropske ustave omenile krščanske korenine Evrope, čemur je nasprotovala predvsem Turčija, ki je bila na medvladni konferenci navzoča le kot opazovalka (podpirajo jo ZDA).

¹⁷ <http://europa.eu.int>, DN:IP/03/836, 13. 6. 2003

Kompromisi

Soglasja vseh članic EU glede odprtih vprašanj in zahtev, postavljenih s strani posameznih držav članic, so bila potrjena na medvladni konferenci 18. junija 2004 v Bruslju. Pogodba o ustavi za Evropo pa je bila podpisana oktobra 2004 v Rimu. Od odločitve predstavnikov držav članic pa je odvisno, ali bodo za sprejem ustave izvedli referendum v svoji državi ali ne. Pogodba o ustavi za Evropo naj bi začela veljati 1. novembra 2006.

Definicija Ministra za zunanje zadeve

Ministra za zunanje zadeve bo imenoval Evropski svet s privolitvijo predsednika Evropske komisije. Minister za zunanje zadeve bo vodil zunanjo in varnostno politiko Evropske unije, s svojimi predlogi pa lahko prispeva k razvoju na področju, ki ga bo vodil Svet.

Minister za zunanje zadeve predseduje Svetu za zunanjo in varnostno politiko, imenovan je za podpredsednika Evropske komisije, njegova vloga pa je predvsem v usklajevanju skupne zunanje politike in kontinuiranosti ter koordinaciji v odnosih Unije z državami zunaj nje.

Pristojnosti stalnega predsednika Evropskega sveta

Predsednika Evropskega sveta bo v skladu z določili ustave izvolil Evropski svet s kvalificirano večino za obdobje dveh let in pol ob možnosti ponovne izvolitve.

Njegove naloge so predsedovanje Evropskemu svetu in vodenje, sodelovanje in usklajevanje s predsednikom Komisije, prizadevanja za koherentno in soglasno odločanje znotraj Evropskega sveta ter predstavitev poročila Evropskemu parlamentu po vsakem zasedanju Evropskega sveta.

Predsednik Evropskega sveta pa bo tudi predstavljal Evropsko unijo na področjih zunanje in varnostne politike, ne da bi posegal v pristojnosti Ministra za zunanje zadeve.

Sestava Evropske komisije

Evropsko Komisijo lahko označimo kot izvršilno institucijo v Evropski uniji, ki ima tudi določene zakonodajne pristojnosti. Komisijo sestavljajo komisarji; iz vsake države članice prihaja po eden, predstavljajo in delujejo pa v interesu Unije, ne svoje države.

V ustanovitvenih pogodbah je določeno, da prihaja iz vsake države članice en komisar, število pa ne sme presegati števila 27 komisarjev, kar predstavlja velik problem ob morebitnih prihodnjih širitvah.

V ustavi je določeno, da bodo prvo Komisijo, imenovano po določbah ustave, sestavljali po en komisar iz vseh držav članic.

Po petletnem obdobju bo naslednja Komisija sestavljena iz komisarjev, katerih število bo, vključno s predsednikom Komisije in ministrom za zunanje zadeve, ustrezalo številu 2/3 držav članic, razen če Evropski svet soglasno ne spremeni te določbe.

Komisarji se bodo menjavali po sistemu enakopravne rotacije, sistem pa bo določil Evropski svet soglasno ob upoštevanju enakovredne demografske in geografske zastopanosti različnih predelov Unije.

Svet EU

Krožeče predsedstvo v Svetu EU

Svet ministrov sestavljajo ministri držav članic, ki zastopajo svojo državo ustrezno z obravnavano temo. Od tem je torej odvisno, kateri minister se bo udeležil posameznega sestanka in zastopal stališče svoje države. Če na primer namerava Svet razpravljati o okoljskih vprašanjih, se bo sestanka udeležil minister za okolje iz vsake države članice, svet pa se bo imenoval Svet za okolje.

Za povezanost dela Sveta ministrov skrbi Svet za zakonodajo in splošne zadeve, ki pripravlja tudi zasedanja Evropskega sveta in zagotavlja njihovo spremljanje v sodelovanju s Komisijo.

Za odnose Unije s preostalim svetom skrbi »Svet za splošne zadeve in zunanje odnose.

Skupaj je devet različnih sestav Sveta¹⁸, ki jim, razen v primeru Sveta za zunanje zadeve, predsedujejo predstavniki držav članic v Svetu ministrov po načelu enakopravne rotacije. Evropski sklep, s katerim so določena pravila enakopravne rotacije ob upoštevanju evropskega političnega in geografskega ravnovesja, sprejme Evropski svet.

Odločanje s kvalificirano večino

Novost, ki jo prinaša ustava, je glasovanje s kvalificirano večino kot pravilom, kar vodi h krepitvi vloge Sveta, pa tudi k bolj učinkovitemu procesu odločanja. Glasovanje s soglasjem, ki je bilo nekdanje pravilo, je postalo izjema in se uporablja v postopku odločanja le na vseh tistih področjih, ki so posebej občutljiva z vidika nacionalnih interesov držav članic (to so predvsem področja kmetijstva, okolja, konkurenčne politike in transporta).

Za kvalificirano večino se šteje, kadar se odloča o predlogih Komisije, 55 % glasov članov Sveta za predlog ob udeležbi najmanj 15 članic in predstavljanju najmanj 65 % prebivalstva Unije.

¹⁸ Sestave Sveta ministrov so: Svet za splošne zadeve in zunanje odnose; Svet za ekonomske in finančne zadeve (»ECOFIN«); za pravosodje in notranje zadeve; za zaposlovanje, socialno politiko, zdravje in potrošniške zadeve; konkurenčnost (notranji trg, industrija in raziskave); promet, telekomunikacije in energijo; kmetijstvo in ribištvo; okolje; za izobraževanje, mlade in kulturo.

V primeru glasovanja za predlog, ki ga ne predlagata Komisija ali minister za zunanje zadeve, pa mora zanj glasovati 72 % članov Sveta, ki predstavljajo države članice, ki tvorijo skupaj najmanj 65 % prebivalstva Unije.

Vprašanje pondiranja glasov držav članic v Svetu EU

Glasovanje v Svetu EU še vedno poteka s pondiranimi glasovi, spremenila pa so se razmerja glasov (tako jih imata Nemčija in Velika Britanija po širitvi 29, Irska in Danska 7, Malta 3 ...).

Omemba krščanskih korenin Evrope

Razprave o omembi krščanskih korenin v Evropi in judovsko-krščanski tradiciji, ki naj se (ne) zapišejo v ustavo, so se končale brez omembe le-teh v preambuli ustave.

Ratifikacija ustave

V zvezi z ratifikacijo se zadeve zdijo jasne, problem se kaže drugje. V nekaterih državah so se odločili, da bodo pred ratifikacijo ustave izvedli referendum. Kakšni bodo rezultati teh referendumov? Bodo ljudje podprli ustavo?

V primeru, ko bo 4/5 držav članic v dveh letih po podpisu ustavne pogodbe ratificiralo pogodbo, pa se bo ena ali več držav srečevalo s problemi pri postopku ratifikacije, bo zadeva predložena Evropskemu svetu.

Ustavna pogodba naj bi začela veljati ob pogoju ratifikacije v vseh državah članicah, v primeru neizpolnitve tega pogoja pa prvi dan drugega meseca, ko bo zadnja država ratificirala ustavno pogodbo.

KAJ NAS ČAKA

Naslednji korak na poti k skupni EU ustavi je torej ratifikacija predloga v vseh članicah. Posamezne članice se bodo odločale, ali bodo to storile z referendumom, ali bodo o sprejemu odločali parlamenti. Pri obeh načinih sprejemanja pa je pomembna stopnja obveščenosti državljanov in poznavanje stopnje njihove naklonjenosti predlogu. V posameznih članicah je stanje zelo različno. Tako lahko zasledimo v medijih razprave o veliki verjetnosti neuspeha morebitnega referenduma na to temo npr. v Veliki Britaniji, težave pa so očitne tudi v nekaterih drugih »starih« članicah. Nizka volilna udeležba na zadnjih evrolitvah v »novinkah« pa tudi vzbuja dvome o zagotavljenem uspehu morebitnih referendumov, kar potrjuje naraščajoči evroskepticizem v nekaterih državah. In kako razumemo vprašanje ustave v Sloveniji?

Delo je 28. 6. 2003¹⁹ na reprezentančnem vzorcu²⁰ opravilo anketo, kako dobro poznajo Slovenci dogajanje v EU. Anketa je potekala od 23. do 26. junija, torej v času vrhunca Evropske konvencije, ko je ta v fazi zaključevanja predala (21. junija 2003) »predlog ustavne pogodbe EU«.

- Na vprašanje »Ali spremljate dogodke okrog sprejemanja nove evropske ustave?« je pritrdilno odgovorilo 50,9 % vprašanih, negativno pa 49,1 % anketirancev. V članku je ocenjeno, da so Slovenci boljši poznavalci EU kakor tisti, ki v njej prebivajo. Pri vprašanih o sami vsebini pa je informiranost precej manjša.
- Na vprašanje »Ali veste, kaj naj bi ta ustava vsebovala?« je le 2,9 % vprašanih precej natančno poznala vsebino, 44,6 % je menilo, da o tem nekaj vedo, vendar ne prav dosti, kar 52,5 % pa vsebine ni poznalo. To lahko razumemo kot zgolj površno zanimanje javnosti za ustavo EU in z njo povezano Konvencijo. Kdor bi vsaj malo poznal delo Evropske konvencije, bi verjetno moral naštet vsaj eno področje, ki ga obravnava ustava.
- Da EU potrebuje svojo ustavo, je menilo 53,2 %, da zadostujejo ustave posameznih članic, je bilo prepričano 26,5 %, odgovora pa ni vedelo 20,3 %. Osebno mislim, da je odgovor na to vprašanje močno povezan s poznavanjem Evropske konvencije, s spremljanjem le-te, da bi se delež ustavi EU naklonjenih močno povečal, saj je že na samem začetku Evropske konvencije postalo jasno, da je treba doseči skupno minimalno soglasje, cilje in usmeritve Unije in tako zagotoviti temelje uspešne skupnosti. Novinar Stojan Žitko v anketi ugotavlja, da je zlasti zanimivo, da kar 53,6 % anketiranih meni, da je za sprejem EU ustave dovolj, če to potrdi parlament vsake države članice. Le 31,1 % pa jih je menilo, da bi bilo treba izvesti referendum v vsaki članici (14,3 % o tem ni imelo mnenja).
- Glede pomembnih novosti, ki jih je odprla Evropska konvencija, so mnenja deljena: Stalnemu predsedniku Evropskega sveta²¹ je bilo naklonjenih 42,5 %, proti pa je bilo 40 % anketirancev. Bolje je sprejeta prav tako nova ideja o »evropskem zunanjem ministru«, ki jo podpira 55 %, zavrača pa 28 % (neopredeljenih je 17 %) anketirancev. Izenačenost pri mnenju o stalnem predsedovanju Evropskega sveta lahko razumemo kot negotovost med učinkovitostjo in interesom posameznih članic. Javnosti ni bilo dovolj natančno prikazano, kakšne so prednosti in slabosti enega in drugega sistema. Za skupnega zunanjega ministra pa se zavzema veliko število držav, saj le-ta postaja politična nuja. Vsi se zavedamo, da razdvojena Evropa pomeni oslABLJENO in neučinkovito Evropo. K visoki naklonjenosti tej

¹⁹ Delo, sobota 28. 6. 2003, Stojan Žitko, str. 1.

²⁰ N = 701.

²¹ Namesto sedanjega 6-mesečnega rotiranja predsedovanja EU, ki je omogočalo, da so predsedovale vse države članice.

funkciji pa je zagotovo pripomoglo oteženo delovanje in njegove (tudi ekonomske) posledice zaradi neskladja držav EU do stališča vojne v Iraku.

- Da vsaka država članica potrebuje svojega komisarja (torej 25), je prepričanih 59 %, proti jih je 30 %, ker menijo, da bi to škodovalo učinkovitosti. Tu bi bilo še zelo pomembno postaviti vprašanje »Kaj evropski komisar sploh je?«, saj tudi v javnosti prevečkrat velja prepričanje o komisarjevi »naklonjenosti matični državi«.
- V EU je po novem uradnih 21 jezikov, 19,4 % jih je menilo, da je treba politiko jezikov ohraniti, o tem pa je dvomilo 37 % vprašanih.
- 64 % jih je menilo, da ima Slovenija primerne kandidata za vodilna mesta, kot so predsednik Evropskega sveta, Evropske komisije in EP, temu je nasprotovala le dobra četrtina vprašanih.

Po oceni ankete je obveščenost Slovencev v primerjavi z drugimi državami (tudi članicami) razmeroma visoka. Kljub temu lahko ugotovimo, da poznajo problematiko EU le bežno in da slabo poznajo vlogo in pomen Evropske konvencije za Slovenijo.

V tem duhu lahko razložimo tudi 53,6-odstotno prepričanje, da referendum o sprejemu EU ustave ni potreben, saj je dovolj, da ga potrdi, denimo, parlament. Iz izkušnje zadnjih let pa vemo, da so bili referendum velike širše podprti za manj temeljna družbena vprašanja. Nenaklonjenost referendumu o ustavi lahko vidimo kot nerazumevanje pomembnosti tega dokumenta za prihodnje življenje nas vseh. K takšnemu nerazumevanju je vodila tudi prevelika strokovnost prispevkov medijev in izražanje politikov, na kar kaže tudi majhno število tistih, ki so poznali vsebino Evropske konvencije, kljub temu da jih je več kot polovica povedala, da spremljajo dogodke povezane z Evropsko konvencijo.

O Konvenciji so poročali v vseh vidnih pa tudi manjših medijih, poročanja pa so potekala dokaj stalno (v časopisih Delo in Dnevnik pa v povprečju najmanj nekajkrat tedensko). Obveščenost je bila torej relativno zadostna, učinkovitost pa je postavljena pod vprašanje zaradi premajhnega poznavanja osnov EU.

Državni zbor Republike Slovenije je ratificiral Pogodbo o ustavi za Evropo dne 1. 2. 2005.

Zaključek

Širitev Evropske unije in uvedba eura postavljata Evropsko unijo pred nova vprašanja in preizkušnje. Treba je poiskati ravnotežje med gospodarskimi in političnimi vidiki povezovanja, med težnjo po čim večji ekonomski rasti in socialno Evropo, med povezovanjem in ohranjanjem posebnosti vsake države članice ...

Namen osnutka ustave, ki ga je oblikovala Konvencija, pa je hkrati tudi povsem pragmatične narave in vodi do poenostavitve pogodb in večje preglednosti sistema odločanja v Uniji. Državljeni EU morajo vedeti, kdo je pristojen za kaj v Evropi, saj se bodo le tako zavedali pomena, ki ga to ima za njihovo vsakdanje življenje. Šele ko bodo bolj ozaveščeni, bodo lahko podprli idejo o združevanju Evrope in bodo pripravljeni sodelovati na volitvah v Evropski parlament.

Ratifikacija Predloga ustavne pogodbe je ključnega pomena za razvoj resnično združene Evrope. Avtorja ocenjuje, da bi v primeru nepotrditve skupne evropske Ustave prišlo do Evrope dveh hitrosti, kjer bi bile politike zgolj domena posameznih močnejših držav in bi tako lahko prišlo do pojava, ki se mu želimo s potrditvijo evropske ustave izogniti – evropskega »talilnega lonca«. Jasne pravice in dolžnosti posameznih članic so nujni predpogoj za uspešno delovanje skupnosti, ki se je osnovala ravno z namenom združevanja ob upoštevanju različnosti in spoštovanju drugačnosti.

Abstract

Broadening of EU and introduction of Euro confronted the EU with new questions and new challenges. It is necessary to reestablish the balance between economical and political aspects of accession, between a desire to achieve the highest economical growth possible and the social Europe, between mutual linking and preservation of particularities of each individual member state ...

The purpose of an outline of constitution elaborated by Convention is at the same time also of a quite practical nature and enables the simplification of contracts and better transparency of decision making system of the Union. Citizens of EU must know who is competent for what in Europe and only in that way they can become aware of the significance of this problem for their everyday lives. Only when they become more aware they can support the idea of unification of Europe and ready to participate in elections for European parliament.

Ratification of the outline of constitutional contract is of vital significance for development of truly united Europe. The authors believe that in case of rejection of a common European Constitution Europe of two speeds can come into existence and create the situation in which politics would be in domain of stronger states. That could trigger a phenomenon of »European melting pot« which was tried to be avoided with ratification of European constitution. Clearly defined rights and duties of individual member states are necessary precondition for successful activity of the union which was established precisely with the intention to unite considering diversity and respecting differences.

Viri in literatura

- Peter Grilc in Tomaž Ilesič, Pravo EU. Cankarjeva Založba, Ljubljana, 2001.
- Christine Ingebritsen, Nordic states and the European Unity. Cornell university, 2000.
- Koen Lenaerts and Piet Van Nuffel, Constitutional Law of the EU. Sweet and Maxwell, 1999.
- Anthony Giddens, Runaway World. Profile books, London, 2002.
- dr. Klaus-Dieter Borchardt, The ABC of Community law. Založba Evropske Komisije, 2002.
- Katarina Vatovec, Konvencija o prihodnosti Evrope. Pravna praksa, 41/2002.
- Pascal Lamy, L'Europe de nos volontés. Fondation Jean-Jaures, Paris, 2002.
- Jean Ordner, La voie fédérale. Unicom, Paris, 2002.
- Philippe C. Schmitter, How to Democratize the EU and why bother. Rowman, London, 2000.
- Dr. Marjan Brezovšek, Federalizem in subsidiarnost. Teorija in praksa let. 31, št. 1/2 (1994), str. 24-32.
- J. H. H. Weiler, The constitution of Europe. Cambridge University press, Cambridge, 1999.

Viri na internetu

- www.ipu.org/parline-e/reports
- Laekenska deklaracija
- <http://www.dz-rs.si/si/aktualno/eu-koticek/dokumenti/laekenslo.pdf>
- Preliminary draft constitutional treaty
- http://www.dz-rs.si/si/aktualno/eu-koticek/dokumenti/konvencija_1.pdf
- www.eu.int/members
- <http://european-convention.eu.int/amendemTrait.asp?lang=EN>
- www.eu-convention.int

- <http://europa.eu.int>
- www.newropeans.org
- www.europe2020.org
- <http://futurum.eun.org>
- www.portedeurope.org/europe

Članki in prispevki v medijih

- Delo, sobota 28. 6. 2003, Stojan Žitko, str. 1.
- RA Slovenija 1, Studio ob 17-ih, Andrej Stopar, O delu konvencije o prihodnosti Evrope. 29. 5. 2003 ob 17: 00.
- The Economist, Special report: Europe's constitution. June 21st 2003, page 21.
- Večer, Nesoglasja zlasti pri skupni zunanji in varnostni politiki, 1. 4. 2003, str. 2.
- Delo, Božo Mašanovič, Retuširana ustava. 6. 6. 2003, str. 3.
- Dnevnik, Ranka Ivelja, Prva vaja iz prihodnosti Evrope uspešna. 17. 06. 2003, str. 4.

Delovni dokumenti

- Delovni dokument Evropske konvencije: WG II – WD 022, Paciotti, oktober 2002.
- Delovni dokument Evropske konvencije: CONV 234/02, A. Duff contribution 82, 3. 9. 2002.
- Delovni dokument Evropske konvencije: CONV 317/02, R. Badinter, contribution 105, 30. 9. 2002.
- Delovni dokument Evropske konvencije: CONV 345/1/02, Dashwood, contribution 122, 16. 10. 2002
- Delovni dokument Evropske konvencije: CONV 345/1/02, Dashwood, contribution 122, 16. 10. 2002.
- europa.eu.int, DN:IP/03/836, 13. 6. 2003.
- Poročilo o delu Konvencije o prihodnosti Evrope, 901-13/2002-7, sprejeto na 28. redni seji 3. 7. 03.

Dr. Danijela Trškan, Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete v Ljubljani

OSEBNA MAPA

učenčevih dosežkov

Uvod

Osebna mapa je zbirka učenčevega dela, ki prikazuje tudi učenčev trud, napredek, rezultat in refleksijo o učnem procesu.¹ Osebna mapa je »zbirka učenčevih dosežkov na določenem področju, iz katere je viden napredek in učenču omogoča samorefleksijo.²« Mapa vključuje delo, ki še poteka, in popravljeno delo ter učenčevo razmišljanje in ocene.

Namen

Glavni namen uvajanja osebnih map učenčevih dosežkov je povečati motivacijo do učenja, samostojnost pri učenju in samozavest učencev ter navajati učence na razumevanje učnega procesa.

Osebna mapa omogoča učencem tudi ustvarjalnost, življenjskost in sprotost dela, različne učne načine (npr. organiziranost dela, javne predstavitve, razvijanje spretnosti) in ocenjevalne načine (ocenjevanje in razmišljanje o lastnem delu in delu drugih) ter tudi postavljanje novih učnih ciljev oz. načrtov (vključevanje povratnih informacij

¹ Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, I. 2000. The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 106.

² Woolfolk, A. 2002. Pedagoška psihologija. Educy. Ljubljana, str. 516.

učitelja, sošolcev, staršev ali drugih, ki vplivajo na nove ideje, občutje in vedenje).³

Cilji

Cilji, ki so povezani z izdelovanjem osebne mape, so predvsem spodbujanje samostojnega učenja, razširitev vedenja o tem, kaj se uči; spodbujanje učenja o učenju; prikazovanje napredka glede na postavljene cilje; združevanje navodil in ocenjevanja; možnosti za samoocenjevanje oz. omogočanje učencem, da se sami ocenijo, ter možnost napredka s pomočjo sošolcev s kolegijskim ocenjevanjem.⁴ Osebna mapa učence navaja na urejanje izdelkov, na samorefleksijo, kolegijsko ocenjevanje in boljše razumevanje lastnega dela.

Vrste osebnih map

Osebne mape so lahko različne, najpogostejše jih delimo na dve skupini. Prva skupina so osebne mape najboljših dosežkov oz. izdelkov. Druga vrsta pa so razvojne osebne mape, ki vključujejo vse izdelke.

V prvo skupino spadajo t. i. prikazovalne osebne mape, ki vključujejo izbrane primere najboljših izdelkov, nalog ali testov, narejenih po vnaprej določenih kriterijih za krajše časovno obdobje, za daljše časovno obdobje pa spadajo tudi t. i. arhivske osebne mape, ki vključujejo najboljše izdelke učencev za več let. V prvi skupini je pomembna predvsem refleksija učencev o izbranih izdelkih.

V drugo skupino spadajo t. i. delovne mape, ki vključujejo učenčevo delo v določenih etapah, določenem razredu in v določenem časovnem obdobju. Razvojne osebne mape vključujejo predvsem zapiske, osnutke, refleksije učencev in učitelja ter končni rezultat.⁵

Osebne mape so lahko namenjene učencem, učiteljem, šoli, staršem in drugim (npr. delodajalcem). Npr. mape najboljših dosežkov so namenjene predvsem učencem za napredovanje v višji letnik, razvojne osebne mape pa so namenjene predvsem karieri učencev.

Osebne mape lahko vključujejo izdelke ali dosežke učencev za različno časovno obdobje: teden, mesec, leto, več let. Na začetku vsakega šolskega leta učitelj določi čas začetka oblikovanja osebne mape, čas zaključka izbire izdelkov in njihove refleksije ter čas javne predstavitve.

Izbor vsebine osebne mape

Za lažjo orientacijo in ureditev osebne mape je treba urediti kazalo osebne mape, ki lahko vključuje različne kategorije, ki so odvisne od predmeta (znanja in sposobnosti) oz. od vrst nalog in izdelkov.

Najpogostejše kategorije v osebni mapi so: izdelki (najboljši, izbrani, vsi izdelki); refleksija o izdelkih (pisni, prosto razmišljanje, obrazci) in ocenjevalni obrazci (samoocenjevalni, kolegijski, učiteljski).

Zato je treba načrtovati tudi vsebino osebne mape. Pri izbiri izdelkov si lahko učenci pomagajo z načrtovalnim obrazcem, ki je prikazan v nadaljevanju. Učenci navedejo razloge za izbor določenega izdelka oz. naloge.

Datum:	Izdelek, ki je vključen v osebno mapo:	Zakaj se mi zdi dober? Kaj sem se naučil?

Primeri izdelkov in nalog pri predmetu zgodovina

Pri predmetu zgodovina se lahko vključijo različni končni izdelki (npr. raziskovalna naloga, referat, raziskovalni projekt, esejski odgovori, povzetki knjig, pisna igra vlog, časovni trak, rešeni učni listi ...), razvojni izdelki (popravljeni testi, zapiski učne snovi, analize karikatur, statističnih podatkov ali zemljevidov, primerjave virov, ponovitvene vaje ...), posebni izdelki (fotografije, videoposnetki, audio-posnetki, umetniški izdelki, modeli, plakati ...).⁶

Vključijo se lahko dokazila o procesu dela (npr. dnevniki, poročila, osnutki in načrti za izdelke ...) ter različni ocenjevalni obrazci (samoocenjevalni z refleksijo, kolegijski in učiteljski).

Samoocenjevanje in razmišljanje o svojem delu

Pri samoocenjevanju ali samoevalvaciji je pomembna tudi refleksija, ki je »kritično razmišljanje ob samoprever-

³ Hinett, K., Thomas, J. 1999: Staff Guide to Self and Peer Assessment. Oxford Center for Staff and Learning development, str. 80.

⁴ Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000. The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 106.

⁵ Alternative Assessment. 2001. Creating America. A History of the United States. McDougal Littell, str. 15–16.

⁶ Več v: Alternative Assessment. 2001. Creating America. A History of the United States. McDougal Littell, str. 17.

janju po različnih dejavnosti, soočanje s povratnimi informacijami kritičnih prijateljev, postavljanje ciljev in razmislek o strategijah za doseganje le-teh.⁷

»Ne učimo se iz izkušenj. Učimo se iz premišljevanja o izkušnjah.«⁸ Refleksija je torej potrebna za izboljšanje sposobnosti mišljenja o mišljenju. Gre za samoocenjevanje, oceno lastnega dela, kritično mišljenje, reševanje problemov, odločanje in razumevanje učenja.

Učence je treba postopoma navaditi na refleksijo. Npr. v začetni fazi, lahko učenci poskušajo nadaljevati naslednje stavke: Ko pogledam svoje delo, sem ...; Glede na moje delo, lahko ugotovite, da sem dober v ...; Rad bi bil boljši pri ... ipd.⁹

Potem pa je treba učence sistematično navajati, da razmišljajo o svojem delu:

- »1. Zelo sem ponosen na svoje delo, zato ker ...
2. To, kar sem se naučil pri delu oz. nalogi, je ...
3. To delo je bilo izziv za mene zato, ker ...
4. Delo kaže, da razumem, kako ...
5. Delo je pomembno, zato ker ...
6. Mislim, da bodo starši navdušeni na tem delom, zato ker ... «¹⁰

Na poglobljeno refleksijo pa se morajo učenci pripraviti. Npr. spodnja preglednica prikazuje, kako lahko učenci oblikujejo stavke oz. se pripravijo za tri elemente refleksije: povedati, poročati in razmisliti.¹¹

Povedati: <i>Povej s svojimi besedami.</i> <i>Povzemi podatke.</i> <i>Določi glavno idejo.</i> <i>Navedi zaporedje idej.</i> <i>Pokaži podrobnosti.</i> <i>Opiši pomembne dele.</i> <i>Odgovori na določene dele.</i> <i>Pojasni podatke.</i>	To je o ... Ugotovil sem ... Najpomembnejši del je ... Zamisel (ideja), ki sem jo imel najrajši ... Še posebej sem imel rad ... Zamisel (ideja), ki me je zelo zanimala ... Ključne besede za mene so ... Zamisel (ideja), ki je bila za mene duhovita je ...
Poročati: <i>Poveži.</i> <i>Sklicuj se na osebne izkušnje, knjige, medije, probleme, dogodke, sorodne teme, občutja.</i> <i>Primerjaj.</i> <i>Razlikuj.</i> <i>Analiziraj.</i> <i>Podaj primere.</i>	To me spominja na ... To me navaja na misel o ... Včasih se poistovetim z/s ... To mi daje občutek ... Kar je bilo za mene najbolj pomembno, je ...
Razmisliti: <i>Prikaži zaključke glede besedila ali situacije.</i> <i>Uporabi.</i> <i>Navedi mnenja.</i> <i>Podaj poznavanja in nova razumevanja.</i> <i>Postavi ustrezna vprašanja.</i> <i>Navedi razloge za to, kar si naredil.</i>	Sedaj razumem, da ... Mislim, da ... Sprašujem se zakaj ali če ... Sedaj ugotavljam, da ... Kako ...? Vprašanje, ki se mi zastavlja, je ... Mogoče ... Nekaj, kar ste zapisali, je pospešilo moje razmišljanje, da ... Naučil sem se, da ... Hvala, ker ste me spomnili, kako pomembno je, da ... Zamisel (ideja), ki je bila za mene duhovita, je ..., zato ker ...

⁷ Sentočnik, S. 2002: Kako do aktivnega vseživljenjskega učenja. V: Simpozij. Modeli poučevanja in učenja. Portorož. Zavod RS za solstvo. Ljubljana, str. 36.

⁸ John Dewey v: Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia, str. 31.

⁹ Povzeto po: Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia, str. 42.

¹⁰ Ibid., str. 44–45.

¹¹ Prevod iz: Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia, str. 47.

Refleksija za celotno osebno mapo najpogosteje vključuje kratke razloge za izbor izdelkov, opis težav, slabosti in prednosti pri določenih nalogah ter učne cilje za prihodnje delo.¹²

Ureditev osebne mape

Pri urejanju osebne mape je treba upoštevati štiri elemente: obliko, prostor za shranjevanje, kazalo in uvod.¹³

Oblika osebne mape je lahko različna. Najpogosteje je v mapah, registratorjih ali plastičnih mapah. Glede na vsebino pa je lahko tudi na zgoščenkah ali disketah.

Osebna mapa se lahko hrani na policah v razredu, kabinetu ali posebnem prostoru na šoli ali pri učencih doma.

Že na začetku šolskega leta se mora učitelj odločiti, kako bodo shranjene osebne mape in kje. Na koncu šolskega leta pa sem mora tudi odločiti, kaj se bo zgodilo z osebnimi mapami učencev, ali bodo ostale v arhivu šole ali pa jih bo vrnil učencem.

Pri urejanju osebne mape je najbolj pomembno kazalo z različnimi kategorijami in uvodne strani za posamezne izdelke oz. kategorije.

Vsaka osebna mapa mora imeti tudi uvodno stran, ki je lahko v obliki uvodnega pisma, vprašalnika, grafične predstavitev ipd.

Npr. uvodna stran v osebno mapo lahko vključuje naslednje podatke:¹⁴

Datum:

Ime, priimek:

Razred:

Učitelj:

Ureditev osebne mape je ...

Osebna mapa prikazuje ...

Moje najboljše delo je ...

Moje najljubše delo je ...

Delo, ki kaže največji trud, je ...

Želim pripomniti ...

Menim, da sem napredoval v ...

Naslednje leto nameravam ...

Podpis:

Predstavitev osebne mape in povratna informacija

Predstavitev osebne mape je bistvenega pomena, saj pomeni vrhunec učenja in dela učencev. Predstavitev osebne mape pokaže, ali učenec lahko napreduje v višji razred ali šolo. Učenci lahko predstavijo osebno mapo učitelju, sošolcem ali staršem.

Učitelj lahko vodi predstavitev pred vsemi starši ali med starši in učencem posebej.¹⁵

Predstavitev lahko poteka takole:

1. Najprej učenci predstavijo svoje starše učitelju.
2. Potem vsak učenec svojim staršem predstavi (po vnaprej pripravljenem načrtu) vsebino osebne mape; vsaj tri primere nalog, ki prikazujejo zakaj so pomembni za učenca in katero znanje, sposobnosti in vedenja je dosegel. Starši lahko dodatno sprašujejo. Učitelj spodbuja in pomaga tistim učencem, ki imajo težave pri predstavitvi.
3. Starši izpolnijo obrazce za ocenjevanje osebne mape.
4. Sledijo pogovori med starši in učenci. V istem času učenci razstavijo svoje osebne mape.
5. Na koncu pa so še pogovori med učenci, starši in učiteljem.

Učitelj uporablja pisno ali ustno povratno informacijo. Učinek povratne informacije je velik. Če učitelji učencem sporočijo, katere so njihove napake, potem učenci teh napak ne bodo ponavljali, še posebej če bodo vedeli, kaj je bilo narobe in tudi zakaj. Zato naj bi si učitelji postavili naslednja vprašanja in poskušali na njih tudi odgovoriti: »Kaj je ključna napaka?; Kaj je verjeten razlog, da je učenec naredil to napako?; Kako lahko učenca usmerjam, da se bo v prihodnje tej napaki izognil?; Kaj je učenec naredil dobro, kaj lahko pohvalim?«¹⁶ Pri ocenjevanju lahko upošteva tri kriterije: poznavanje osebne mape (vsebine, izdelkov); učni proces (izbor osebnih izkušenj) in predstavitev (jasnost, samozavestnost, odgovarjanje na vprašanja).¹⁷

Pomembno je, da učenec pokaže svojo osebno mapo sošolcu. Učitelj lahko učence pripravlja na kolegialno evalvacijo z naslednjimi stavki, ki jih morajo dopolniti.

»Všeč mi je bilo ...

Pokazal si, da razumeš ...

¹² Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 50.

¹³ Prav tam, str. 58.

¹⁴ Prav tam, str. 56.

¹⁵ Več v: Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 74.

¹⁶ Woolfolk, A. 2002: Pedagoška psihologija. Educy. Ljubljana, str. 524.

Npr. če se učitelj strinja z učencem, lahko odgovori: Zelo dobro. To je jasen primer o ... Strinjam se ipd. Npr. če se učitelj ne strinja z učencem, lahko odgovori: Obstaja še en način obravnavanja problema. Menim, da je treba upoštevati še druge stvari. Da, to je res, ampak ni samo ta način ipd. Npr. če mora učitelj spodbuditi učenca: Kar tako naprej. Saj lahko to narediš. Poskusiva začeti skupaj! Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 66.

¹⁷ Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 102.

Želim izvedeti še več o ...
 Še posebej cenim ...
 Vprašanje, ki se mi zastavlja, je ... (pozitivno)
 Kar se mi je zdelo še posebej pomembno, je ...
 Naučil sem se, da si ti ... (pozitivno)
 Hvala, ker si me spomnil, kako pomembno je ...¹⁸

Na podlagi povratne informacije sošolcev lahko učenci postavijo prihodnje cilje:¹⁹

Datum:
 Ime sošolca:

Moj sošolec je opazil naslednje slabosti v osebni mapi:

Nekaj predlogov mojih sošolcev za izboljšanje osebne mape:

Glede na povratno informacijo so predstavljeni cilji, ki jih želim doseči:

Načini, kako bom dosegel te cilje, so:

V času predstavitve lahko starši postavijo naslednja vprašanja:

Na kaj si najbolj ponosen in zakaj?, Kaj je bil za tebe največji izziv? ipd. ter izpolnijo obrazec:²⁰

Datum:
 Ime in priimek očeta/matere:
 1. Navedite dve uspešni nalogi v osebni mapi, na kateri ste ponosni.
 2. Navedite eno željo za nadaljnje delo otroka.

Tudi učenci lahko po končani predstavitvi razmislijo o svojem nastopu:²²

Datum predstavitve:

Učenec:

1. Kako si se pripravil na predstavitev?
2. Ali meniš, da si bil ustrezno pripravljen za predstavitev?
3. Kaj bi spremenil za naslednjo predstavitev?
4. Kaj si se naučil o sebi kot učencu?
5. Ali so se oblikovali učni cilji med predstavitvijo? Kateri? Če ne, predstavi učne cilje, ki so rezultat predstavitve.

Ocenjevalni kriteriji

Ocenjevalni kriteriji so povezani z učnimi cilji posameznega predmeta (npr. ocenjevanje razumevanja, kritičnega mišljenja, uporabe znanja ...) in tudi z učnimi cilji osebne mape. Vendar pa so lahko za ocenjevanje celotne osebne mape podobni kriteriji pri različnih predmetih. Učni cilji naj bi bili časovno določeni, specifični in dosegljivi.

Po ocenjevalnih kriterijih lahko ocenjujejo različni ocenjevalci, npr. učitelji, učenci, sošolci, starši. Vsi vključeni učenci pa morajo biti tudi pripravljeni za ocenjevanje s tehniko klasifikacije oz. z rubrikami. Koristno je, da učitelji pokažejo najprej dobre in manj dobre izdelke, naredijo seznam možnih kriterijev za ocenjevanje in vključijo pri tem izboru tudi učence; opišejo po stopnjah kakovostne elemente najboljših, srednjih in slabših izdelkov. Potem naučijo učence, kako se izpolnjujejo rubrike oz. se ocenjujejo ali ocenjujejo svoje sošolce. Šele na koncu lahko učitelji uporabijo te rubrike za ocenjevanje.

Najpogostejši kriteriji, ki se uporabljajo za celotno mapo, so popolnost, kreativnost in izvirnost, dokazila o razumevanju, globina refleksije, znanje vsebine predmeta, znanje pojmov, natančnost podatkov, vztrajnost, kakovost izdelka, samoocenjevanje in postavljanje ciljev, različnost vpisov, vizualna privlačnost, medpredmetno povezovanje, urejenost, ureditev in predstavitev, sporočanje zamisli in razmišljanje, reševanje problemov.

Spodnji primer vsebuje štiri kriterije za ocenjevanje osebne mape.²³

¹⁸ Prav tam, str. 64.

¹⁹ Prav tam, str. 147.

²⁰ Prav tam, str. 73.

²¹ Prav tam, str. 75.

²² Prav tam, str. 18.

²³ Prav tam, str. 93–94.

Kriteriji	Nizji nivo	Srednji nivo	Višji nivo
Predstavitev in vizualni videz	- neurejeno pisanje - nebarvito in za oči neprivlačno - malo ali nič naslovov	- urejeno pisanje - do neke mere barvito in za oči privlačno - nekaj naslovov	- zelo urejeno pisanje - nobenih nepotrebnih oznak na papirju - zelo barvito in za oči privlačno - vsi vpisi imajo naslove
Ureditev	- revno kazalo ali ga ni - vsebina ni urejena v skladu s kazalom - ni datumov - ni uvodnega dela v osebno mapo	- zadovoljivo kazalo, vendar ne vključuje vseh vsebin - kaka vsebina ni v skladu s kazalom - samo nekateri datumi - uvod je vključen, vendar ni natančen	- jasno kazalo - vse je urejeno v skladu s kazalom - vse je vključeno - ureditev je predstavljena v uvodnem delu
Različnost vpisov	- vpisov je malo ali niso različni - veliko ponavljanja	- malo različnosti vpisov - nekaj ponavljanja	- velika različnost vpisov - zelo malo oz. skoraj nič ponavljanja
Napredek in učne izkušnje	- nestvarni cilji ali nobenih postavljenih ciljev - vsa razmišljanja vsebujejo enake stvari: slabosti in prednosti - nobenih popravkov - nobenih kolegijskih obrazcev	- eden ali več realističnih ciljev - nekaj različnosti v razmišljanju - nekaj popravkov - nekaj kolegijskih obrazcev	- realistični cilji - različnost refleksije: razmišljanje o prednostih in slabostih - vsi popravki so vključeni - različnost kolegijskih obrazcev

Zanimiv je kriterij - različnost vpisov, ki učence nava-
ja, da vključujejo povratne informacije o nalogi ali
izdelku vseh vključenih: npr. učenca, da pove, zakaj je
določen izdelek izbral za osebno mapo; ali staršev, da
povedo, kaj so spoznali ob pregledu: ali sošolca, da pove,

kaj mu je bilo najbolj všeč, ali učitelja, da pove (glede na
kriterij), kaj je učenec dosegel.²⁴

Splošni kriteriji za osebno mapo so lahko tudi nasled-
nji:²⁵

Kriteriji	1. nivo: omejen	2. nivo: zadosten	3. nivo: sposoben	4. nivo: izreden
Različnost	- ne vsebuje različnosti dela	- vsebuje malo različnosti	- vsebuje nekaj različnosti	- vsebuje veliko različnost dela
Ureditev	- neorganizirana	- do neke mere organizirana	- organizirana	- jasno organizirana
Sporočanje	- ideje (zamisli) niso predstavljene jasno	- malo idej (zamisli) je predstavljenih jasno	- nekatere ideje so predstavljene jasno	- jasno sporočanje idej
Dokazi o razumevanju	- ne kaže razumevanja	- kaže malo razumevanja	- kaže nekaj razumevanja	- kaže pravo razumevanje
Samoocenjevanje	- samoocenjevanje ne ustreza delu	- malo dokazov o realističnem samoocenjevanju	- dokazi o realističnem samoocenjevanju	- dokazi o temeljitom, realističnem in konstruktivnem samoocenjevanju

²⁴ Obrazec za različne povratne informacije: Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia, str. 144.

²⁵ Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia, str. 99.

Bolj podrobni kriteriji za osebno mapo so lahko tudi naslednji: uvod in sinteza, pri čemer se ugotavljajo predvsem temeljitost in jasnost uvoda in sinteze; postavitve namena osebne mape; ureditev osebne mape (zlasti vsebine in izdelkov); vpisi (različni obrazci, vprašalniki, odgovori, ki prikazujejo razvoj, osebne izkušnje, refleksijo, razloge za izbor, vključenost ocenjevalnih obrazcev sošolcev in drugih); jasnost in predstavitev (urejenost, čistost, črkova-

nje, slovnica); kolegialno ocenjevanje (vključenost povratnih informacij sošolcev).²⁶ Kriteriji so lahko tudi za razumevanje vsebine, kritično mišljenje, sposobnosti za reševanje problemov, učinkovitost komunikacije, kreativnost, poznavanje različnih vsebin ali celoten napredek itd.²⁷

Podrobni kriteriji za ocenjevanje osebne mape so lahko tudi tile:²⁸

Kriterij	Nezadosten	Zadovoljiv	Izjemen
Mnogostranost	Zbirka prikazuje malo interesov in sposobnosti.	Zbirka prikazuje povprečne interese in sposobnosti.	Zbirka prikazuje različne interese in sposobnosti.
Refleksija	Refleksija prikazuje malo zanimanja. Manjše poznavanje možnosti in potreb po izboljšanju. Učencu manjkajo tudi cilji za prihodnost.	Refleksija je razumna. Učenec kaže nekaj poznavanja možnosti in potreb po izboljšanju ter kaže razumne cilje za prihodnost.	Refleksija je premišljena. Dijak kaže veliko poznavanje možnosti in potreb po izboljšanju ter nakazuje jasne cilje za prihodnost.
Napredek	Izdelki ne prikazujejo razumevanja procesa oz. napredka. Kažejo, da se je učenec zelo malo naučil iz izkušenj ustvarjanja in pregledovanja dela.	Izdelki kažejo nekaj pozornosti za napredek. Prikazujejo, da je učenec pridobil nekaj izkušenj iz ustvarjanja in pregledovanja dela.	Primeri prikazujejo skrbno pozornost za napredek. Prikazujejo, da je učenec veliko pridobil iz izkušenj ustvarjanja in pregledovanja dela.
Reševanje problemov	Izdelki kažejo nesposobnost ali nepripravljenost učenca, da bi se ukvarjal s problemi. Učenec ne ugotovi svojih problemov ali se za njih ne zmeni.	Izdelki kažejo, da je učenec spoznal nekaj problemov ali se ukvarja s problemi, ki so poudarjeni. Učenec kaže nekaj domiselnosti pri reševanju problemov.	Izdelki kažejo, da učenec prepozna svoje probleme in se tudi ukvarja s problemi, ki so poudarjeni. Učenec kaže domiselnost pri reševanju problemov.
Vsebina, oblika in tehnika	Učenec kaže malo ali nič pozornosti za končni izdelek. Vsebina, oblika in tehnika potrebujejo veliko izboljšanja.	Učenec kaže primerno pozornost za končni izdelek. Vsebina, oblika in tehnika kažejo naraščajočo obvladovanje.	Učenec kaže skrbno pozornost za končni izdelek. Vsebina, oblika in tehnika kažejo veliko obvladovanje.

Tudi za samoocenjevanje se lahko uporabljajo podobni ali isti kriteriji, ki jih uporablja učitelj. Najpogosteje pa

ocenjevalni obrazci vsebujejo refleksivna vprašanja, ki so predstavljena v nadaljevanju.²⁹

Samoocenjevanje osebne mape

1. Kakšna merila oz. kriterije bo uporabil tvoj učitelj pri ocenjevanju tvoje osebne mape?
2. Ali so ti kriteriji popolni in pravični? Če ne, kaj bi spremenil?
3. Pomisli na izdelke, ki si jih zbral za osebno mapo. Na kaj si še posebej ponosen?
4. Na splošno, kaj bi spremenil glede dela v osebni mapi?
5. Kateri izdelek ti je najbolj všeč? Zakaj?
6. Pri kateri nalogi si imel največ težav? Opiši te težave.
7. Katero nalogo bi rad še enkrat naredil in kako bi jo izboljšal?
8. Pri kateri nalogi si najbolj užival?
9. Katera naloga se ti je zdela najbolj ustvarjalna?
10. Katere naloge bi rad še bolj pogosto delal v prihodnosti?
11. Če primerjaš prve naloge z zadnjimi, ali vidiš napredek? Opiši te spremembe.
12. Kaj si se naučil pri izbiranju in ocenjevanju svojih izdelkov? Opiši to izkušnjo.

²⁶ Prav tam, str. 101.

²⁷ Alternative Assessment. 1997. Social Studies Educator's Handbook. Prentice Hall, str. 24.

²⁸ Alternative Assessment. 2001. Creating America. A History of the United States. McDougal Littell, str. 20.

²⁹ Prav tam, str. 22. Tudi V: Trškan, D. 2003: Sodobno pisno preverjanje in ocenjevanje znanja pri zgodovini v srednji šoli na izbranih temah 20. stoletja. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana, str. 182–83.

Obrazec, ki se uporablja za sintezo občutkov glede izbranih izdelkov za osebno mapo, je naslednji:³⁰

Refleksija na osebno mapo

1. Kateri izdelek (naloga) je bil najlažji?
2. Kateri izdelek (naloga) je bil najtežji?
3. Kateri izdelek prikazuje največji napredek?
4. Na kateri izdelek sem najbolj ponosen?
5. Kateri izdelek kaže največ kreativnosti?
6. Kateri izdelek je bil najbolj zabaven?
7. Kateri izdelek imam najrajši?
8. Kateri izdelek bo imel najrajši učitelj?
9. Kateri izdelek bodo imeli najrajši starši?
10. Kateri izdelek bi še enkrat naredil, da bi ga izpopolnil?
11. Kaj želim, da bi moj učitelj opazil v osebni mapi?
12. Kaj želim, da bi moji starši opazili v osebni mapi?
13. Če bi imel več časa, kaj bi spremenil v osebni mapi?

Tudi starši lahko ovrednotijo osebno mapo.³¹

Datum:

Ime in priimek očeta/matere:

Na kaj ste še posebej ponosni, potem ko ste pregledali osebno mapo?

Katera je najpomembnejša sprememba, ki ste jo opazili pri otroku to šolsko leto?

Drugi primer ovrednotenja osebne mape za starše lahko vključuje tudi občutja in osebno mnenje.³²

1. Moj prvi vtis o osebni mapi je bil ...
2. Ko sem prebral naloge v osebni mapi, sem se naučil ...
3. Še posebej sem bil vesel, da sem videl ...
4. Presenečen sem bil, ko sem ugotovil ...
5. Ugotovil sem napredek in razvoj na naslednjih področjih:
6. Ugotovil sem potrebo po nadaljnjem delu in pomoči na naslednjih področjih:
7. Imam naslednja vprašanja, potem ko sem pregledal osebno mapo:
8. Moj celoten vtis na osebno mapo je:

Na začetku šolskega leta ali na začetku izdelave osebne mape učitelj seznani učence z ocenjevalnimi kriteriji in tudi, kako se bo upoštevala ocena za osebno mapo (ocena, število točk, odstotki), oz. predstavi, kolikšen del končne ocene pri predmetu bo predstavljala ocena osebne mape.

Sklep

Osebna mapa mora imeti jasen namen, ki se postavi na začetku šolskega leta in ga razumejo tako učitelj kot učenci. Če je izbirna mapa, ne vključuje vseh učencevih

izdelkov, zato morajo biti učenci vključeni pri izbiri vsebine osebne mape, ravno tako pa tudi v načrtovanje, organizacijo, izvedbo in evalvacijo lastnega dela. Prava osebna mapa vključuje dokaze o refleksiji in samoocenjevanju in ne samo izdelke.

Samoocenjevanje je sestavni del osebnih map in navaja učence na odgovornost, samostojnost in vseživljenjsko učenje. Spodbuja razmišljanje učencev, ki lahko tako bolje ocenijo svoje delo ali ocenijo, kdaj potrebujejo učiteljevo pomoč, in se tako navajajo na komunikacijo s sošolci, učiteljem in starši.

³⁰ Alternative Assessment. 2001. Creating America. A History of the United States. McDougal Littell, str. 19.

³¹ Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000: The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria, Virginia, str. 74.

³² Alternative Assessment. 2001. Creating America. A History of the United States. McDougal Littell, str. 23.

Literatura

- Alternative Assessment. 2001. *Creating America. A History of the United States*. McDougal Littell.
- Alternative Assessment. 1997. *Social Studies Educator's Handbook*. Prentice Hall.
- Hinett, K., Thomas, J. 1999. *Staff Guide to Self and Peer Assessment*. Oxford Center for Staff and Learning development.
- Rolheiser, C., Bower, B., Stevahn, L. 2000. *The Portfolio organizer. Succeeding with Portfolio in Your Classroom*. Association for Supervision and Curriculum Development. Alexandria. Virginia.
- Sentočnik, S. 2002. Kako do aktivnega vseživljenjskega učenja. V: Simpozij. *Modeli poučevanja in učenja*. Portorož. Zavod RS za šolstvo. Ljubljana, str. 27-38.
- Trškan, D. 2003. *Sodobno pisno preverjanje in ocenjevanje znanja pri zgodovini v srednji šoli na izbranih temah 20. stoletja*. Zavod Republike Slovenije za šolstvo. Ljubljana.
- Woolfolk, A. 2002. *Pedagoška psihologija*. Educy. Ljubljana.

Povzetek

Med sodobne načine preverjanja in ocenjevanja spada tudi osebna mapa učenčevih dosežkov. Osebna mapa ne navaja učence samo na urejanje izdelkov, kot so npr. testi, naloge, projekti, poročila, učni listi, seminarske naloge, referati, raziskovalne naloge, časovni trakovi, avdio- ali videoposnetki, modeli, plakati, načrti za igre vlog, govore, intervjuje ali javne nastope, powerpoint predstavitve itd. pri predmetu zgodovina, ampak tudi na spremljanje in razmišljanje o lastnem delu. Sestavni del osebnih map so reflektivni obrazci, samoocenjevalni ali kolegijski ocenjevalni obrazci, ki navajajo učence na povratne informacije sošolcev, staršev in učiteljev ter spodbujajo razmišljanje in opisovanje občutkov pri opravljanju določenih nalog. Ker so refleksija, samoocenjevanje in javne predstavitve novosti v učnem procesu, se morajo učenci postopoma navajati na nove načine preverjanja in ocenjevanja v osnovnih ali srednjih šolah. Zato morajo učitelji poznati posebne korake, ki pomagajo navajati učence, sošolce ali starše v vključevanje izdelovanja, spremljanja in evalviranja mape učenčevih dosežkov oz. izdelkov. Najpogostejši kriteriji za osebno mapo ocenjujejo ureditev mape, videz, različnost ocenje-

valnih obrazcev in refleksij, napredek pri učnem procesu, samoocenjevanje ali reševanje problemov v skladu s predmetom. Osebna mapa omogoča bolj ustvarjalen in življenjski pristop k učenju, saj je eden od glavnih namenov ravno povečati sprotnost dela in samostojnost pri učenju ter tako za vedno izboljševati učne rezultate.

Abstract

One of the modern methods of assessment and grading is also Pupils' Portfolio. Portfolio is not only a means for better realization of various tasks performed by pupils in history lessons such as tests, tasks, projects, reports, work sheets, seminars, papers, research papers, time tables, audio and video tapes, models, posters, plans for role playing, speeches, interviews or public performance, powerpoint presentations etc. but also represents an instrument for monitoring and reflection of one's own work. Portfolio contains namely also reflexive, self and peer evaluation forms which provide pupils with necessary feed back information supplied by fellow pupils, parents and teachers and encourage reflection and description of feelings experienced in the process of performing different tasks. Since reflection, self assessment and public presentation represent a novelty in the learning process it is better for pupils in primary and secondary schools to get gradually accustomed to new methods of assessing and grading.

Teachers must be therefore acquainted with special methods which enable them to familiarize pupils and parents with the process of introduction of implementation, assessment and evaluation of Portfolio (Pupil's personal file of achievement and products).

The most common criteria for portfolio assessment usually focus upon arrangement of a file, visual impression, diversity of assessment forms and reflections, progress in the learning process, self evaluation and problem solving in accordance with different subjects. Portfolio enables more creative and life like approach to learning because one of its main purposes is to stimulate everyday work and to increase independent learning followed by consciously improved learning results.

Dr. Dragan Potočnik, Oddelek za zgodovino Pedagoške fakultete v Mariboru

Ekskurzije in pouk zgodovine

Ena od možnosti, da sledimo zahtevam sodobnega pouka zgodovine in da naredimo pouk zanimiv, življenjski in vzgojen, so ekskurzije. Neposredno opazovanje zgodovinskih spomenikov v naravi, muzejih in arhivih je za posredovanje zgodovine velikega pomena.

Veliko učencev pravilno razume določene pojave in procese šele takrat, ko si jih ogledajo na terenu. Kljub temu da so danes na razpolago številni učni pripomočki (videokasete, diapozitivi), ne morejo nadomestiti dobro pripravljene ekskurzije.¹

Ekskurzije imajo tudi velik vzgojni pomen. Ogledi ostankov kulturnozgodovinske dediščine mladega človeka duhovno bogatijo, izobražujejo in ga tudi moralno krepijo. Bogato materialno dediščino nimajo le zibelke civilizacije, ampak tudi naša domovina.²

Izhajamo iz domačega kraja. Izberimo najvažnejše kulturnozgodovinske spomenike in peljimo učence na ogled. Ob ogledu bodo učenci spoznali, da je tudi v Sloveniji veliko kulturnozgodovinskih spomenikov, ki so vredni ogleda, hkrati pa si bodo na ta način tudi oblikovali odnos do kulturnozgodovinske dediščine. Koliko grobnic, arheoloških najdišč in izkopanin skriva naša zemlja. Obilo spomenikov je tudi iz poznejših časov fevdalne, meščanske in ljudske kulture, stari gradovi, graščine, samostani, cerkve, kapele, mestne hiše, stare kmečke domačije. Vzemimo primer stiške opatije, ki s svojo romansko baziliko ne velja le za enega izmed najpomembnejših romanskih spomenikov na Slovenskem, ampak je pomembna tudi v evropskem merilu. Ob dobri razlagi lahko poslušalcu pričramo življenje menihov skozi stoletja in njihov pomen (stiški rokopis). Ogled in opis bazilike, križnega hodnika, Opatove kapele, slike Fortunata Berganta, samostanske obednice kaže razvitost materialne in duhovne kulture, hkrati pa opozarja tudi na skromnost menihov, ki živijo v samostanu (asketsko življenje, odpovedovanje posvetnim užitek, ljubezen do bližnjega).

V učencu z ogledi spomenikov preteklosti razvijamo tudi estetski čut ter vzgojno vplivamo na doživljanje lepote, harmonije in umetniškega navdiha. Estetska vzgoja pa vemo, da pomaga razvijati vsestranski razvoj osebnosti.

Včasih spričo bleščečih dosežkov, ki so jih ustvarili stari Grki v arhitekturi, kiparstvu, slikarstvu, težko verjamemo, da so vse to ustvarile človeške roke. Svetišča in javne stavbe so se odlikovali po skladnosti, lepoti in barvitosti. Veličastne gotske katedrale, mogočne renesančne kupole, bogati baročni okraski, arabeske, mošeje, pagode, templji – koliko možnosti za estetsko vzgojo. Pa vendar so ti spomeniki za šolske ogleda največkrat nedostopni. Ob

tem pa znova poudarjam, da skriva tudi majhna Slovenija veliko izjemnih pomnikov preteklosti. Bogate srednjeveške freske po naših samostanih in cerkvah. Vzemimo primer Hrastovlje: koliko lepote v tej preproščini. Njena zunanost se nam razkazuje v lepi gradnji kamnitih bokov, še bolj mikavna je notranost, ki jo je v celoti poslikal Janez iz Kastva. Z izjemnim poslušom se je znal podrediti istrskemu podeželskemu okolju, potrebam in okusu preprostega ljudstva. Vse to Hrastovlje nedvomno uvršča v sam vrh bogate zakladnice srednjeveškega stenskega slikarstva na Slovenskem.

Koliko lepote se skriva v naših mestih, podeželju, gradovih. Npr. grad Podsreda, ki je eden najbolj tipičnih srednjeveških gradov na Slovenskem, z značilno romansko zasnovo je prava zakladnica romanike na Slovenskem. Veliko je primerov, ki jih lahko uporabimo ne le pri pouku, ampak si jih ogledamo tudi na terenu ter tako razvijamo pri učencih estetski čut, vplivamo na njihovo doživljanje lepote, harmonije in umetniškega navdiha.

Ekskurzije pa imajo tudi pomembno socialno vlogo. Učenci se na ekskurziji navajajo na sodelovanje in pomoč. Sklepajo se prijateljstva. Navajajo se na delovno disciplino.

Če ne moremo na teren, si oglejmo bogato umetnostnozgodovinsko dediščino v muzejih, arhivih in galerijah.

Vrste ekskurzij

Ekskurzije, ki jih pripravljajo učitelji, niso enake. Med seboj se razlikujejo po zahtevnosti, po stopnji aktivnosti učencev, po različni uporabi metod in oblik dela. Ločimo več vrst zgodovinskih ekskurzij:

1. zgodovinske učne poti,
2. zgodovinski učni ogledi,
3. zgodovinsko terensko, muzejsko, galerijsko in arhivsko delo ali tako imenovana ekskurzija,
4. kombinacija omenjenih.³

Najenostavnejši so poučni ogledi in sprehodi, ki imajo pripravljalni značaj. Njihov namen je, da učence uvedemo v novo učno enoto. Obiščejo posamezne zgodovinske spomenike na terenu ali v muzeju. Takšne vrste ekskurzij oz. ogledov so manj zahtevne in trajajo krajši čas – eno ali dve šolski uri. Ekskurzije lahko pripravimo med obravnavanjem učne enote. Učenci si najprej pridobijo potrebno zgodovinsko znanje v razredu, kasneje pa ga poglobijo na ekskurziji. Na primer ob obravnavanju cehov si znanje poglobijo v muzeju ob ogledu cehovskih znakov,

¹ Drago Ivanšek, Pomen ekskurzij za vzgojno izobraževalno delo, Zgodovina v šoli št. 4, Ljubljana 1994, str. 38–42.

² Mavricij Zgonik, Zgodovina v sodobni šoli, Ljubljana 1968, str. 214.

³ Tomaž Weber, Razlikujemo načine in namen stvarnega pouka pri zgodovinskem delu (ekskurzije), Zgodovina v šoli (1994), str. 30–36.

pravil, orodij. Izvajamo tudi zaključne ekskurzije. Glavni namen teh je izpopolnitev in utrditev že znane snovi. Takšne ekskurzije so geografsko bolj oddaljene, učenci si ogledajo več zgodovinskih spomenikov. Zaključne ekskurzije so vsebinsko bogatejše. Učencem bolj približajo problematiko, ki jo z ogledom na terenu lažje razumejo.

Cilji ekskurzije

Vsaka ekskurzija ima določene vzgojno-izobraževalne cilje, ki bi jih lahko strnili:

- razvijanje mišljenja z opazovanjem, primerjanjem, sklepanjem itd.,
- razvijanje mišljenja in sposobnosti samostojnega učenja in raziskovanja: zbiranje gradiva, urejanje, uporaba ustreznih raziskovalnih metod – delo z zgodovinskimi viri, statistična obdelava podatkov, opazovanje, analiziranje in sintetiziranje slikovnega in pisnega gradiva ter poročanje,
- razvijanje sposobnosti časovne orientacije in prostorskih predstav,
- spoznavanje naravne in kulturnozgodovinske dediščine Slovenije,
- navajanje dijakov na delo v skupini in na posameznikovo individualno odgovornost za svoj del naloge.

Priprava

Priprava ekskurzije je osnova za uspešno izvedeno ekskurzijo. Vsebuje naj naslednje postopke in korake:

- delo in zahteve na ekskurzijah naj bodo medpredmetno usklajeni ter prilagojeni učnemu načrtu in posamezni učni snovi. Nato izdelamo podroben načrt (pregledamo časovno usklajenost, uredimo potrebno v zvezi s prevozi, najavami ipd.),
- priprava programa. V tej fazi je treba natančno določiti cilje. Skladno s podrobnim načrtom in cilji izberemo vsebine dela, ki jim določimo teoretično osnovo in metodično izvedbo. Upoštevamo interdisciplinarnost in časovno usklajenost. Ob tem si prizadevamo realizirati kognitivne cilje (npr. poznati pojme, dejstva ...) in tudi bolj zahtevne kategorije (razumevanje, uporaba znanj, analiza in sinteza podatkov in znanj, vrednotenje pojavov ipd.),
- priprava dijakov. Učitelj mora seznaniti učence s cilji in nalogami, ki jih bo treba opraviti. Pogovoriti se je treba o poti in o tem, na kaj morajo biti pozorni. Treba jih je pripraviti na to, da znajo opazovati, da znajo sami poiskati določene podatke in da ločijo pomembno od manj pomembnega. V ta namen pa dobijo tudi učne liste, ki jih morajo rešiti. Temu delu sledijo aktivnosti učencev (iskanje literature, virov, zbiranje in izbor gradiva ipd.).

Izvedba ekskurzije

Podrobna priprava je prvi pogoj za uspešno izvedbo ekskurzije. Pri izvedbi upoštevamo:

- načelo psihofizične sposobnosti udeležencev ekskurzije. Psihofizične sposobnosti dijakov so omejene; pri tem pazimo, da je čas odmora in dela, sprostitve in miselnih aktivnosti enakomerno razporejen,
- načelo aktivnosti. Na ekskurziji so dijaki aktivni. Poslušajo razlago učitelja, poročila sošolcev, rešujejo naloge, primerjajo, opazujejo, sklepajo itd.,
- načelo aktualizacije. Predstavlja realizacijo nazornosti in konkretizacijo teorije. Videno torej apliciramo na obstoječo družbeno socialno ali gospodarsko stvarnost,
- načelo smotrnosti. Zagotavlja temelje motiviranosti za delo. Predmeti raziskovanja, cilji in metode dela morajo biti smotno in jasno izbrani.

Na ekskurziji učence še enkrat spomnimo na cilje in naloge ekskurzije. Pomembno je, da učitelj na terenu še dodatno pojasnjuje. Učenci pa si zapisujejo. Primerna oblika dela na terenu je skupinsko delo. Učenci si tako medsebojno pomagajo. Tako so dodatno motivirani. Utrjuje pa se tudi njihov medsebojni odnos.

Plenarni del

Po opravljenem delu sledi sinteza dela. V zaključnem delu:

- analiziramo ekskurzijo,
- izvedemo sintezo snovi, v kateri vsi dijaki dobijo celostni pregled. Učenci (skupine) poročajo o svojih ugotovitvah. Primerjajo rezultate, ugotovitve dopolnijo. Tudi v tej fazi je vloga učitelja zelo pomembna. Učencem pomaga, svetuje in jih usmerja k čim bolj ustreznim rešitvam. Ob koncu pregleda rešene naloge učencev in jih lahko tudi ovrednoti.

Pomembno je tudi, da učenci povedo svoje mnenje o ekskurziji. Tako bodo učitelji bolj pozorni na morebitne napake.

Primer kratke ekskurzije: Maribor v srednjem veku

Namen in cilj

Popestriti učencem pouk zgodovine, tako da jih iz učilnice popeljemo v zgodovinsko okolje. Tako lažje povežejo lokalno zgodovino z evropsko, njihovo znanje postane z živo sliko trajnejše in ob konkretnih stikih z zgodovinskimi objekti tudi lažje dojamejo kontinuiteto zgodovinskega razvoja.

Cilj take ure na terenu je, da učenec spozna lokalno zgodovino neposredno, da se s tem poveča njegovo zanimanje za preteklost mesta, v katerem živi, in da na ta način dobi do domačega okolja bolj spoštljiv odnos.

Priprava

Izberemo pot, po kateri bomo odkrivali srednjeveški Maribor. Med potjo učenci predstavijo vnaprej določene referate kratko, jedrnat in zanimivo. Poudarek je na splošnih zgodovinskih, kulturnometniških in družbenih dogajanjih v mestu v srednjem veku.

Ob najstarejšem in hkrati najdragocenejšem arhitektonskem spomeniku v mestu, stolnici sv. Janeza Krstnika, učencem predstavimo pot, ki jo bomo opravili. Spoznajo stavbno zgodovino stolnice, ogledamo si cerkveni zvonik,

poznogotski svetilni steber iz leta 1517 ter ostanke mestnega pokopališča (nagrobne plošče vzdane v cerkvene zunanje zidove). V notranjosti stolnice si ogledamo gotski prezbiterij, baročni kapeli (Ksaverjevo in Križevo).

Pot nadaljujemo proti Rotovžu, kjer bodo učenci ob stavbni fasadi, balkonu in arkadah, ki jih krasijo toskanski stebriči, spoznali značilnosti renesančnega stila. Ustavili se bomo še pri enem pomniku preteklosti v bližini Rotovža – pri Kužnem znamenju, ki spominja na hude čase, ki jih je preživel Maribor.

Ekskurzijo sklenemo na Lentu, kjer si najprej ogledamo židovski geto, ki ga še danes krasita Židovski stolp in Sinagoga. Ob Dravi pot nadaljujemo proti Vodnemu in Sodnemu stolpu. Ekskurzijo končamo pri minoritskem samostanu, kjer učenci spoznajo še vlogo cerkve v srednjem veku.

Ekskurzija za dijake srednje šole: Maribor v srednjem veku. Delovni list

Ime in priimek:

Razred:

Datum:

Kateri je osrednji kulturnozgodovinski spomenik v Mariboru?

Opiši stavbno zgodovino stolnice.

Naštej gotske elemente stavbe!

Kaj je značilnost baroka in kako se kaže v stolnici?

Poleg cerkve najdemo tudi _____ iz leta 1517.

Pred stolnico stoji spomenik Antona Martina Slomška. Kako je Slomšek povezan z Mariborom?

Na Slomškovem trgu je še nekaj pomembnih javnih stavb. Imenuj jih _____.

Navedi značilnosti renesanse in opiši Rotovž!

Sredi Glavnega trga stoji _____, ki ga je okrog leta _____ postavil takrat vodilni štajerski kipar _____. Spomenik so Mariborčani postavili v spomin someščanom, umrlem v epidemiji _____, ki je razsajala v Mariboru leta _____.

Naštej pomembne spomenike in stavbe, ki stojijo na Glavnem trgu!

Opiši življenje Judov v srednjeveškem Mariboru.

Kakšno funkcijo je imel v preteklosti Lent?

Primerjaj življenje na Lentu nekoč in danes!

Na Lentu lahko vidimo več kot _____ staro vinsko trto, ter _____ in _____ stolp.

Katera turistična prireditev poživi Lent v poletnih mesecih?

Opiši minoritski samostan in ovrednoti vlogo cerkve v srednjem veku!

Plenarni del ekskurzije

Sintezo snovi izvedemo v obliki skupinskega dela, ki jo predstavlja poročilo ter vsebinsko in estetsko urejena razstava, ki je sestavljena iz poročil učencev, učnih listov, skic, zapisnikov, fotografij itd. Po analizi in sintezi se pogovorimo še o morebitnih pomanjkljivostih ekskurzije.

Povzetek

Ekskurzije so zelo pomemben del vzgojno-izobraževalnega procesa. Ohranjeni zgodovinski spomeniki na terenu ali v muzejih so pomembna naravna učila, ki jih moramo vključevati v pouk zgodovine tako v osnovni kot v srednji šoli.

Ekskurzije imajo tudi velik vzgojni pomen. Ogledi ostankov kulturnozgodovinske dediščine mladega človeka duhovno bogatijo, izobražujejo in ga tudi moralno krepijo. V učencu z ogledi spomenikov preteklosti razvijamo tudi estetski čut ter vzgojno vplivamo na doživljanje lepote, harmonije in umetniškega navdiha. Ekskurzije pa imajo tudi pomembno socialno vlogo.

Uspešno in učinkovito organiziranje in izvajanje ekskurzij pa poteka po naslednjih etapah: najprej določi-

mo vzgojno-izobraževalne cilje, izdelamo podrobno pripravo, ki je pogoj za kakovostno izvedbo. Po zaključku aktivnega dela sledita analiza in sinteza opravljenega dela.

Abstract

Excursions are very important part of educational process. Historical monuments preserved in nature or in museums are important natural means of instructions which must be included in teaching of history in primary as well as in secondary schools.

Excursions are also of a great educational value. Sightseeing tours of historical and cultural heritage spiritually enrich and educate young person and provide moral strength. With sightseeing of monuments of the past we also encourage pupils' aesthetic sense and influence their experience of beauty, harmony and artistic inspiration. Excursions have also an important social role. Successful and effective organization and running of excursions usually take following steps: first we define educational goals and elaborate detailed plan which is necessary condition for successful realization. After concluding the active part our task is to carry out the analysis and synthesis of performed work.

Gisela Teistler, Institut Georga Eckerta iz Braunschweiga

Učbenik zgodovine v Nemčiji: Oblika in funkcija na začetku 21. stoletja*

Učbenik ima v Nemčiji dolgo tradicijo in heterogenost njegovih današnjih oblik je mogoče razumeti samo upoštevaje razvoj šolstva v Nemčiji v zgodovini. Ta razvoj je zaznamovalo troje:

- raznolike teritorialne državne tvorbe v novem veku so spodbudile ločen, popolnoma različen razvoj šolstva in šolske obveznosti;
- od 19. stoletja naprej so se po osnovnem šolanju prvih štirih let na vseh območjih razvili trije tipi šol, ki so predvideli nižjo temeljno izobrazbo s skupaj 8 razredi (ljudska šola), srednjo s skupaj 10 leti (srednja šola) in višjo s skupaj 13 razredi (gimnazija);
- v večini teritorialnih enot se približno od leta 1860 izvaja državni nadzor nad šolami, in sicer prek učnih načrtov in predpisov o potrjevanju učbenikov.¹

Od takrat se na tem področju ni nič bistvenega spremenilo; zato je za Nemčijo, v nasprotju s skorajda vsemi drugimi evropskimi državami, še vedno značilen tradicionalni šolski sistem, v katerem 16 neodvisnih zveznih dežel, po ustavi združenih v demokratično, federativno, pravno državo, odloča o svojih lastnih kulturnih zadevah, še posebno o svojem šolstvu. Vendar pa morajo predmeti, ki se poučujejo, in njihove vsebine, kot tudi zaključek šolanja v tipih šol, ki so se medtem preimenovali – osnovna šola (zaključek šolanja po skupaj 9 oz. 10 letih), realka (zaključek po skupaj 10 letih šolanja), gimnazija (zaključek po skupaj 12 oz. 13 letih šolanja) –, ustrezati splošnim standardom, tako da je mogoče nadaljevati šolanje v drugih oblikah izobraževanja, ki jih organizira država, kot sta poklicno izobraževanje in univerzitetni študij. Zato vrhovna ministrska konferenca (KMK),² v ka-

* Prevod dr. Marija Javornik. Prevod izvlečka mag. Liljana Kač.

¹ Izjemo predstavlja štirideset let trajajoči vzporedni razvoj Nemske demokratične republike, ki je po drugi svetovni vojni v svoji enotni socialistični državi do leta 1989 uveljavila tudi enotno šolo z enotnimi učbeniki in maturo predvidela po skupaj 12 letih šolanja.

² Strnjeno predstavitev dela KMK lahko najdete pod naslovom: Sekretariat stalne konference ministrov za kulturo, izobraževanje, znanost in bogočastje dežel Zvezne republike Nemčije (izd.): Enotnost v različnosti. 50 let konference ministrov za kulturo, izobraževanje, znanost in bogočastje, 1948–1998. Neuwied idr.: Luchterhand 1948.

teri so zastopani vsi ministri za kulturo, izobraževanje, znanost in bogočastje iz zveznih dežel in ministrstvo za izobraževanje,³ postavlja določene norme, po katerih se morajo ravnati vse zvezne dežele. Posameznim zveznim deželam ostaja na voljo precejšen manevrski prostor za samostojno oblikovanje svojih šolskih sistemov, tako da obstaja množstvo različnih tipov šol v okviru tridelnega šolskega sistema.⁴ To velja tudi za razporeditev in organizacijo predmetov v okviru posameznih tipov šol. Posledica je velika raznovrstnost različno oblikovanih učbenikov za različne zvezne dežele in njihove šolske strukture.

Za predmet zgodovina ureja »temeljna načela za pouk zgodovine« sklep ministrske konference z dne 17. 12. 1953. Ta načela opredeljujejo kot nalogo in cilj: *»Pouk zgodovine naj bi pomagal mlademu človeku oblikovati lastno podobo o svetu in človeku, kot tudi prepoznati njegovo mesto in njegove naloge v dogajanju okrog nje- ga. To pomeni štiri stvari:*

- 1. Vodi naj do spoznanja o večplastnosti človekovega življenja in raznolikosti delujočih sil in s tem omogoči trezen vpogled v bistvo človeka in človeških skupnosti ter v motive njegovega delovanja.*
- 2. Politično dogajanje je treba razumeti kot navzkrižje in spravo delujočih sil z vseh življenjskih področij. Glede na temeljne značilnosti posameznih časovnih obdobj se v ospredju izmenjujejo različna kulturna področja in treba jih je presojati njihovemu pomenu ustrezno.*
- 3. Uvid v medsebojno povezanost preteklega in sedanjega dogajanja mora biti znanstveno utemeljen in vrednostno določen. Izraziti se mora ne le v zmožnosti za presojanje, ampak se izpričevati tudi v občutku odgovornosti in pripravljenosti za delovanje za družbo, državo, narod in človeštvo.*
- 4. Pravi dosežek človeka v zgodovini se kaže v priznavanju določenih pravnih načel in vrednotnih meril višjih ureditev: uveljavlja se skozi vse preobrate zgodovinskega razvoja. Uvid v te povezave mora voditi mladostnika k spoštovanju človekovega dostojanstva in k zavesti o njegovi svobodi v (na)vezanosti.«⁵*

Vloga pouka zgodovine v predmetniku posameznih tipov šol na sekundarni stopnji I (5. do 10. leto šolanja)

Da bi lahko zagotavljali obvezujoč izobraževalni standard, je v obveznem delu pouka za vsa leta šolanja določen skupen okvir ur, ki obsega nemščino, matematiko, 1. tuji jezik, naravoslovje in družboslovje. Družboslovje vključuje predmete zgodovino, geografijo in politiko (imenovano tudi spoznavanje družbe). Ti se v šolskih oblikah v okviru osnovne šole in realke v nekaterih zveznih deželah poučujejo združeni v različno strukturiranih kombinacijah predmetov,⁶ nasprotno pa so v gimnazijah v vseh zveznih deželah ti trije predmeti ločena učna področja. Pri družboslovnih predmetih so 2–3 ure na teden obvezne.⁷ Delež ur teh predmetov je na drugem mestu, za osrednjimi predmeti nemščina, matematika in 1. tuji jezik.⁸

Kanon tem, ki morajo biti obravnavane pri pouku zgodovine

Ministrska konferenca je v skladu s svojimi nalogami in pristojnostmi sestavila seznam bistvenih zgodovinskih tem, ki morajo biti obravnavane pri pouku. Predmet je treba sistematično poučevati šele od 7. leta šolanja naprej, v 5. in 6. razredu pa naj bi izbrani primeri služili le uvajanju v predmet. Če ne upoštevamo posameznih razrednih stopenj, je, v celoti gledano, treba obravnavati te glavne teme:⁹

Stari Orient (ne v osnovni šoli), Grki, Rimljani, krščanstvo, Germani in Rimljani, frankovska država, nove sile na mejah zahodnega sveta (Vikingi, Normani, Madžari), Oton Veliki, ločitev cerkve in države, križarski pohodi in evropsko viteštvo, srednji vek (knezi, kmetje, meščani), začetek nove dobe, reformacija in obnova Katoliške cerkve, tridesetletna vojna, velike sile in boj za prevlado (Ludvik XIV., Anglija, princ Evgen, Peter Veliki, Friderik Veliki), kultura in družba v baroku, ameriška gibanja za neodvisnost in nastanek Združenih držav Amerike, francoska revolucija, boji meščanstva za enakost in svobodo, industrijska revolucija in socialne spremembe, vnovična utrditev evropske sre-

³ Zvezno ministrstvo za izobraževanje in znanost je pristojno za celoten sistem načrtovanja in reformo vzgojno-izobraževalnega sistema, še posebno za spodbujanje poklicnega izobraževanja in dopolnilnega izobraževanja ter za politiko na področju visokega šolstva.

⁴ Tu ni pravo mesto, da bi se lotevali kompleksnosti različnih tipov šol. Izčrpane informacije lahko najdete npr. v: Sekretariat stalne konference ministrov za kulturo, izobraževanje, znanost in bogočastje dežel Zvezne republike Nemčije (izd.): Izobraževalni sistem v Zvezni republiki Nemčiji. Predstavitev pristojnosti, struktur in razvoja izobraževalne politike za izmenjavo informacij v Evropi. Bonn: KMK, 2002.

Iz Statističnega letopisa, ki ga izdaja Statistični zvezni urad, 2003, je razvidno, da je v šolskem letu 2000/2001 končalo šolanje skupaj 838.049 učenk in učencev, in sicer 235.950 (tj. 28 %) osnovno šolo, 376.810 (tj. 45 %) realko in 225.289 (tj. 27 %) gimnazijo.

⁵ Zbirka sklepov stalne konference ministrov za kulturo, izobraževanje, znanost in bogočastje dežel Zvezne republike Nemčije. Neuwied, Darmstadt: Luchterhand. Loseblatt-Werk. Pogl. 550. Nova izdaja 1982.

⁶ Bavarska; Spodnja Saška; Severno Porenje-Vestfalija samo zgodovina v kombinaciji s politiko.

⁷ Podrobnejši pregled lahko najdete na spletni strani Instituta Georga Eckerta za mednarodno raziskovanje šolskih učbenikov www.gei.de, in sicer pod Objave/Drugo: tedenski urniki predmetov geografija, zgodovina in spoznavanje družbe v deželah Zvezne republike Nemčije. Stanje: september 2001.

⁸ Skupno število tedenskih ur za obvezne in izbirne predmete obsega v 5. in 6. letu šolanja praviloma 28 ur, v 7. do 10. letu šolanja pa 30 ur.

⁹ Glej opombo 5.

dine (Italija, združitev Nemčije, avstro-ogrska monarhija), gospodarstvo, družba in država pred prvo svetovno vojno, imperializem in prva svetovna vojna, obdobje med obema vojnama (weimarska republika, Društvo narodov, svetovna gospodarska kriza, diktature), druga svetovna vojna in posledice, bližnja preteklost.

Ta zelo groba opredelitev predstavlja izhodišče za smernice in učne načrte v 16 zveznih deželah.¹⁰ Učbeniki pa morajo upoštevati veljavne učne načrte zveznih dežel, če naj bodo potrjeni.

Temelj učbenikov zgodovine: kurikulum za pouk zgodovine

Od samega obstoja Zvezne republike Nemčije so se smernice za šolski pouk v posameznih zveznih deželah večkrat spremenile.¹¹ Spremembe odražajo politične in družbene procese, kot tudi pedagoški, metodični, didaktični razvoj. Od devetdesetih let prejšnjega stoletja, ne nazadnje tudi zaradi korenito spremenjenega položaja v svetu, zaradi evropskih teženj po združevanju, učinkov globalizacije in informacijskotehnološke revolucije, kot tudi novih oblik posredovanja znanja sta se šola in pouk znašla pred ogromnimi izzivi, ki se postopoma odražajo tudi v učnih načrtih in okvirnih smernicah.¹²

V novih kurikulumih, ki so izhajali v zadnjih letih, že lahko v vseh zveznih deželah zasledimo nekaj skupnih teženj v didaktiki zgodovine, ki jih lahko povzamemo takole:

- medpredmetno povezovanje in interdisciplinarni pouk; tudi v projektih se krepi razvoj zgodovinske zavesti in zgodovinskega razsojanja (primer: okoljska vzgoja, poučevanje o Evropi, islam, barok, poučevanje o tretjem svetu);
- pouk, usmerjen k učencem in v aktivne oblike dela kot didaktični princip (povezanost z življenjem, razvijanje zmožnosti življenja in izoblikovanje pomenov, navezovanje na sedanost, sooblikovanje, učenje z odkrivanjem, tudi z igro);
- partnersko in skupinsko delo;
- učenje na primerih, na ta način učenje z razumevanjem (posamezni zgodovinski dogodki kot prototipi za spoznanja, ki jih je treba usvojiti);
- dimenzije zgodovinske izkušnje (zgodovina vsakdanjega življenja, zgodovina žensk, lokalna zgodovina);

- multiperspektivnost z uporabo različnih virov (ekskurzije v regiji, zemljevidi, statistike, citati, intervjuji, fotografije, slike, karikature, zgodovinske povesti, avdio-vizualni mediji);
- uporaba računalnika v smislu interaktivnega učenja, uporaba učne programske opreme.

Merila za odobritev učbenikov

Opisani vidiki, ki so vse bolj v ospredju v okvirnih smernicah in učnih načrtih, prihajajo do izraza v postopkih sprejemanja oz. potrjevanja učbenikov. Potrjevanje učbenikov temelji na splošnih merilih za preverjanje in ocenjevanje vsebine, ki so v vseh zveznih deželah podobni in se razlikujejo le v niansah.¹³

Naštejmo najpomembnejše značilnosti:

- skladnost z ustavno ureditvijo Zvezne republike Nemčije,
- skladnost z učnim načrtom,
- skladnost z nalogami politične vzgoje in izobraževanja, ki je usmerjeno k spoštovanju človekovih pravic in ki izključuje vsebine, ki so versko ali rasno diskriminatorne,
- upoštevanje načela enakopravnosti moškega in ženske,
- strokovno-znanstvena usmerjenost na podlagi raziskovalne ravni,
- primernost jezika glede na ciljno skupino, ki ji je učbenik namenjen (starost, tip šole),
- uravnoteženost pri izbiri uporabljenih besedil, citatov, slikovnega gradiva, grafik,
- upoštevanje didaktičnih načel in zanesljivih ali obetavnih novih metodičnih poti (problemsko učenje, možnosti za vaje, smiselno oblikovane informacije, kot so navedbe virov, napotila, dodatna literatura, kazalo, slovarček),
- vsebine, ki krepijo motivacijo in učence spodbujajo k lastni dejavnosti,
- medpredmetno povezovanje in interdisciplinarni pristop,
- primernost likovno-grafičnega oblikovanja (npr. slikovno gradivo, tisk, vezava),
- primernost cene po načelu gospodarnosti in varčnosti,
- izključenost reklamnih sporočil in oglasov.¹⁴

¹⁰ Komisija za učni načrt Društva učiteljev zgodovine je izdala pregled učnega načrta z naslovom »Pouk zgodovine v Zvezni republiki Nemčiji«, stanje: april 1996, ki ga je mogoče naročiti neposredno prek Društva. V pripravi je nova izdaja.

¹¹ Pojmi »učni načrt«, »smernice« oz. »okvirne smernice« kažejo na različne pristope posameznih zveznih dežel, pri čemer nekatere v podrobnosti predpisujejo vsebine pouka s pripadajočimi deleži ur, druge pa oblikujejo le splošna določila, tako rekoč le začrtajo okvir, pri čemer v obsežnih besedilih prevladujejo didaktični razmisleki. V tem prispevku se tega ne moremo lotevati podrobneje.

¹² Diferenciran, strnjen pregled o celotnem kompleksu, opredelitvah, težavah, težnjah lahko dobite v: Fröhlich, Klaus: Smernice, učni načrti, v: Bergmann, Klaus idr. (izd.): Priročnik o didaktiki zgodovine, 5., predelana izdaja, 1997. Seelze-Velber: Kallmeyer 1997, str. 510–520. Učni načrti mnogih zveznih dežel so zdaj dostopni tudi prek interneta. Mogoče jih je dobiti tudi na spletnem naslovu www.bildungsserver.de

¹³ O okvirnih pravnih pogojih Catherine Mackensen: Učbeniki na notranjem trgu. Berlin: Berlin-Verl. 2001 (Berliner juristische Unterschriften. Zivilrecht. Zv. 27), str. 32–46.

¹⁴ Bolj ali manj izčrpno opredeljena merila za potrditev so praviloma natisnjena v seznamih potrjenih učbenikov.

Učbenik zgodovine kot sodoben medij

Kratka pojasnila k postavkam, na katerih mora temeljiti priprava učbenika, tako da je ta lahko potrjen kot učno gradivo, označujejo velik pomen medija učbenik za vzgojo in izobraževanje v šolah. Še toliko bolj je treba ocenjevati pomen učbenika zgodovine, saj naj bi bil zmožen zaobjeti in razložiti preteklost v vsej njeni večplastnosti, da bi lahko prepoznali korenine naše lastne in tuje zgodovine v sedanjosti in jih še naprej razvijali za prihodnje perspektive.

Pisanje in predložitev rokopisov učbenikov v potrjevanje ministrstvu za kulturo, izobraževanje, znanost in bogočastje predstavlja velik izziv avtorjem in založnikom, ki morajo sodelovati v pogosto več let trajajočih procesih, da je učbenik nazadnje sprejet. Zaradi tekmovalnosti založb, ki si prizadevajo za potrditev svojih del, nastaja veliko konkurenčno tržišče. Posledica tega je, da nastaja pisana paleta potrjenih učbenikov, tudi znotraj posameznih zveznih dežel, tako da lahko šole izbirajo med več učbeniki.¹⁵ Večinoma je učbenik pripravljen v splošni izdaji, hkrati pa tudi v predelanih različicah, ki so oblikovane za druge tipe šol ali za druge zvezne dežele in so prilagojene vsakokratnim posebnim pogojem in potrebam.¹⁶

Praviloma se posamezna šola odloči za en učbenik. Odločitev o tem sprejme učiteljska konferenca, ki jo sestavljajo učitelji posamezne smeri. Izbrani učbenik ostaja praviloma v uporabi 8 do 12 let.¹⁷

Učbenik zgodovine za sekundarno stopnjo I sestoji večinoma iz štirih delov, ki se v času šolanja uporabljajo med 5. (starost 10–11 let) in 10. razredom (starost 15–16 let). Kronološki pregled je na sekundarni stopnji I (najpozneje od 7. razreda naprej) obvezen in sega v prvem delu od prazgodovine do konca starega veka, drugi del vključuje srednji vek, tretji del novi vek do prve svetovne vojne, zadnji del pa pokriva sodobno zgodovino do danes.¹⁸ Jasno je, da se je težišče tematik vse bolj premikalo in da se bo premikalo tudi v prihodnje, da bi lahko več prostora namenili dvajsetemu stoletju in s tem dogodkom iz sodobne in polpretekle zgodovine. Ne glede na to pa se vmes obravnavajo posamezni prerezi določenih tem.¹⁹

Bistvena značilnost učbenika zgodovine je v tem, da ne gre nikoli za delo posameznega avtorja, pač pa za izdelek tima avtorjev, ki ga sestavljajo zgodovinar, didaktik zgodovine in učitelj; to omogoča, da so upoštevani zgodovinska znanost, zgodovinskodidaktični vidiki in potrebe šole.²⁰

Likovno-grafična podoba kot izraz didaktičnih in metodičnih vidikov

Založbe praviloma izberejo format, ki je nekoliko manjši od DIN-A4 in se giblje nekje okrog 19 krat 26 cm. Zdi se, da je ta format optimalen za posredovanje ter hkratno zaznavanje besedila in slikovnega gradiva. Naslovi pogosto že s samo izbiro besed kažejo na to, da želijo zgodovino empirično približati: Odkrivati in razumeti (Cornelsen), Odprava v zgodovino (Diesterweg), Čas za zgodovino (Schrödel), Ustvarjamo zgodovino (Diesterweg), če naštejemo samo nekatere.

Vse knjige so zelo barvito opremljene, kar je pripisati napredujoči tehnologiji, upošteva pa tudi naše, vse bolj k slikam, k podobam usmerjene zaznavne navade. Knjige se praviloma začenjajo z eno ali dvema stranema, ki neposredno nagovarjata učenke in učence in jih seznanita s knjigo in načinom predstavitve (**slika 1**). Njihov poglavitni namen je, motivirati učence, jih spodbuditi k temu, da bi jih zgodovina zamikala in da bi hkrati razumeli, kako naj bi k temu pripomogla knjiga s svojo predstavitvijo, razdelitvijo poglavij, z viri ipd.

Na začetku je tudi kazalo, ki mora biti pregledno oblikovano in iz katerega mora biti jasno razviden vsebinski koncept (**slika 2**).

Nepogrešljiv dodatek v zadnjem delu knjige je abecedni seznam z imeni in pojmi; bolj ko je temeljit in izčrpen, boljši je. Sledi naj mu slovarček ali »mini leksikon«²¹ (**slika 3**) pomembnih pojmov, ki so razloženi na kratko, toda razumljivo. Žal tega pogosto ne najdemo. Nepogrešljiv del so tudi popolne bibliografske navedbe uporabljenih virov, bodisi besedilnih ali slikovnih. Ugotovljamo lahko, da so nekateri pri tem še vse preveč površni. K nadaljnjim oblikovnim sestavinam sodi zdaj tudi didaktični instrument, t. i. »uvodna dvojna stran«. Sestoji iz dveh, druga ob drugi ležečih strani, ki želita bralca večinoma s slikovnim gradivom in skupnim besedilom uvesti v naslednje, novo poglavje. Te strani, posebej oblikovane tako, da takoj zbudijo pozornost, imajo izjemno pomembno funkcijo: osnovni kontekst in bistvene značilnosti naslednjega poglavja ter vsebine, ki jih bo to obravnavalo, lahko učenke in učenci v grobem razberejo že tu, z interpretacijo slik in besedila, ter o njih razpravljajo z učiteljico ali učiteljem. Radovednost in zanimanje se lahko prebudita že tu in spodbudita aktivno učno situacijo. Pogosto so uporabljeni nasprotujoči si motivi, da bi s pri-

¹⁵ V šolskem letu 2003/2004 je bilo na celotnem zveznem območju za različne zvezne dežele in oblike šol potrjenih 289 učbenikov zgodovine. Najpomembnejši so navedeni v dodatku.

¹⁶ To deloma ne velja za Baden-Württemberg in Bavarsko, ki uporabljata tudi knjige, potrjene izključno za ti zvezni deželi. Tu ni prostora, da bi podrobneje obravnavali te posebnosti. – Učbenikom so pogosto dodani priročniki za učitelje in delovni zvezki za učence. Tudi tega na tem mestu ne bomo obravnavali.

¹⁷ Podrobneje gl. v opombi 13.

¹⁸ Učbeniki, ki se uporabljajo v nekaterih zveznih deželah v osnovnih šolah in realkah pri predmetu nauk o družbi, ki povezuje pouk zgodovine, geografije, spoznavanja družbe, bodo pozneje posebej predstavljeni.

¹⁹ Glej več pod »Oblikovanje vsebine z avtorskimi besedili in zgodovinskimi viri«.

²⁰ Glej tudi Ursula A. J. Becher: Učbenik, v: Hans-Jürgen Pandel, Gerhard Schneider (izd.): Priročnik Mediji pri pouku zgodovine. Schwalbach/Ts.: Wochenschau Verl. 1999, str. 45.

²¹ Anno. Zv. 1–4. Braunschweig: Westermann 1994–1998.

merjavo le-teh laže razkrili hkraten obstoj več resničnosti (sliki 4/5 in 5/6).

Naslednja značilnost v oblikovanju se nanaša na razdelitev strani. Besedila in slikovno gradivo s svojimi raznolikimi elementi so razdeljeni na najmanj dva, včasih tudi na tri stolpce. Ta oblika omogoča močnejšo členitev in izmenjavanje vsebin, s čimer se izognemo določeni monotonosti; to pa naj bi – tak je namen avtorjev – med branjem in pregledovanjem strani pregnalo dolgčas ali utrujenost (slika 6). Svoje prispevajo še besedila in oznake, oblikovane v različnih barvah, ki imajo svojo posebno funkcijo in so učenkam in učencem pojasnjene že v predhodnem besedilu. Te lahko sicer včasih vplivajo na določeno neuravnoteženost stolpcev, besedila in slikovnega gradiva in ustvarijo več zmede, namesto da bi izrazile jasn koncept. Odločno se je treba upreti nekakšni obsedenosti s ponujanjem informacij na omejenem prostoru, ki jo sugerira oblikovna zasnova internetnih strani. Novejše knjige po letu 2000 so v tem smislu deloma prekoračile mero.²²

V splošnem lahko ugotavljamo, da delež slikovnega gradiva v vseh knjigah pogosto obsega skoraj 50 odstotkov, tako da tudi avtorskim besedilom in zgodovinskim virom ne pripade več kot 50-odstotni delež.

Oblikovanje vsebine z avtorskimi besedili in zgodovinskimi viri

Že dolgo je tega, odkar je bila knjiga zasnovana izključno ali pretežno na avtorskem besedilu. To je sicer nujno potrebno, da bi v splošnem pripravilo tematsko področje in zasnovalo neke vrste temeljni vodnik po zgodovini. Kot enakovredni so se medtem uveljavili zgodovinski viri, ki tudi zavzemajo velik delež. V nekaterih delih celo prevladujejo nad avtorskim besedilom. Ta razdelitev v večji meri zaznamuje sodoben učbenik zgodovine, kot pa delovni zvezek ali kak drug učbenik.²³ S takšno vsebinsko zasnovo naj bi se učenke in učenci zavedeli dejstva, da ne obstaja nekakšen objektivni, »pravi« kontekst dogajanja, ampak da je zgodovina kompleks izročila zgodovinskih virov, napisanih iz različnih zornih kotov nekdanjih akterjev in današnjih opazovalcev. Vsaka nenehno spreminjajoča se družba in vsaka nova generacija ta kontekst drugače zaznava in interpretira. Sosledje avtorskih besedil in različnih zgodovinskih virov, ki vključujejo tudi nasprotujoča si izhodišča oz. perspektive, hkrati prisili bralca, da se aktivno spoprijema z gradivi, ki jih ima pred seboj. Učiteljica oz. učitelj tu pogosto prevzame vlogo moderatorja in dopušča, da učenci aktivno razpravljajo in se tako »učijo«, pri čemer strokovna kompetentnost učiteljice oz. učitelja

učinkuje le posredno. Različni zgodovinski viri prisilijo učenke in učence, da se seznanijo tudi z različnim zaznavanjem dogodkov, da ga razumejo ali zavrnejo in da si ob tem hkrati oblikujejo svoje mnenje, to pa spet spodbudi procese oblikovanja identitete in ustvarjanja lastnega mnenja. Didaktiki govorijo o multiperspektivnosti, ki ji pri pouku zgodovine pripisujejo izjemno pomembno vlogo.

Pri vsebinski zasnovi je vse bolj opaziti družbeno- in kulturnozgodovinske poglede avtorjev, ki ne pripovedujejo več le čiste politične zgodovine, ampak se lotevajo tudi tem iz vsakdanjega življenja in socialne zgodovine. K temu sodijo spremembe v vlogi žensk v zgodovini kot tudi teme iz družinskega in vsakdanjega življenja ali vojna doživetja aktivnih udeležencev vojne, zgodovina manjšin in v zadnjem času sem ter tja tudi izkušnje otrok, če so te dokumentirane. Če navedemo nekaj primerov: »Naselbine v srednjeveški Evropi« (Zgodovina in dogodki, 2. zv., 1995, str. 54–93); »Muslimani, judje in kristjani: življenje drug ob drugem« (Forum zgodovina, 2. zv., 2001, str. 90–101); »Ljudje spreminjajo svoje delovno in bivalno okolje« (Čas za zgodovino, 3. zv., 2002, str. 128–139), »Kaj so med vojno doživeli vaše babice in dedki« (Odprava v zgodovino, 3. zv., 1999, str. 120–121); »Načeloma enakopravne: ženske v weimarski republiki« (Čas za zgodovino, 4. zv., 2003, str. 62–66).

Prav tako so se začele po koncu hladne vojne in oblikovanju novih držav zaradi upoštevanja zgodovinskih sprememb, ki so bile dotlej na Zahodu komajda vredne pozornosti, pa tudi zaradi globalizacije, oblikovati nove predstave o svetu. Te so v veliki meri spremenile naša stališča in so vplivale na popolnoma novo ocenjevanje in vrednotenje zgodovinskih procesov. Posledično so se začeli spreminjati tudi zgodovinski učbeniki. Nacionalni pogled se je umaknil bolj evropskemu, tudi svetovnozgodovinskemu horizontu. Na evropsko zgodovino se poskuša vse bolj gledati v nadnacionalnem kontekstu in jo predstavljati iz multiperspektivne perspektive. Tudi zgodovina drugih celin vse bolj postaja predmet zanimanja. Povrh vsega je 11. september prispeval k temu, da smo v naš pogled na svet in zgodovino izčrpnije vključili islam in njegovo zgodovino. In ne nazadnje je tudi zgodovina totalitarnih komunističnih in fašističnih držav v njihovih različnih pojavnih oblikah, zlasti nacionalsocializem, obravnavana v širšem političnem kontekstu. Sledi teh spremenjenih okvirnih pogojev in zaznav lahko že najdemo v novih poglavjih in predstavitev v učbenikih.

Naštajmo tudi tu nekaj primerov: »Iskanje Evrope« (Forum zgodovina, 3. zv., 2002, str. 12–41); »Afrika – bela lisa na zemljevidu?« (Forum zgodovina, 3. zv., 2002, str. 244–256); »Mnogi svetovi v enem samem« (Zgodovina in dogodki, 4. zv., 1997, str. 240–283); »Islam: religija, kultura, politika in zahodni svet« (Čas za zgodovino, 4. zv., 2003, str. 254–258).

²² To se nanaša predvsem na delo »Forum zgodovina« založbe Cornelsen.

²³ Knjiga »Vprašanja, naslovljena zgodovini«, ki jo je na začetku 80. let izdal Heinz-Dieter Schmid, vključuje izključno zgodovinske vire. Njegov koncept pa se na daljši rok ni uveljavil, ker učenci nujno potrebujejo ogroditeljne temeljne smernice zgodovinskega razvoja.

In nazadnje, zunaj kronološkega prereza posameznih zvezkov so v eni koherentni učni enoti bolj redko strnjeno predstavljeni tematski kompleksi skozi daljša časovna obdobja. Takšne posebne teme so v zadnjih letih postale vse pomembnejše, tako da so jim namenjena posebna poglavja. Nekaj primerov: »Ljudje in njihovo okolje« (Čas za zgodovino, 1. zv., 2000, str. 190–205); »Živeti pod eno streho« (Forum zgodovina, 2. zv., 2001, str. 244–257); »Vojna: bič človeštva? Oče vseh stvari? Zločin vladajočih?« (Zgodovina in dogodki, 4. zv., 1997, str. 286–305).

Zadnjo vsebinsko komponento, ki se je bomo dotaknili, predstavljajo pregledi obravnavane zgodovinske snovi z letnicami. Večina učbenikov ponuja kompendije (kratke preglede), ki so namenjeni tako ponavljanju kot tudi zagotavljanju povezav med podatki v spominu (slika 7). Ti so ponujeni npr. kot »Zgodovina v pregledu« na koncu vsakega poglavja (Odprava v zgodovino), kot »Orientacija v času in prostoru« po uvodnih straneh, pred izčrpno obravnavo posamezne teme (Čas za zgodovino) ali kot goli »Zgodovinski podatki« na koncu vsakega dela (Anno).

Vsebinsko oblikovanje z likovno-grafičnimi elementi

Značaj današnjega zgodovinskega učbenika v bistvenem določa uporabljeno slikovno gradivo. Ker slike zavzemajo najmanj tretjino celotne knjige, dajejo izrazit pečat njenemu videzu in predstavljajo odličen instrument za zgodovinsko učenje, če so njihove vsebine didaktično pretehtano pripravljene.²⁴

Uporabljajo se različne oblike slikovnega gradiva, z namenom, da bi smiselno podprli besedilo in ga primerno izrazili, da bi razširili vsebino ali se z njo na ustrezen način soočili. Seveda imajo fotografije od konca 19. stoletja naprej velik pomen, saj v veliki meri podajajo avtentičnost.²⁵ Tudi plakati so se pojavili na tržišču šele v tistem času in so zato skupaj s fotografijami zastopani v tretjih (19. stoletje), predvsem pa v četrtih delih, ki obravnavajo 20. stoletje. Večina obdobja je v knjigah opremljena s slikami zgodovinskega slikarstva, ki upodabljajo tako pretekle kot tudi sodobne dogodke, tudi z gravurami, grafikami, risbami iz različnih obdobja, tudi z rekonstrukcijskimi risbami stavb in prizorišč, zemljevidi in grafičnimi upodobitvami.²⁶

Slike lahko nagovarjajo afektivno in emocionalno, lahko pritegnejo pozornost učencev, lahko prispevajo h

konkretizaciji, ponazoritvi in oživitvi abstraktnih ali neznanih stvari, krepijo zmožnost življenja in zagotavljajo učni uspeh.²⁷ (slika 8) Vednost o tem je tudi vplivala na to, da se že omenjene uvodne dvojne strani pojavljajo na začetku vsakega večjega poglavja.²⁸

Kot primer bomo razložili tri tipe slikovnih elementov, in sicer slike zgodovinskega slikarstva, karikature in politične plakate.

Pri opazovanju in interpretaciji slik, lesorezov, risb ipd. je treba vedno upoštevati ozadje nastanka in namene umetnika ali naročnika, tako da lahko delo ustrezno razvrstimo in kritično ocenimo nameravani učinek. To se nanaša v enaki meri na slike, ki upodabljajo realistične dogodke, vsakdanje prizore iz družinskega in poklicnega življenja, kot tudi na glorifikacije ali nerealistične upodobitve dogodkov ali oseb. Če so zgodovinske slike nastale v poznejših obdobjih, večinoma več povedo o svojem obdobju in njegovem pogledu na dogodke kot pa o upodobljenem prizoru iz preteklosti. Če gre pri upodobitvah za umetniška dela iz različnih obdobja, je mogoče hkrati posredovati tudi vedenje o umetnostnozgodovinskem razvoju. (Folija »Umetnost kot priča časa«: različne upodobitve). Poleg tega je mogoče pri analizi in interpretaciji učenkam in učencem posredovati temeljne kompetence s področja vizualne komunikacije, ki jo posredujejo mediji.

Posebno obliko učnega procesa omogoča interpretacija karikatur.²⁹ Ker so karikature humoristični ali ironični, včasih tudi sovražno-agresivni (narisani ali naslikani) odzivi in komentarji na posamezne dogodke ali osebe, ki jih je avtor sodoživljal, jih lahko učenke in učenci podoživijo le, če so že razumeli določen dogodek ali ravnanje določene osebe. Tu je potrebna tudi določena mera dovtetnosti in razumevanja nagovorjenih oseb, ki pa jo seveda lahko ustrezno podprejo tudi učiteljice in učitelji. Obstajajo številni tipi karikatur, ki so pogosto upodobljene v učbenikih in ki hkrati ponujajo odlično priložnost za ostrenje multiperspektivnega pogleda. Tudi karikature so se pojavile šele v tistem obdobju, ko je napredek tehnologije omogočil razširjanje tiskanih del, predvsem v obliki časopisov. Tako jih najdemo kot nujni inventar v zvezkih 3 (19. stoletje) in 4 (20. stoletje) (slika 9).

Politični plakati so množični izdelki množične družbe (zato se v velikem slogu tudi pojavijo šele po letu 1900); njihov namen je politična mobilizacija množic ali delov le-teh.³⁰ Na večinoma živo barvitih, pogosto dramatično poudarjenih prizorih je mogoče jasno razpoznati in spregledati sporočila avtorjev, tako da učenke in učenci lahko brez težav podoživijo družbene tokove tiste dobe. Pred-

²⁴ Temeljiti uvod v temo ponujajo npr. Klaus Bergmann, Gerhard Schneider: Slika, v: Hans-Jürgen Pandel, Gerhard Schneider (izd.): Priročnik Mediji pri pouku zgodovine. Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verl. 1999, str. 211–254; Michael Sauer: Slike pri pouku zgodovine. Seelze-Velber: Kallmeyer 2000.

²⁵ Dejstva, da je s tem mogoče tudi manipulirati in ponarejati, na tem mestu ne moremo podrobneje obravnavati.

²⁶ Kot primer so za eno delo (Anno) prešteli različne slikovne elemente. Vsak del vsebuje povprečno okoli 380 slik. Med njimi je približno 40 zemljevidov. Predvsem zadnji, četrti del, vsebuje le malo slikovnih upodobitev, pa zato toliko več fotografij, plakatov in karikatur, če tu strememo le najpomembnejše ugotovitve.

²⁷ Glej opombo 22, str. 212 in nasl.

²⁸ Stenske slike in stenske table, ki so se začele pojavljati od konca 19. stoletja naprej in so se v šoli uporabljale še sredi 20. stoletja in pozneje, so imele podoben didaktičen namen.

²⁹ Več o tem v: Hans-Jürgen Pandel: Karikature. Komentarji v risbah in vizualni uvodniki, v: Hans-Jürgen Pandel, Gerhard Schneider (izd.): Priročnik Mediji pri pouku zgodovine. Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verl. 1999, str. 255–276.

³⁰ Že leta 1854 je Litfass v Berlinu oblikoval reklamne stebre, ki so od tega trenutka naprej začeli svoj zmagoslavni pohod in prispevali k uporabi plakata v reklamne namene.

vsem primerjava plakatov, ki so jih pred volitvami ali v prelomnih obdobjih izdelovale različne stranke ali gibanja, v hipu osvetli spekter različnih političnih pozicij tistega obdobja, tako da je mogoče brez težav prepoznati vsakokratne cilje, nasprotnike in naslovnike (slika 10).

Didaktična in metodična priprava z nalogami in drugimi učnimi predlogi

Presenetljivo je, kako raznovrstno variirajo koncepti različnih avtorskih timov – vsem smernicam in učnim načrtom navkljub. To se ne nanaša le na izbiro virov, ampak tudi na metodično zasnovo vprašanj in nalog. Predlogi, ki jih ponujamo, v celoti sledijo temeljnemu didaktičnemu konceptu: mladostnike spodbuditi k samostojnemu pridobivanju spoznanj iz zgodovine in h kritičnemu odnosu do informacij in virov s ciljem, da bi razvijali lastno odgovornost v smislu individualne identifikacije in hkrati krepili njihov čut odgovornosti v odprti družbi.³¹

Ne glede na to da številni deli knjige že sami po sebi, tudi brez posebej zastavljenih vprašanj in nalog, spodbujajo k razpravi in interpretaciji, vprašanja in naloge učenko ali učenca neposredno nagovarjajo. Ta učni element zavzema v vseh knjigah, čeprav v različnem obsegu in globini, pomembno funkcijo. Konkretno navedene delovne oblike označujejo:

- vprašanja za ponavljanje, domače naloge, testi,
- narativne predstavitve zgodovinske učne snovi,
- spodbude, ki se orientirajo po deležu upodobitev in različnih vrstah virov, pri čemer je treba spodbujati predvsem multiperspektivni pogled,
- metodična besedila in naloge, ki naj bi ponujale orodje za zgodovinske spoznavne procese,
- igrive oblike, ki jih lahko sestavljajo igra vlog, preigravanja na maketi, uganke, in ki združujejo razmišljanje in ravnanje in jih je mogoče poglobiti v partnerskem in skupinskem delu (s stranskimi socializacijskimi učinki).

Namen, ponuditi metode za poti, ki vodijo k oblikovanju lastnih spoznanj, je v knjigah posebej izražen in se kaže v velikem številu pobud. Te npr. z znakom ključa (Zgodovina in dogodki) označujejo vse dele v knjigi, ki navajajo informacije in postopke, ki lahko pomagajo pri analizi in interpretaciji, se na »Metodični strani« (Odkrivati in razumeti) posvečajo načinom ravnanja ali pa v »Zgodovinskem laboratoriju« (Anno), v »Delavnici« (Čas

za zgodovino), v »Treba je vedeti, kako!« (slika 11) vsebujejo izbrane primere za poglobljanje določenega zgodovinskega vidika. Pogosto lahko najdemo tudi napotila na literaturo, filme, muzeje in razstave. Novejše knjige (npr. Čas za zgodovino) poleg tega vključujejo tudi podatke o CD-ROM-ih in naslove spletnih strani. V eni od knjig (Odkrivati in razumeti) so na koncu vsakega poglavja natisnjeni odlomki besedil iz mladinske književnosti ali romanov, ki lahko neposredno motivirajo učenke in učence k branju celotne knjige. Tu je na delu predvsem afektivna in emocionalna dimenzija učenja, ki ima lahko veliko vlogo v učnem procesu. Pomena te oblike spodbujanja k branju ni mogoče nikoli preceniti.

Nadvse raznovrstne ponudbe za učenje je treba smiselno uporabljati, pri tem pa dosledno paziti na to, da specifičnih zgodovinskih učnih ciljev nikoli ne izgubimo izpred oči ali jih celo zgrešimo.³²

Pogled na interdisciplinarna učna sredstva za osnovne šole in realke

V nekaterih zveznih deželah³³ se, kot smo že omenili, v osnovnih šolah, ponekod pa tudi že v realkah oz. šolskih centrih (oblika šole, ki integrira vse tipe šol), predmeti zgodovina, zemljepis in spoznavanje družbe poučujejo skupaj v kombinaciji. Namen združevanja predmetov je na eni strani skupno, povezano poučevanje vsebin, na drugi strani pa prihranek deležev ur in prepustitev le-teh predmetom, ki jim zdaj pripisujejo večji pomen.

Vsebinska struktura knjig sledi enakim principom, kot smo jih že prikazali, vsekakor pa v bistveno bolj reduciranem besedilu na bistveno zmanjšanem nivoju zahtevnosti in s še več slikovnega gradiva, z namenom, da bi se na ta način še bolj približali vizualnim navadam mladostnikov. Poleg tega vsem trem predmetom skupaj ne pripadejo štirje, ampak bodisi dva ali največ trije zvezki oz. deli, tako da tudi tu prihaja do izraza znatno reduciranje vsebin.³⁴ Logična posledica je ta, da se ponujene vsebine držijo skrajšanih tematskih preglednic, ki jih predpisuje učni načrt. To pri predmetu zgodovina pomeni, da se stara zgodovina tako rekoč sploh ne pojavlja več ali da sta na primer deloma izločeni tudi tridesetletna vojna in prva svetovna vojna.³⁵ Odmevne dogodke v svetovni in nacionalni zgodovini je mogoče le še medlo osvetliti; težnja je, da se jih obravnava le še kot posamične dogodke, brez zgodovinskega konteksta. Največji pomen je pripisan obdobju od nacionalsocializma do danes. Tu se

³¹ Kognitivnih predpostavk pri učenkah in učencih za posamezne oblike dela in njihove učinkovitosti pri razvoju zgodovinskega mišljenja doslej še nihče ni intenzivno raziskoval, na kar opozarja Hans-Jürgen Pandel v svojem prispevku »Oblike dela«, v: Klaus Bergmann idr. (izd.): Priročnik o didaktiki zgodovine. Seelze-Velber: Kallmeyer 1997, str. 404.

³² Glej več tudi pod »Učitelj kot mediator«.

³³ Bavarska (samo osnovna šola), Berlin, Brandenburg, Bremen, Hamburg, Hessen, Porenje-Pfalz, Spodnja Saška; v Baden-Württembergu in Severnem Porenju-Vestfaliji se v kombinaciji pojavljata samo predmeta zgodovina in spoznavanje družbe.

³⁴ Razlog za to je seveda tudi v tem, da se osnovna šola v mnogih zveznih deželah konča po 9. razredu, 10. razred pa je pogosto ponujen le kot razširjena kvalifikacija.

³⁵ Učitelji so se tej redukciji neuspešno upirali.

ponujajo številne priložnosti za izmenično in prepleta-joče se poučevanje tem pri predmetih spoznavanje družbe ter sodobna in polpretekla zgodovina, katerih učni cilj je prav tako oblikovanje zrelega, odgovornega državljana v vse bolj kompleksni demokratični pravni državi. Možnosti medpredmetnega povezovanja je npr. mogoče izkoristiti pri tematskem sklopu »Islam v Evropi« (Ljudje, obdobja, prostori, 2) ali pri »Živeti, da bi delali? – Industrializacija« (Trio 7/8) ali »Ljudje zapuščajo svojo domovino« (Zavedati se družbe, 2) (slika 12).

Doslej je očitno primanjkovalo pomembnih didaktičnih povezav med različnimi strokovnimi koncepti, tako da je večina vsebin živela popolnoma ločeno lastno življenje.³⁶

Učbeniki zgodovine za sekundarno stopnjo II (11. do 12. oziroma 13. razred)

Zgodovinski učbeniki za višjo stopnjo gimnazije sledijo drugim konceptom kot učbeniki za srednjo stopnjo. Ne gre samo za starejše učence, ki jim je treba ponuditi zahtevnejšo snov, ampak tudi za to, da delajo šole tu po različnih kriterijih na podlagi delitve pouka na temeljnega in izbirnega.³⁷ Ker nekatere zvezne dežele zahtevajo drugačen prehod skozi zgodovinska obdobja, druge zvezne dežele pa obravnavajo izbrane teme, koncentrirane na ključne točke, se pridružijo še dodatni vidiki; to ima za posledico sicer omejeno, pa vendarle opazno raznolikost knjig. Te lahko na tem mestu označimo le po njihovih glavnih vidikih.³⁸

Opraviti imamo bodisi z učbeniki v dveh delih oz. zvezkih ali pa z različno koncipiranimi posameznimi deli o določenih temah (slika 13). Obseg besedil in gradiv je bistveno razširjen, zahtevnostna raven je prilagojena višjim intelektualnim zahtevam, tako da so tudi didaktični preudarki bolj v ozadju. Delež slikovnega gradiva je omejen na minimum. V teh delih pa so toliko bolj v ospredju določene, danes posebej zanimive, večinoma družbene teme in osvetljen je njihov celotni razvoj, tako da je mogoče razpoznati širše kontekste. Velik poudarek je dan tudi multiperspektivnosti: »Migracija nekoč in danes«; »Zgodovina družine – družinske zgodbe« (Zgodovina in dogodki, sek. st. II., 12. razred).

»Orodje«, ki je bilo učenkam in učencem dano že na srednji stopnji, lahko zdaj ti na zahtevnejšem nivoju sami razvijajo naprej, to pa pomembno prispeva k razvoju njihovih sposobnosti za nadaljnji študij. Zgodovina lahko

tako že pred univerzitetnim študijem prispeva k raziskovanju in razkrivanju mitov vsakdanje zavesti.³⁹

Med učbenikom in učenci: učitelj v vlogi posrednika

Praviloma lahko predpostavljamo, da učitelj sprejme ponujene vsebine učbenika in prek le-teh izražen didaktični koncept avtorskega tima in se opre nanj pri svojem poučevanju. Navsezadnje je odločitev za določen učbenik sprejela učiteljska konferenca. Učbeniki razbremenijo učitelja sprejemanja odločitev na didaktičnem področju; toda ali so ti ponujeni recepti preprosto privzeti, ostaja odprto. Vsekakor jih je mogoče prilagoditi lastnemu načrtovanju pouka ali pa je treba začeti iskati druge instrumente in ustrezna gradiva. V tem smislu implicira moč zgodovinskega učbenika hkrati tudi njegovo slabost.⁴⁰

Način oblikovanja zgodovinskih učbenikov opozarja še na neko značilnost pouka, po kateri je »frontalni«, »na učitelja osredinjen« pouk, ki temelji na predavanju učitelja, že zdavnaj del preteklosti. Učitelji in učenci sicer tudi še danes niso enakopravni partnerji, saj je navsezadnje učitelj tisti, ki ima več znanja. Ne glede na to pa se uveljavlja nova oblika komunikacije, ki učitelju kot nosilcu učnega procesa sicer daje višjo kompetenco in odgovornost, vendar pa učenec v različnih delovnih in učnih korakih aktivno prevzema skorajda enakovredno vlogo. Interaktivni proces, pri katerem učitelj zavestno usmerja učence k načrtovanemu učnemu cilju v učnih situacijah, ki zahtevajo reševanje problemov in aktivnost, je lahko uspešen samo tedaj, če učitelj v vsakem trenutku suvereno obvladuje učno situacijo, ima pregled nad njo, jo zna motivirajoče voditi ali umirjajoče preusmerjati, ali tudi provokativno spodbujati. Ta način poučevanja lahko pogosto primerjamo s hojo po vrvi in zahteva visoko pedagoško in tudi psihološko kompetenco. Poleg tega mora biti ob zelo raznolikih ponudbah, ki lahko poberejo znaten delež ure – ki traja le 45 minut –, vsak hip pozoren na to, da nikoli ne izgubi izpred oči zastavljenih učnih ciljev; skozi vso učno uro se mora kot nevidno vodilo prepletati rdeča nit obravnavane teme. To velja v enaki meri tudi za daljše učne sekvence. Učitelj, ki je samokritičen, bo na podlagi rezultatov svojega poučevanja (pridobljenih z ustnim spraševanjem, pisnimi testi, klavzurnimi nalogami ali izsledki samostojnih projektov) znal ne le presoditi, kakšno znanje o zgodovini so njegovi učenci usvojili in kakšno zgodovinsko zavest so razvili,

³⁶ Žal tu nimamo prostora za podrobnejšo predstavitev vsebine učnih načrtov.

³⁷ Temeljni pouk, ki je obvezen, poteka najmanj 3 ure na teden, izbirni, ki ga učenec izbere prostovoljno, pa 5 ur na teden. V zveznih deželah, v katerih je mogoče opravljati maturo že po 12 letih, se ure opredeljujejo na letnem nivoju. Struktura višje stopnje s svojimi začrtanimi učnimi vsebinami je že usmerjena na univerzitetni študij in se pri predmetu zgodovina v svojih ključnih točkah osredotoča na nemško in evro-atlantsko zgodovino zadnjih dvesto let.

³⁸ Nekatere zvezne dežele se odpovedujejo potrjevanju učbenikov za višjo stopnjo gimnazije in pedagogom prepuščajo odločitev, ali bodo pri pouku uporabljali učbenik, kateri učbenik, ali pa ga ne bodo uporabljali: Brandenburg, Bremen, Hamburg, Saska-Anhalt.

³⁹ Več o tem v Hartmann Wunderer: Pouk zgodovine na sekundarni stopnji II. Drugačen prehod skozi obdobja ali spodbujanje študijskih zmožnosti?, v: Hans-Jürgen Pandel, Gerhard Schneider (izd.): Kako naprej? O prihodnosti poučevanja zgodovine. Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verl. 2001, str. 98–112.

⁴⁰ Ursula Becher: Učbenik, v: Hans-Jürgen Pandel, Gerhard Schneider (izd.): Priročnik Mediji pri pouku zgodovine. Schwalbach/Ts.: Wochenschau-Verl. 1999, str. 45.

ampak oceniti tudi svoje lastne sposobnosti za posredovanje zgodovinskega vedenja.⁴¹

Naj na tem mestu vsaj omenimo tudi to, da je vpliv učbenika in pouka na učenčev razvojajočo se zgodovinsko zavest le eden od gradnikov med mnogimi drugimi, pri čemer igrajo pomembno vlogo starši, televizija in drugi mediji kot tudi stiki s prijatelji.

Kakšna je prihodnost zgodovinskega učbenika?

V medijih in v javnosti se že precej let porajajo dvomi o prihodnosti knjige in s tem tudi o prihodnosti učbenika kot medija. Zaradi novih tehnologij, računalniških programov, CD-ROM-ov je bilo mogoče domnevati, da so tisku škodi dnevi in da se začenja obdobje brez papirja. Toda dosedanja trendi so prej nasprotni. Ne le da so podatki o skupnem številu knjižnih izdaj, ki jih je mogoče vsako jesen spremljati na mednarodnem knjižnem sejmu v Frankfurtu, vsako leto višji; tudi učbeniški trg v Nemčiji se ni zmanjšal, ampak povečal. In to, kar velja za celotno področje učbenikov, velja tudi za zgodovinski učbenik. Omenimo nekaj bistvenih razlogov za to:

- dokler bo država ohranjala nadzor nad vsebino učbenikov, lahko le-tega izvaja le nad deli, ki so tiskana, potrjena in se uporabljajo v šolah;
- učbenik fiksira vsebino po posameznih letnikih v skladu z veljavnim učnim načrtom, tako da je mogoče vsebino šolskega predmeta načrtovati vnaprej;
- učbenik poleg didaktično pripravljenih gradiv ponuja zgodovinsko rdečo nit, ki je učenki ali učencu vedno pri roki in po kateri se lahko vedno znova orientirajo;
- učbenik je mogoče vsak hip uporabljati doma, pri pouku in drugod, neodvisno od tehničnih pripomočkov;
- učbenik omogoča uveljavitev didaktičnih inovacij in novih metodičnih konceptov v šolski praksi;
- delo z učbenikom zahteva koncentracijo.⁴²

Delo z internetom in drugimi učnimi gradivi na CD-ROM-ih podpira učbenik. Kot smo opisali zgoraj, je obstoj interneta že zdavnaj integriran v sodobne učbenike zgodovine; namenjene so mu kritične analize, hkrati pa so navedeni pomembni spletni naslovi, ki omogočajo razširitev oblik dela pri zgodovini in ki omogočajo poglobitev znanja.

Naletimo pa tudi na ostre kritike tradicionalnih učbenikov, ker so kljub številnim ponudbam togi in jih ni mogoče poljubno razširjati, zaradi česar ovirajo ustvarjalnost

angažiranih učiteljev, ki zato pouk pogosto oblikujejo ali dopolnjujejo s svojimi lastnimi gradivi. Internet bi tu lahko ponudil neomejene možnosti dostopanja k znanju in omogočil tudi lažje medpredmetno povezovanje, če bi bile ustvarjene ustrezne povezave k drugim področjem. Poleg tega je informacije mogoče vsak hip osvežiti in posodobiti, kar je pri običajnih knjigah mogoče le v omejenem obsegu ob novih izdajah.⁴³

Doslej pač še vedno velja, da so naše bralne in učne navade v pretežni meri vezane na tiskane medije, tako da lahko predpostavljamo, da bomo tudi v prihodnosti izdajali nove zgodovinske učbenike za nove generacije v tiskani obliki. O tem, ali se bodo ti kdaj približali idealnemu zgodovinskemu učbeniku,⁴⁴ ki bo ustrezal vsem merilom, naj bodo pričakovanja kakršnakoli že, pa moramo seveda podvomiti: vsaka nova generacija piscev učbenikov bo v toku časa na novo in drugače dojemala zgodovino in si bo tako postavljala nove cilje; hkrati si bo – vsaj upamo tako – prizadevala za to, da bo, svojemu času primerno, poiskala nov idealni učbenik.

Danes najbolj razširjeni zgodovinski učbeniki v Nemčiji

Sekundarna stopnja I (5.–10. leto)

- Anno. 1–4. Braunschweig: Westermann 1994–1997 (tudi kot regionalne izdaje)
 Das waren Zeiten (To so bili časi). 1–4. Bamberg: Buchner 1997–1999 (tudi kot regionalne izdaje)
 Entdecken und Verstehen (Odkrivati in razumeti). Berlin: Cornelsen od ok. 1999 (le kot regionalne izdaje)
 Expedition Geschichte (Odprava v zgodovino). 1–3. Frankfurt na Majni: Diesterweg 1997–1999 (tudi kot regionalne izdaje)
 Expedition Geschichte (Odprava v zgodovino). 1–2. Frankfurt na Majni: Diesterweg 2003–2004
 Forum Geschichte (Forum zgodovina). 1–4. Berlin: Cornelsen 2000–2003 (tudi kot regionalne izdaje)
 Geschichte und Geschehen (Zgodovina in dogodki). A1–A4. Stuttgart: Klett 1995–1997 (tudi kot regionalne izdaje)
 Wir machen Geschichte (Ustvarjamo zgodovino). 1–4. Frankfurt na Majni: Diesterweg 1996–1998
 Zeit für Geschichte (Čas za zgodovino). A1–4. Hannover: Schrödel 2000–2003 (tudi kot regionalne izdaje)

⁴¹ Med mnogimi novejšimi deli za pouk zgodovine omenimo: Michael Sauer: Poučevati zgodovino. Uvod v didaktiko in metodiko. Seelze/Velber: Kallmeyer 2001.

⁴² O drugih vidikih in nasprotnih argumentih v: Werner Wiater: Argumenti v korist učbenika v obdobju interneta, v: Werner Wiater (izd.): Raziskovanje učbenikov v Evropi – stanje in perspektive. Bad Heilbrunn/Obb.: Klinkhardt 2003, str. 219–221.

⁴³ Inovativne predloge o tem najdete v Waldemar Grosch: Učbenik prihodnosti, str. 136–155.

⁴⁴ Jörn Rüsen: Idealni učbenik. Razmisleki o vodilnem mediju pri pouku zgodovine, v: Mednarodno raziskovanje učbenikov 14 (1992), str. 237–250.

Interdisciplinarni učbeniki za osnovne šole in realke (5.–9./10. leto)

- Durchblick (Pregled). Westermann: Braunschweig 1997–2002 (le kot regionalne izdaje)
 Gesellschaft bewusst (Zavedajmo se zgodovine). 1–3. Braunschweig: Westermann 2000–2002
 Menschen, Zeiten, Raume (Ljudje, obdobja, prostori). 1–4. Berlin: Cornelsen 1996–1999 (tudi kot regionalne izdaje)
 Trio. 7/8–9/10. Hannover: Schrödel 2002–2003 (tudi kot regionalne izdaje)

Sekundarna stopnja II (11.–12./13. leto)

- Geschichte und Geschehen (Zgodovina in dogodki). A/B. Višja stopnja. Stuttgart: Klett 1996 (tudi kot regionalne izdaje)
 Geschichte (Zgodovina). 12 in 13. Hannover: Schrödel 2002–2003
 Geschichtsbuch (Učbenik zgodovine). Višja stopnja. 1–2. Berlin: Cornelsen 1995–1996
 Horizonte (Obzorja). 1–2. Braunschweig-Westermann 2003

Izbor angleške literature za pouk zgodovine

- D. Antonio Cantu, Wilson J. Warren: Teaching history in the digital classroom. Armonk (Poučevanje zgodovine v digitalnem razredu). N. Y.: Sharpe 2003
 Magne Angvik, Bodo von Borries (ur.): Youth and history (Mladi in zgodovina). Hamburg: Ed. Körber-Stiftung 1997
 Del A: Description (Opis)
 Del B: Documentation (Dokumentacija)
 Joke van der Leeuw-Roord (ur.): The state of history education in Europe; challenges and implications of the »youth and history« survey (Stanje v poučevanju zgodovine v Evropi: izzivi in posledice ankete »mladi in zgodovina«). Hamburg: Ed. Körber-Stiftung 1998
 Ann Low-Beer: The Council of Europe and school history (Svet Evrope in zgodovina v šolah). Strasbourg 1997
 Atilla Pok, Hörn Rüsen, Jutta Scherrer (ur.): European history: challenge for a common future (Evropska zgodovina: izziv za skupno prihodnost). Hamburg: Ed. Körber-Stiftung 2002
 Euroclio. Bulletin 13 (2000): Remembering and the learning and teaching of history (Spominjanje ter učenje in poučevanje zgodovine)
 Euroclio. Bulletin 14 (2001): The learning and teaching of history. With a focus on textbooks (Učenje in poučevanje zgodovine. S poudarkom na učbenikih)

Zgodovinski učbenik v Nemčiji: Oblika in funkcija na začetku 21. stoletja

Opis slik

Slika 1: »Drage učenke in učenci« (Odkrivati in razumeti. 2. Str. 3).

Slika 2: Izrez iz kazala (Odkrivati in razumeti. 2. Str. 4).

Freikorps vielfach fort, meist in Form rechtsradikaler Untergrundorganisationen, die den inneren Frieden der »Weimarer Republik bedrohten.

Gleichschaltung. Mit der Gleichschaltung bewerkstelligte der »Nationalsozialismus« die Durchdringung des Staates und die Ausrichtung aller staatlichen Organe und Interessengruppen auf die nationalsozialistische Reichsregierung. Entsprechende Gleichschaltungsgesetze beseitigten ab 1933 die Landesparlamente, machten die NSDAP zur alleinigen Staatspartei, zentralisierten Gesetzgebung und Verwaltung und zwangen Presse und Kultur unter die Leitung des Propagandaministeriums. Interessengruppen wie z. B. die Gewerkschaften wurden entweder zerschlagen oder durch systemkonforme NS-Organisationen ersetzt.

Geldzwang. Prospekt
Grundgesetz. Die vom »Parlamentarischen Rat« angebotene und 1949 in Kraft getretene Verfassung der Bundesrepublik Deutschland wurde Grundgesetz genannt. Damit sollte ihr provisorischer Charakter angesichts der deutschen Teilung deutlich werden, die zu beenden das Grundgesetz gebot.

Grundgesetzvertrag. Vertrag von 1972 »über die Grundlagen der Beziehungen zwischen der Bundesrepublik und der DDR«. Der Vertrag erkannte erstmals die Souveränität der DDR an und sollte im Rahmen der neuen Ostpolitik der sozialliberalen Koalition eine Normalisierung zwischen beiden deutschen Staaten einleiten.

GUS (Gemeinschaft Unabhängiger Staaten). 1995 leitete der sowjetische Generalsekretär Michail Gorbatschow demokratische Reformen ein, die bald zur Abspaltung nicht-russischer Völker und schließlich zum Zerfall der UdSSR führten. 1991 wurde die Sowjetunion formell aufgelöst und auf ihrem Territorium entstanden neben der Russischen Föderation zahlreiche neue Nachfolgestaaten. Sie schlossen sich unter der Führung Russlands zur lockeren »Gemeinschaft Unabhängiger Staaten« zusammen, der lediglich die drei halboffenen Staaten fern blieben.

Hallstein-Doktrin. s. Alleinvertrittungsanspruch

Isolationismus. Eine außenpolitische Richtung in den USA, die seit der Monroe-Doktrin von 1823 jede Einmischung in südamerikanische Konflikte – insbesondere Europas – ablehnte. Im 1. Weltkrieg wurde die isolationistische Phase der USA kurz unterbrochen, kehrte danach jedoch wieder auf und verhinderte den Beitritt zum Völkerbund. Die Basis bildeten entsprechende Neutralitätsgesetze (1935–37). Erst der 2. Weltkrieg beendete die Isolationspolitik der USA endgültig.

Judenverfolgung. Antisemitismus, »Endlösung der Judenfrage«, Nürnberger Gesetze, Reichskristallnacht

Kalter Krieg. Bezeichnung für die machtpolitische und ideologische Auseinandersetzung zwischen den USA und der Sowjetunion nach dem 2. Weltkrieg. Er war eingebettet in den globalen Ost-West-Konflikt, in dem sich die Militärblöcke der »NATO« und des »Warschauer Pakts« gegenüberstanden. Angesichts der Vernichtungskraft nuklearer Waffen vermieden die Supermächte eine direkte militärische Konfrontation. Stattdessen versuchten sie die Position des Gegners durch Militärbündnisse, Infiltration, Spionage und wirtschaftlichen Druck zu schwächen. An die Schwelle eines »heißen« Kriegs führten vor allem die »Berliner Blockade« (1948/49), der Koreakrieg (1950–53) und die Kubakrise (1962/63). Nach 1963 ließen Entspannungsbemühungen den Kalten Krieg abklingen, doch führte erst der Zerfall des Ostblocks 1989/90 sein endgültiges Ende herbei.

Keynesianismus. Theorie des Wirtschaftswissenschaftlers John Maynard Keynes (1883–1946) über die Ursachen der Arbeitslosigkeit. Danach reichen die freien Kräfte des Marktes allein nicht aus, um eine hohe Arbeitslosenquote in sozial verteilbaren Zeiträumen zu senken. Die Keynes als Ursache der Arbeitslosigkeit die mangelnde Nachfrage von Haushalten und Unternehmen ansieht, empfiehlt er eine Belebung durch staatliche Investitionsprogramme und Förderhilfen. Keynes Theorie ist bis heute aktuell und eine Grundlage der Wirtschaftspolitik in »Marktwirtschaften. Gefahren liegen bei diesem Konzept in wachsenden Inflationserscheinungen und einer hohen Staatverschuldung.

Koexistenz. Auf dem XX. Parteitag der KPdSU proklamierte Chruschtschow die »Friedliche Koexistenz« von Staaten unterschiedlicher Gesellschaftsordnung als Leitlinie sowjetischer Außenpolitik. Die Auseinandersetzung zwischen »Sozialismus und Kapitalismus« sollte künftig auf wirtschaftlicher und sozialer Ebene ausgetragen, der ideologische Kampf jedoch fortgesetzt werden. Diese Politik führte zu einer Entspannung im sowjetisch-amerikanischen Dialog.

Kollektive. Landwirtschaftlicher Großbetrieb in der Sowjetunion auf genossenschaftlicher Basis. Er war ein Ergebnis der »Kollektivierung« und entstand durch Zusammenschluss bäuerlicher Einzelbetriebe unter Aufgabe des Privatigentums an Land und Produktionsmitteln. Jeder Kollektivbauer durfte daneben ein Stück Hofland (ca. 0,5 ha) in privater Regie bewirtschaften.

Kollektivierung. Überführung von Produktionsmitteln – vor allem landwirtschaftlicher Privatbesitz – in genossenschaftlich bewirtschafteten Gemeineigentum. Die Kollektivierung der sowjetischen Landwirtschaft erfolgte vor allem nach 1927 unter Stalin und zwar zumeist gewaltsam als Zwangskollektivierung. Die so entstandenen Betriebe nennt man »Kollektiven«. Nach 1945 kollektivierten auch die sozialistischen Ostblockstaaten ihre Landwirtschaft, so z. B. die DDR. In

Form der »Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften (LPG)«.

Kommunismus. Von Marx und Engels begründete Theorie, welche die Vorstellung einer klassenlosen Gesellschaft enthält, in der das Privateigentum abgeschafft ist und die Produktionsmittel (Fabriken, Maschinen) in Gemeineigentum überführt worden sind. Eingeleitet wird der Kommunismus durch die proletarische Revolution, die nach der Übergangsphase des »Sozialismus« schließlich in der »Diktatur des Proletariats« endet. Im 20. Jh. bezeichnet der Kommunismus vor allem die Gesellschaftsformen, die nach der »Oktoberrevolution 1917 in der Sowjetunion errichtet wurde und durch die Diktatur der Kommunistischen Partei gekennzeichnet ist. Die Begriffe Kommunismus und Sozialismus werden häufig synonym gebraucht.

Konzentrationslager (KZ). Nach ihrer Machterobernahme 1933 errichteten die Nationalsozialisten Konzentrationslager, in denen anfangs politische Gegner, später auch »rassisch« oder religiös Verfolgte in großer Zahl inhaftiert wurden (1945: 715.000 Häftlinge). Die Lager dienten der Einschüchterung, Ausschaltung und Vernichtung und unterstanden der »SS. Zwangsarbeit, Hunger, Seuchen und sadistische Quälerei brachten vielen Häftlingen den Tod. Im Rahmen der sogenannten »Endlösung der Judenfrage« errichtete die SS seit 1942 Vernichtungslager in den eroberten Ostgebieten. Etwa 6 Millionen Juden aus allen Teilen des besetzten Europas wurden hier durch Gaskas ermorde.

Kriegskommunismus. Die Wirtschaftspolitik der Sowjetunion im Bürgerkrieg 1918–21. Sie ist gekennzeichnet von einer radikalen Verstaatlichung, dem Verbot des Privathandels und einem staatlichen Zwang für Bauern zur Abgabe von Nahrungsmitteln.

Kulturrevolution. 1966 leitete Mao Zedong in China die »Große Proletarische Kulturrevolution« ein, um bürgerliche Verhaltensnormen zu zerstören, ein revolutionäres Bewusstsein zu entwickeln und politische Gegner in der Partei auszuschalten. »Rote Garden« suchten das Konzept durch Drangsalierung von Bürgern, Bauern und Funktionären durchzusetzen, was zu blutigen Auseinandersetzungen führte. Als die Kontrolle zu entgleiten drohte wurde die Kulturrevolution 1969 für beendet erklärt.

Leninismus. s. Bolschewismus
LPG. Nach dem Vorbild der Sowjetunion führte auch die DDR die »Kollektivierung der Landwirtschaft« durch. Bäuerliche Betriebe wurden meist zwangsweise zu Landwirtschaftlichen Produktionsgenossenschaften (LPG) zusammengeschlossen, der Boden einheitlich bestellt und gemeinsam bewirtschaftet.

Marktwirtschaft. Wirtschaftsordnung, die keiner Lenkung durch den Staat unterliegt, sondern dem freien Spiel der Kräfte des Marktes gehorcht. Art und Umfang der erzeugten Güter werden von der Nachfrage

Slika 3: Izrez iz slovarčka (Anno. 4. Str. 311)

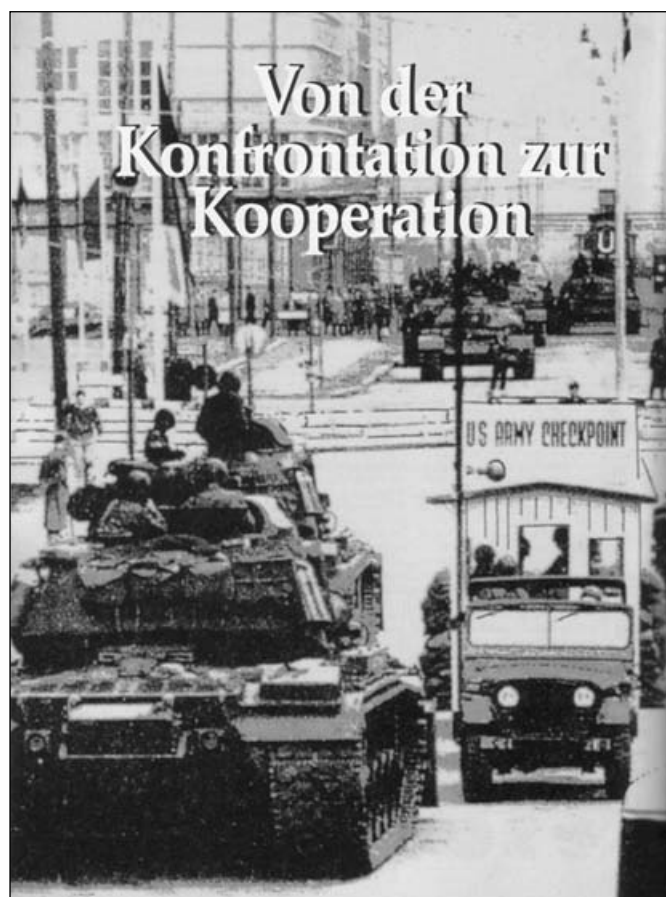

Zwei Standbilder – Symbole für zwei Staatsideen:

Die berühmte Freiheitsstatue am New Yorker Hafen, dem Tor zu den Vereinigten Staaten von Amerika, hält im linken Arm die Unabhängigkeitserklärung der USA von 1776, die die Freiheit des Einzelmenschen proklamiert und davon spricht, dass die Staatsgewalt vom Volke ausgeht. Die emporgehaltene Fackel ist das Symbol für Freiheit und Demokratie, die nach amerikanischem Selbstverständnis von diesem Land ausstrahlen.

Eine ganz andere Vorstellung von Freiheit und Demokratie setzt das zweifigurige Standbild Arbeiter und Kolchosbauern vom sowjetischen Pavillon auf der Pariser Weltausstellung 1937 ins Bild: Die Figuren verkörpern die Arbeiterschaft in Industrie und Landwirtschaft der jungen Sowjetunion. Mit erhobenem Hammer und geschwungener Sichel stürmen sie einem gemeinsamen Ziel entgegen: dem Staat des arbeitenden Volkes, wie ihn die Kommunistische Partei der Sowjetunion nach der Oktoberrevolution von 1917 zu errichten beabsichtigte.

Wie die Vereinigten Staaten von Amerika und die Sowjetunion unter den Zeichen zweier verschiedener Ideen zu Weltmächten aufstiegen, davon handelt das folgende Kapitel.

Slika 5/6: Uvodne dvojne strani (To so bili časi 4, str. 208–209).

Die Hanse beherrscht Nordeuropa

Aufstieg und Niedergang der Hanse
Kaufleute, die die Nord- und Ostsee befuhren, hatten sich im 12. Jahrhundert in verschiedenen Hansens zusammengefunden. In wichtigen Handelsstädten im Ausland unterhielten sie eigene Häuser, hatten eine eigene Kirche und besaßen gemeinsame Lagerräume für ihre Waren. Im Jahre 1356 schlossen sich die Städte dieser Hansens zum Städtebund der deutschen Hanse unter der Führung Lübecks zusammen. Lübeck war schon im 13. Jahrhundert der wichtigste Umschlagplatz für den Ost-West-Handel. In Lübeck und in anderen Hansestädten fanden seit 1356 in unregelmäßigen Abständen die Hansetage – die Versammlungen der Hansestädte – statt. Hier wurden Streitigkeiten zwischen Hansestädten beigelegt, Verhandlungen mit ausländischen Staaten und Herrschern geführt, über Aufnahme und Ausschluss von Mitgliedern beraten sowie über Krieg und Frieden entschieden. Denn die Hanse, die noch im 14. Jahrhundert fast 170 Städte umfasste, war nicht nur eine wirtschaftliche, sondern auch eine politische Macht. Als Waldemar IV., König von Dänemark (1340–1375), die Handelsvorrechte der Hanse in Dänemark aufhob und die Hansestadt Wismar überfiel, erklärte ihm die Hanse den Krieg (1361–1370). Nach der Eroberung von Kopenhagen gab sich Waldemar geschlagen. Im Frieden von Stralsund (1370) wurde festgelegt, dass ohne Zustimmung der Hanse kein dänischer König gewählt werden durfte. Doch um die Mitte des 15. Jahrhunderts begann der Niedergang der Hanse. Die stärker gewordenen Staaten Dänemark und Schweden, schließlich auch die Niederlande und Russland hoben die Vorrechte der Hanse auf. Durch die Entdeckung Amerikas verlagerte sich der Handel jetzt zum Atlantik. An dem letzten Hansetag im Jahre 1669 nahmen nur noch Lübeck, Hamburg und Bremen teil.

2. Stellt mithilfe der Karte fest, welche heutigen Staaten zum einstigen Wirtschaftsraum der Hanse gehörten.

Hanse um 1500.
Die Kogge war das Handels- und Kriegsschiff der Hanse. Sie war 23 m lang, 7 m breit und erheblich größer und schneller als die bis dahin gebräuchlichen Schiffe. Das Beladen einer Kogge – sie konnte bis zu 200 Tonnen Fracht aufnehmen – dauerte zwei bis drei Wochen.

83

Slika 6: Primer oblikovanja strani (Odkrivati in razumeti. 2. Str. 83).

Orientierung in Zeit und Raum

92.1 Die Religionen in Europa und im Mittelmeerraum um 1000.

622	Mohammed, der Begründer des Islam, zieht von Mekka nach Medina. Beginn der islamischen Zeitrechnung.
632–732	Arabische Truppen erobern den Vorderen Orient, Nordafrika und Teile Spaniens.
1054	Die lateinische Kirche im Westen trennt sich von der griechischen Kirche im Osten.
1085	Die Spanier erobern Toledo von den Arabern zurück.
1095	Papst Urban ruft zum Kreuzzug nach Palästina auf.
1099	Der erste Kreuzzug endet nach drei Jahren mit der Eroberung von Jerusalem. In Palästina entsteht ein christliches Königreich.
1130–1284	Jüdische, muslimische und christliche Gelehrte übersetzen in Toledo wissenschaftliche Werke aus dem Altertum.
1291	Mit der Hafenstadt Akkon verlieren die Christen ihren letzten Stützpunkt in Palästina.
1453	Die Osmanen erobern Konstantinopel und weite Teile des oströmischen Reiches.
1492	Die Spanier erobern Granada. Damit ist die Reconquista, die Rückeroberung der iberischen Halbinsel, beendet.
ab 1500 bis um 1600	Deutsche Bauern werden von polnischen Fürsten angeworben, um im Osten durch Rodung und moderne Anbaumethoden neues Ackerland zu gewinnen.

Slika 7: Primer povzete kronologije (Čas za zgodovino. 2. Str. 92).

Slika 8: Slike iz Virov časa
Primeri iz 19. in 20. stoletja.

8/1: »Velika armada se umika«. Prizor s slike J. A. Kleina (1782–1875) (Zgodovina in dogodki. A 3. Str. 138).

8/3: Idealna podoba nacionalsocialistične družine. Slika Wolfa Willricha (20. leta) (Odprava v zgodovino. 3. Str. 107).

8/2: »Stebri družbe«. Prizor s slike Georga Grosza. 1926 (Odprava v zgodovino. 3. Str. 67).

Slika 9: Karikature kot sredstvo za zamenjavo perspektive.

9/1: »Tovariš Lenin bo Zemljo očistil nesnage«. Prizor s plakata iz leta 1920. (To so bili časi. B 4. Str. 15).

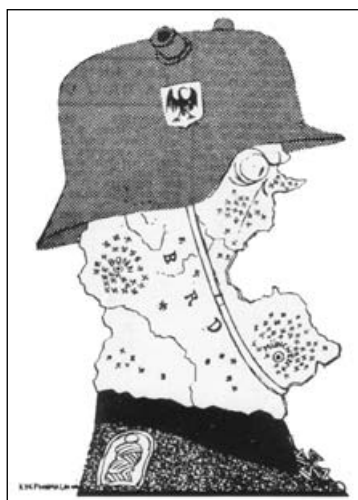
8/4: »Vojna«. Prizor z osrednje table triptiha Otta Dix (1929–1932) (Zgodovina in dogodki. A 3. Str. 254).

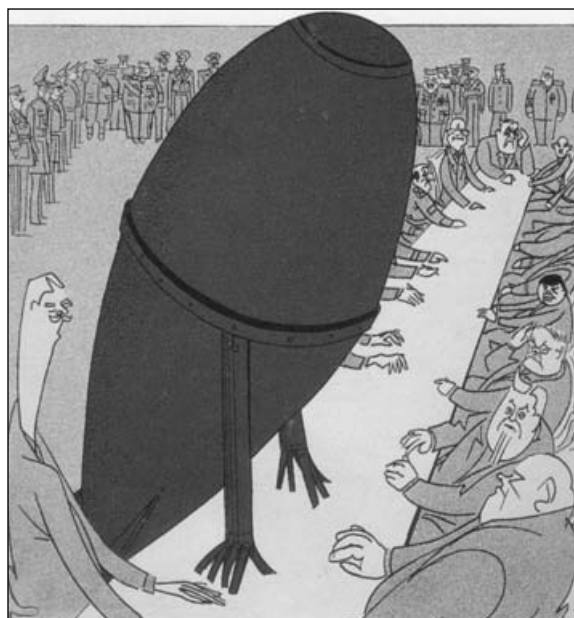
9/2: »Hobotnica«. ZDA 1904. Velepodjetje Standard Oil Company (pozneje Esso) najbogatejšega moža na svetu, Johna D. Rockefellerja (Zgodovina in dogodki. A 4. Str. 32).

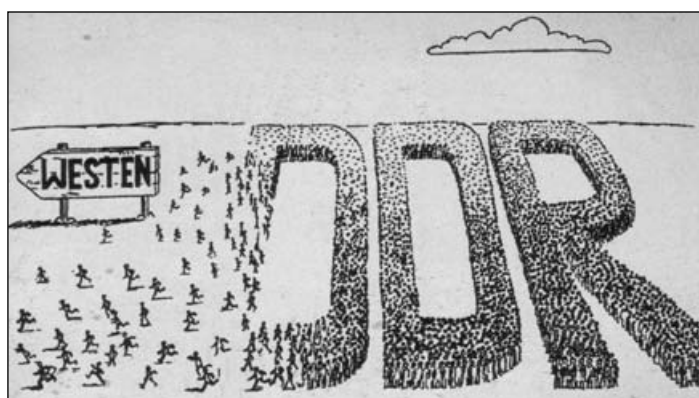
9/3: »Nosijo črke podjetja – toda kdo nosi duha?«
Iz satiričnega časopisa »Simplizissimus« 1927
(Forum zgodovina. 4. Str. 132).

9/4: Vrnitev nacistov pod plaščem zahodnonemške demokracije.
Karikatura moskovske Pravde 1967
(Anno. 4. Str. 202).

9/5: »Ravnovesje strahu« – atomska bomba: »Tu se nenehno govori o miru – dragi gospodje, mir, to sem jaz!« Karikatura iz leta 1956 (Zgodovina in dogodki. A 4. Str. 152).

9/6: »Brez besed.« Karikatura iz »Südkurierja«
z dne 11. 8. 1989 (To so bili časi. B 4. Str. 224).

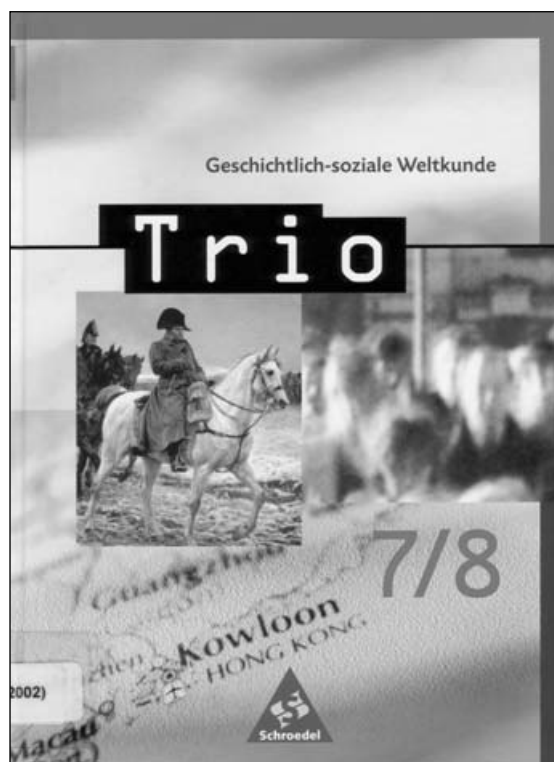
Slika 10: Politični plakati kot izraz neposrednih sporočil.

Štirje volilni plakati z zadnjega obdobja weimarske republike: SPD, DNVP, KPD, NSDAP
(Zgodovina in dogodki. A 4. Str. 74–75).

Slika 11: Primer za poglobitev metod
»Treba je vedeti, kako!« (Odprava v zgodovino. 3. Str. 272).

Slika 12: Naslovnica interdisciplinarnega učbenika.

Slika 13: Naslovnica učbenika za višjo stopnjo.

Izvleček

Snovanje učbenikov ima v Nemčiji dolgo tradicijo. Ta pa je pripeljala do tega, da federalistično urejen državni sistem še danes prenaša odgovornost za kulturo in s tem tudi za šole na posamezne zvezne dežele. Poleg tega pa tudi trodelni šolski sistem ustvarja nadaljnjo pestrost učbenikov pri vseh predmetih. Osnovni kriteriji za potrditev učbenikov izhajajo iz naslednjih zahtev. Učbeniki morajo biti v skladu z nemško ustavo, spoštovane morajo biti človečanske pravice, rasno-diskriminatorne vsebine niso dovoljene, prav tako pa mora biti upoštevano tudi načelo enakopravnosti med moškim in žensko. Pomen zgodovinskega učbenika je v tem, da posreduje sposobnost dojemanja in razlaganja preteklosti v vsej njeni mnogoplastnosti s ciljem, da bi v sedanjosti spoznali korenine lastne in tuje zgodovine in tako razvijali perspektive za prihodnost. Da bi lahko te cilje dosegli, so učbeniki zasnovani kot delovni zvezki. Ti poleg avtorskih besedil vsebujejo tudi vire in slikovno gradivo z nalogami, ki naj bi posredovale življenjski, večperspektivni in samostojni pristop k zgodovini. Posredovalna vloga učitelja kot mediatorja je pri tem bistvenega pomena. V informacijski in medijski družbi se zdi, da ostaja iz današnje perspektive prihodnost učbenika neprekinjena, kljub temu, da so se s pomočjo drugih učnih sredstev odprle nadaljnje možnosti učenja.

Zusammenfassung

Das Schulbuch in Deutschland ist geprägt durch eine lange Tradition, die dazu führte, dass ein föderalistisch organisiertes Staatssystem auch heute die Verantwortung für die Kultur und damit für die Schulen den einzelnen Ländern überträgt. Ein bisher weiterhin dreigliedriges Schulsystem führt zu einer Vielfalt von Schulbüchern in allen Fächern. Die Kriterien für die Zulassung von Schulbüchern bestehen insbesondere darin, dass diese der Verfassungsordnung Deutschlands entsprechen müssen, die Menschenrechte geachtet werden, rassendiskriminierende Inhalte ausgeschlossen sind und der Grundsatz der Gleichstellung von Mann und Frau gewährleistet ist. Die Bedeutung des Geschichtslehrbuches liegt insbesondere darin, die Fähigkeit zu vermitteln, Vergangenheit in ihrer Vielschichtigkeit wahrzunehmen und zu deuten, um die Wurzeln der eigenen und fremden Geschichte in der Gegenwart zu erkennen und für die Zukunftsperspektiven weiter zu entwickeln. Um diese Ziele zu erreichen, sind die Bücher als Arbeitsbücher angelegt. Diese enthalten nicht nur Autorentexte, sondern ebenso Quellentexte und Bildmaterial mit Arbeitsaufgaben, die einen lebendigen, multispektivischen und selbsttätigen Zugang zur Geschichte vermitteln sollen. Die Brückenfunktion des Lehrers als Mediators spielt dabei eine erhebliche Rolle. In der Informations- und Mediengesellschaft scheint die Zukunft des Schulbuches aus heutiger Perspektive ungebrochen, auch wenn andere Unterrichtsmedien zunehmend weitere Lernmöglichkeiten eröffnen werden.

Verica Peterle – Grahonja, Osnovna šola dr. Aleša Beblerja

SREČANJE Z DEDIŠČINO

Projekt Osnovne šole dr. Aleša Beblerja – Primož Hrvatini

Uvod

V šolskem letu 2002/2003 smo učenci in učitelji Osnovne šole dr. Aleša Beblerja - Primoža Hrvatini končali projekt z naslovom »Srečanje z dediščino«. Odločili smo se, da širši domači javnosti predstavimo nekatere kulturne in naravne posebnosti slovenskih pokrajin in tako ponovno opozorimo na izredno pestro naravno in kulturno dediščino. Ni bilo potrebno veliko, da smo zamisel hitro udejanili. Rezultati večmesečnega dela so bili prikazani na zaključni prireditvi 30. maja 2003 in zbrani v publikaciji, ki smo jo izdelali ob tej priložnosti.

Projekt je bil zasnovan interdisciplinarno. Vanj se je prostovoljno vključilo in v njem sodelovalo 18 učiteljev in 232 (od 307) učencev na razredni in predmetni stopnji ter povabljeni zunanji sodelavci. Pri delu smo uporabili različne oblike in metode, v pomoč pa sta nam bila tudi raznovrstna literatura in računalnik. Seveda pri brskanju za informacijami nismo zanemarili nasvetov starejših ljudi, so bili še posebej dragoceni.

Predstavitve projekta na zaključni prireditvi 30. maja 2003 (šolska glasbena skupina ob spremljavi Marina Kranjca, Matije Solceta in Katarine Šetinc).

Potek projekta

Učenci so s svojimi mentoricami in mentorji delali v štirinajstih različnih skupinah, in sicer od januarja do maja. Nekatere skupine so nove vsebine spoznavale in raziskovale v okviru rednih ur pouka, medtem ko je del učencev in mentorjev raziskoval ter si pridobival nove izkušnje predvsem v popoldanskem času in ob sobotah.

Nekatere skupine so se podrobneje seznanile z različnimi obrtnimi dejavnostmi, ki so bile razvite v preteklosti. Z izdelavo, oblikovanjem in ustvarjanjem predmetov v delavnicah so učenci spoznali nekdanjo ljudsko umetnost in se za trenutek vživeli v vlogo čebelarjev, izdelovalcev glasbil in pisanic, solinarjev, lončarjev, pletarjev, suhorobarjev, vezilj, čipkaric, svečarjev in izdelovalcev butaric. Nekateri so na terenu spoznavali podobo starih mest v novi preobleki in jih medsebojno primerjali. Literarna skupina, ki je preučevala ustvarjanje v narečjih na Slovenskem, se je na podlagi lastnih zaključkov lahko prepričala glede znane trditve, da »ima vsaka vas svoj glas«. Prav tako pa sta bili delovni in ustvarjalni tudi angleška in italijanska jezikovna skupina, ki sta naše delo in ugotovitve predstavili v angleškem in italijanskem jeziku. Angleška jezikovna skupina je posebnosti domače pokrajine prikazala še v prevedeni poeziji in prozi, medtem ko se je skupina italijanistov urila v uporabi slovarjev, perspektiv in druge strokovne literature v italijanskem jeziku. O pestrosti slovenske kulinarike in o domačih dobrotah, ki jih nudi slovenska narodna kuhinja, so pisali mladi kulinariki. Seveda so poskušali nekaj jedi tudi sami oziroma s pomočjo mentorice ali staršev pripraviti. Razlike v oblačilnem videzu kmečkih prebivalcev slovenskih pokrajin in s tem nastale tipe ljudskih (kmečkih) noš sta prikazali dve skupini. Prva je noše primerjala in opisala, druga skupina pa je ob spremljavi harmonike, zaplesala. Dogajanja ob različnih dogodkih, obredih in praznikih je običajno spremljala tudi glasba. Tako si je glasbena skupina izbrala in se naučila nekaj pesmi, značilnih za Slovensko Istro. V preteklosti je bilo vsakdanje življenje, delo in ustvarjalnost ljudi veliko bolj pristno povezano z naravnim okoljem, kot je to danes. Skupina učencev in njihova mentorica so želeli s svojim prispevkom o zavarovanih naravnih območjih v Sloveniji in z organiziranim predavanjem o Škocjanskem zatoku opozoriti na vrednote, ki nam jih ponuja narava, in v nas vzbuditi občutek odgovornosti zanje. Svoj prostor pa je v tem projektu našla tudi skupina mladih športnikov, ki je predstavila značilno športno disciplino v Hrvatinih – rokomet.

Kratka predstavitev delavnic

1. Čebelarstvo

Slovenci smo narod čebelarjev. Slovenija je s čebelarstvom enakomerno poseljena, čebelnjaki pa bogatijo podeželsko kulturno pokrajino. Sedanje območje Slovenije je

svetu. Učenci spoznavajo kraje in ljudi. Učijo se o preteklosti naših mest ter o življenju prebivalcev nekoč in danes. Ker zelo radi berejo pravljice, jih je še posebej navdušila pravljica o štirih primorskih mestih. Le-ta se prepirajo, katero je najpomembnejše. Pri likovni vzgoji so pod vodstvom učiteljice Elde Radovac narisali velike razglednice Pirana, Kopra, Ajdovščine in Nove Gorice. To pravljico, v obliki dramatizacije, so predstavili tudi na zaključni prireditvi. Tako so mesta zaživela, če ne v resnici, pa vsaj v otroški domišljiji.

Oživila primorska mesta.

5. Solinarstvo

Prebivalci severozahodne Istre so stoletja živeli v tesnem sožitju z morjem in njegovim dragocenim mineralom – soljo. Poznavanje gradnje solinskih obratov in postopka pridobivanja soli je prehajalo iz roda v rod.

Načini pridobivanja soli so se spreminjali. Razpadajoče stavbe v Sečoveljskih solinah so danes nema priča nekdanj razvite panoge gospodarstva. Nekdanjo podobo solinske kulture in postopek pridobivanja soli predstavlja le še solinarski muzej na prostem v Sečovljah.

Glede na to, da zadnje čase tudi v Piranu samem obujajo solinarski praznik in skušajo tako poskrbeti za ohranjanje kulturne dediščine, so četrtošolci z mentorico Suzano Bizjak Šenekar predstavili solinarstvo. Solinarstvo je namreč ena izmed gospodarskih dejavnosti, ki jo spoznavajo pri predmetu spoznavanje družbe.

Uvod v spoznavanje nove teme je bil ogled videokasete, ob kateri so učenci pridobili temeljne pojme, povezane s solinarstvom, in se seznanili s postopkom pridobivanja soli. V nadaljevanju so se seznanili z delom solinarjev nekoč in danes. V šoli pridobljeno znanje so učenci obogatili še z domačim delom v skupinah. Posamezne skupine so zbirale slikovno in pisno gradivo ter ga predstavile preostalim skupinam. Učenci so obdelali naslednje teme: Pregovori in pripovedke o soli, Uporaba soli, Delo v solinah nekoč, Živali in rastline v solinah ter Solinarski muzej. Za prepričljivost in jasnejšo predstavljivost

pa so si na naravoslovnem dnevu ogledali tudi Sečoveljske soline. Ob ogledu solin in muzeja solinarstva so spoznali del etnološkega bogastva oziroma kulturne, zgodovinske in naravne dediščine istrskega prostora.

Za spomin na obravnavano temo so pri urah likovne vzgoje izdelali figuro solinarke. Čeprav so solinarke učenci izdelovali prvič, se njihovi izdelki lahko kosajo s tistimi, ki so naprodaj v prodajalnah s spominki.

Solinarke.

6. Slovenska kulinarika

Tudi prehrabne navade nam marsikaj povedo o kulturni dediščini nekega naroda. Skozi načine prehranjevanja spoznavamo navade posameznika, družine, krajev, naroda. Prehrabna kultura pa nam med drugim razkriva tudi gospodarske, družbene in duhovne razmere nekega obdobja.

Slovenska kulinarika je, tako kot naša dežela, zelo raznolika. Skozi stoletja se je naša prehrana vseskozi spreminjala, se dopolnjevala in tako pridobivala na pestrosti. V našo kulinariko so prihajali različni vplivi in se med seboj mešali. Vendar ljudje skoraj nikoli jedi niso samo prevzemali, temveč so jih prilagodili svojim potrebam, času in zmožnostim ter tako skozi zgodovino ustvarjali to, čemur pravimo kulinarčna dediščina.

In ker živimo v času, ko je na naših krožnikih bolj ali manj na hitro pripravljena hrana iz trgovine, ker smo že skoraj pozabili, kakšen okus imajo prave, domače jedi, se je skupina mladih kuharikov z mentoricama Marjeto Gal – Babič in Andrejo Božič odločila, da bodo babice, mame, tete, sosede in še koga poprosili, naj razkrijejo ne-

Četrtošolec izdeluje solinarke.

katero skrivnosti za pripravo jedi, o katerih se mnogim izmed njih niti sanja ne, kako dišijo in kakšen okus imajo v ustih. Malo so pobrskali po knjigah, revijah, internetu in kot rezultat tega je nastala zbirka receptov »Dobrote slovenske kuhinje«.

Ker pa so se želeli še na lastna usta prepričati, kakšne so jedi, ki so zapisane v receptih, so nekatere tudi praktično preizkusili in zadišalo je po znanem in neznanem hkrati.

7. Domače in umetne obrti na Slovenskem

V Sloveniji spada obrt med najstarejše gospodarske dejavnosti. Tradicionalnih obrti, ki so nekdaj temeljile na ročni izdelavi izdelkov s pridihom umetniške ustvarjalnosti, je danes vse manj. A kljub vsemu se na slovenskem prostoru še vedno najdejo posamezniki, ki se zavedajo pomena ohranjanja ljudske kulture, skozi katero se kažejo spretnost, znanje in veščina ter ne nazadnje tudi pristna povezanost človeka z naravnim okoljem.

Nekaterih obrti se je poskušala pod vodstvom mentorja Vasje Nanuta ter mentoric Tine Rener, Aleksandre Pobega in Verice Peterle - Grahonja priučiti tudi skupina mladih obrtnikov. Razdeljeni na lončarje, pletarje, klekljarice, vezilje, suhorobarje, svečarje in izdelovalce butaric smo se za kratek čas živeli v življenje rokodelcev in obrtniških mojstrov. Seveda smo si pri delu pomagali tudi z različno strokovno literaturo. Prav tako pa smo upoštevali navodila in nasvete tistih, ki so svoje uporabno znanje predali nam.

LONČARSTVO

Osmošolki Helena Zavaloka in Ilda Grahič sta izdelavo in oblikovanje glinastega lončka s pomočjo lončarskega vretena prikazali v naslednjih korakih:

1. Da naredimo lonček na vretenu, potrebujemo kepo dobro zgnetene gline, malo potrpljenja in dobro voljo. Pred uporabo napolnimo lonček z mlačno vodo in pripravimo očiščeno orodje.
2. Nato kepo gline trdo pričvrstimo na vreteno. Glino zmočimo z vodo, da nam polzi med prsti. Roko narahlo pristonimo h glini in s prstom druge roke naredimo na sredi luknjo.
3. Ko je luknja dovolj globoka oziroma ko smo z luknjo zadovoljni, jo začnemo širiti. Roko položimo ob glino, prst druge roke pa postavimo v luknjo in jo začnemo širiti tako, da prst v luknji potiskamo proti dlani. Ko so robovi široki približno 1 cm, začnemo z dvema prstoma tanjšati in dvigovati robove.

Biti moramo natančni, potrpežljivi in mirni. Širimo lahko navzven, navznoter, gor ali dol (odvisno od željene oblike izdelka). Vsak najmanjši napačen gib lahko povzroči veliko škodo in lonček moramo začeti delati znova. Glina mora biti ves čas mokra, da nam polzi med prsti.

4. Ko smo zadovoljni z izdelkom, vreteno ustavimo in z laksom potegnemo pod dnom lončka, da se odlepi. Nato roke posušimo in lonček narahlo privzdignemo ter ga preložimo na deščico. Ko se posuši in speče, ga dodatno pogladimo ter okrasimo in poslikamo.

Helena s pomočjo lončarskega vretena izdeluje in poslikuje glinasti lonček.

PLETARSTVO

Osmošolka Maruša Babič se je načina izdelave košare naučila pri svojem dedku. Postopek izdelave je opisala tako:

1. Potrebujemo dve debelejši palici iz drena ali slapovine in pri vsaki oba konca do polovice stanjšamo. Nato ju zvežemo in naredimo obroča, ki ju lahko ojačamo s tanko žico.
2. Narejena obroča damo enega v drugega. Eden izmed njiju predstavlja ročaj, drugi pa rob košare. Ob presečiščih obroča zvežemo skupaj, kar nam že da obliko košare. Zvezana presečišča utrdimo s tem, da ob koncih še malo zapletamo vrbovo vejico, oziroma kot pravimo temu na Primorskem, »beko«.
3. Nato napravimo ogrodje iz reber, vmes pa vpletamo beke.

VEZENJE

Mlade vezilje, šestošolke, so v delavnici Ročna dela spoznale izvirne motive, ki sestavljajo vzorce najstarejših, pa tudi novejših ljudskih vzorin. Motivi so povzeti iz rastlinskega sveta (cvetovi, popki, plodovi, listi). Zelo po-

goste so tudi geometrične (zvezde, kvadrati, rombi) in druge oblike, kot so srce, vaze in košarice.

Dekleta so se naučila nekaterih vezilnih tehnik, kot je na primer izvedba navadnega križnega vboda. Ugotovila so, da je takšno ustvarjanje lahko tudi razvedrilo.

Postopek izvedbe navadnega križnega vboda:

1. Posamezno obliko vzorca izdelamo najprej s polovičnim vbodom, nato se vračamo po isti poti in izvezemo drugo polovico križcev.
2. Križec dokončamo takoj le tam, kjer stoji posamezno.
3. Križce delamo čez dve ali tri niti v višino in prav toliko niti v širino.
4. Če smo križce pravilno vezli, dobimo na narobni strani kratke enakomerne navpične vbode, ki se vrstijo v enakomernih vrstah.

Mlade vezilje pri delu.

ČIPKARSTVO ALI KLEKLJANJE

Čipkarstvo se je na Idrijskem, Cerkljanskem ter v Selški in Poljanski dolini ohranilo vse do danes, zato lahko govorimo o živem čipkarstvu.

Osmošolka Urška Markelj se je na Idrijskem tudi sama naučila klekljarskih veščin. Svoje znanje pa je v šolski delavnici Ročna dela poskusila posredovati sošolkam.

Način izdelave čipk je prikazala tako:

- 1 Glavno orodje za izdelovanje klekljanih čipk so lesene paličice ali »kuklji«, na katerih je navita lanena nit oziroma sukanec.
2. S prepletanjem niti oblikuje klekljarica vzorec na okrogli blazini, ki je položena v košarico. Blazina je znana še pod drugimi nazivi kot na primer »punkelj« ali »bula«.

3. Čipko oblikujemo s pomočjo narisane vzorca na papirju, ki je pritrjen na blazino. K orodju sodijo tudi bucike, s katerimi klekljarice fiksirajo sproti nastajajoč klekljan vzorec.

Urška z Meri in Barbaro pri izdelavi čipke.

SVEČARSTVO NA SLOVENSKEM

Svečarstvo je tradicionalna slovenska obrt. Nekoč je bila za izdelavo sveč poglavitna surovina čebelji vosek. Danes je osnovna surovina za izdelavo sveč parafin. Parafin je snov, ki je kemično pridobljena iz nafte.

Svečke so, po naslednjem postopku, izdelovali sedmošolci: v posodi so pri temperaturi 40 do 60 °C talili parafin. Staljeni parafin so vlili v model (v školjčne lupine), ki je imel na sredini stenj. Počakali so, da se je parafin strdil, vzeli so ga iz modela in sveča je bila narejena.

Če želimo imeti sveče različnih barv, dodamo ob tlačenju barvila.

CVETNONEDELJSKE BUTARICE

Velikonočne butarice se med seboj razlikujejo. V Sloveniji so po posameznih pokrajinah ohranjene različne oblike izdelave in izrazi za zelenje (prekmurski »presenc«, koroški »praselj« in »prantelj«, istrski »fašine« itd). Med bolj znanimi butaricami pa so butarice iz Ljubljane. Sestavljene so iz pobarvanega oblanja – največkrat v barvah slovenske trobojnice.

Sedmošolki pri izdelovanju butaric.

S spoznavanjem in izdelovanjem butaric so se ukvarjale sedmošolke. Ugotovile so, da je za izdelavo butarice zelo pomembnih sedem rastlin, ki so ponavadi leska, vrba, brinje, bršljan, pušpan, resje in oljka ali hrast.

Postopek izdelave butaric so opisale tako:

Čim lepše in enakomerno zavijemo oblanec za oblanec, dodamo malo zelenja in spet malo oblancev. Barve poljubno kombiniramo. Cele leskove paličice ne pletemo, na koncu moramo pustiti prostor za roko, s katero butarico držimo.

8. Slovenske ljudske noše in slovenski narodni plesi

S slovensko ljudsko nošo sta se ukvarjali dve skupini. V prvi skupini so učenke in učenci, pod vodstvom mentorice Verice Peterle - Grahonja, s pomočjo strokovne literature spoznavali značilnosti nekdanje kmečke noše v različnih slovenskih pokrajinah. Pomembna ugotovitev je bila, da v vsakdanji rabi slovensko narodno nošo pogosto enačimo z oblačilnimi videzi. Slovenske narodne noše kot izvirne oblike ni, ker ni bilo noše, ki bi jo nosili vsi Slovenci in se po njej razlikovali od preostalih sosednjih narodov. Približno do sredine 19. stoletja so obstajale pokrajinske različice kmečkih (ljudskih) noš. Kmečki oblačilni videz je bil brez tujih vplivov in materialov, saj je bila kmetova obleka narejena doma iz kožuhovine, usnja, volne, lanu, ličja in slame, medtem ko sta bili meščanska in plemiška moda pod vplivom nemške oblačilne mode.

Drugo skupino, ki jo je vodila mentorica Mirjam Valentič, so sestavljale učenke, ki so nekatere kmečke običaje in ljudsko nošo prikazale s plesom. Plesati jih je učil zunanji sodelavec, gospod Ivan Funa, ki je tudi sam dolga leta plesal v domačem folklornem društvu in istočasno vodil mladinsko folklorno skupino.

9. Slovenska ljudska glasba – ljudske pesmi severne Istre

Ljudske pesmi iz severne Istre so ljudem, tudi tistim, ki tu živimo, še vedno velika neznanka. V primerjavi s pesmi iz drugih slovenskih pokrajin je naše poznavanje teh pesmi zanemarljivo.

Razlog za takšno stanje je veliko priseljevanje ljudi iz drugih dežel na naše območje kot tudi to, da so z načrtnim zbiranjem pesmi iz severne Istre začeli skoraj stoletje za preostalimi (v petdesetih letih 20. stoletja).

Pevska skupina je pod vodstvom mentorja Igorja Smolnika predstavila nekaj pesmi severne Istre (Koprsko primorje), za katero je značilno večstoletno mešanje kultur in jezikov treh narodov: Slovencev, Hrvatov in Italijanov.

Istrska ljudska pesem »Dove tu vai Luigi«.

10. Ljudsko pripovedništvo in istrska književnost

Prispevek literalne skupine je nastal na podlagi terenkega in raziskovalnega dela skupine. Izbirali so najboljši vic in štiri najboljše nagradili. Zbirali so primere ljudskega pripovedništva. Njihovi informatorji so bili sošolci, sorodniki in znanci. Predstavili so zbirko Glasovi (ureja jo dr. Marija Stanonik), to je zbirko knjig s (smešnimi) zgodbami ali »štorijami« v različnih slovenskih narečjih. Prav tako so se ukvarjali z »istrskimi avtorji« – tistimi, ki preučujejo šege in navade Istre in Istranov: Nelda Štok – Vojska (narodopisje); tistimi, ki pišejo pripovedi in pesmi z motivi Istre in njenega človeka: Marjan Tomšič in Alojz Kocjančič (pokrajinska literatura) ter s tistimi, ki ustvarjajo v istrskem narečju: Alferija Bržan in Aldo Černigoj (»narečna« književnost).

Prav tako so pripravili recital. V istrskem narečju so se naučili povedati eno »štorijo« (povedko), tri pa v treh drugih slovenskih narečjih (iz gorenjske, dolenske in štajerske narečne skupine). Delno so pri tem vključili prvine dramatizacije. Literalno skupino je vodila mentorica Nada Đukić.

11. Prispevek angleške jezikovne skupine

Angleška jezikovna skupina si je kot predmet svojega preučevanja izbrala primorsko pokrajino. Skupina je s svojo mentorico Tino Golob prevajala iz angleškega v slovenski jezik poezijo, prozo in različna besedila, povezana z naravno in kulturno dediščino te pokrajine.

Šestošolci so prevedli iz angleškega v slovenski jezik razlago imena planote Kras. Besedilo je vzeto iz knjižnega dela Slovene Folk Tales avtorice Dušice Kunaver.

Sedmošolec Primož Jeras pa je iz zgoraj imenovane knjige iz angleškega v slovenski jezik prevedel razlagalno pripovedko, ki se prav tako nanaša na Kras.

12. Prispevek italijanske jezikovne skupine

Glede na to da živimo na narodno mešanem območju je bilo delo italijanske jezikovne skupine pomembno. Skupina se je pod mentorstvom Smiljane Švara in Marie Anne Belsanti (asistentke za italijanski jezik) urila v uporabi slovarjev, prospektov in druge strokovne literature v italijanskem jeziku. Učenci so si bogatili svoj besedni zaklad in si s sodelovanjem v skupini pridobili prve »prevajalske izkušnje«.

Obe jezikovni skupini sta za publikacijo prispevali še kratek opis našega projekta, tako v italijanskem kot v angleškem jeziku.

13. Naravna dediščina – zaščiten naravna območja v Sloveniji

Velika pestrost, ki odlikuje našo državo, se ne kaže le v bogati kulturni dediščini, temveč tudi v izjemni biotski raznovrstnosti, kar je posledica različnih tipov podnebja, raznolikosti geološke zgradbe in razgibanega površja. Naravna dediščina je tako kot kulturna ena od osnov narodove samobitnosti. Zato bi morali varovanje naravne dediščine prav tako čutiti kot pomembno in odgovorno nalogo. Iz tega zornega kota se je skupini »Zaščiten naravna območja« zdelo potrebno nekaj besed nameniti tudi varovanju naravnega okolja.

Med osnovnošolskim šolanjem učenci nenehno pridobivajo informacije o naravi. Pri naravoslovnih predmetih na predmetni stopnji se posveča veliko pozornost ogrožanju naravnega okolja in varstvu narave. Poleg klasičnih oblik dela pri pouku si znanje, izkušnje in svoj odnos do narave učenci oblikujejo tudi na ekskurzijah, naravoslovnih dnevih in z izdelavo seminarskih – raziskovalnih nalog. Iz tako nastalih izdelkov (poročil, plakatov) je skupina »Zaščiten naravna območja« z mentorico Slavico Pilipovič ob zaključku projekta pripravila razstavo. Z njo so želeli delno prikazati in opozoriti na probleme varstva narave. Razstavo so popestrili z »živim koticom«. Dekleta iz skupine »Zaščiten naravna območja« so z oblikovanjem cvetličnih šopkov polepšala razstavo oziroma prizorišče dogajanj.

Organizirali so tudi predstavitev projekta o ureditvi Škocjanskega zatoka. Kakšno je stanje tega nam najbližjega zavarovanega mokrišča in kakšni so načrti za ureditev, je predstavil gospod Borut Mozetič iz Društva za opazovanje in proučevanje ptic Slovenije (DOPPS), ki ta projekt vodi.

14. Zgodovina rokomet v Hrvatinih

V projektu je sodelovala tudi skupina mladih športnikov z mentorjem Petrom Mičovičem. Predstavila je ro-

komet, ki je tako rekoč tradicionalni hrvatski šport, saj ga Hrvatinci zelo navdušeno igrajo že trideset let.

Skupino je zanimalo, kdaj se je začel rokomet v Hrvatinih igrati, kdo so bili pobudniki in kakšne želje ima predsednik Rokometnega kluba Hrvatini, Mirko Ocvirk, glede razvoja te panoge v našem kraju.

Zbrali so gradivo, slike, zapiske in igrali rokomet. Osmošolca Gregor Ocepek in Peter Muršič sta opravila intervju s predsednikom kluba.

Zaključek

Projekt smo 30. maja 2003 sklenili s kulturnim programom, z razstavami plakatov in izdelkov, ki so jih učenci izdelali v času poteka projekta. Razstavo sta s svojimi umetniškimi izdelki popestrila primorska umetnika Charles Škapin in akademski slikar Tilen Žbona. Prvi je razstavljaval umetnine, izdelane iz starega odpadnega železa, medtem ko slike Tilna Žbone upodabljajo arhitekturne tipe slovenskih domov. K boljšemu razpoloženju je pripomogla tudi pokušina različnih slovenskih domačih jedi, s katerimi so se obiskovalci zaključne prireditve lahko posladkali. Na podlagi ustnega izročila pa smo izdelali zbirko receptov »Dobrote slovenske kuhinje«. Priredili smo »žive« ustvarjalne delavnice, na katerih so učenci pokazali svoje veščine in pridobljeno znanje, ki so si ga pridobili v večmesečnih delavnicah. Kulturno dogajanje so popestrili gostje: Marino Kranjac in Matija Solce – člana glasbene skupine »Vruja« ter Katarina Šetinc – članica glasbene skupine Katice. Lončarske spretnosti je prikazal lončar Iztok Mlakar, ki je sodeloval v lončarski delavnici. Organizirali smo predstavitev projekta o ureditvi Škocjanskega zatoka. Predaval je Borut Mozetič iz Društva za opazovanje in preučevanje ptic Slovenije. Ob zaključku projekta smo uredili in natisnili publikacijo, v kateri smo predstavili potek našega ustvarjalnega dela in zapisali naše ugotovitve.

Zavedamo se, da je naš prikaz skromen in predstavlja le drobce tistega, kar nam naša dediščina ponuja. Prav tako nam manjkajo izkušnje in ročne spretnosti, s katerimi so se ponašali naši predniki in se še ponašajo naše babice in dedki. A kljub temu menimo, da smo svoje zastavljene cilje dosegli, saj so se učenci z odkrivanjem in raziskovanjem novih vsebin ter samostojnim delom ali pa ob pomoči strokovnjakov veliko naučili. Ne nazadnje je treba pohvaliti vse sodelujoče učiteljice in učitelje, ki so s svojo delovno vnemo, povezanostjo in pozitivno energijo pripomogli k uresničitvi zastavljenih ciljev. Prijetno so nas presenetili tudi naši »sponzorji«, saj so nam skoraj ves potreben material podarili.

Učenci, mentorice in mentorji upamo, da smo s predstavitvijo izbranih tem tudi pri povabljenih in drugih obiskovalcih naše zaključne prireditve vzbudili zavest glede ohranjanja že uveljavljene ljudske kulture.

Uporabljena literatura in viri

ČEBELARSTVO:

- Janez Gregorij, Mladi čebelar. Ljubljana, 1984.
- Mladi čebelar, št. 1 in 3. Brdo pri Lukovici, 2003.
- Ustni vir: Rajko Kalister, predsednik Društva obalnih čebelarjev.

GLASBILO »NUNALCA«:

- Zmaga Kumer, Ljudska glasbila in godci. Ljubljana, 1983.

OKRAŠEVANJE PIRHOV:

- Andreja Bednaršek, Belokranjske pisanice, Zbirka belokranjska dediščina. Metlika, 1993.

- Dušica Kunaver, Pisanica rdeča. Radovljica, 1994.

PRIMORSKA MESTA:

- Nataša Holy - Šinkavec, Slovenija na dlani 4, Primorski svet, Vaje za spoznavanje družbe. Ljubljana, 1997, str. 24.

SOLINARSTVO:

- Sečoveljske soline včeraj – danes – jutri, Katalog k razstavi, Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran. Piran, 1988.

SLOVENSKA KULINARIKA:

- Janez Bogataj, Sto srečanj z dediščino. Ljubljana, 1992.
- Ustni vir: Mirela Breč, Šalara (preostali viri so navedeni v zbirki receptov, prilogi publikacije).

DOMAČE IN UMETNE OBRTI:

- Edi Berk, Janez Bogataj, Janez Pukšič; Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji. Kranj, 1993.
- Janez Bogataj, Domače obrti na Slovenskem. Ljubljana, 1989.

- Slovensko narodno izročilo, urednika Darko Pavlin in Dušica Kunaver, Kranj, 1993.

- Neli Niklsbacher - Bregar, Narodne vezenine na Slovenskem. Ljubljana, 1974.

- Več avtorjev, Geografski atlas Slovenije: Država v prostoru in času. Ljubljana, 1998, str. 243 in 247.

- Ustni vir: Emil Babič, Ankaran.

SLOVENSKE LJUDSKE NOŠE IN SLOVENSKI LJUDSKI PLESI:

- Dušica Kunaver, Ljudske noše od pomladi do pomladi. Radovljica, 1997.

- Janja Žagar, Slovenske ljudske noše (tipkopis). Ljubljana, 2003.

- Ustni vir: Zunanji sodelavec Ivan Funa, Hrvatini.

SLOVENSKA LJUDSKA GLASBA – LJUDSKE PESMI SEVERNE ISTRE:

- Dario Marušič, Predi predi hči mojaž. Ljudske pesmi severne Istre. Koper, 1992

LJUDSKO PRIPOVEDNIŠTVO IN ISTRSKA KNJIŽEVNOST:

- Miha Mohor, Manca Košir, Marija Stanonik; Naš čas-opis (Delovni zvezek za izbirni predmet šolsko novinarstvo za 7., 8. in 9. razred devetletne osnovne šole). Ljubljana, 1999.

KRAS – KARST

- Dušica Kunaver, Slovene Folk Tales. Ljubljana, 1988, str. 55.

ZGODOVINA ROKOMETA V HRVATINI:

- Ustni vir: Ljubomir Ocvirk, Hrvatini.

Anita Mirjanič, Osnovna šola Gradec Litija

PRO et CONTRA v osnovni šoli

Paznik v zaporu: »Ustavite morilca!«

Sokrat: »Kdo je morilec?«

Paznik v zaporu: »Morilec je tisti, ki ubija.«

Sokrat: »Torej vojak.«

Paznik v zaporu: »Ne, tisti, ki ubija v miru.«

Sokrat: »Torej mesar.«

Paznik v zaporu: »Ah ne.« Zamahnil je z roko in se pognal za morilcem.

Metodo *pro et contra* so poznali že v grški dialektiki. Najbolj znan uporabnik te metode je bil atenski filozof Sokrat, ki si je, zaradi pogostega spraševanja, upravičeno zaslužil vzdevek »večni spraševalec«.

Devetletka je postregla s novostmi. Med njimi so številni izbirni predmeti, ki jih šola ponudi učencem. Triletni izbirni predmet *filozofija za otroke* v svojem programu poudarja debatne tehnike. Med njimi je tudi metoda *pro et contra*. Z uporabo tovrstne metode je učitelj le moderator oziroma koordinator poteka učne ure. Učitelj razdeli učence na dve skupini, na skupino *pro* in na skupino *contra*. Obe skupini imata nalogo pripraviti stališča, ki pritrjujejo temi ali ji oporekajo. Takšen način pouka pri učencu krepi domišljijo in kreativnost, razvija avtonomno in reflektivno mišljenje.

Metoda *pro et contra* spodbuja rojevanje novih idej, saj mora učenec vsakemu argumentu ali vprašanju na-

sprotne skupine, poiskati nov argument, ki naj bi bil močnejši od povedanega.

TEZA —————> ANTITEZA —————> SINTEZA

Metoda *pro et contra* pozitivno vpliva na razvijanje kulturnega dialoga, saj spodbuja izražanje in zagovor lastnih stališč, mnenj, poslušanje in upoštevanje stališč drugih.

Metoda *pro et contra* se od drugih metod razlikuje po tem, da ne potrebuje poprejšnje priprave učencev, saj se ti s tematiko ali s trditvijo, kateri bodo pritrjevali ali jo zanimali, seznanijo šele ob začetku učne ure. Ravno ta nenadnost postavi učenca v položaj, ko pridejo še bolj do izraza njegove miselne spretnosti. Sem spadajo predvsem analiziranje, sintetiziranje, primerjanje, klasificiranje, iskanje hipotez, izpeljevanje in reševanje problemov.

Metodo *pro et contra* je moč uporabljati (kar je tudi zaželeno) pri drugih predmetih. Mednje sodi tudi zgodovina. Razlika pri uporabi metode pri pouku zgodovine ali pri pouku filozofije za otroke je v izbiri tem, saj je za zgodovino pomembno, da učitelj izbere temo, ki jo učenci že poznajo. Pri tem se zavejo, da je na zgodovinska dejstva moč gledati iz različnih perspektiv. Zavejo se, da so perspektive odvisne od časa, kraja ali od samega govornika in njegovih čustev. Med uporabna zgodovinska vprašanja bi sodilo vprašanje: »Ali je Napoleon Bonaparte

te junak ali krut vojskovodja?» Predpostavimo, da učenci že poznajo dejstva o Napoleonovih vojnah, njegovem življenju in političnem udejstvovanju. Učenci naj sestavijo argumente, ki govorijo v prid Napoleonovemu junaštvu oziroma v prid trditvi, da je bil krut vojskovodja. Pri predstavitvi argumentov je pomembno, da učitelj ne sodi oziroma, da ne spodbija učenčevih argumentov. Učitelj naj skupini usmerja oziroma ju časovno omeji, če je to potrebno. Smisel metode pro et contra ni v iskanju končnega ali celo pravilnega odgovora, zato se naj učitelj distancira od tovrstnih namenov.

In katere teme so primerne za predmet filozofija za otroke ali za državljansko vzgojo in etiko? To so tiste teme, na katere ni možno najti absolutne resnice. Če zastavimo vprašanja, kot so »Ali je kraja zmeraj vredna obsodbe?«, »Ali so bogati moralno dolžni skrbeti za revne?«, »Ali bi morali vedno govoriti resnico?«, »Ali je kdaj dovoljeno kršiti zakon?«, bomo najprej pri učencih

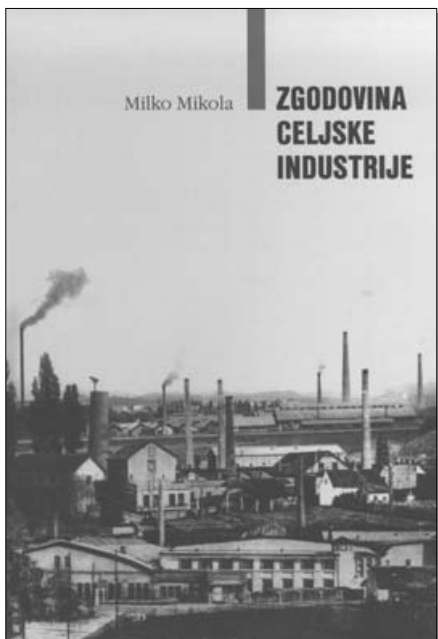
opazili rahlo zadrego, zmedenost, saj je na ta vprašanja res težko odgovoriti s kratkim DA ali NE. In ravno tu je smisel metode pro et contra, saj ta metoda učenca izziva oziroma mu zapoveduje miselno aktivnost in iskanje novih idej. Hkrati spodbuja tudi njegovo ustvarjalnost in občutek za timsko delo. Učenci po krajšem skupinskem posvetovanju in premisleku predstavijo svoje argumente. Zapišejo si argumente nasprotne skupine ter sestavijo morebitna vprašanja ali antiteze. Treba je poudariti, da so osnovnošolci v tistem razvojnem obdobju, ko je čas za oblikovanje višjih kognitivnih procesov. Pri uporabi in izvajanju metode pro et contra naj zato sodeluje celotna skupina. Prav vsak učenec tako prispeva svoj košček mozaika in s tem pozitivno vplivamo na njegovo samopodobo.

Metoda pro et contra je metoda vseživljenjskega učenja, saj je učenec z uporabo večplastno aktiven. In ravno to je cilj sodobnega pouka.

Zgodovinski arhiv Celje je v sodelovanju z Mestno občino Celje izdal faksimile potrditve celjskih mestnih pravic iz leta 1717, kot jih je potrdil cesar Karel VI. Potrditev vsebuje prepise 22 posameznih listin s potrditvami generalnih in posebnih pravic meščanov s strani Celjskih grofov ter Habsburžanov kot deželnih knezov. Prvi del monografije vsebuje faksimile originalne listine na 96 straneh, v drugem delu pa so na 111 straneh objavljeni: transkripcija, prevod v slovenščino ter spremna študija s seznamoma mestnih sodnikov in županov od leta 1457 do 2004 in seznamom osnovne literature o celjski zgodovini. Faksimile in spremna študija sta spravljena v zaščitni ovitek, oblečen v umetno usnje in okrašen s kovinskim odtisom kopije celjskega mestnega pečata iz leta 1465.

Cena faksimila je 17.000,00 SIT (DDV je vključen v ceno).

Avtor v knjigi, ki jo je decembra 2004 izdal Zgodovinski arhiv Celje, podaja celovit pregled razvoja industrije na območju Celja in njegove bližnje okolice od njenih začetkov pa do konca 20. stoletja. Poleg splošnih značilnosti razvoja celjske industrije so v knjigi prikazane tudi posamezne industrijske panoge, tako da bralec v njej najde osnovne podatke o vseh industrijskih podjetjih, ki so obstajala na tem območju. Vsebinsko knjige, ki obsega 280 strani, je avtor popestril z objavo več kot 120 raznih dokumentov. Kljub znanstvenemu pristopu je knjiga napisana tako, da je njena vsebina razumljiva tudi manj zahtevnim bralcem in je zato primerna tudi kot pripomoček pri pouku zgodovine in pri delu zgodovinskih krožkov tako na srednjih kot na osnovnih šolah.

Cena knjige je 5000,00 SIT (DDV je vključen v ceno).

Zgodovinski arhiv

☆ Celje ☆

Naročila sprejemamo po telefonu, faxu, po pošti ali po e-pošti.

Marija Pevec, Srednja trgovska šola Ljubljana

Likovno izražanje dijakov pri pouku zgodovine v aranžerskem programu

Predstavila bom svojo posebno izkušnjo poučevanja zgodovine pri dijakih iz aranžerskega programa.

To so dijaki, ki zgodovinske dogodke, zgodovinski čas in prostor dojemajo skozi vizualno govorico. Prav posebej so nadarjeni in ustvarjalni na likovnem področju. Zame kot učitelja, ki vodi take dijake, je nujno, da njihove sposobnosti vključim v pouk. Tako poskušam razvijati pri dijakih prepričanje, da svoj talent uporabijo tudi pri zgodovini, ne samo pri strokovnih likovnih predmetih. S tem razvijam večjo motivacijo za delo in občutek sprejetosti, ki je za dobro sodelovanje med učiteljem in dijaki nujen. Če mi to uspeva, pa je večja verjetnost, da bodo dijaki ponotranjili moja pričakovanja in da jih bodo izpolnili. To pa je moj namen in cilj. Torej razvijati trajen odnos do zgodovinske dediščine, ki je vedno aktualna. Daje vedno nove izzive za razmišljanje, za utrjevanje svojih vrednot, stališč in prepričanj. Če mi uspe pri dijakih razvijati njihovo razmišljanje v to smer, vem, da sem na poti, da zgodovina ne bo samo eden izmed predmetov v šoli, ampak vir vedno novih resnic pri reševanju problemov v vsakdanjem življenju.

Učni pristop pri uri

Moje izhodišče je, da bi dijaki vsebino, ki jo predstavljam, »videli, slišali in doživeli«.

Torej, razvijati želim čim bolj plastično predstavo o temi, ki jo obravnavamo.

Dijaki me vedno prosijo, da dogodek, situacijo prikažem tako, da si jo čim bolj predstavljajo, torej na vizualni ravni.

Če je pri dijaku poudarjen vizualni učni stil, sprejema in se uči s pomočjo vida, z gledanjem prikazov, ima žive predstave, misli v slikah, vizualizira do podrobnosti. Zato je učni pripomoček vedno slikovno gradivo, odlomki filmov, karikature, stenski plakati ... V veliko pomoč so mi tudi likovni izdelki dijakov, ki na sovrstnika naredijo globok vtis.

S pomočjo univerzalij in procesnih besed poskušam dijaka postaviti v zgodbo. Poskušam aktivirati njegove notranje čute s konkretnimi primeri, z zgodbami, primerjavami, slikovitimi prikazi stanja, situacije ...

Ura za likovno izražanje dijakov

Likovne izdelke dijaki ustvarjajo pri uri ponavljanja in utrjevanja snovi.

Dijaki želijo prikazati svoje dojetje zgodovinske teme na vizualen način. Vsak na svojstven način likovno poveže svoje znanje, misli in ideje. Poudarijo, kar se jim zdi pomembno, smiselno in zanimivo, velikokrat skozi simbole. Vsak ima svoj stil likovnega izražanja. Vsak svoj izdelek tudi pred-

stavi ostalim dijakom. Skupaj izberemo najboljše in jih pritrdimo na poseben pano v razredu. Kriteriji, po katerih izbiramo likovne izdelke, so izvirnost ideje, estetski učinek in izvirnost. Ocenim samo tiste izdelke, ki jih dijak dopolni z »mini« seminarsko nalogo. Glej primere.

Medpredmetno sodelovanje

Likovne izdelke, ki nastanejo pri uri zgodovine, pregleda pri svoji uri profesor predmeta likovni stili in vsebine. Uporabi kriterije: likovna urejenost, kompozicija, oblikovna in vsebinska povezanost, izbor tehnike, koliko posamezne likovne spemenljivke govorijo o celoti ... Skupaj z dijakom analizira izdelek, predvsem pa želi izboljšati njegovo likovno znanje in izražanje. Nekatere izdelke tudi oceni.

Zaključek

S prepoznavanjem stila učenja pri dijakih krepimo njihovo razumevanje in sprejemanje učne snovi. Ob učiteljevi pomoči bo tako dijak bolj trajno sprejel neko vsebino in ji dal svoj pomen, razmišljal in razvijal celosten pristop k znanju.

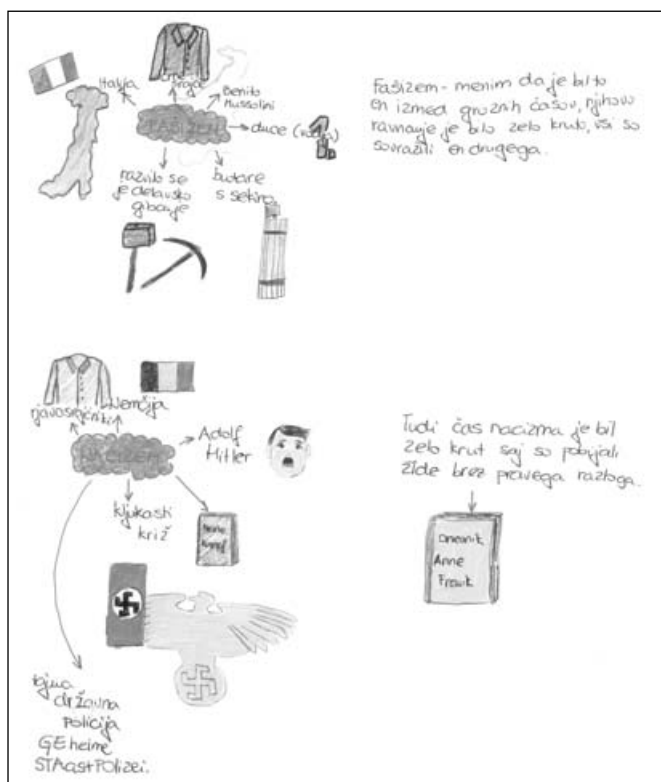
Primeri likovnih izdelkov

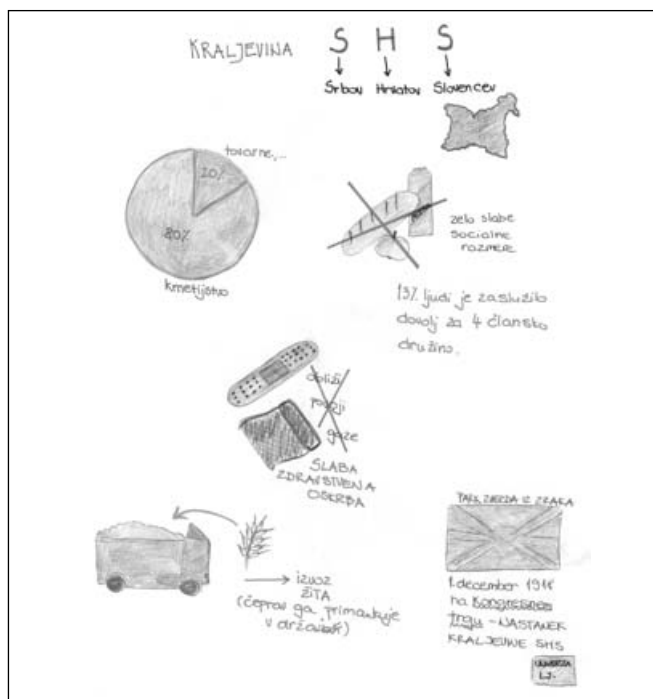
Slika 1: Dijak Sandi Petkovič komentira svoj izdelek: Predstavljam pogled različnih in podobno mislečih diktatorjev na svet. Rišejo in barvajo svet po svojih interesih, interesih trojnega pakta ...

Slika 3: Dijak Sandi Petkovič: Kraljevino SHS vidi kot navidezno prijateljstvo balkanskih narodov. Predstavlja rahljanje in trganje vezi med njimi. V naslovu pa naj bi bila ta kraljevina kot navidezni »raj«. Bila pa je »muha enodnevnica«

Slika 2: Dijakinja Dora Uršič, pa je predstavila svoje dojemanje totalitarnih sistemov skozi simbole.

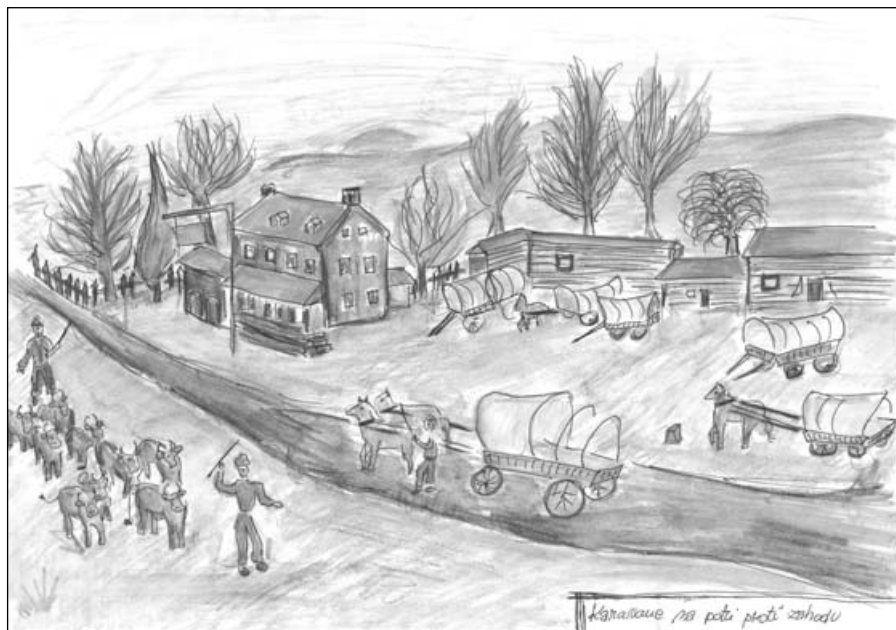
Slika 4: Dijakinja Dora Uršič, predstavlja Kraljevino SHS skozi socialne razmere v družbi.

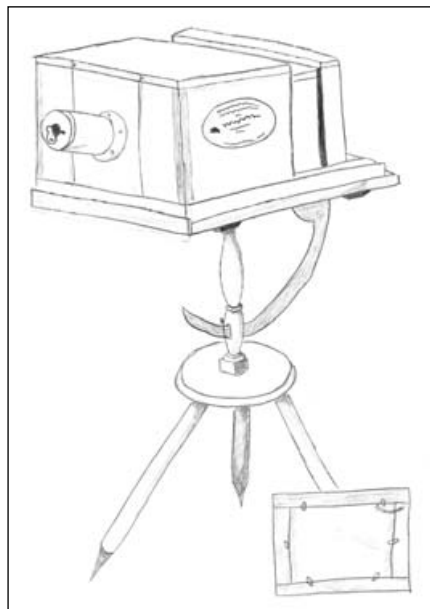
Slika 5: Dijak Jan Tomažin predstavlja delitev in razkosanje Slovenije kot torto, ki so si jo razdelili okupatorji, glede na svoje interese.

Slika 8: Likovni izdelek Špele Satler na temo **Življenje v mestih in na podeželju v 17. in 18. stol.** Gospodična iz višjega sloja, oblečena v modno široko čipkasto obleko.

Slika 6: Likovna izdelka Tine Lisjak na temo **Nastanek ZDA in Znanost in tehnika v 19. stol.** Karavane na poti proti zahodu, predstavljajo ograevanje in prilaščanje indijanske zemlje.

Slika 7: Med tehničnimi dosežki je znan prvi fotografski aparat.

Poplavna varnost je tema, ki zanima slehernega Celjana. Že priprava razstave je vzbudila zanimanje za javni pogovor, na katerem bo ob dnevu voda (22. marec) tekla beseda o vzrokih poplav v Celju, o ukrepih ob poplavi in o načrtovanih regulacijah, ki bi zmanjšale možnost poplav ali vsaj omilile njihove posledice. Ob tej priložnosti bo izšel tudi zbornik, ki bo s prispevki z različnih področij (meteorološkega, geografskega, zgodovinskega, vodovarstvenega, urbanističnega) prikazal vzroke za poplave v Celju.

V Zgodovinskem arhivu Celje je od 21. decembra 2004 do 31. marca 2005 na ogled razstava Mesto v objemu voda, poplave v Celju v 20. stoletju, ki sta jo kot spomin na največje vodne ujme v mestu ob Savinji v prejšnjem stoletju pripravili Tatjana Kač iz Osrednje knjižnice Celje in Bojana Aristovnik iz Zgodovinskega arhiva Celje. Gre za skrben izbor iz bogatega (fotografskega) arhivskega gradiva. Razstavljeni so tudi primeri v poplavi leta 1954 poškodovanega arhivskega gradiva. Razstava se zaključuje z video posnetkoma zadnjih dveh poplav (1990, 1998).

Razstava je odprta vsak dan od 8.00 - 14.00, ob sredah od 8.00 - 16.00, ob petkih od 8.00 - 13.00 oziroma za najavljene skupine po dogovoru.

Za dodatne informacije pokličite na telefon 4287 640/661/665

Zgodovinski arhiv

☆ Celje ☆

Tatjana Sabo, Srednja trgovska šola Ljubljana

JUDJE V LENDAVI – Gradivo za pripravo na strokovno ekskurzijo

Zakaj ne bi strokovno ekskurzijo v Prekmurje popestrili z ogledom Lendave in tamkajšnje sinagoge ter judovskega pokopališča? Dijaki verjetno poznajo tamkajšnjo dvojezično kulturo, naravne lepote in dediščino, a le malokdo je slišal za judovsko zgodovino v Lendavi in njen pomen na razvoj gospodarstva.

Leta 1866 zgrajena sinagoga, ki je skupaj z mariborsko sinagogo edini ohranjeni tovrstni spomenik judovske skupnosti v Sloveniji, priča o pomenu te skupnosti v Lendavi. V galeriji je na ogled razstava, ki prikazuje zgodovino dolnjelendavskih Judov od naselitve v prvi polovici 18. stoletja do holokavsta leta 1944, ko je bila večina njih usmrčena v koncentracijskem taborišču Auschwitz. Judje so imeli v Lendavi v rokah skoraj vso trgovino, bili so ustanovitelji denarnih zavodov (Dolnjelendavska hranilnica), prvi gostilničarji, uspešni obrtniki in začetniki prve industrije (dolgovaška opekarna in mlin, tovarna dežnikov, tiskarna in papirnica Balkányi itd.).

Če se odločite za ogled Lendave in njenih znamenitosti, vam bo verjetno v pomoč kratka predstavitev tukajšnje judovske zgodovine in sinagoge.

Judje v Lendavi

Prvi Judje so prišli v Lendavo iz Rechnitz, ki se danes nahaja v Avstriji, in sicer s posesti grofa Batthányija, ki je spadala pod Železno županijo.

Štirje popisi v Županiji Zala iz 18. stoletja dokazujejo, da so se Judje naselili v Lendavi že konec prve četrtine 18. stoletja. Z veleposestniki, ki so jih sprejeli, so sklenili pogodbe, ki so bile koristne za obe strani. Večina jih je živel od trgovine in kramarstva. Trgovali so z medom, tobakom, usnjem, perjem, grobim suknom in volno. Vse to so zbirali in odkupovali po vaseh.

V habsburški monarhiji niso smeli biti člani državnih in političnih organov, ampak so bili potisnjeni v ozadje, saj so jih še vedno omejevali srednjeveški krščanski predpisi. Izključeni so bili iz poljedelstva, nekaterih vej industrije, iz šol in fakultet. Nalagali so jim tudi plačila posebnih davkov. Spremembe so prinesli šele patentni Jožefa II. (Gašpar, str. 34).

	Skupno št. prebivalcev		Število judovskega prebivalstva (razmerje v %) v primerjavi s skupnim št. prebivalcev							
Lendava	1880	1941	1848		1880		1910		1941	
	2767	3429	69	5,0 %	231	8,3 %	382	9,0 %	143	4,2 %

VIR: Gašpar, str. 35

Gospodarstvo in Judje v Lendavi

Pomemben je njihov prispevek h gospodarskemu in kulturnemu razvoju mesta ter nastanku meščanstva.

Ne le da so imeli v rokah vso trgovino, temveč so bili tudi ustanovitelji prvega denarnega zavoda v Lendavi, to je Dolnjelendavske hranilnice leta 1873.

V njihovi lasti so bili tudi:

- dolgovaški mlin,
- dve opekarni,
- Našička, d. d. (lesno predelovalna industrija),
- tovarna dežnikov,
- pletilstvo,
- knjigarna, papirnica in tiskarna,
- gostilne ...

Sinagoga

Že iz tlorisa sinagoge je razvidna delitev notranjega prostora, kajti religija narekuje ločenost moških od žensk pri verskih obredih. Sestavljena je iz dveh glavnih delov: iz preddverja in iz prostora, namenjenega verskemu obredu. Prehod skozi preddverje ima simboličen pomen telesnega in duhovnega očiščenja. Skozi vhod, ki ga uporabljajo moški, se pride v sveto, tj. zbirališče, ki je večnamenski prostor. Namenjen je skupni molitvi, v njem preučujejo Tora in poučujejo mladino. Molilnica je razdeljena na dva dela. V prvem hranijo Tora, v drugem delu pa potekajo verski obredi. Tora obsega 5 Mojzesovih knjig, ki vsebujejo 613 predpisov in 10 božjih zapovedi. Zvitek so pritrdili na dve leseni držali, ki ju imenujejo drevo življenja (Gašpar, str. 13–16)

Leta 1866 so se lotili v Lendavi gradnje nove sinagoge, ki stoji še danes. V njej je bilo 80 sedežev za moške

Slika št. 1: Lendavska sinagoga danes.

in 60 za ženske. Od prvotne opreme se je ohranilo le šest železnih stebrov, ki podpirajo galerijo, prostor za ženske. Desno od južnega stranskega vhoda je vdolbina v zidu, v kateri sta bila umivalnik in bakren vrč.

Danes je v obnovljeni sinagogi na ogled stalna razstava o zgodovini judovskega prebivalstva v Lendavi.

Judovsko pokopališče

Pokopališče leži na desni strani ceste v smeri proti mejnemu prehodu Dolga vas. Na njem so pokopani Judje iz Lendave in okoliških vasi. Po verskem predpisu, ki določa, da morajo nagrobni spomeniki biti obrnjeni proti Jeruzalemu, so se ravnali tudi na tem pokopališču. Najstarejši nagrobnik, na katerem je vidna letnica, je iz leta 1861.

Do prve polovice 20. stoletja so živeli v sožitju prebivalci, ki so se ločili po maternem jeziku, kulturi in veroizpovedi, in sicer katoličani, protestanti in judje.

Usodo lendavskih Judov je zapečatila 2. svetovna vojna, še posebej pa leto 1944, ko so Nemci okupirali Madžarsko in tudi tu začeli z masovnim odvažanjem Judov v taborišča smrti. 26. aprila 1944 so zbrali 57 judovskih družin v sinagogi in jih od tam odpeljali najprej v Čakovec, nato v Nagykanizso in od tam v zaprtih vagonih v Birkenau in Auschwitz (Gašpar, str. 84).

Preživelih 23 je po vojni v Prekmurju čakalo novo razočaranje; zaplemba premoženja, tovarn, domov, tako da so večinoma odšli po svetu.

Sinagoga, judovsko pokopališče in hiše na glavni ulici ohranjajo spomin na lendavske Jude.

Povzetek

Na razvoj posameznih krajev v Sloveniji so vplivali številni dejavniki. Zanimivo je, da na marsikatero pozabljamo oz. jih spregledamo. Nedvomno je judovska skupnost v Lendavi v obdobju od srede 19. do srede 20. stoletja pustila številne vidne spomenike na kulturnem in gospodarskem področju. Ob spoznavanju Prekmurja jih ne spreglejmo.

Literatura

- Gašpar, M., Lazar, B. 1997: Židje v Lendavi, Lindplast, Pince, d.o.o.
 Goldstein, S. 1988: Domovina ili dijaspora, Židovi na tlu Jugoslavije, Zagreb.
 Godina, F. 1967: Prekmurje 1941–1945. Pomurska založba. Murska Sobota.
 Hahn, I. 1996: A zsidó nép története, Makkabi Kiadó. Budapest.

Marjana Tratnjek Pavc, Osnovna šola Karla Destovnika – Kajuha v Ljubljani

K HADIKU V LENDAVSKE GORICE

– Gradivo za pripravo na strokovno ekskurzijo

Iz Lendavskih goric nad Lendavo, kjer se po holmih, visokih do 300 m, razprostirajo vertikalni vinogradi v obliki jermenastih parcel, so širni razgledi po pokrajini ob Muri. Najlepši razgledi so s pomola okrog kapele Sv. trojice, ki jo je leta 1728 postavila meščanska družina Gladuvecz. V kapeli je shranjena mumija kapetana Mihaela Hadika.

In kdo je bil Mihael Hadik? Odgovor nudi kar nekaj legend z bolj ali manj oprijemljivimi zgodovinskimi osnovami.

Ena izmed njih Hadikovo smrt postavlja v leto 1603, ko naj bi padel v boju s Turki med obrambo Lendave. Zgodovinsko dejstvo je, da se je turška meja od sredine 16. stol. vse bolj približevala Prekmurju. Jeseni 1600 je Turkom uspelo zasesti Kanižo (imenovano »ključ Nemčije«), ki je postala središče novega osmanskega ejaleta in je predstavljala osrednjo trdnjavo, iz katere so v glavnem potekale vse vojaške dejavnosti, usmerjene proti Prekmurju. Od Lendave so bili Turki oddaljeni le še 40 km. Tako je Lendava postala prvorazredna utr-

ba v obrambi pred Turki. Ti so jo tudi večkrat neuspešno oblegali (1601, 1603, 1604), pri čemer ji je pomagala naravna lega (prepredenost z vodnimi strugami in močvirji) ter srčnost branilcev (Simoniti: str. 99). Eden izmed branilcev Lendave naj bi bil tudi vitez Mihael Hadik.

Leta 1603 sta bila dva turška napada na Lendavo. Prvi napad je bil 2. februarja, drugi pa 16. oktobra. Obkrat so bili napadalci odbiti, povzročili pa so občutno škodo. Drugi turški napad, v katerem je padel Mihael Hadik, opisuje grajski pisar Sándor Horváth takole (I. Zelko, str. 21–22):

»Sredi leta 1603 je dobil Krištof Bánffy poročilo, da prodira proti Lendavi 6000 turških vojakov pod vodstvom age Sinan Küprili in tatarskega kana, obloženih z ogromnim plenom, ki so ga zaplenili, in da pridejo do Lendave najpozneje do 11. julija ter da bodo tako dolgo oblegali lendavski grad, dokler ga ne zavzamejo. Ker je bilo za obrambo gradu na razpolago le 800 vojakov in 12 topov, je takoj poslal kurirja v

Čakovec k Zrinskemu in v Beltince k Nadasdyju po pomožne čete. Toda kurir se še ni vrnil, že so se prikazali Turki, 11. julija ob 4. uri popoldne, v okolici Radmožanec. Krištof Bánffy je zaupal poveljstvo kapetanu Mihaelu Hadiku. Na razpolago mu je dal 350 vojakov, da čelno napade Turke. Sam je zasedel kraj v gozdu nad Dolnjo vasjo s 500 konjeniki in pešci. Popoldne ob 5. uri je Hadik že trčil na Turke. Toda bil je prisiljen umakniti se z majhno četo v smeri Lendave. Sovražnik je z glasnimi kriki »Alah« drvel za njim in ga neposredno pred trgom dohitel. Sledil je strašen pokol. Da bi si Hadik rešil življenje in da ne bi dovolil sovražniku, da se približa gradu, je bežal k trdnjavi na hribu Sv. trojice. Toda na strmini je njegov konj padel, takrat ga je napadlo pet Turkov, ki so ga z udarci po glavi umorili. Ob padcu se je Hadik zvalil v vodno jamo in ostroge so se zapletle v grmovje, tako da je obvisel z glavo navzdol.«

Krištof Bánffy (lastnik lendavskega gradu) je dal Hadikovo truplo pokopati na hribu Sv. trojice. Hadikovo preparirano truplo so našli leta 1728, ko so na hribu Gladuvecz, začeli graditi novo kapelo. Na njegovi krsti je z drobnimi žebelji zabit napis: »S. AC. G. D. MIHAEL HADIK S. C. R. CAPITANUS MDCIII«. Hadika so drugič pokopali v novi krsti z letnico 1733. Ta je ohranjena do danes.

Tu bi se zgodba o Hadiku lahko končala, vendar pomisleke o resničnosti dogodka kaže vizitacijsko poročilo iz leta 1778, ki pravi, da je kapetan Mihael Hadik padel na Kapci (vas zahodno od Lendave) in ne na pobočju hriba v Lendavi. Hkrati je v vizitacijskem poročilu moč brati, da je Hadikov sin, grof Andrej Hadik, leta 1771 trojiški kapeli podaril dragoceni kelih, mašno obleko

Kapetan Mihael Hadik na mrtvi straži.

in mašno knjigo. Poleg tega S. Horváth trdi, da je Krištof Bánfy, ko je zvedel, da prodirajo Turki proti Lendavi, poslal kurirja v Beltince k Nadasdyju. Franc Nadasdy je beltinško gospostvo dobil šele leta 1648.

Kdo je torej bil Mihael Hadik? Legenda, ki nima oprijemljive zgodovinske osnove, pripoveduje o Karlu III. in Francozih iz obdobja okrog leta 1700 in še nekaj. Vojska sreča ni bila naklonjena kralju, ki je najprej izgubil Lombardijo, nato pa še Toskano in se je umaknil v tirolske gore ter tako odprl Francozom pot do Štajerske in Krajine. Sovražnik je domneval, da si je kralj poiskal zatočišče pri svoji ljubici Agnesi Althan Pignatteli v Čakovcu, vendar je Karel pravočasno začutil zanko in se prek Lendave umaknil na prostost. Sovražnik mu je sledil in pred mestom, nekje med Lakošem in Petišovci, ga je pričakal Hadik s svojo četico. Vnel se je oster boj in lendavski kapetan je z življenjem plačal zvestobo kralju (Pivar, 10).

Grof Gusztav Hadik lendavskemu mestnemu sodniku Kalmanu Dervaricsu, piše: »Moj praprednik kljubuje trohnenju, to mi je znano, celo sam sem se prepričal o tem, ko sem leta 1815 kot štirinajstletni kapetan skozi

Lendavo potoval v Italijo. Z lastnimi rokami sem se dotaknil svojega častiljivega prednika in ljudje so trumoma prihajali tja ter me prosili, da pri svetem očetu v Rimu začnem postopek posvetitve v svetnika. Le z velikim trudom sem jih prepričal, da to ni mogoče, dokler obstaja naš rod. Tistikrat sem milo prosil župnika, da mojega prednika pustijo pri miru, in lastnoročno sem dal zapečatiti njegovo krsto. Toda spet slišim, da so jo odprli ...« (Pivar, 10) Kalman Dervarics je v svojih raziskaval o Hadiku prišel do spoznanja, da je trojiška mumija resnično posmrtni ostanek Mihaela Hadika, vendar ta ni umrl v znameniti bitki za Lendavo 1603. leta, ampak sto trideset let kasneje.

Kapela Sv. trojice v Lendavskih gorica.

Izhaja iz grofovske rodbine Hadikov, katere potomec je bil tudi Bela Hadik, zaupni prijatelj mehiškega cesarja Maksimilijana. Na željo ljudstva (v mumiji so videli božje znamenje in sredi 19. stol. trumoma romali k Hadiku) je Dervarics dal pobudo takratnemu lendavskemu župniku Antonu Stirlingu, da bi Hadika prenesli pod glavni oltar. Takratni lendavski dekan in szombathejski škof sta v kali zatrla vsa hotenja. Lendavski župnik je dovolil, da so mumijo iz grobnice prenesli v kapelo in jo položili v vdolbino pod korom ...

Hadika so povzdignili v narodnega junaka, ki se je kot vdan madžarski rodoljub zoperstavil poturčevanju. Njegovo življenje in čas smrti pa ostajata skrivnost.

Literatura

- Ivan Zelko: Turški napadi, Zbornik občine Lendava 1981, str. 20–22.
 Ivan Zelko: Turška oblast v Prekmurju, Stopinje 1983, str. 132–137.
 Bogo Grafenauer: O turški oblasti in o nastanku drobne zemljiške posesti v Prekmurju, Prekmurski Slovenci v zgodovini, MS 1961.
 Vasko Simoniti: Turški vpadi v Prekmurje, Stalna razstava, Pokrajinski muzej Murska Sobota, MS 1997, str. 99.
 Ella Pivar: Kdo si S:AC G:D Mihael Hadik capitanus, Pen; Vestnik, julij 1995, str. 10.

Mag. Pavla Karba, glavna ocenjevalka, Osnovna šola Ivana Cankarja Maribor

POROČILO GLAVNE OCENJEVALKE ZA ZGODOVINO

Pisni del ZPZ v rednem roku

Pri pisnem preizkusu tako rednega kot naknadnega roka je učenec lahko dosegel največ 29 točk, od tega iz učnih vsebin 7. razreda 8 točk, 8. razreda 9 točk in 9. razreda 12 točk (enako je bilo v lanskem šolskem letu). Naloge so bile točkovane od 1 do 3. Naloge z večjim številom točk so bile težavnostno strukturirane. Točkovnik je učencu omogočal, da doseže točke za posamezno podvprašanje oziroma kognitivno zahtevnost. Glede na težavnostno stopnjo je pisni preizkus iz zgodovine sestavljen

iz 40–50 % nalog prepoznavanja in poznavanja temeljnih pojmov, dogodkov in dejstev (naloge 1. kognitivne zahtevnosti), iz 30–40 % nalog razumevanja, urejanja, razvrščanja, časovne in prostorske orientacije ter uporabe raznovrstnih zgodovinskih virov (2. kognitivna zahtevnost) in 20 % nalog primerjave, vzročno-posledičnega sklepanja, argumentiranega utemeljevanja in uporabe (3. kognitivna zahtevnost).

Verodostojnost statistične analize je zaradi majhnega vzorca in enkratnosti uporabe relativna.

Rednega roka zunanjega preverjanja in ocenjevanja znanja iz zgodovine se je udeležilo 98 učencev (enako kot v lanskem šolskem letu). Povprečno število doseženih točk je bilo 17,69 ali 61,37 % (lani 20,27 ali 69,88 %). Maksimalno število doseženih točk je bilo v enem primeru 29 ali 100 % (lani v dveh primerih 28 točk ali 97 %). Minimalno število doseženih točk je bilo v enem primeru 4 ali 13,8 % (lani v enem primeru 7 ali 24 %). Razpon indeksa težavnosti nalog sega od 0,30 do 0,90 (lani od 0,39 do 0,89) indeks diskriminatornosti pa od 0,15 do 0,60 (lani od 0,13 do 0,62). Lanska in letošnja indeksa sta si precej podobna.

Najnižji indeks težavnosti sta imeli 8. in 16. naloga (prva naloga zahteva razumevanje in razlago karikature, ki ponazarja družbene razmere v Franciji pred revolucijo 1789. leta). Naloga je 3. kognitivne stopnje. Rešitev zahteva abstraktno mišljenje z utemeljevanjem in zaključevanjem. Naloga 16 zahteva poznavanje državnih praznikov v Republiki Sloveniji.

Zanimiv je rezultat 14. naloge. Indeksa težavnosti in diskriminatornosti se močno približata (0,56 in 0,53). Naloga je med zahtevnejšimi saj zahteva smiselno branje zemljevida, razumevanje besedilnega vira in vzročno-posledično sklepanje. Najuspešneje je bila rešena 1. naloga, zahtevala je globalno časovno orientacijo po zgodovinskih obdobjih na temelju slikovnih virov.

Za rezultate rednega roka je značilen visok delež negativno ocenjenih učencev 7 ali 7,14 % in visok delež prav dobrih 39 ali 39,80 % in odličnih 15 ali 15,31 %. Torej je kar 55,11 % kandidatov doseglo prav dobro in odlično oceno.

Učenci, ki so bili negativno ocenjeni, so praktično oddali nerešene (prazne) pole.

Objektivne razlage iz razpoložljivih podatkov za prikazane rezultate, ni mogoče podati.

Pisni del ZPZ v naknadnem roku

V naknadnem roku je pisni preizkus iz zgodovine opravljalo 33 učencev (lani 38). Povprečno število doseženih točk je bilo 23,6 ali 79,52 % (lani 19,74 ali 68,03 %). Najvišje število doseženih točk v enem primeru je bilo 29 ali 100 % enako kot na rednem roku in boljše kot v lanskem šolskem letu (lani nihče). Minimalno število točk v enem primeru 0 ali 0 % (lani v enem primeru 13 ali 45 %). Nalogo smo posredovali Državni komisiji. Razponi med indeksi težavnosti so v primerjavi z rednim rokom znatno manjši od 0,67 do 0,94. Razponi med indeksi diskriminatornosti so nekoliko večji od 0,15 do 0,75 kot pri rednem roku. Najuspešneje sta bili rešeni 4. in 5. naloga. Prva je zahtevala prepoznavanje pravilnega odgovora na slikovnem viru, peta pa smiselno branje zemljevida. Uspešnost rešitev pri vseh nalogah je bila višja kot na rednem roku (enaka situacija je bila v lanskem šolskem letu). En učenec je dosegel 0 točk in je bil negativno ocenjen. Zopet so prevladovali učenci s prav dobro in odlično oceno.

Ugotovitev: iz rezultatov nacionalnih preizkusov je razvidno, da učenci pri pouku zgodovine zelo postopno usvajajo funkcionalno znanje predmeta. Dvig kakovosti pri funkcionalnem znanju je zaznati. Prav ta ugotovitev pa potrjuje, da je **prehod iz transmisijskega modela poučevanja in učenja v procesni model poučevanja in učenja proces, ki je povezan z mnogimi dejavniki. Med njimi bi izpostavila sledeče: čas, usposobljenost učiteljev in družbeno klimo – vrednote, ki močno vplivajo na motiviranost učencev in učiteljev za pridobivanje sodobnega kakovostnega znanja.**

Glede na lanske rezultate je letošnja uspešnost učencev v rednem roku za pridobitev pozitivne ocene nižja (več negativno ocenjenih učencev, učencev, ki so oddali prazne pole). Iz preudarnih razlogov, nekateri učenci so tako rekoč oddali prazne pole, smo pomaknili mejo za doseg pozitivne ocene nekoliko nižje v primerjavi z lanskim šolskim letom.

Vladimir Ovnič, vodja zunanjih ocenjevalcev, Gimnazija Ravne na Koroškem

ZGODOVINA NA MATURI 2004

V skladu z maturitetnim koledarjem so dijaki v letu 2004 zadnjič pisali zgodovino v dveh rokih. Že leta 2005 bodo tako junija kot tudi septembra pisali vsi dijaki vse predmete, tako tudi zgodovino le v enem terminu.

Za prvi dan spomladanskega roka, 5. junija 2004, so bile izžrebane naslednje teme: Rimsko cesarstvo in začet-

ki krščanstva, izpitna pola I. iz obče zgodovine in Slovenci v Avstro-Ogrski izpitna pola II. iz narodne zgodovine.

V drugem izpitnem roku, 9. junija 2004, pa so dijaki pisali izpitno polo Mirovna gibanja in organizacije po drugi svetovni vojni iz obče zgodovine, izpitna pola iz narodne zgodovine pa so bili Slovenci v srednjeveškem Rimsko-nemškem cesarstvu.

Jesenske teme so bile: Srednjeveška mesta in podežele in Slovenci med drugo svetovno vojno v prvem terminu, v drugem terminu pa Rimsko cesarstvo in začetki krščanstva in Slovenci med drugo svetovno vojno.

Rezultati mature so bili na ravni pričakovanega, predvsem pa veliko boljši kot lani. To potrjuje tudi povprečno število doseženih točk. Vendar pa je še vedno zaskrbljujoče dejstvo, da je na spomladanskem roku še vedno več kot 5 % dijakov, ki niso dosegli niti 20 % točk. Na drugi strani pa je razveseljivo, da se je povečal delež tistih, katerih znanje je zelo dobro. Tako je v spomladanskem delu 11,6 % dijakov doseglo odlično oceno.

Glede na strukturo kandidatov jih je spomladi prišlo iz splošnih gimnazij 2310 ali 63,1 % in iz strokovnih in tehničnih gimnazij 1351 ali 33,9 %. Dijaki iz strokovnih in tehničnih gimnazij so nekoliko manj uspešni, k čemur prispeva dejstvo, da imajo na teh šolah zgodovine manj kot na splošnih gimnazijah. Na teh šolah v glavnem dosegajo minimum predpisanih ur za zgodovino, medtem ko imajo na splošnih gimnazijah v četrtem letniku dodane ure za pripravo na maturo. Nujno bi bilo, da tudi dijaki teh šol dobijo dodatne ure za pripravo na maturo.

Prag za posamezne ocene je bil tako kot v preteklih letih določen po vsebinski analizi izpitnih pol z mejnim številom točk. Prag za pozitivno oceno je bil postavljen na 40 % točk, saj je komisija ocenila, da naloge s tem številom točk zadoščajo kriterijem pozitivne ocene. Za dobro je bilo potrebno zbrati 54 % točk, za prav dobro 69 % točk in za odlično 82 % točk. Tudi letos ni bilo dijakov, ki bi dosegel pri obeh polah vse možne točke. Kar nekaj kandidatov pa je vsaj eno nalogo rešilo popolnoma pravilno.

Povprečna junijska ocena je bila tako dobrih 3,07.

Še vedno je zaskrbljujoče dejstvo, da je veliko nalog skoraj popolnoma nerešenih, kot da se kandidati na maturo ne bi pripravljali oziroma se postavlja vprašanje, kako jih profesorji s takšnim znanjem sploh lahko pri rednem pouku ocenijo pozitivno.

Izpitne pole so bile med seboj primerljive po težavnosti, čeprav je bil rezultat nekoliko nižji v drugem roku. Vendar je bilo na drugem roku precej več kandidatov iz strokovnih in tehniških gimnazij (kar 48 % v primerjavi z 33,5 % v prvem roku).

Še vedno so boljše rešene naloge iz obče zgodovine kot iz narodne tematike. Med najmanj uspešne rešene naloge pa sodijo naloge, pri katerih morajo dijaki pokazati funkcionalno znanje in uporabljati različne zgodovinske vire. Prav tako sodi med slabše rešene naloge tudi naloga pol esejskega tipa za 5 točk, praviloma zato ker se dijaki ne držijo postavljenih vprašanj. Izjemoma je slabo odgovorjena tudi kaka naloga zaprtega tipa.

Poudariti pa je treba, da je zgodovina še vedno eden redkih predmetov brez interne ocene. Komisija se je s tem zadnji dve leti intenzivno ukvarjala, dogovarjala z učitelji praktiki in strokovnjaki na tem področju in v grobem že pripravila predlog, kako bi interni del pri zgodovini lahko

potekal v prihodnosti. Upamo, da bo tako interna ocena pri zgodovini že v šolskem letu 2006/2007.

Ocenjevanje nalog je potekalo korektno, ocenjevalci pa so svoje delo opravili v glavnem dobro. Samo štiri naloge (1,09 %) je bilo potrebno oceniti v tretje. V jesenskem roku pa tretje ocenjevanje ni bilo potrebno. V celoti pa vendar z ocenjevanjem ne moremo biti popolnoma zadovoljni, saj so ocenjevalci naredili zelo veliko tehničnih napak, ki se jih bo treba v prihodnje izogibati.

Tudi na maturi 2004 se je pokazal trend naraščanja vpogledov. V spomladanskem roku je zahtevalo vpogled kar 183 dijakov. Ugovor je vložilo le 58 dijakov, in to 3 dijaki na izračun ocene in 55 dijakov na samo oceno. Izvedenci so konec julija in v začetku avgusta pregledovali pritožbe in pisali izvedenska mnenja. Triindvajsetim dijakom se je ocena spremenila, večinoma tistim, ki jim je do boljše ocene manjkala le ena točka. Delo izvedencev so opravljali člani RPK.

Vprašalnik za zunanje ocenjevalce

Zunanji ocenjevalci so morali ob oddaji nalog oddati tudi vprašalnik, s katerim so ocenili ustreznost vprašanj v nalogah, opozorili na najpogostejše napake, ki jih delajo dijaki, katere kognitivne ravni najmanj obvladajo, kako se izražajo in kako uporabljajo vire, kartografsko in slikovno gradivo.

Prav tako so na koncu s številčno lestvico od 1 do 5 ocenili naloge glede na strokovnost, vsebinsko ustreznost in tudi tehnično izvedbo. S številčno oceno od 1 do 5 so ocenili tudi sestavo navodil.

Ocene izpitnih pol, ki so jih dali ocenjevalci, so zelo visoke, med 4,1 in 4,33. Enako velja tudi za navodila, ki so bila ocenjena med 4,16 in 4,33.

Primerjava med ocenami izpitnih pol in navodil za ocenjevanje na maturi 2003- in 2004. leta kaže, da so bile pole v letu 2004 po mnenju zunanjih ocenjevalcev sestavljene boljše.

2003

Izpitne pole	3,35	4,2	4,05	3,3
Navodila in točk.	3,66	4,3	4,2	3,5

2004

Izpitne pole	4,4	4,16	4,16	4,08
Navodila in točk.	4,3	4,2	4,16	4,16

Velika večina ocenjevalcev tudi podpira sedanjo strukturo pole in meni, da je razporeditev med posameznimi nalogami pravilna. Vedno manj je tudi tistih ocenjevalcev, ki menijo, da bi morali v nalogah dati prednost vprašanjem esejskega tipa. Najverjetneje tudi zato, ker dijaki nalogo za 5 točk, ki ustreza obliki naloge vodene esejskega tipa, praviloma rešujejo relativno slabo.

Datum pisanja in pola	6. 6. 2004/1	6. 6. 2004/2	9. 6. 2004/1	9. 6. 2004/2
1. Ali so bila vprašanja ustrezno sestavljena				
da	90,9 %	96,9	100	100
ne	9,1 %	3,1	0	0
2. Katera vprašanja so bila:				
pretežka	2-krat 11, 2-krat 7	12-krat 20, 2-krat 19	2-krat 7, 2-krat 25	-
prelahka	4-krat 15, 4-krat 25, 6-krat 2,	2-krat 25	2-krat 2,	0
nerazumljiva	5-krat 7,	0	0	0
strokovno sporna	0	0	0	0
možnih več odgovorov	2-krat 7	2-krat 12	2-krat 15	0
zavajajoča	0	0	0	0
3. Ocena pole	4,4	4,16	4,16	4,08
4. Ocena sestave navodil	4,3	4,2	4,16	4,16

Velika večina ocenjevalcev (93,9 %) meni, da so bile pole ustrezno sestavljene, vendar so tudi ti ocenjevalci imeli pripombe na posamezna vprašanja. V tabeli so upoštevane pripombe na vsa vprašanja, ki so jih ocenjevalci omenili več kot enkrat. Največ je bilo pripomb, da so vprašanja prelahka ali pretežka. Izpostavil bi vprašanje 20 iz pole Slovenci v Astro-Ogrski, za katerega je kar 12 ocenjevalcev menilo, da je pretežno. Vprašanje je bilo za 1 točko, dijaki pa so morali navesti prvi dve povsem slovenski gimnaziji, ustanovljeni v začetku 20. stoletja.

Pozornost zasluži tudi primerjava med ocenami izpitnih nalog, ki so jo dali ocenjevalci v letu 2004 z oceno iz leta 2003. Povprečna ocena pol junijskega roka 2003 je bila 3,73, navodil za ocenjevanje pa 3,91 pri petstopenjski ocenjevalni lestvici. Za leto 2004 je povprečna ocena junijskih pol 4,28 navodil pa 4,25.

Po mnenju ocenjevalcev dijaki najslabše obvladajo:

- analizo in sintezo 27 %,
- vrednotenje in uporabo 38 %,
- znanje in razumevanje 35 %.

Kateremu tipu vprašanj bi v prihodnje dajali prednost?

	2002	2003	2004
1 Vprašanja zaprtega tipa, več možnih odgovorov	12 %	9,4 %	15,9 %
2 Vprašanja odprtega tipa s krajšimi odgovori	75 %	69 %	77,6 %
3 Vprašanj esejskega tipa	13 %	21,6 %	6,3 %

Tudi glede vprašanja, ali so dijaki odgovarjali s celimi povedmi ali zgolj z besedo ali besedno zvezo, je rezultat zelo zanimiv, saj jih 56 % meni, da odgovarjajo s celimi povedmi, 44 % pa jih meni, da odgovarjajo zgolj s povedmi oziroma kratkimi besednimi zvezami.

Goranka Kreačič

Mednarodno sodelovanje na področju šolstva:

IZOBRAŽEVALNI PROGRAMI SVETA EVROPE

Viljana Lukas

Tatjana Jurkovič

Pogovor z Viljano Lukas in Tatjano Jurkovič

V devetdesetih letih je prišlo v Sloveniji do pomembnih premikov v mednarodnem sodelovanju v izobraževanju. Prvi razlog za takšen razmah je bil nastanek samostojne države Slovenije, drugi pa zadeva konceptualno prenovno šolstva in z njo povezane zakonodajne premike. Tretji razlog, ki je zunanji, temelji na novi geopolitični sliki stare celine in je povezan z nekaterimi ključnimi procesi, ki so zaznamovali celotno povojno obdobje v Evropi.

Sektor za mednarodno sodelovanje v šolstvu na Ministrstvu za šolstvo in šport pokriva več različnih oblik mednarodnega sodelovanja. Tokrat predstavljamo sodelovanje Slovenije s Svetom Evrope. Pogovarjali smo se s sekretarko Viljano Lukas in njeno sodelavko Tatjano Jurkovič.

Svet Evrope (Council of Europe) je bil ustanovljen že leta 1949. Kako in zakaj je nastala ta zdaj že najstarejša in najširša evropska medvladna in medparlamentarna evropska politična institucija s sedežem v Strasbourgu?

Vse se je začelo z govorom Winstona Churchilla v Zürichu leta 1946. Povzel je povojno razpoloženje javnosti z besedami o »združenih državah Evrope« in namignil, da bi Svet Evrope lahko pomenil prvi korak v to smer. Tri leta pozneje, 1949, je deset držav, Belgija, Danska, Francija, Irska, Italija, Luksemburg, Nizozemska, Norveška, Švedska in Velika Britanija, podpisalo pogodbo, s katero so ustanovile Svet Evrope s sedežem v Strasbourgu. Svet Evrope je bil ustanovljen kot specifični politični subjekt, namenjen pomiritvi in ponovni vzpostavitvi odnosov med državami v povojni Evropi. Cilja Sveta Evrope sta sodelovanje in usklajevanje politike držav članic pri zagotavljanju in uresničevanju idej in načel, ki predstavljajo skupno evropsko dediščino. Svet Evrope se v imenu graditve skupnega »evropskega doma« zavzema predvsem za zaščito in vzpostavljanje pluralistične demokracije in človekovih pravic, reševanje družbenih problemov v Evropi in krepitev zavesti o skupni evropski identiteti.

Kakšno vlogo je imel Svet Evrope pri vključevanju držav nekdanje Jugoslavije in še posebej Slovenije.

Tako kot je Svet Evrope odigral pomembno vlogo pri vključevanju novih demokracij v »evropsko okolje« po

letu 1990, ima zdaj pomembno vlogo pri povezovanju z državami iz Vzhodne in Jugovzhodne Evrope. Še posebej naj omenim vključevanje nekdanjih jugoslovanskih republik v dejavnosti Sveta Evrope. Zanje so pripravili posebne programe za prenovno šolskih sistemov, ki vključujejo delo in svetovanje na zakonodajnem, vsebinskem in na področju usposabljanja učiteljev.

Ob tem kaže poudariti, da je Svet Evrope imel izjemno pomembno vlogo po letu 1992 tudi za Slovenijo. Ministrstvo za šolstvo in šport je že od samega začetka sodelovanja dejavno vključeno v prav vse dejavnosti te organizacije na področju šolstva. Veliko mednarodnih dogodkov je bilo tudi v Sloveniji. Omenimo le, da so se samo v letu 2004¹ zvrstili trije seminarji ali konference Sveta Evrope na slovenskih tleh.

Program dela Sveta Evrope oblikujeta dva odbora, v katerih so predstavniki ministrstev vseh držav. To sta Odbor za izobraževanje (Education Committee) in Odbor za visoko šolstvo in raziskovalno dejavnost (Higher Education and Research Committee). Katera so najbolj pogosta vprašanja, s katerimi se srečujejo, in kako jih skušajo razrešiti?

Okvir za delo na področju izobraževanja predstavlja Evropska kulturna konvencija, h kateri je do danes pristopilo skoraj 50 evropskih držav. To pomeni, da je sodelovanje Sveta Evrope na področju izobraževanja resnično vseevropsko in daleč presega zgolj jedro držav Evropske unije.

Vprašanja, ki si jih pri svojem delu na področju izobraževanja zastavlja Svet Evrope, so: »Kako lahko izobraževanje pomaga uresničevati človekove pravice in temeljne svoboščine ter utrjevati pluralistično demokracijo? Kako lahko zbliža evropske narode in ustvarja večje medsebojno razumevanje in zaupanje? Kako lahko pomaga evropskim vladam in državljanom premagovati izzive, s katerimi se srečujejo naše družbe?

¹ Povzeto po Bulletin education, 16/2004: od januarja do aprila: 19–23. januar v Ljubljani (prvi obisk skupine strokovnjakov za jezikovna področja), 31. marec – 1. april na Bledu (sestane skupine strokovnjakov za komunikacijsko in informacijsko tehnologijo) in 1.–4. april, Bled (6. sestanek nacionalnih koordinatorjev projekta Izobraževanje za demokratično državljanstvo).

Odgovore na ta vprašanja skuša Svet Evrope, iskati v konkretno zastavljenih projektih, ki so strokovno in pedagoško podprti. Rezultati projektov so uporabni v šolski praksi v obliki pedagoških pripomočkov ter strokovne podpore za učitelje, učence, strokovnjake in oblikovalce politik.

Viljana Lukas, vi ste že drugi mandat tudi predsednica Odbora za izobraževanje pri Svetu Evrope. Dejavnosti so raznolike in številne. Kakšni so cilji in usmeritve delovanja odbora?

Evropska unija si je zadala nalogo, da do leta 2010 postane »najbolj konkurenčna na znanju temelječa ekonomija na svetu«. S tem je posebej izpostavila vlogo znanja in ljudi za doseg tega cilja. Tudi pri Svetu Evrope posebej poudarjajo vlogo izobraževanja pri doseganju treh osnovnih ciljev organizacije, ki so:

- zaščita in uveljavljanje človekovih pravic in svoboščin,
 - uveljavljanje in ozaveščanje o evropski identiteti ter
 - iskanje skupnih odgovorov na ključne izzive, s katerimi se Evropa srečuje danes.
- Svet Evrope ima na področju izobraževanja in visokega šolstva usmeritve:
- opremiti mlade ljudi z znanjem, sposobnostmi in veščinami za uspešnejši spopad z zahtevami, ki jih prednje postavlja življenje in svet dela,
 - pripraviti jih na vseživljenjsko učenje, mobilnost in življenje v večjezični in večkulturni družbi,
 - ozavestiti mlade ljudi o skupni kulturni identiteti in potrebi po dialogu med različnimi kulturami.

Konkretni delovni program je usmerjen na področje jezikovnih politik za doseganje večjezičnosti in sloni na dejavnostih v podporo učenju za demokratično državljanstvo. Poseben poudarek je tudi na projektih v podporo delovanju demokratičnih institucij in preprečevanju nasilja v šolah ter poudarjanju vloge šolskega prostora kot demokratičnega prostora, ki deluje in se povezuje s širšim okoljem. Prav tako se posveča velika pozornost izobraževanju posebnih družbenih skupin, manjšin in Romov. Ves program pa spremlja zaokrožen sistemski razmislek o vlogi reform na področju izobraževanja za doseganje temeljnih ciljev, ki si jih Svet Evrope zastavlja na področju izobraževanja.

Dejavnosti poučevanja zgodovine potekajo v okvirju projekta Evropske dimenzije v poučevanju zgodovine (European dimension in history teaching). Na ministrstvu ste uspešno organizirali že več mednarodnih srečanj na področju zgodovine, nazadnje seminar za učitelje zgodovine iz držav Jugovzhodne Evrope, ki je potekal oktobra 2001 na Bledu.

Svet Evrope podpira nove metode poučevanja predvsem novejšo zgodovino, večkulturne vzgoje ter medverskega dialoga kot prispevka večkulturnosti. Učenje in poučevanje novejšo zgodovino predstavlja eno od pred-

nostnih področij Sveta Evrope. V okviru projekta History and history teaching je bil leta 2001 organiziran seminar za učitelje zgodovine iz držav Srednje in Vzhodne Evrope. Britanski zgodovinar Robert Stradling je predstavil najnovejše poglede na poučevanje zgodovine v 20. stoletju. Njegov priročnik za učitelje Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja je navdušil učitelje zgodovine, zato je ministrstvo omogočilo, da smo to odmevno delo prevedli v slovenščino. Knjiga je izšla pri založbi Zavoda RS za šolstvo.² Svet Evrope pa je omogočil prevod drugega Stradlingovega dela Multiperspektivizem pri poučevanju zgodovine: vodič za učitelje (Multiperspectivity in history teaching: a guide for teachers). Izvirnik in prevod dela je mogoče dobiti na spletnih straneh Zavoda RS za šolstvo (<http://www.zrss.si>, predmeti Zgodovina-rubrika Priročniki).

V okviru Sveta Evrope poteka zdaj nov projekt Evropske dimenzije v poučevanju zgodovine (European dimension in history teaching), ki se je začel leta 2003. Do leta 2006 naj bi bile obdelane vse ključne in prelomne letnice zadnjih dvesto let.³ Slovenski pedagoški svetovalci za zgodovino se redno udeležujejo konferenc, ki potekajo v okviru tega projekta.

V tesni povezavi s projektom Evropske dimenzije v poučevanju zgodovine je drugi projekt Izobraževanje za demokratično državljanstvo (Education for Democratic Citizenship).⁴ Projektu, ki bo zaključen leta 2005, ste namenili kar nekaj pozornosti. Disiminacijski seminar ste skupaj s Pedagoškim inštitutom leta 2002 organizirali na Bledu.

Projekt Sveta Evrope Izobraževanje za demokratično državljanstvo se je začel leta 1997 kot neposredni odgovor na potrebe držav članic z namenom, da se ponovno presodi pomen participativne demokracije in položaj državljanov v njej, in to v luči sprememb, ki jih prinaša globalizacija. Projekt temelji na spoštovanju človekovih pravic, pluralistični demokraciji, pravni državi in vključuje

² Knjiga je rezultat triletnega projekta Sveta Evrope Učenje in poučevanje zgodovine 20. stoletja, ki je potekal v letih 1998–2001 prek številnih seminarjev, izdane pa so bile tudi druge publikacije za pouk zgodovine, ki jih lahko kupite v Informacijsko dokumentacijskem centru Sveta Evrope (IDCSE) v Ljubljani na Rimski c. 16. Informacije o dostopnih publikacijah najdete na spletnih straneh <http://www.idcse.si/>. Gre za publikacije o pouku zgodovine, ki obravnavajo **žensko problematiko** (Ruth Tudor: Teaching 20th century women's history: a classroom approach), **holokavst** (Jean-Michel Lecomte: Teaching about the Holocaust in the 21st century), **film** (Dominique Chansel: Europe on-screen – cinema and the teaching of history), **IKT** (The challenges of the information and communication technologies facing history teaching), **kako se približati pluralizmu in toleranci** pri pouku zgodovine (Towards a pluralist and tolerant approach to teaching history: a range of sources and new didactics), **o zlorabah zgodovine** (The misuses of history), **o predstavitev Evrope 20. stoletja** v zgodovinskih učbenikih (Falk Pingel: The European home: representations of 20th century Europe in history textbooks) idr. Projekt je bil predstavljen tudi na seminarju Sveta Evrope za učitelje zgodovine iz držav Jugovzhodne Evrope med 18. in 20. oktobrom 2001 na Bledu. Glavna tema seminarja na Bledu pa je bila Poučevanje o začetku druge svetovne vojne. Svet Evrope je seminar organiziral v okviru projekta Pakta za stabilnost v Jugovzhodni Evropi in v sodelovanju z Zavodom RS za šolstvo, Društvom učiteljev zgodovine in Filozofsko fakulteto.

³ Izvedene so bile že konference o revolucionarnem letu 1848 v Braunschweigu leta 2003, o letu 1945 na Jalti prav tako leta 2003, o letu 1989 v Budimpešti leta 2004. O letu 1912 pa bo konferenca organizirana v Atenah leta 2005.

⁴ V Sloveniji deluje Informacijsko dokumentacijski center Sveta Evrope v okviru Narodne in univerzitetne knjižnice. IDC Sveta Evrope v Ljubljani pa je poskrbel za prevod ključne publikacije tega projekta, in sicer Audigier, F. Ključne kompetence izobraževanja za demokratično državljanstvo (Basic concepts and Core competencies for Education for Democratic Citizenship. Ljubljana: IDC Sveta Evrope: i2, 2002).

vse starostne skupine in dele družbe. Zasnovan je bil na večstranskem in procesno usmerjenem pristopu k demokratičnemu državljanstvu, ki vključuje štiri pomembne vidike državljanstva:

- *politično razsežnost*: sodelovanje v demokratičnem odločanju,
- *pravno razsežnost*: poznavanje in uresničevanje državljanskih pravic in odgovornosti,
- *kulturno razsežnost*: spoštovanje temeljnih demokratičnih vrednot, skupne in različne zgodovine in dediščine ter prispevek k miroljubnim medkulturnim odnosom,
- *socialno in ekonomsko razsežnost*: zlasti boj zoper socialno izključenost in marginalizacijo, upoštevanje novih oblik dela in razvoja skupnosti.

Na katere ciljne skupine so usmerjene dejavnosti projekta?

Ciljne skupine, na katere so usmerjene dejavnosti projekta, so:

1. *politični voditelji in nosilci odgovornosti*: člani parlamenta, vladni strokovnjaki, predstavniki ministrstev za šolstvo. Temeljni cilji te ravni so bili razvoj referenčnega okvira (zakonska regulativa, dokumenti o izobraževalni politiki), pomoč državam članicam pri oblikovanju in uresničevanju izobraževalnih politik in strategij, ki vključujejo izobraževanje za demokratično državljanstvo kot sestavni del procesov izobraževalnih reform, ter spodbujanje dejavnosti na tem področju;
2. *praktiki in »ljudje na terenu«*: učitelji in drugi pedagoški delavci, strokovna vodstva šol, posamezniki, vključeni tako v formalno kot tudi neformalno izobraževanje odraslih, strokovnjaki za medije, sindikalne in nevladne organizacije. Temeljni cilj te ravni je oblikovanje primerov »dobre prakse« in diseminacija rezultatov projekta.

Interkulturno izobraževanje in izobraževanje za demokratično državljanstvo sta že od nekdaj prednostni področji Sveta Evrope. Zdaj sta stopili v izvedbeno fazo dva projekta, in sicer Medkulturno izobraževanje, izziv verske raznolikosti in dialog v Evropi (Intercultural Education and the Challenge of religious Diversity and Dialogue in Europe) in Medkulturni dialog in preprečevanje konfliktov (Intercultural Dialogue and Conflict Prevention).

Tudi medkulturno izobraževanje in medverski dialog sta prednostni področji Sveta Evrope. Vsaka država članica Sveta Evrope ima svojo izobraževalno politiko, ki je posledica zgodovinskih procesov, zato naj omeniva, da snovalci projektov nimajo namena, da bi se vmešavali v nacionalne izobraževalne politike. Zlasti projekt Medkulturno izobraževanje, izziv verske raznolikosti in dialog v Evropi ne razglša ideje za ali proti verskemu izobraževanju, niti ideje za ali proti zasebnim ali državnim šolam, ki temeljijo na verski vzgoji. Snovalcem projekta gre pred-

vsem za to, da bi izobraževalnim uradom, šolam, raziskovalnim institutom in učiteljem, ki delajo v različnih sistemih, posredovali glavne smernice, zamisli, merila in praktične nasvete, kako prispevati k vodilnemu cilju in motu medkulturnega izobraževanja **»učiti se živeti skupaj«**. Vera je – tako se je izrazilo francosko ministrstvo za šolstvo – kulturno dejstvo, ki ga ne moremo spregledati. Učiti se živeti skupaj v večkulturni družbi bi bilo težko, če se ne bomo pogovarjali o temah, ki imajo bistven pomen za verske skupnosti ali posameznike. Učiti se živeti skupaj pomeni spoštovati in spoštovati pomeni, da duhovne in razumske nagibe drugih jemljemo resno.

Učiti se živeti skupaj ni dejavnost, ki bi jo lahko ločevali od drugih dejavnosti na šoli. Delorjeva komisija⁵ je v poročilu za Unesco navedla štiri temeljne stebre, na katerih naj bi temeljilo izobraževanje v 21. stoletju: **učiti se znati, učiti se delati, učiti se živeti skupaj in učiti se biti.**

Omeniti vse pomembnejše projekte in dejavnosti na področju izobraževanja, ki potekajo v okviru Sveta Evrope, bi gotovo preseгло okvire pričujočega besedila. Morda bi omenili samo še kakšnega, ki je v Sloveniji imel večji odmev.

Že prej sva omenili, da je delovni program Odbora za izobraževanje pri Svetu Evrope usmerjen tudi na področje jezikovnih politik za doseganje večjezičnosti ter večjo jezikovno raznolikost. Svet Evrope deluje tudi na povezovanju mednarodnih in nacionalnih strategij na področju učenja in poučevanja tujih jezikov. Na tem področju je opravil zelo kakovostno delo, vse države gradijo na dokumentih in priporočilih Sveta Evrope. Tako tudi mi sodelujemo s sekcijo za jezikovno politiko pri projektih, kot sta Evropski jezikovni portfolio, Jezik, raznolikost, državljanstvo – prerezi politike jezikovnega izobraževanja in drugih.

Na koncu pa bi opozorili še na to, da je Svet Evrope leto 2005 razglasil za Leto državljanstva skozi izobraževanje. Z organizacijo tega leta želi Svet Evrope posebno pozornost posvetiti predvsem pomenu vzgoje in izobraževanja pri razvoju državljanstva ter vlogi participacije v sodobni demokratični družbi. Namenjeno bo vzgojno-izobraževalnim ustanovam, učiteljem, predstavnikom nevladnih organizacij in strokovnjakom s širšega področja državljanske vzgoje. V Sloveniji bo v letu 2005 posebna pozornost namenjena diseminaciji didaktičnih gradiv za poučevanje državljanske vzgoje, organizaciji različnih oblik izobraževanja ter oblikovanju celovite strategije na vseh stopnjah izobraževanja. S tem bo Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport skupaj s številnimi pedagoškimi in raziskovalnimi institucijami ter drugimi vladnimi in nevladnimi organizacijami, pripomoglo h krepitvi vloge in pomena različnih oblik izobraževanja (formalnih, neformalnih in priložnostnih) za razvoj in promocijo demokratičnih vrednot ter varovanja človekovih pravic v sodobni multikulturni družbi.

⁵ Delors, J. et al. (1996). Learning: the Treasure within. Report to UNESCO of the International Commission on Education for the Twenty – first Century. Paris: UNESCO.

Goranka Kreačič

Pogovor z Majdo Širok, direktorico Centra za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja — CMEPIUS

Leta 1998 je začela kot organizacijska enota Centra RS za poklicno izobraževanje delovati Služba za programe EU. Služba, ki jo od začetka vodi Majda Širok, se je leta 2003 na podlagi sklepa vlade RS osamosvojila. Zdaj deluje kot javni zavod Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja – CMEPIUS.

Področja izobraževanja in usposabljanja so se šele s sprejemom Maastrichtske in Amsterdamske pogodbe znašla med skupnimi politikami EU. Obe pogodbi sta določili, da bo Unija prispevala k razvoju kakovostnega izobraževanja s spodbujanjem sodelovanja med državami članicami. Obenem pa bo upoštevala načelo subsidiarnosti, kar pomeni, da bo v celoti spoštovala pristojnost držav članic za učne vsebine in organizacijo izobraževalnih sistemov ter njihovo kulturno in jezikovno različnost. Pravi zagon na področju izobraževanja in usposabljanja pa so prinesli zdaj že zgodovinski sporazum s sestanka Evropskega sveta v Lizboni in aktivnosti ter procesi, ki podpirajo uresničitev zastavljenih ciljev, kot so t. i. bolonjski proces, Københavnska deklaracija, proces Brugge ...

Čeprav CMEPIUS deluje že od leta 1998, nam, prostim, povejte, kako je prišlo do ustanovitve in katere so njegove glavne smernice delovanja.

Ustanovitev Službe za programe EU, tako se je do nedavnega imenoval CMEPIUS, je bila del pripravljanih aktivnosti Slovenije na začetek sodelovanja v skupnih programih Evropske skupnosti s področja izobraževanja in usposabljanja. Služba, ki jo je ustanovilo Ministrstvo za šolstvo in šport, tako od 1. septembra 1998, deluje v okviru Centra RS za poklicno izobraževanje s sedežem Ob železnici 16, v Ljubljani.

Opravlja naloge nacionalnih agencij programov Evropske skupnosti Leonardo da Vinci in Socrates, razen njegovih podprogramov Naric in Eurydice, ki ostajata na Ministrstvu za šolstvo in šport.

Podlago za organiziranje in vsebino dela predstavljajo podpisani sporazum med Evropsko komisijo in ministrstvom za šolstvo in šport ter pogodbi za delovanje agencij za oba programa med Evropsko komisijo in Službo za programe EU oziroma zdaj CMEPIUS.

Vsebinske usmeritve in nacionalne prioritete Službi za programe EU določa Ministrstvo za šolstvo in šport na podlagi tistih, ki so določene s strani Evropske komisije. Služba Slovenijo zastopa na srečanjih nacionalnih agencij in z njimi usklajuje svoje delo. Zagotoviti mora skladnost projektov z evropskimi in nacionalnimi prioritetami. V programe vključuje socialne partnerje, sodeluje z drugi-

mi izobraževalnimi institucijami in seznanja strokovno in širšo javnost o svojem delu. V pomoč enoti, in tudi drugim udeležencem v projektih, so podatkovne baze različnih vsebin, ki jih pripravlja CMEPIUS. Vodje projektov in programov skrbijo za čim boljše obveščenost s pripravo vmesnih in letnih poročil, ki predstavljajo osnovo promocijskim dejavnostim.

Na podlagi sklepa pridružitvenega sveta EU – Slovenija o sprejetju pogojev in določb za sodelovanje RS v programih EU na področjih izobraževanja in usposabljanja Slovenija od 1. 1. 2000 sodeluje že v drugi generaciji omenjenih programov. Evropska komisija sofinancira delovanje nacionalnih agencij, obenem pa z drugo generacijo programov EU nanje prenaša precejšen del dejavnosti, ki jih je doslej izvajala sama.

Zaradi večje učinkovitosti dela ter priporočil in pričakovanj nekaterih mednarodnih institucij, ki jim sledi večina držav članic EU in drugih držav, se je pojavila potreba po racionalnejši organiziranosti mednarodnih dejavnosti na področju vzgoje in izobraževanja. Ministrstvo za šolstvo je tako po vzoru organizacijskih sprememb v številnih državah EU poleti 2001 predlagalo ustanovitev novega javnega zavoda, na katerega je preneslo tisti del mednarodne dejavnosti, ki je v funkciji javne službe, samo pa ohranja vodenje politike in nadzor. Naloge za programe EU, ki jih je doslej opravljala služba za programe EU, zdaj opravlja novoustanovljeni javni zavod Center za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja.

Ustanovitev CMEPIUS tako pomeni konkreten korak k zagotavljanju institucionalne podpore resornega ministrstva za učinkovito uveljavljanje Slovenije v mednarodnem prostoru. Na enem mestu so združene vse operativno-tehnične naloge na področju programov Skupnosti in mobilnostnih programov s področja izobraževanja in usposabljanja. Center postopoma prevzema tudi druge vrste mobilnosti na področju izobraževanja in usposabljanja, ki so opredeljene v unilateralnih, bilateralnih ter multilateralnih programih. S tem je zagotovljena bolj učinkovita poraba proračunskih sredstev, ob hkratnem doseganju večjih kvantitativnih in kvalitativnih programskih učinkov.

Pravno podlago za vsebino programa dela in tudi njegovo izvajanje tako predstavljajo nacionalni predpisi, ki urejajo področje vzgoje in izobraževanja, usposabljanja in javnih financ, ter predpisi Evropske unije s področja izobraževanja ter usposabljanja in porabe proračunskih sredstev. Pravni okvir dopolnjujejo vsebinske usmeritve razvoja posameznega področja (izobraževanja, usposabljanja in zaposlovanja), ki so določene s strateškimi na-

cionalnimi in dokumenti EU (memorandum o vseživljenjskem izobraževanju, bolonjski proces, proces Brugge, pet evropskih mejnikov razvoja področja izobraževanja in usposabljanja do leta 2010, nacionalni program razvoja visokega šolstva, nacionalni program razvoja trga dela in zaposlovanja ...).

EU spodbuja sodelovanje med izobraževalnimi sistemi predvsem s skupnimi programi, kot so Socrates (akcijski program za meddržavno sodelovanje na področju izobraževanja), Leonardo da Vinci (za poklicno ter strokovno izobraževanje in usposabljanje) ter Mladi za Evropo. Toda na evropski ravni sta se razvila dva tipa dejavnosti na področju izobraževanja in sodelovanja. Nam ju lahko opišete?

Dva tipa dejavnosti na področju izobraževanja in usposabljanja sta se razvila zaradi doslednega spoštovanja temeljnega načela Evropske unije, in sicer da je organizacija sistemov izobraževanja in usposabljanja, pa tudi vsebina učnih programov v pristojnosti držav članic oziroma njihovih regij. Posebne pristojnosti so opredeljene v že omenjenem 149. in 150. členu pogodbe o Evropski uniji. Programa Socrates in Leonardo da Vinci pa sta namenjena prav podpori skupnega uresničevanja teh pristojnosti. Slednje obsegajo samo tiste dejavnosti, za katere so se vse države članice skupaj dogovorile, in to so: pospeševanje mobilnosti, razvoj sodelovanja med izobraževalnimi institucijami, spodbujanje učenja jezikov, izboljšanje stanja pri priznavanju diplom, certifikatov in razvoj odprtega učenja in učenja na daljavo.

Drugi tip pa zajema pobude za izobraževanje in usposabljanje, ki temeljijo na političnem sodelovanju med državami članicami. Podlago predstavljajo priporočila, sporočila Evropske komisije, posvetovanja ali drugi delovni dokumenti (npr. Bela knjiga o mladinski politiki, memorandum o vseživljenjskem učenju ...).

Splošni cilji programa Socrates so krepitev sodelovanja v Evropi z vrsto izobraževalnih programov, ki so podprti s sklopom različnih akcij. Za začetek, prosim, pojasnite nekaj splošnega o programu Socrates?

Sodelovanje na področju izobraževanja, usposabljanja in mladine, s katerim se ustvarja skupni evropski prostor edukacije, poteka v okviru treh programov. Druga generacija programov, ki poteka od 2000 do 2006, naj bi pomagala graditi odprt in dinamičen evropski izobraževalni prostor s poudarkom na spodbujanju evropskih razsežnosti na vseh stopnjah izobraževanja, izboljšanju znanja evropskih jezikov, promociji sodelovanja in mobilnosti na vseh področjih izobraževanja in usposabljanja, spodbujanju inovativnosti v izobraževanju, izboljšanju usposobljenosti posameznikov v osnovnem poklicnem izobraževanju in usposabljanju in izboljšanju kakovosti. Ti programi, ki so komplementarni drugim politikam EU, tudi strukturni, so izključno mednarodni.

Program Socrates tako kot ostala dva neposredno podpira uresničevanje politike EU s področja izobraževanja, usposabljanja in mladine. Namenjen je raznim oblikam sodelovanja na vseh ravneh splošnega izobraževanja (od vrtcev do univerz in organizacij za tretje življenjsko obdobje), Kot odgovor na spreminjajoče potrebe in prioritete je določenim dejavnostim namenjena večja pozornost kot doslej. Poudarek je še posebej na vseživljenjskem učenju, uporabi novih informacijskih in komunikacijskih tehnologij v izobraževanju, širjenju dobrih izkušenj ter vključevanju oseb s posebnimi potrebami.

V novo obdobje programa se vključuje velik pomen vseživljenjskega učenja tako znotraj obstoječih formalnih sistemov kot tudi zunaj njih. Celotna akcija Grundtvig je namenjena temu cilju. Comenius (douniverzitetno izobraževanje) je zdaj dosti bolj obširen, vključuje tudi večji del Lingue in daje poudarek stalnem strokovnem spopolnjevanju učiteljev. Erasmus (univerzitetno izobraževanje) bo še nadalje igral izrazito in pomembno vlogo pri spodbujanju mobilnosti in sodelovanja na področju visokega šolstva ter tako podpiral nastajanje evropskega visokošolskega prostora.

Comenius je le ena od osmih akcij ali podprogramov Socratesa in je namenjena šolskemu izobraževanju. Kljub temu da kar lepo število slovenskih osnovnih šol že nekaj let sodeluje pri projektih Comeniusa, bi prosila, da nam nekaj poveste o njem.

Začetki tovrstnega mednarodnega sodelovanja segajo v leto 1999. Res je, da to ni prav dolga doba (lahko rečemo, da smo v zadnjem letu prve petletke), vendar so rezultati taki, da smo ponosni nanje, in prav je, da nanje opozorimo širšo slovensko javnost oziroma vse, ki jih to zanima. Kljub temu da so številke vedno suhoparne, pa vendar opozarjajo na neko stanje. Od leta 2000 je v okviru akcije Socrates/Comenius skupaj tako odšlo na pripravljalne obiske 82 predstavnikov slovenskih šol, 471 učencev in dijakov. 453 učiteljev in ravnateljev je prebilo krajši čas na partnerski šoli oziroma instituciji, države članice EU so sprejele 36 naših asistentov, bodočih mladih učiteljev, 20 asistentov iz držav članic EU pa je bilo pri nas. Sprejeti in potrjeni so bili 204 projekti, na letnem razpisu je v povprečju izbranih približno 90 šol, k temu pa moramo dodati vsaj še 40 odstotkov tistih, ki so se prav tako potrudili s prijavo, pa zaradi omejenih sredstev niso bili izbrani.

Comenius je tisti del programa Socrates, ki pokriva douniverzitetno šolstvo. Projekte in/ali mobilnosti lahko torej prijavijo vrtci, osnovne, vse srednje in višje strokovne šole ter vsi strokovni delavci, ki so zajeti v šolsko izobraževanje. Cilja programa Comenius sta izboljšati kakovost šolstva in krepiti evropsko razsežnost v šolskem izobraževanju.

Katere so akcije Comeniusa?

Comenius sestavljajo tri akcije:

1) Comenius 1: Šolska partnerstva

Akcija podpira mednarodna partnerstva med šolami, ki se lahko prijavijo za tri različne vrste projektov:

a) Comenius šolski projekti

Najmanj tri šole iz treh različnih držav se med seboj povežejo v partnerstvo, kjer v okviru določene teme sodelujejo v projektu. Projekt mora biti vključen v redne šolske aktivnosti in mora zajemati čim večji krog učencev in učiteljev na šoli.

b) Comenius jezikovni projekti

Projekt izvaja skupina najmanj desetih učencev, ki so stari 12 let ali več, iz dveh partnerskih šol dveh sodelujočih držav. Osnovni namen je učenje tujih jezikov ob delu na izbrani temi.

Bistveni del projekta predstavlja medsebojna izmenjava učencev, ki mora trajati najmanj 14 dni v vsaki državi. Izmenjave so obogatena delovna obdobja, v katerih skupini mladih delata skupaj na projektu, ob tem pa uporabljata tuje jezike kot sredstvo komuniciranja in učenja.

c) Comenius šolski razvojni projekti

Projekti, ki so namenjeni izboljšanju šolske organizacije in različnim pedagoškim pristopom. Usmerjeni so v šolo kot organizacijo, v nasprotju s prvima dvema vrstama, ki sta usmerjeni predvsem v učence. V sklopu projekta se lahko razvijejo različne organizacijske in pedagoške metode ter prijemi. V okviru te akcije lahko šole zaprosijo tudi za Comenius asistenta za tuji jezik.

2) Comenius 2: Izobraževanje in usposabljanje strokovnih delavcev s področja vzgoje in izobraževanja

Osnovni namen te akcije je, da si strokovni delavci v vzgoji in izobraževanju pridobijo spretnosti, znanje in vedenje, ki so nujni za kakovostno izobraževanje.

V sklopu akcije Comenius 2 sta finančno podprti dve vrsti aktivnosti:

a) Evropski projekti sodelovanja (Comenius 2.1)

Mednarodni projekti, ki so namenjeni razvoju ali dopolnjevanju kurikuluma v osnovnem izobraževanju učiteljev, projekti mobilnosti, ki so namenjeni usposabljanju bodočih učiteljev, projekti stalnega strokovnega spopolnjevanja učiteljev, projekti, namenjeni razvijanju učnih strategij, metod in učnih pripomočkov za različne skupine.

b) Individualne štipendije za usposabljanje (Comenius 2.2)

Finančna podpora je namenjena udeležbi učiteljev in drugih strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju na akcijah stalnega strokovnega spopolnjevanja, ki potekajo v tujini en do štiri tedne. Akcija Comenius asistentov za tuji jezik pa daje možnost bodočim učiteljem tujih jezikov, da preživijo tri do osem mesecev na šoli gostiteljici v tujini.

3) Comenius 3: Comenius mreže

Akcija je namenjena povezovanju šol in ustanov, ki se ukvarjajo z izobraževanjem in stalnim strokovnim spopolnjevanjem učiteljev v mreže.

Za pridobitev finančne podpore mora biti partnerstvo, ki predlaga vzpostavitev Comenius mreže sestavljeno iz institucij iz najmanj šestih različnih držav, ki sodelujejo v programu Socrates.

Poleg Socratesa pokrivata tudi program Leonardo da Vinci. Bi nam lahko orisali glavne smernice in tista področja tega programa, ki so v neposredni povezavi z osnovnim in srednjim šolstvom.

Program Leonardo da Vinci omogoča sodelujočim državam skupne dejavnosti na področju poklicnega in strokovnega izobraževanja ter usposabljanja. Glavni cilji programa so s kakovostnimi inovacijami in evropskimi dimenzijami v poklicnem izobraževanju in usposabljanju doseči:

- izboljšanje posameznikovih sposobnosti in znanj, predvsem mladih ljudi, na vseh stopnjah izobraževanja; to pa se lahko doseže s pomočjo praktičnega usposabljanja na delovnem mestu, vajeniškega sistema z namenom spodbujanja zaposlovanja in lažjega vključevanja na trg dela,
- izboljšanje kakovosti in dostopa do nadaljnjega izobraževanja in vseživljenjsko pridobivanje znanj in kompetenc s ciljem povečanja in razvijanja prilagajanja, predvsem upoštevajoč tehnološke in organizacijske spremembe,
- spodbujanje in prispevanje poklicnega izobraževanja in usposabljanja z namenom izboljšanja konkurenčnosti, podjetništva, tudi z možnostjo novih možnosti zaposlovanja.

Posebna pozornost bo posvečena spodbujanju sodelovanja med poklicnimi in strokovnimi izobraževalnimi institucijami, univerzami ter malimi in srednjimi podjetji.

Medtem ko pilotski projekti in projekti mobilnosti še naprej predstavljajo levi delež sredstev programa, pa drugo obdobje programa vključuje tudi nove ukrepe (mednarodne mreže). Program prav tako podpira razvoj jezikovnih znanj ter zagotavljanje primerjalnih analiz in študij s področja poklicnega in strokovnega izobraževanja in usposabljanja evropskih dimenzij (referenčni materiali).

Ali in kako lahko šole, ki izvajajo različne projekte, dobijo finančna sredstva tudi pri drugih skladih EU, kot so, denimo, Phare, strukturni skladi, socialni sklad, ki naj bi omogočali in podpirali vseživljenjsko učenje ...?

Šole lahko, v kolikor je razpis temu namenjen, kandidirajo s svojimi predlogi predvsem na tiste razpise Evropske komisije, ki podpirajo razvoj človeških virov. To so zaenkrat še razpisi v okviru EU Phare pomoči, od vstopa Slovenije v Evropsko unijo predvidoma naslednje leto pa predvsem Evropski socialni sklad.

Na konferenci Slovenija in skupni evropski cilji na področju izobraževanja in usposabljanja, ki je bila v skupni organizaciji Ministrstva za šolstvo in šport in Centra za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja 8. oktobra 2003, so predstavniki Evropske komisije, držav članic ter domači strokovnjaki predstavili strateške cilje EU ter izzive, s katerimi se sooča slovenski sistem izobraževanja in usposabljanja. Ta konferenca je bila posvečena tako imenovanemu, drugemu tipu dejavnosti na področju izobraževanja in usposabljanja.

Na zasedanju Evropskega sveta v Lizboni so si udeleženci ob spoznanju, da se Evropska unija sooča z izjemnimi spremembami, zastavili en sam, vendar zelo pomemben, strateški cilj do 2010: »postati najbolj konkurenčno in dinamično, na znanju zasnovano gospodarstvo na svetu, sposobno trajnostne gospodarske rasti z več in boljšimi delovnimi mesti ter večjo socialno kohezijo«. Ta cilj je zastavil izzive in nove ambicije tudi na področju izobraževanja, ki so jih države članice EU strnile v Delovni program o ciljih za prihodnost sistemov izobraževanja in usposabljanja. Slovenija bo z drugimi devetimi državami kandidatkami s 1. majem 2004 postala članica Evropske unije. To bo prineslo v naš prostor kar nekaj sprememb, zagotovo pa lahko ugotovimo, da smo na področju vzgoje in izobraževanja že nekaj časa pravi člani te velike družine evropskih narodov. In ker smo se odločili za sobivanje in skupno ustvarjanje z drugimi, je bila konferenca

posvečena predvsem podrobni predstavitvi treh dolgoročnih strateških ciljev, z uresničitvijo katerih želi področje izobraževanja prispevati k drugačni, boljši prihodnosti državljanov držav članic Evropske unije.

V reviji Vzgoja in izobraževanje je sicer objavljeno obširnejše poročilo o konferenci, vendar bi prosila tudi za Vaše mnenje in vtise, predvsem pa pobude.

Izboljšanje kakovosti ter učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja, vsem olajšati dostop do izobraževanja in usposabljanja ter odpiranje sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje so ne samo cilji Evropske unije, ampak tudi cilji, ki jim že skoraj desetletje sledi politika razvoja vzgoje in izobraževanja v Sloveniji. Kljub temu so po vstopu Slovenije v Evropsko unijo nastopile spremembe. Vzpostavitev povezovalnega in odprtega evropskega prostora izobraževanja in usposabljanja pomeni predvsem preseganje lastne zaprtosti, večjo ponudbo in konkurenčnost, hkrati pa tudi možnost za enakopravno predstavitev lastnih dosežkov in razvojnih načrtov. Dokumenti, kot so Lizbonska konvencija, Bolonjska deklaracija, Københavnska deklaracija, prinašajo temeljite vsebinske spremembe na področju izobraževanja in usposabljanja, ki se jih šele lotevamo. Dosedanje uspešno vključevanje slovenskih institucij v programe Socrates in Leonardo da Vinci nam daje realno upanje, da znamo in zmoremo biti enakopraven partner v tem procesu.

Vilma Brodnik, Zavod RS za šolstvo

Pomladni dan v Evropi 2004 – Širitev, Srečanje v Državnem zboru RS 2. aprila 2004

Projekt z naslovom Pomladni dan v Evropi, 21. marca 2003 je spodbudilo pet članov Evropske konvencije, ki so sodelovali tudi pri snovanju evropske ustave. V letu 2004 je vodenje projekta prevzelo Evropsko izobraževalno omrežje skupaj z mednarodnimi partnerji. Projekt finančno podpira Evropska komisija prek programa Prince, ki ga vodi generalni direktorat za širitev Evropske unije, v Sloveniji pa projekt organizacijsko podpira Slovensko izobraževalno omrežje, ki deluje od leta 1995.

Cilj Pomladnega dne je obveščanje mladih o širitvi Evropske unije, o njenih socialnih, ekonomskih in geopolitičnih posledicah, spodbujanje mladine k javni razpravi o življenju v novi skupnosti, spoznavanje starih in novih članic Evropske unije, njihove preteklosti in sedanjosti, kulture, vrednot, ustroja Evropske unije, vsebine evropske ustave ... V času poteka projekta, v obeh letih delovanja, so se odvijale številne aktivnosti, kot so npr. obiski znanih

osebnosti iz političnega ali kulturnega življenja, ki so na šolah z učenci razpravljali o pomembnih dogodkih, povezanih z Evropsko unijo, in srečanje v Državnem zboru RS. Na šolah, ki so se vključile v projekt, pa so učenci lahko sodelovali tudi na različnih natečajih, kot so bili: likovni, glasbeni, literarni, digitalna fotografija ...

Pomembnejši dogodek v okviru Pomladnega dne 2004 je bilo srečanje v Državnem zboru Republike Slovenije 2. aprila 2004, na katerem so učenci 14 osnovnih in 16 srednjih šol iz vse države razpravljali o širitvi Evropske unije oz. o prednostih in slabostih življenja in dela v Evropski uniji. Prvo srečanje učencev v Državnem zboru je potekalo leta 2003, soočili pa so stališča za in proti vključitvi Slovenije v Evropsko unijo.

Na srečanju 2. aprila 2004 so učenci in dijaki med prednostmi širitve Evropske unije izpostavili sledeče:

- večje možnosti šolanja in izobraževanja v tujini,
- utrjevanje vrednot, kot so strpnost, solidarnost, enakopravnost, mir, demokracija in svoboda za vse ljudi,
- večja možnost povezovanja s tujimi šolami,
- večja možnost zaposlovanja v tujini,
- tudi ženske si bodo lažje poiskale boljšo službo,
- zaposlovanje tuje delovne sile pri nas, kar bo povečalo pozitivno konkurenco in prispevalo k večji kakovosti dela in dosežkov tudi pri nas,
- utrjevanje pravnega reda in
- zatiranje korupcije.

Med slabosti in odprta vprašanja pa so uvrstili:

- nevarnost evropocentrizma in kulturnega relativizma z vprašanjem, ali je bolje biti prvi med nerazvitimi ali zadnji med razvitimi,
- rast cen, zlasti po uvedbi eura, in zaostajanje plač,
- ali bodo imele posamezne regije v državi res gospodarske koristi ali bodo le nazadovale in propadale zaradi nekonkurenčnosti,
- ali bomo le prejeli slabo (op. av. blago in ideje) in dajali dobro,
- kako bo z ohranjanjem kulturne in naravne dediščine,
- kaj se bo zgodilo zaradi upadanja števila rojstev,
- ali se obetajo spremembe na maturi in pri eksternem preverjanju,
- ali se bo res povečala enakopravnost moških in žensk,
- zakaj se sploh vključiti v Evropsko unijo, saj nam gre že sedaj dovolj dobro,
- ali je Evropska unija res zagotovilo miru, kaj pa če se bo kljub vsem prizadevanjem končala s 3. svetovno vojno.

Srečanje je vodil Alojz Peterle, tedaj član predsedstva Konvencije o prihodnosti Evrope in predsednik Komisije Državnega zbora RS za evropske zadeve, po volitvah v Evropski parlament leta 2004 pa poslanec v Evropskem parlamentu in član ter namestnik več odborov in delegacij tega parlamenta, sicer pa tudi profesor zgodovine in geografije. Poudaril je pomen usklajevanja našega pravne-

ga reda z evropskim, pomen spoštovanja človekovega dostojanstva, saj če je to resnično cenjeno, tudi drugačnost ne moti, da se mora zavest o pomenu in možnostih, ki jih prinaša Evropska unija, razširiti v mesta in vasi, med ljudi in še posebej tudi med mladino, saj bodo iz njihovih vrst izšli bodoči volivci, poslanci in tudi ministri, ki bodo imeli možnost odločanja in tako ne bodo le statisti. Poudaril je tudi pomen mednarodnega sodelovanja šol v okviru mednarodnih projektov in da bodo delovna mesta razpisana pod enakimi pogoji za vse državljane Evropske unije. K napredku naj bi prispevala tudi sredstva iz strukturnih skladov, ki so namenjena razvoju podeželja. Kulturni razvoj naj ne bi potekal v smeri talilnega lonca, saj se poudarja pomen večkulturnosti in govori o evropskih kulturah in ne o evropski kulturi. Poudaril je tudi pomemben moto življenja in dela v Evropski uniji, ki se glasi: prijatelj – sosed – partner – sodelavec in ne sovražnik.

V projekt Pomladni dan v Evropi je bilo konec decembra 2004 vključenih tudi 36 osnovnih in 17 srednjih šol iz vse države. Vsi, ki bi se želeli z učenci vključiti v ta projekt, si lahko podrobnejše informacije preberete na spletnih straneh Slovenskega izobraževalnega omrežja <http://sio.edus.si/pomladnidan>. Prek elektronske prijavnice, ki jo najdete na omenjeni spletni strani, se lahko tudi prijavite k članstvu v tem projektu. Objavljen pa je tudi razpis za sodelovanje na Pomladnem dnevu 2005. Tema je nova evropska ustava, o kateri si lahko podrobnosti prav tako preberete na spletnih straneh Slovenskega izobraževalnega omrežja kot tudi o predlogih aktivnosti in natečajih Pomladnega dne 2005. Uradne spletne strani Pomladnega dne v Evropi/Sping Day in Europe pa so <http://futurum.eun.org>, prek katerih se lahko v projekt tudi neposredno včlanite. Pomembne informacije in publikacije o Evropski uniji in njenem delovanju pa lahko dobite v Centru Evropa, Informacijskem centru Predstavnosti Evropske komisije v Sloveniji na Dalmatinovi ulici 4 v Ljubljani, obiščete pa jih lahko tudi na spletnih straneh <http://www.evropska-unija.si>.

Goranka Kreačič, Osnovna šola Preserje

Konferenca »Pomen mobilnosti v Evropski uniji«, Ljubljana, 6. april 2005

6. februarja 2004 je v organizaciji British Councila in Centra za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja (CMEPIUS) potekala konferenca o pomenu mobilnosti v Evropski uniji. Namen konference je bil spoznati strateške cilje na področju izobraževanja in

usposabljanja ter pomen načrtovanja mobilnosti na državni ravni.

V zadnji številki Zgodovine v šoli smo lahko prebrali poročilo o konferenci Slovenija in skupni evropski cilji na področju izobraževanja in usposabljanja do leta 2010, ki

je potekala 8. oktobra 2003. V tem prispevku so bili natančno predstavljeni vsi strateški cilji in nekatera ključna vprašanja, ki so se dokončno oblikovali na sestanku Evropskega sveta v Stockholmu leta 2002 in so podpora lizbonski strategiji (zasedanje Evropskega sveta v Lizboni leta 2000).

Tretji strateški cilj poudarja pomembnost odpiranja sistemov izobraževanja in usposabljanja v širše okolje in vključuje pet podciljev: krepitev vezi z delovnim okoljem, raziskovanjem in širšo družbo, razvijanje podjetniškega duha, izboljšanje učenja tujih jezikov, povečanje mobilnosti in izmenjav ter krepitev evropskega sodelovanja. Mobilnost naj bi spodbujala občutek pripadnosti evropski celini in pomagala vzpostavljati evropsko državljanstvo. Mladim naj bi pomagala pri izboljšanju osebnostnih spretnosti ter zaposljivosti, učiteljem in drugim izobraževalcem pa naj bi ponujala priložnost, da si pridobijo nove izkušnje in spretnosti. Evropska unija je na tem področju že vzpostavila trdne temelje, saj programi Socrates, Leonardo in Mladina potrjujejo takšno prakso.

Ker vsaka država članica Evropske unije mora razviti lasten akcijski načrt za mobilnost, je bil osrednji del konference posvečen prav akcijskemu načrtu za mobilnost.

Po uvodnih pozdravnih besedah ministrov dr. Slavka Gabra in dr. Vlada Dimovskega, predsednika British Councila Steva Greena ter veleposlanika EU v Sloveniji Erwana Fouéréja je direktorica CMEPIUS-a Majda Širok predstavila namene in cilje konference. Nato je sledil plenarni del: Darinka Vrečko z Ministrstva za šolstvo in šport je predstavila izobraževanje in usposabljanje v Evropi, Andrej Kotnik, slovenski predstavnik v delovni skupini za mobilnost, je predstavil delo skupine za mobilnost ter izmenjave in krepitev sodelovanja v Evropski uniji. Trije predavatelji so predstavili britansko izkušnjo, in sicer: Jane Coocking, britanska predstavnica v delovni skupini za mobilnost, izmenjave in krepitev sodelovanja, je predstavila britanski akcijski načrt za mobilnost, Dermot George, Education & Training Group, British Council je predstavil mobilnost v okviru programa Socrates, Adrian Clark-Morgan, Education & Training Group, British Council, je predstavil mobilnost in program Leonardo da Vinci.

V popoldanskem času je potekalo delo v treh delavnicah, katerih namen je bil prepoznati prednosti in ovire za posameznike ali institucije in oblikovati predloge oz. priporočila za pripravo nacionalnega akcijskega načrta. Povzetek delavnic je objavljen na spletnih straneh organizatorjev in Ministrstva za šolstvo in šport.

Goranka Kreačič, Osnovna šola Preserje

POUČEVANJE ZGODOVINE V WALESU DANES

Llandudno, Severni Wales,
23.–28. marec 2004

Seminar »Poučevanje zgodovine v Walesu danes« sta organizirala Svet Evrope in British Council. Udeležilo se ga je 26 učiteljev zgodovine, državljanske vzgoje in angleščine, ravnateljev in pedagoških svetovalcev iz 17 držav (Albanija, Bolgarija, Ciper, Estonija, Finska, Grčija, Litva, Malta, Nemčija, Norveška, Poljska, Rusija, Rumunija, Slovenija, Španija, Švedska, Turčija). Iz Slovenije sva se seminarja udeležili dve učiteljici, in sicer Nadja Baša iz Ilirske Bistrice in avtorica prispevka.

Že na železniški postaji v Llandudnu, viktorijanskem letovišču na severni obali Walesa, sva spoznali naše organizatorje iz oddelka za izobraževanje pri British Councilu Mika Butterwortha, Maarit Ritvanen in vodjo oddelka Dermota Georgea. Takoj na začetku sva se počutili doma-

če, saj je Dermot George dobro poznal Slovenijo in je zelo pohvalil delovanje naše nacionalne Agencije za mobilnost in evropske programe izobraževanja in usposabljanja CMEPIUS in njeno direktorico Majdo Širok.

Miku in Maarit je uspelo do sta do konca vzorno skrbela za dobro organizacijo seminarja in naše dobro počutje. Strokovna direktorja seminarja sta bila valižanska zgodovinarja dr. Colin Hughes in Ann Saer. K sodelovanju sta povabila še upokojenega učitelja zgodovine in soavtorja starega in novega učnega načrta za zgodovino Peris Jones-Evansa ter še aktivno učiteljico Eleanor McBurney.

Tako opremljeni in oskrbljeni smo začeli s petdnevni intenzivnim seminarjem, na katerem smo se seznanjali z različnimi vidiki poučevanja zgodovine v Walesu. Med pre-

davatelji so se vrstili priznani valižanski zgodovinarji: Alun Morgan, glavni inšpektor za šolstvo v Walesu, Bethan James in Paul Nolan svetovalca za zgodovino, Eleri Evans in Nia Williams, kustosinji pedagoginji iz valižanskega Narodnega muzeja in galerije, Elin Jones in Phil Star.

V popoldanskem času smo imeli delavnice in obiske osnovnih šol. Ker so nas razdelili v skupine s tremi učitelji in enim spremljevalcem (gostitelji), smo se dobesedno razpršili po celem severozahodnem Walesu, saj je bilo mestnih šol v Llandudnu premalo. Z Litvanko in Bolgarko sem obiskala srednjo šolo v St. Asaphu, ki je oddaljena kar 35 kilometrov od Llandudna v notranjost dežele. Obiskale smo uro zgodovine pri mladi učiteljici Gwawr Meirion, ki je uro izvajala v valižanskem jeziku. Obravnavali so prvo svetovno vojno in učiteljica je na interaktivni tabli imela projekcijo naslovnice časopisa iz leta 1916, kjer so komentirali dogajanje na fronti. Časopis je bil seveda v angleškem jeziku, razlaga in odgovori učencev pa v valižanskem. Opazili smo, da so tudi učenci bilingvalni, saj se je nekemu učencu pri razlagi pred tablo zataknilo, ko je za responsibility iskal ustrezno besedo v valižanskem jeziku.

V Walesu je danes opaziti izrazito povečanje zanimanja za valižanski jezik in za njegovo uporabo v javnosti in s tem tudi v šolah. Po nemirnih 60-ih do 80-ih letih, ko sta nezadovoljstvo in nestrpnost do Angležev dosegla vrh v nekaj bombnih napadih na angleške počitniške hiše, se je danes stanje umirilo. Kljub temu pa nestrpnost ni povsem izginila; za primer naj navedem, da ko je znani nogometaš David Beckham s svojo ženo Victorio kupil razkošno počitniško hišo v Severnem Walesu, je Društvo za valižanski jezik protestiralo, da »outsiderji« jemljejo lokalnim prebivalcem enakopraven položaj na nepremičninskem trgu.

Leta 1997 so se Valižani na volitvah izrekli za svojo narodno skupščino. Prve volitve v narodno skupščino (National Assembly for Wales) so bile leta 1999. Šestdesetčlanska skupščina je odgovorna za izobraževanje, zdravstvo, stanovanja in komunalo ter jezik. Zunanje zadeve, obramba in davki so v pristojnosti osrednje vlade v Londonu in presenetljivo tudi proračun. Valižani imajo 40 poslancev v westminsterskem parlamentu in pet poslancev v Evropskem parlamentu.

Leta 1967 so valižanski jezik kot uradni jezik poleg angleščine začeli uporabljati na sodišču, leta 1994 pa je postal enakopraven jezik v javnem sektorju. V šolstvu se je ta sprememba odrazila na povečanju števila šol, ki poučujejo v valižanskem jeziku. Okoli 450 osnovnih šol, kar je približno 27 % vseh osnovnih šol, in 22 % srednjih v Walesu, poučuje v valižanskem jeziku. Angleščina se kot drugi jezik poučuje od 7. leta dalje.

Valižanski izobraževalni sistem je v marsičem enak kot angleški: obvezno šolanje je od 5. do 16. leta. Toda več kot 20 % delovne populacije ima zelo nizke matematične sposobnosti in en od šestih Valižanov ima zelo nizke jezikovne sposobnosti. Zaradi takšnih rezultatov se je od leta 2000 začelo veliko investirati v šolstvo: denimo samo leta 2003 so za valižansko šolstvo namenili 360 milijonov funtov, od tega 12 milijonov funtov za novo zaposlovanje varuš in vzgojiteljic. Leta 2002 so porabili večino denarja za računalniško opremo šol in takrat so se tudi prav vse šole priključile na internet. Torej, Valižani so resno vzeli in tudi uresničili enega od glavnih evropskih izobraževalnih ciljev do leta 2010, ki je sestavni del obsežnega programa, ki je nastal na podlagi lizbonske konvencije.

Po besedah enega od predavateljev je za valižansko identiteto značilno, da so v 21. stoletje prišli brez večjih rasnih nestrpnosti in delitev. Zlasti v južni del Walesa, v Cardiffu in njegovi okolici, so začeli prihajati begunci, azilanti in priseljenci z vseh celin. Že od začetka so izvajali programe integracije in vključevanja v družbo, zato je bil tudi podnaslov seminarja Izzivi identitete in vključevanja.

Direktorica seminarja Ann Saer nam je prikazala nekaj kratkih animiranih filmov, ki jih je skupaj s sodelavci naredila na njihovem zavodu za šolstvo. Kot prostovoljka je v popoldanskem času vključena v programe dela s priseljenci. Povedala nam je, kako je pomagala in spremljala vključevanje etiopske begunske družine v njihovo okolje. Izsledke prostovoljnega dela je nato strnila, razvijala in razširjala v okviru svojega poklicnega dela.

V petek, 26. 3. 2004, smo imeli celodnevni kulturni dan. Dr. Colin Hughes in Paris Jones-Evans sta izvrstno pripravila raznoliki program in nas ob obsežnem seznanjanju vodila skozi čas in prostor severozahodnega Walesa: edvardijski in valižanski gradovi kot zgodovinski in kulturni spomeniki, ogled osrčja nacionalnega parka Snowdonia s slikovito turistično vasico Betws-y-Coed ter ogled starega kamnoloma skrilavca z delavskimi hišami v Llanberisu, ki je danes National Slate Museum. Ob tem velja omeniti, da je večji del valižanske pokrajine in arhitekture pod zaščito kot svetovna dediščina: nacionalni park Snowdonia, štirje najznačilnejši edvardijski gradovi Caernarfon, Harlech, Conwy in Beaumaris ter vrsta kamnolomov in delavskih hišic, ki predstavljajo industrijsko dediščino. Mi smo si ogledali od zunaj Conwy in se podrobneje seznanili z zgodovino angleškega Caernarfona in valižanskega Dolbadarna.

Fotografija 1:

Udeleženci seminarja v Caernarfonu. Grad in palača obenem, ki ga je zgradil angleški kralj Edvard I. leta 1282, je bil dokončan okoli leta 1330 in še danes predstavlja osrednji del valižanske in angleške zgodovine. Od tukaj je Edvard I. premagal zadnjega valižanskega princa Llywelyna (Llywelyn the Last), ki je vladal v Gwyneddu v severozahodnem Walesu. Nato je Edvard naziv valižanski princ podelil svojemu pravkar rojenemu sinu in od takrat vsi britanski monarhi svojemu prvorojnemu sinu podelijo naziv valižanski princ, Prince of Wales. Prav od tukaj je leta 1969 Elizabeta II. formalno razglasila svojega sina Charlesa za valižanskega princa. Dogodek je potekal med protesti Valižanov.

Fotografija 2:

Dvorišče National Slate Museuma v Llanberisu. V kamnolomu so delavci iz skrilavca delali strešne opeke za celo Britanijo. Zgodba tega muzeja je podobna večini zgodb v literarnih predlogah (in resničnem življenju), ki so opisovale obdobja industrializacije na otoku. Zato je kamnolom danes muzej, kjer obiskovalcem predstavijo nespremenjeno notranjost tovarne, tehniko ročnega obdelovanja skrilavca in delavske hišice, v katerih so delavci spali med delovnim tednom. Hiše so opremljene tako, kot so bile takrat. Zadnja hiša ima na vhodu letnico 1964. V muzeju so nam povedali, da so delavci z otoka Anglesey pešočili do kamnoloma tudi do 12 ur. Na fotografiji vidimo predstavo amaterske gledališke skupine, ki nam je uprizorila boj za pravico delavcev do stavke.

Fotografija 3:

Dolbadarn je tipična graščina valižansko-keltskega izvora. Za Valižane ima tudi velik simbolni pomen, saj je bila prebivališče zadnjega valižanskega princa Llywelyna. Leta 1282 so ga ubili in poslali glavo Edvardu I. Takrat je Wales dokončno izgubil samostojnost in postal sestavni del Anglije.

Namen pričujočega prispevka ni, da bi v celoti predstavili vse izkušnje in znanja, ki sva jih pridobili na seminarju, saj bi daleč presegel dogovorjeni obseg članka. Opisali sva le pomembnejše smernice, ki bi bralcu dale splošen vtis, nekaj bistvenih podatkov iz starejše in sodobne zgodovine Walesa in eno temo, ki najbolj odseva delovni podnaslov seminarja: izzivi identitete in vključevanja. Mogoče sem premalo poudarila neverjetno prijaznost in prizadevnost naših organizatorjev iz British Councila Mika Butterwortha in Maarit Ritvanen ter direktorjev seminarja dr. Colin Huges in Ann Saer. Naj se jim na koncu še enkrat zahvalim z eno od desetih valižanskih besed,¹ ki smo se jih naučili v času seminarja: Diolch – hvala.

¹ Valižanščina je keltski jezik in sodi v skupino indoevropskih jezikov. Najbližja jezikovna sorodnika sta ji kornvalščina in bretonščina, bolj oddaljeni pa so irščina, škotščina in jezik prebivalcev otoka Man. Da je valižanščina indoevropski jezik, je najbolj razvidno pri številih: ena je un, dve je dwy/dau, tri je tri/tair. Prav tako je mogoče opaziti vplive latinščine (iz časa rimske okupacije), francosčine (iz normanskega obdobja) ter angleščine. Vendar naj vas to ne zavede, da bi pomislili, da je valižanščina jezik, ki bi se ga zlahka naučili: kako bi lahko izgovorili ali vsaj približno vedeli, kaj pomeni sicer najdaljša beseda *Llanfairpwllgwyngyllgogerychwyrndrobwllllantysilligogoch*. Najdaljša beseda je ime kraja na otoku Anglesey in pomeni Cerkev svete Marije v votlini Bela leska pri brzicah in cerkev svetega Tasila pri reči jami (St Mary's Church in the Hollow of the White Hazel near a Rapid Whirlpool and the Church of St Tysilio near the Red Cave).

Seveda ima angleščina vpliv tudi na sodobno besedišče, kar ni le valižanska posebnost. Tudi mi ne slovenimo nam šolnikom zelo znane in uporabljane angleške besede *curriculum*. Valižani jo napišejo *cwrwlwm*. Zgodovina pa je *hanes*.

Dr. Darko Štrajn, Pedagoški inštitut v Ljubljani

POSVET O UČBENIKIH ZGODOVINE V KAIRU od 12. do 15. decembra 2004

Od 12. do 15. decembra 2004 je v Kairu na sedežu Arabske lige potekala konferenca z naslovom Podoba arabsko islamske kulture v učbenikih zgodovine v evropskih deželah. Konferenco je organiziral urad Unesca v Kairu v sodelovanju z egiptovsko Nacionalno komisijo za Unesco. Na konferenci pa so poleg predstavnikov nacionalnih komisij za Unesco iz večine evropskih in tako rekoč vseh arabskih držav sodelovali še predstavniki drugih mednarodnih organizacij, ki se vsaka po svoje ukvarjajo s krepitvijo interkulturnega ali tudi medverskega dialoga: Svet Evrope, organizacija islamskih držav za izobraževanje, znanost in kulturo (ISESCO) in podobna arabska organizacija (ALECSO). Če prištejemo še predstavnike aleksandrijskega Švedskega inštituta in pravkar ustanovljeno Evromediterransko fundacijo Ane Lindh za dialog med kulturami, ki se je prav tako nastanila v Aleksandriji s specifičnim namenom krepitve evro arabskega dialoga, je očitno, da je šlo za precej reprezentativno konferenco. Prispevke na konferenci pa so v vidno nesimetričnem razmerju med arabskimi in evropskimi predstavitvami, poleg državnikov in uradnih predstavnikov sodelujočih organizacij, podali predvsem strokovnjaki za zgodovino, za interdisciplinarna področja v humanističnih vedah, za izobraževanje ipd., z univerz inštitutov in drugih ustanov, kot npr. ministrstev za izobraževanje.

Konferenca je nedvomno pokazala svojo osnovno utemeljenost z vidika potrebe po razvijanju medkulturnega dialoga, če kajpak dialog razumemo kot pot k odpravljanju vzajemnega nepoznavanja, nezaupanja, vse preštevilnih nesporazumov, pa tudi kot način spoznavanja razlik, ki jih ni lahko razumeti in sprejeti. Prav tematika podob različnih kultur in civilizacij (seveda z vsebovanimi religijami) v kurikulumih in učbenikih za zgodovino, ki naj bi bili vir osnovnih znanj o »drugih« kulturah, ki poleg »naše« naseljujejo planet, pa je gotovo ena od najbolj pomembnih topik za iskanje možnosti odpravljanja omenjenih nesporazumov v dolgoročnem pogledu. Nesporazumi, nepoznavanje, negativne drže itn. so še vedno močni in globoko zakoreninjeni. Vse to se sicer gotovo prenaša na mlade generacije tudi po tradicionalnem izročilu, vendar pa v sedanjosti dobi globalnih medijev k temu prispevata tudi vzgoja in izobraževanje, ki še nista rešena različnih ideoloških paradig. Večstransko je mogoče govoriti o razširjenosti stereotipov, ki so na evropski strani pogosto povezani z etnocentričnimi in kolonialnimi predsodki, na arabski strani pa so prav tako iz drugega zornega kota povezani z etnocentrično utemeljenimi predsodki o npr. »zahodni nemoralni«, da ne govorimo o velikem nerazumevanju evropske sekularnosti kot podlage verske strpnosti v aktualnem in zgodovinskem pogle-

du. Pri tem smo se udeleženci simpozija na obeh straneh dobro zavedali tudi tega, da zgolj medkulturni dialog ob hkratni konfliktni globalni politiki, ob nereševanju vrste realnih problemov nekoč koloniziranih dežel in ob prevladovanju vojaške logike, ni kaj prida učinkovit, vendar pa si dolgoročno brez njega ni mogoče zamisliti oblikovanja globalnega sožitja raznolikih kultur. To pa je sprejeti in deklarirani cilj v vsem sistemu OZN in v vrsti mednarodnih organizacij na vladni ter tudi na vse močnejši nevladni strani. Žal zdaj ni mogoče odmisлити aktualnega političnega konteksta, v katerem se na različnih ravneh stanje pravzaprav še poslabšuje. Poleg najbolj vidnih terorističnih akcij in kontroverzne vojne proti terorizmu temu botruje še vrsta družbenih pojavov v okviru globalizma, kot so ilegalne migracije, stopnjevanje lokalnih reakcij v obliki nacionalizmov in rasizma, medijski senzacionalizem, ki uporablja (ne)kulturne klišeje ipd. Brezizhodnost mirovnega procesa na Bližnjem vzhodu, vprašljiva ameriška intervencija v Iraku, posledična medijska vojna v »obeh svetovih« in ne nazadnje še posamezni »akademski« prispevki – kot zlasti Huntingtovnova hipoteza o neizbežnem spopadu civilizacij – bi bili lahko razlogi za opuščanje upanja, da je sploh mogoče premagati ovire v vzajemnem razumevanju med različnimi kulturami, vpletenimi v globalne spore. Mednarodne organizacije, med katerimi sta Unesco in Svet Evrope med najvidnejšimi in najprizadevnejšimi, so že pokazale in dokazale, da iskanje stičnih točk, odkriti dialog o razlikah in krepitev sodelovanja s pomočjo različnih mehanizmov, ki so na voljo tako vladnim kot nevladnim dejavnikom, vendarle pogosto lahko prispevajo k odpravljanju ali vsaj ublažitvi vzajemnega nezaupanja.

Prav globalni politični kontekst, ki potemtako pospešuje in pogloblja predsodke ter generira prikriti in odkriti sovražni javni govor, je na posvetu v Kairu hočes nočes označeval okvire pogovora. Tako so voditelji diskusije pogosto morali opozarjati udeležence na ožjo tematiko, saj se je zlasti arabskim kolegom zdelo vmesno opozarjati na po njihovem neustreznosti ameriški odnos do arabskega sveta, na kolonialni odnos, na gospodarsko depriviligiranost ipd. Najbrž pri tem ni velika skrivnost tudi to, da v sedanjosti konstelaciji Evropa (torej še zlasti vse širša EU) v razmerju z arabskim svetom nastopa kot verodostojnejši sogovornik od ZDA. Toda hkrati z nekaterimi vse to odsevajočimi deli prispevkov in diskusij je v teh (postavljene okvire teme posveta daleč prestopajočih) intervencijah odzvanjalo tudi najnovejše gibanje laičnih muslimanov, ki se trudijo tako v lastnih družbah kot v očeh ostalega sveta rehabilitirati ali ponovno definirati islam kot religijo in kulturo miru, strpnosti in družbene

pravičnosti. Če pri tem neredko zaidejo v idealizacijo, ki ji je težko verjeti, je vendarle treba upoštevati namen, da bi sedanjo vplivnost radikalnih struj v islamskem svetu kar se da marginalizirali in zmanjšali.

A, vrnimo se k osnovni temi, saj bi nas razpravljanje o teh aktualnih vidikih – o katerih smo v neformalnih pogovorih z arabskimi sogovorniki tudi odkrito spregovorili – lahko preveč oddaljilo od nje. Med uvodnimi nagovori je izstopalo pričakovanje, ki ga je izrekel eden najbolj uglednih arabskih diplomatov, generalni sekretar Arabske lige Amr Musa, da bo »konferenca na koncu dala tudi praktične rezultate«. Ta stavek je bil potem najbolj citiran v vsej razpravi. Podlaga za razpravo so bili na sami konferenci razdeljeni povzetki raziskav o podobah arabsko islamske kulture v evropskih in tudi ameriških učbenikih zgodovine za osnovne in srednje šole, ki so jih izdelali profesorji znamenite kairske univerze Al-Azhar. Ta univerza ima sicer v islamski teologiji zelo vidno mesto, saj njene presoje v vsakršni dilemi o naukih Korana veljajo za brezprizivne. Za dve študiji učbenikov (britanskih in izraelskih) bi lahko rekli, da sta bili temeljitejši, druge študije evropskih učbenikov (poljskih, madžarskih, italijanskih, francoskih, nemških in še ameriških) pa so bile dokaj šablonske. Dr. Abdul Musin S. Al-Akili s sodelavci je 30 obravnavanih britanskih učbenikov kategoriziral po njihovem odnosu do islama in Arabcev. Ugotovili so, da jih je 22 nevtralnih, pet pozitivnih in trije negativni. V primeru 23 izraelskih učbenikov pa je Dr. Ali S. Al-Kabti s sodelavci, kot bi pričakovali, ugotovil, da so samo trije nevtralni, samo eden pozitiven in 19 negativnih. (Na posvetu ni bilo nikogar iz Izraela, ki bi lahko karkoli potrdil ali zanikal.) V obeh primerih je bil prikaz učbeniških vsebin nekoliko bolj razčlenjen, v drugih primerih pa so avtorji opozorili na nekaj po njihovem mnenju napačnih trditev, prikazov in spornih razlag. V vseh teh primerih je potem sledila širša razlaga »prave« zgodovinske resnice in »pravih« razlag Korana. Če povzamemo skupne značilnosti vseh teh izsledkov, lahko ugotovimo, da so avtorje študij motili predvsem napačni prikazi nastanka islama, vloge preroka Mohameda in razlage izraza »džihad«. Sicer so bili pretežno zadovoljni s prikazi vloge arabske znanosti in kulture v srednjem veku, manj pa spet z omembami križarskih vojn. V posebnih primerih so tudi strokovno pojasnjevali, da v posameznih učbenikih nekatere nauke in rituale sufizma prikazujejo kot lastne islamu nasploh, ne pa kot lastne samo izrazito posebni in manjšinski struji. Iz takih prikazov potem sledi podoba izolirane kulture, ki domnevno ni zmožna mirne koeksistence z drugimi. Ne nazadnje pa so avtorji prikazov bili izrecno nezadovoljni z vrsto razlag bližnjevzhodnega problema ter s prenašanjem medijskih poenostavitev »islamskega terorizma« v učbenike za otroke, ki še ne zmorejo lastne kritičnosti. V celoti so avtorji študij menili, da je v učbenikih tudi v kvantitativnem pogledu arabski zgodovini, kulturi in religiji namenjeno premalo prostora, da so prikazi klišejski (npr. skoraj vsi učbeniki vsebujejo ilustracijo s

fotografijo Kaabe – svetega kamna v Meki). Nadalje jih motijo trditve o zapostavljenosti žensk v islamskih deželah in napačno prikazovanje šariatskega prava. Zanimiv je bil tudi prispevek, ki je spregovoril o obratno naravnani temi, namreč o podobi Evrope v arabskih učbenikih. Ti naj bi bili pretežno korektni, pa če gre za prikaze krščanstva ali za omembe velikih zgodovinskih dogodkov (npr. francoske revolucije in njenih zahtev po svobodi, enakosti in bratstvu). Seveda arabski učbeniki govorijo o križarskih vojnah kot o primeru zlorabe vere v politične in osvajaške namene. Zanimivo je, da so v drugih prikazih avtorji razložili otomanska osvajanja kot politično utemeljena, z vero pa naj ne bi imela zveze. Posvet v Kairu je hkrati pokazal na mnoge zagatne točke, med katerimi je izstopalo nerazumevanje evropske sekularnosti, verske pluralnosti in laične države pri arabskih kolegih.

Slovenskih učbenikov učenjaki z univerze Al-Azhar seveda niso vzeli pod drobnogled. Sem pa pred odhodom v Kairo sam pregledal naše učbenike zgodovine za osemletno in devetletno šolo in tudi tiste za poklicne šole ter za gimnazije. V Kairu se mi je dodatno potrdila domneva, da se naši avtorji učbenikov precej zgledujejo po drugih v Evropi in zato bi arabske bralce v njih motili zelo podobni spodrslijaji, napake in razlage islama kot v omenjenih primerih drugih evropskih učbenikov (npr.: prikaz vloge Mohameda v odnosu z edinim bogom na začetku Islama, napačna definicija džihada itn.) Verjetno bi bili nekoliko bolj zadovoljni s prikazom palestinskega problema v vseh slovenskih učbenikih. Prav gotovo pa bili zelo utemeljeno prizadeti nad »cvetko«, ki jo najdemo v Zgodovini za 8. razred osemletke in 9. razred devetletke (avtorjev Dolenca, Gabriča in Rodeta), kjer je v rubriki »novi pojmi« zapisano naslednje: »**Fundamentalizem** – nazor, ki zahteva, da se kdo dosledno drži načel svoje ideologije (npr. islama)«. Gotovo je, da avtorji sicer niso namenoma poskrbeli za vprašljivi pomenski poudarek, je pa to, da je ta poudarek nemara posledica spregleda (ki seveda ni v duhu konvencij in deklaracij Unesca ter Sveta Evrope, h katerim je Slovenija pristopila), lahko še bolj moteče.

Evropski sogovorniki smo v vrsti vidikov pritrdili arabskim kolegom, a hkrati smo opozorili, da idealiziranja islama le ne bi mogli sprejeti in da v pluralni ter sekularni evropski kulturi kaj takega tudi ne bi mogli »prodati« učencem. Glede obsega snovi smo se na evropski strani strinjali, da gre pri tem za omejitve, ki jih postavlja okvir celotnega kurikulumu. Poleg tega je treba upoštevati, da se učenci seznanjajo z islamsko kulturo in religijo tudi pri nekaterih drugih predmetih, kot je zlasti v zadnjem času po vseh šolskih sistemih vse bolj poudarjena državljanska vzgoja. Direktor Inštituta »Georg Eckert«, kjer imajo največjo zbirko učbenikov na svetu, dr. Wolfgang Höpken je menil, da so pesimistične ugotovitve tudi posledica tega, da v vseh primerih niso bile upoštevane najnovejše izdaje. Zatrdil je, da se kakovost učbenikov izboljšuje, pri čemer so dolgoletna prizadevanja Sveta Evrope posebej na področju priprave učbenikov za zgodovino začela prinašati sa-

dove. Temu je pritegnila tudi dr. Tatjana Milkina Milko s Sveta Evrope, ki je prikazala primer izdelave učbenika v srednjeazijskem območju, kjer so vprašanja zgodovinske sprave in razvijanja kulture strpnosti zelo poudarjena.

Če se ne spuščam v še mnoge druge zanimive podrobnosti s posveta, naj sklenem s tem, da se je posvet končal s sprejetjem dokumenta, ki najavlja vzpostavitev strokovnega sodelovanja in usklajevanja med sodelujočimi mednarodnimi organizacijami in z zainteresiranimi državami. Posvet je torej v zdaj že nekaj časa potekajočem evro arabskem dialogu – ta pa zajema tudi številne druge vidike sodelovanj in odnosov – gotovo prispeval k pospeševanju sodelovanja in tudi k oblikovanju rešitev. A gotovo se ne kaže slepiti, da je rešil vse probleme dialoga, o katerih smo razpravljali v uvodnih odstavkih tega zapisa. Medkulturni dialog je pravzaprav izredno naporna dejavnost, saj nas sili v soočenje z »drugačnostjo« tako, da postavlja na preizkušnjo načela pluralnosti in strpnosti. Razlik med kulturami v vzajemnih vrednotenjih gotovo nikoli ne bo mogoče povsem odstraniti ali premostiti. Hkrati je gotovo, da se vsaka od kultur tudi notranje spreminja in razvija. Kulture se pri tem tudi učijo druga od druge. Na ravni učenjakov, strokovnjakov, poznavalcev, funkcionarjev itn. pa se širši proces šele začne.

Povzetek

Od 12. do 15. decembra 2004 je v Kairu v Unescovi organizaciji potekala konferenca o Pododobi arabske kulture v učbenikih zgodovine v evropskih deželah. Konferenca je nedvomno pokazala svojo osnovno utemeljenost z vidika potrebe po razvijanju medkulturnega dialoga, če kajpak dialog razumemo kot pot k odpravljanju vzajemnega nepoznavanja, nezaupanja, vse preštevilnih nesporazumov, pa tudi kot način spoznavanja razlik, ki jih ni lahko razumeti in sprejeti. Med uvodnimi nagovori je izstopalo pričakovanje, ki ga je izrekel eden najbolj uglednih arabskih diplomatov, generalni sekretar Arabske lige Amr Musa, da bo »konferenca na koncu dala tudi praktične rezultate«. Če povzamemo skupne značilnosti izsledkov arabskih udeležencev konference, lahko

ugotovimo, da so avtorje študij motili predvsem napačni prikazi nastanka islama, vloge preroka Mohameda in razlage izraza »džihad«. Evropski sogovorniki smo v vrsti vidikov pritrdili arabskim kolegom, a hkrati smo opozorili, da idealiziranja islama le ne bi mogli sprejeti, in da v pluralni ter sekularni evropski kulturi kaj takega tudi ne bi mogli »prodati« učencem. Posvet se je končal s sprejetjem dokumenta, ki najavlja vzpostavitev strokovnega sodelovanja in usklajevanja med sodelujočimi mednarodnimi organizacijami in z zainteresiranimi državami.

Abstract

A conference on »Representation of Arab Islam Culture in History Textbooks of European Countries« organized by Unesco was taking place in Cairo from December 12 to 15, 2004.

The conference undoubtedly justified its basic purpose from the aspect of a need to develop intercultural dialogue as long as we understand a dialogue as a method of abolishing the mutual ignorance, distrust, countless misunderstandings as well as a way of recognition of differences which are not easy to understand and accept. Introductory speeches put emphasis on expectation expressed by one of the most distinguished Arab diplomat Secretary General of Arab League Mr. Amr Musa whose opinion was, »that the conference will at the end also generate practical results«. If we summarize common features of findings of Arabic participants of the conference we could deduce that the authors of studies were mostly unsatisfied with incorrect presentation of nascent stage of Islam, the role of prophet Mohamed and interpretation of a term »jihad«. We European discussants in numerous aspects agreed with Arab colleagues but at the same time drew attention to the fact that idealization of Islam is not acceptable for plural and secular European culture where such interpretation of issues couldn't be »sold« to pupils. The conference concluded with adoption of a document which announces the establishment of cooperation among experts and coordination among participating international organizations and interested countries.

Dunja Dobaja, Inštitut za novejšo zgodovino v Ljubljani

ŽENSKESKOZI ZGODOVINO,

32. zborovanje slovenskih zgodovinarjev, Celje,

30. september – 2. oktober 2004

V Celju je med 30. septembrom in 2. oktobrom 2004 potekalo 32. zborovanje slovenskih zgodovinarjev pod naslovom Ženske skozi zgodovino. Referenti so predstavili vrsto zanimivih referatov, ki so nas popeljali na različna

področja ženskega udejstvovanja iz različnih zgodovinskih obdobj. Predstavila bom le nekatere, saj je bilo zaradi obilice referatov fizično nemogoče prisluhniti vsem.

Današnji čas posveča veliko pozornosti ženski zunanjosti, ženskemu telesu. Skoraj vsaka revija že vsebuje tudi rubriko o zdravem načinu hujšanja, kako do idealne postave, katere vaje so primerne za posamezne dele telesa itd. Posvečanje ženskemu telesu ni »izum« današnjega časa, čeprav menim, da smo danes priča pravi maniji, kako doseči »idealno postavu«. Ženskemu telesu oz. skrbi za razgibavanje so posvečali pozornost že veliko prej.

»Ženska ... ne potrebuje telovadbe, ostane naj v kuhinji in pri... domačem ognjišču« se je glasil eden izmed referatov. Aprila leta 1913 je bila objavljena teza profesorja bostonske Univerze Dudley-Sargenta, ki je izhajal iz stališča, da je domače delo najboljše za zdravje žensk. Po njegovem mnenju naj bi pometanje tal najbolj vplivalo na prožnost in trdnost ženskih mišic. Gospodinjska opravila naj bi pomagala damam do vitke in prožne postave.

Sokoli so profesorjevi trditvi nasprotovali in bili mnena, da je minil čas, ko je bil miselni svet žena omejen zgolj le na gospodinjstvo (kaj bodo skuhale, katera živila bodo kupile v trgovini ...) in trače v mestu. Ženi lahko zmerna telovadba le koristi, seveda pa ne sme zanemariti dolžnosti, ki jih ima kot žena in mati.

Po letu 1861 se je v slovenski družbi pojavila pobuda po organiziranju telovadnega društva. Prvo telovadno društvo je bilo organizirano v Ljubljani leta 1863. Imenovalo se je Južni Sokol, kar kaže na povezave s praškimi panslovanskimi »brati« Sokoli. Južni Sokol je bil že leta 1867 razpuščen, naslednje leto ga je nasledil Ljubljanski Sokol.

Ženska telovadba je vezana na Sokolstvo in predvsem na eno osebnost, to je Viktor Murnik, ki je v devetdesetih letih 19. stoletja prevzel strokovno delo v Ljubljanskem Sokolu. Bil je podpornik ženske telovadbe. Lahko bi ga označili za »telovadnega feminista«. Zagovarjal je stališče čeških Sokolov, da se morajo ženske same voditi, zato je vzgojil prve vaditeljice, ki so prevzele delo tako organizacijsko kot strokovno. V okviru Ljubljanskega Sokola je bil ustanovljen najprej ženski odsek, ki se je leta 1900 organizacijsko osamosvojil v PRVO ŽENSKO TELOVADNO DRUŠTVO, ki je ohranilo tesne stike z matičnim društvom. Omenjeno društvo je vodila Franja Tavčar, žena Ivana Tavčarja. Žensko telovadno društvo je do leta 1904 štelo 4 ustanovne članice, 39 podpornih, 9 telovadečih članic ter 65 gojenk. Telovadile so dvakrat na teden po 3 ure v dveh oddelkih, in sicer na nekdanjem dirkališču v Tivoliju.

Ob poslušanju omenjenega referata dr. Tomaža Pavlina sem se spomnila na zanimiv članek v sobotni Zeleni piki v časopisu Dnevnik, 21. avgusta 2004, posvečen 50. obletnici smrti Minke Krofta, ki je bila ena izmed prvih članic Slovenskega splošnega ženskega društva. Ob sedemdesetletnici Franje Tavčar je napisala članek, v katerem je med drugim zapisala: »Daleč nazaj sega moj spomin, tja do onega zimskega dne, ko smo otroci sedeli na gredi ob steni ljubljanskega učiteljskega na Resljevi cesti. Leta 1901 je bilo. V telovadnici je zboroval ženski krožek pod vodstvom Franje Tavčarjeve. To je bil

dogodek, za tedanje čase ne tako vsakdanji. Pa se obrne k nam gospa Franja in pravi: »Otroci, pazite in zakličite Živio! Sedaj je važen trenutek, ker smo ustanovile novo žensko društvo.« Mi otroci smo jo gledali pozorno, radovedno, svojo voditeljico in današnjo slavljenko. Temu njenemu pozivu nas je mnogo sledilo. Danes se mi zdi, kakor da smo me žene in dekleta tedaj sprejemale prve začetke svoje politične vzgoje.«¹

Preselimo se nekoliko v čas druge svetovne vojne na Slovenskem, točneje v čas italijanske okupacije v Ljubljanski pokrajini, ko v osrednjem meščanskem časopisju zasledimo tudi članke, ki kljub vojnim razmeram posvečajo skrb tudi telesni kulturi ženske: »O posebnostih in nalogah ženskega športa«,² »Tudi ženska naj goji šport«,³ »Gospodinja in šport«.⁴

Ženski šport je bil pri nas, po mnenju piscev omenjenih člankov, še vedno v povojih, saj se še niso našli ljudje, ki bi se lotili teme »ženska in šport« s potrebno ljubeznijo in zadostnim strokovnim znanjem. Veliko deklet je bilo, ki so kazale veselje do športa. Potrebno bi jih bilo le organizirati.

Druga dva sestavka poudarjata pomen telesne kulture, saj sta od zdravja posameznika odvisna volja za delo in veselje do življenja, kar je zlasti pomembno v vojnem času. Ker so bile ženske močno zaposlene z drugim delom, jim ni ostalo dovolj časa, da bi se lahko posvečale tudi odmoru in telesnim vajam. Tako naj bi se postopoma pojavile pri njih telesne in duševne težave. Zdravilo proti takim pojavom naj bi bil šport. To velja tako za mlajše kot starejše gospodinjce.

Seveda pa omenjeno časopisje, tako v obdobju italijanske kot kasneje nemške okupacije, neprestano opozarja ženo na njeno »pravo« bistvo, na to, da se mora zavedati svojega poslanstva, ki ji ga nalaga krščanstvo, to je biti dobra žena, mati in gospodinja ter obvarovati družino pred »brezbožnim komunizmom«, ki naj bi razvrednotil pravo bistvo ženske.

Omenjeno temo sem predstavila v svojem referatu z naslovom *Podoba ženske v slovenskem katoliškem časopisju med 2. svetovno vojno*.

Kljub vojnim razmeram je omenjeno časopisje posvečalo pozornost tudi ženski modi. Svoje bralke je seznanjalo z modnimi novostmi in jim ponujalo praktične nasvete, kako prenaresiti oblačila, saj v vojnih razmerah ni bilo dovolj denarja za šivilje in za nakup novega blaga. Strogo katoliško časopisje pa je po drugi strani poudarjalo predvsem spodobnost pri oblačenju.

O ženski modi se je pisalo že v obdobju med obema vojnoma. Prvi modni list smo dobili leta 1921. To je bila *Vesna*, ki je enkrat mesečno izhajala v Ljubljani. Revijo sta urejala Ivan Lah in Ivan Vavpotič. V prvi številki je bilo v uvodniku poudarjeno, da je to družinska revija, vendar se je s svojimi prispevki posvečala predvsem ženskim bral-

¹ Dnevnik, 21. 8. 2004, str. 27.

² Slovenec, 26. 9. 1941, št. 226, str. 3.

³ Jutro, 27. 10. 1941, št. 42, str. 2.

⁴ Slovenec, 6. 4. 1941, št. 80, str. 11.

kam. Revija je sledila domačim in tujim modnim smernicam in bila, kot je poudarila referentka Maja Gombač (*»Slovenke in moda pred drugo svetovno vojno in po njej. Primer pregleda izhajanja domačih modnih revij in ženskega oziroma družinskega časopisja«*), edina revija v obdobju pred drugo svetovno vojno, ki ni kritizirala modnih skrajnosti in je imela do mode pozitiven odnos.

Nekaj prostora je oblačilni modi namenila tudi revija *Mladika*, ki je začela izhajati leta 1920 v Gorici. Do leta 1925 so v reviji objavljali predvsem prispevke o zgodovini mode, o pomenu oblačenja in o narodni noši. Omenjene prispevke je pisala pisateljica in pravljčarka Lea Fatur. Po letu 1925 je uredništvo predstavilo novo podrubriko Moda, ki naj bi bralkam posredovala tudi kroje za obleke, čeprav so se nekatere bralke razburjale, da *Mladika* prinaša kroje, ki so jih objavljali nemški modni listi.

Do leta 1930 so podrubriko Moda ukinili. Prispevke o modi so začeli objavljati v okviru drugih rubrik, namenjenih družini, domu in gospodinjstvu.

Od leta 1923 je izhajala v Trstu (od leta 1929 do 1941 pa v Ljubljani) revija *Ženski svet*. To je bila meščanska revija, ki si je pod Milko Martelančevo prizadevala za odpravo podrejenega položaja žensk v družbi. Prispevki o ženskih vprašanih, higieni, ročnem delu, gospodinjstvu so izhajali v rubriki Izvestja oz. v njenih podrubrikah. Leta 1924 je revija začela izdajati tudi samostojno Modno priložo, ki je bralke seznanjala predvsem s pariškimi modnimi smernicami. Seveda so se lahko ozirale po taki modi le finančno dobro stoječe dame. Zato so se pojavile tudi kritike, da se Martelančeva ne ozira na manj premožne naročnice s podeželja. Na kritike se je odzvala s pripombo, da je moda samo ena in da je kmet oz. kmetica ne poznata.

Ilustrirana revija za slovensko ženo, od leta 1935 revija za slovensko ženo *Žena in dom*, je izhajala v Ljubljani od leta 1930 do leta 1941. Prva odgovorna urednica je bila Erna Podgornik, od leta 1932 Rija Podkrajšek, zadnja urednica pa je bila Tončka Lipoglavšek. Revija je bila namenjena predvsem srednjim in višjim socialnim slojem. Vsebovala je prispevke o vzgojni vlogi matere, nasvete o ureditvi doma, zdravstvene, kozmetične nasvete in tudi prispevke o modi. Poleg pisanja o likanju, kvačkanju, šivanju so skoraj v vsaki številki na sredini revije objavljali tudi prispevke o oblačilni modi in modne skice. Leta 1938 so zaradi pritiska naročnic začeli s pogostejšim objavljanjem modnih prispevkov ter večjim številom modnih fotografij in slik najnovejše oblačilne mode.

V nasprotju s predvojnimi leti smo na Slovenskem po vojni, tja do konca šestdesetih let, premogli samo eno žensko revijo splošnega značaja. To je bila *Naša žena*, ki si je ves ta čas prizadevala s svojimi prispevki oblikovati vse slovenske žene in dekleta v vzorne socialistične delavke. Ženska je formalno postala izenačena z moškim in v tisku se je ob liku matere pojavil nov lik, to je žena delavka.

V Naši ženi sprva niso objavljali prispevkov o modi. Te zasledimo šele leta 1951. Naslednje leto jih zasledimo v rubriki Moda ter v rubrikah Kozmetika, Žene po svetu,

Zanimivosti, Naš politični in gospodarski pregled ter od leta 1969 v Modnem predalu. Bralke so se seznanjale z modnimi smernicami v Franciji, Ameriki, kasneje tudi v Italiji, z modnimi sejmi doma in po svetu, še posebej o ljubljanskem sejmu Moda, ki so ga od leta 1961 dalje vsako leto prirejali na Gospodarskem razstavišču itd.

Leta 1957 je začela izhajati revija *Maneken*, ki je bila kljub imenu namenjena predvsem ženskam. Revija je izhajala v Ljubljani do leta 1989. Revija je bralke seznanjala z modo po svetu, predvsem francosko, nato italijansko. V prvih letih izhajanja je posredovala tudi modne trende iz Zahodne Nemčije, Avstrije, Švice, Češkoslovaške, Poljske, Sovjetske zveze, tudi iz Anglije in Amerike.

V Manekenu je bilo moč zaslediti tudi modo za nosečnice, dojenčke, otroke in starejše.

Žene pa niso bile zgolj mirna ljubeča bitja, ki se posvečajo družini in se zanimajo za modo, pač pa jih zasledimo tudi kot prestopnice, kriminalke, o čemer je podrobneje spregovoril Igor Zemljič v svojem referatu z naslovom *Odmevi ženskega kriminala v slovenskem časopisju na začetku 20. stoletja*.

Časopisno poročanje o ženskem kriminalu je treba razdeliti v dve skupini. V prvo sodijo poročila o kaznivih dejanjih in prekrških, ki so se dogajali v domačem okolju časopisa in ki opisujejo dejanja ljudi iz najbližje okolice, v drugo skupino pa tista, ki so jih slovenski časopisi prevzemali od tujih časopisov, ki so izhajali v večjih mestih ali središču monarhije. Od srede prvega desetletja se začne vse pogostejše pojavljati tudi Trst, kot mesto, kjer je živel mnogo Slovencev.

Kateri prestopki so najbolj zanimali časopisje?

Tatvine, samomori, goljufije, obrekovanja, kršenje javnega reda (pretepi), zločini iz strasti, umori, detomori in beračenje. Časopisje je vglavnem navajalo le povod za prekršek, ni se pa spuščalo v razpletanje ozadja. Časopisje je o storilkah kaznivih dejanj običajno poročalo dvakrat, in sicer takoj po storitvi prekrška in nato ko je kršiteljica prišla pred sodišče. Ta čas praviloma ni bil daljši od treh mesecev.

Najpogostejši motiv, ki je vodil ženske v kaznivo dejanje, je bila želja po izboljšanju gmotnega položaja. Redke so navedbe, da je bilo neko kaznivo dejanje storjeno iz socialne stiske ali bede.

Večina tatvin je bila storjenih priložnostno. Najpogostejše gre za krajo denarja, »drobnega hišnega inventarja«, ki so jih v glavnem zagrešile domače služkinje, sledijo tatvine osebnih predmetov (čevlji, bluže, perila ...), uporabljenih predmetov itd. Zabavna je zgodba tatice Marije Gale, ki je v enem samem dnevu na ljubljanskih stojnicah ukradla: suknene čevlje, zavitek kuvert, denarnico, predpasnik in molitvenik, verjetno kot pomoč pri pokori za grehe.

Pogosto so poročali o samomoru. Kot vzroke so navajali neprimerno vzgojo in branje neprimernih, agresivnih zgodb. Zanimiva je ugotovitev avtorja referata, da je slovensko časopisje, ki je izhajalo večidel v Ljubljani, veliko več poročalo o samomorih v Trstu in drugih krajih na Slovenskem kot o samomorih v Ljubljani in njeni okolici. Poročila

o samomorih v tujini so objavljali, če je bila z njimi povezana še romantična zgodba ali družinska tragedija.

Največ goljufij je nastalo zaradi zakrivanja identitete. Pogosti sta bili dve obliki goljufije, in sicer uporaba tuje hranilne knjižice in jemanje na up v imenu tretje osebe.

Obrekovanje je bil tipičen ženski prekršek. Tu je bil delež žensk v primerjavi z moškimi najvišji in je presegal 20 %. Obdolženke so morale v zameno za odstop od tožbe preklicati govorice in se opravičiti.

Detomor se je zelo strogo kaznoval, čeprav se je to kaznivo dejanje delno dopuščalo v težkih socialnih razmerah. To dejanje pa je bilo toliko bolj strogo kaznovano, kadar je obstajal najmanjši sum, da se ženska zanj ni odločila iz bede, pač pa zato, ker ni želela otroka. Predvidena je bila tudi doživljenjska težka ječa. Sodeč po časnikih detomor ni bil pogost pojav, vendar je Igor Zemljič postavil domnevo, da se je dejansko stanje razlikovalo od poročil v časopisju. Zlasti v velikih družinah na podeželju je bilo to dejanje lažje prikriti.

Nekoliko milejše kazni so bile predvidene za splav, in sicer od šestih mesecev do enega leta, če dejanje ni uspelo, v primeru da je splav uspel, pa je bila predvidena kazen od enega leta do pet let. Življenje v kaznilnici pa ni bilo nič kaj prijetno. Referent je navedel primer ženske kaznilnice Begunje, kjer je hišni red, kar se tiče osebne higiene, sicer dovoljeval umivanje rok in obraza večkrat na dan, kopanje pa je lahko odredil le zdravnik ali sestra prednica. Hrana je bila enolična. Prežganka za zajtrk, za kosilo ričet, ješprenova juha, zelje ali pa repa in žganci. Meso je bilo na jedilniku le ob nedeljah in četrtek. Boljša hrana je bila za praznike.

Zanimiva je ugotovitev, da se delež ženskih kaznivih dejanj v zadnjih sto petdesetih letih v skupnem številu kaznivih dejanj zmanjšuje. Danes naj bi ženska kazniva dejanja na Slovenskem predstavljala le še 10,6 % vseh kaznivih dejanj. Navajajo se različni vzroki za to:

- večja moralnost žensk
- religiozni vzroki
- ženske imajo manj domišljije

Ob poslušanju omenjenega referata sem se spomnila na neko misel, ki je bila objavljena v časopisu Slovenec v času druge svetovne vojne. Namreč, konec februarja 1944 je potekalo v Ljubljani protikomunistično zborovanje slovenskih višješolk, na katerem je bil slavnostni govorNIK Nikolaj Jeločnik. Poudaril je sledeče: »Žena naj bi bila tista, ki bi s svojo dobroto in plemenitostjo jemala ostrino moški nasilnosti. Če pa se žena sama vda zločinskim nagonom, naj bi bila še hujša kot moški«⁵

Misel je bila sicer izražena mnogo kasneje in v času, ko je nasprotje med revolucionarnim in protirevolucionarnim taborom na Slovenskem doseglo vrelišče, a vendar je vredna razmisleka.

Da pa ne bomo govorili le o »temnih« straneh ženske narave, spregovorimo nekaj besed še o intelektualni plati ženske narave. V svet biologije in naravoslovja nas je popeljal Janez Stergar s svojim referatom *Dr. Angela Piskernik (1886–1967), Koroška naravoslovka, naravovarstvenica in narodna delavka*.

Angela (naglas je na prvem zlogu) Piskernik se je rodila 27. 8. 1886 v Lobniku na Koroškem.

Ambiciozna in vedoželna Angela je tik pred prvo svetovno vojno končala študij biologije in nato kmalu zagovarjala doktorsko disertacijo. Po trditvah Bože Janžekovič je postala prva Slovenka s tem akademskim nazivom. Janez Stergar je poudaril, da na to trditev ni mogoče dati zanesljivega odgovora, zato je primernejša ugotovitev, da je bila Angela Piskernik prva slovenska biologinja, ki je dosegla ta visok in časten naziv.

Angela ni bila dejavna le na svojem področju, pač pa se je odlikovala tudi kot narodna delavka. Pred prvo svetovno vojno je bila članica katoliške Slovenske dijaške zveze, v kateri so si dijaki in študentje medsebojno pomagali pri počitniških potovanjih in s tem, da so objavili svoje domače naslove in nudili gostoljubje sočlanom. Na Dunaju se je družila predvsem s slovenskimi in drugimi slovanskimi katoliškimi študenti. Zaradi svoje narodnostne zavednosti je avstrijske oblasti niso želele sprejeti v državno službo, tako da je bila v letih 1915/16 domača učiteljica v družini dr. Brejca v Hirtu na Koroškem. Po letu 1916 je službovala v ljubljanskem muzeju. Imela je veliko vlogo v slovenski predplebiscitni propagandi na Koroškem.

Avgusta leta 1923 je kot predsednica Slovenske krščanske ženske zveze vodila poseben ženski kongres, okoli let 1923–1924 je postala druga tajnica Jugoslovanske maticе, v letih 1925–1929 je delovala v vodstvu Slovenske orliške zveze, postala je podpredsednica Kluba koroških Slovencev s sedežem v Ljubljani.

Da je Slovenka, ni želela zatajiti niti v času druge svetovne vojne, ko je bila internirana v Ravensbrück. Usojeno ji je bilo preživeti ta pekel in nadaljevati naravoslovno in naravovarstveno delo po drugi svetovni vojni. Postala je ravnateljica Prirodoslovnega muzeja v Ljubljani.

Zanimivo je objavljeno razmišljanje dr. Piskernikove o gospodinjenju in ženski, za katerega je referent Janez Stergar poudaril, da ne ve, ali je bilo tudi avtorizirano. Glasi se takole: »*Ponosna sem, da sem ženska, za nobeno ceno ne bi hotela biti moški. Zdi se mi, da pojmujem jaz »naravni poklic« žene precej drugače kakor marsikdo drugi. Biti poročena žena in roditi otroke, to je v mojih očeh samo del ženskega »naravnega poklica«; tretji pa je oni, ki je zame najbolj važen; kultura lastne duše ... Da bi ženska istočasno služila znanosti in družini, se mi zdi izključeno, če razumete pod družina tudi opravljanje gospodinjskih in drugih domačih poslov ... Uveljaviti se mora več generacij akademsko izobraženih žensk ter popolna ženska prostost brez poniževalnih in utesnjevalnih ozirov, ki zdaj še brani-*

⁵ Slovenec, 27. 2. 1944, št. 42, str. 2.

jo ženski polet v višave. Verujem v veliko bodočnost osvobodjene znanstveno ali umetniško delujoče žene.«⁶

Janez Stergar sicer izraža dvom, da so vse navedene misli res njene, ne dvomi pa v naslednjo anekdoto. Na prijateljski proslavi ob njeni osemdesetletnici jo je njena

młajša kolegica Zora Tuner v zaigrani vlogi novinarke vprašala, kaj načrtuje za prihodnost. Angela je jasno odgovorila s svojim koroškim »pohrkavanjem« *»Po(h)roko!«*

Pogum žene! Nikoli ni prepozno za nič. Potrebna sta le volja in pozitivno razmišljanje.

⁶ Ženske skozi zgodovino, Zbornik referatov 32. zborovanja slovenskih zgodovinarjev, str. 253, 254.

Mag. Andreja Valič Zupan

Drugo zborovanje učiteljev zgodovine v Novi Gorici, **12.-13. marec 2004**

Slovenski učitelji zgodovine iz osnovnih in srednjih šol ter fakultet smo se že drugič srečali na zborovanju, ki ga je organiziralo Društvo učiteljev zgodovine Slovenije, tokrat v Novi Gorici od 12. do 13. marca 2004. V obdobju slovenskega vstopanja v Evropsko unijo smo želeli seznaniti učitelje s trendi sodobnega pouka zgodovine in izzivi, ki jih za pouk zgodovine pomeni vključevanje Slovenije v Evropsko zvezo. Pouk zgodovine smo želeli predstaviti kot priložnost za obravnavanje aktualnih družbenih tem, kot so strpnost in odnos do drugačnosti, vpliv medijev na zgodovinsko zavest učencev, interdisciplinarnost in multiperspektivnost v šoli, želeli smo spodbuditi učitelje zgodovine, da razmišljajo o vlogi poučevanja zgodovine danes ter v prihodnosti.

Proces evropskega povezovanja in oblikovanja združene Evrope je vpet v spoznanja o nujnosti ustvarjanja in ohranjanja demokracije, utrjevanja medsebojnega razumevanja ter spoštovanja različnosti držav in nacij, razvoja kritičnega, neodvisnega mišljenja in intelektualne radovednosti. Zgodovina Evrope je prepolna zgodb o krvavih vojnah, medsebojnih sporih, neskončnih obtožbah, etničnih in mednarodnih sovraštvih, pa tudi pripovedi o človeški solidarnosti, brezmejnem razumevanju in spoštovanju drugega in drugačnega. V procesu izobraževanja, ki je eden vodilnih dejavnikov oblikovanja identitete, je ustvarjanje preteklih podob eno najbolj občutljivih področij, ki zlahka postane sredstvo politične propagande, vzbujanja sovraštva in nasilja ter krepitev političnih, družbenih, verskih, etničnih razlik med ljudmi in narodi. Devetnajsto stoletje z rastjo nacionalizmov in dvajseto stoletje z bohotenjem totalitarnih sistemov, ki so povzročili toliko zla in človeških žrtev, nam pričajo o izkrivljenih vlogah in zlorabi izobraževalnih sistemov pri ustvarjanju neznosnih spačkov zgodovine.

Širitev Evropske unije velja razumeti kot novo zgo-

vinsko priložnost. Nekajstoletno življenje v multietničnih in multikuturnih skupnostih je dragocena slovenska izkušnja, ki odmerja in bogati naše razumevanje sobivanja in strpnosti, razgled po burnih preteklih dogajanjih pa nas utrjuje v prepričanju, da je spoštovanje različnosti in raznovrstnosti identitet temeljni pogoj za življenje v skupnosti.

Izobraževanje, evropski izobraževalni projekti, izmenjave mladih, vzgoja za strpnost in razumevanje različnosti, stalno izobraževanje učiteljev in krepitev njihove vloge kot aktivnega dejavnika so izjemno pomembni dejavniki ustvarjanja uspešne Evropske unije.

Nova Gorica ni bila povsem naključno izbrana za prizorišče našega zborovanja. Mesto prijaznih in odprtih ljudi je del evropske preteklosti in simbol nesmiselnega ločevanja, ki je usodno zarezalo v mnoga življenja in jih za vedno spremenilo. Zborovanje učiteljev zgodovine je želelo dodati še en kamenček v mozaiku novogoriške zgodbe, ki se v sedanjih časih piše v drugačnih tonih in namesto ločevanja poudarja povezovanje in namesto nesmiselnega sovraštva spodbuja prijateljstvo ter sobivanje.

Tudi novogoriški župan Mirko Brulc je v svojem uvodnem nagovoru posebej poudaril širši zgodovinski okvir, v katerega je umeščena Nova Gorica, in pričakovanja meščanov po 1. maju 2004. Po pozdravih direktorja Šolskega centra in ravnatelja Gimnazije Nova Gorica Bojana Bratine in predsednice DUZS ter avtorice pričujočega članka je prof. dr. Peter Vodopivec spregovoril o Evropi in Evropski zvezi. V svojem predavanju je zastavil vprašanje, kaj sploh je *zgodovina Evrope*, do kod so v preteklem pojmovanju segale meje *Evrope*, in se vprašal o pomenu pojma Evropa. Poudaril je kompleksnost sodobnega evropskega povezovanja in sklenil z mislijo, da je prihodnja Evropska unija predvsem velika neznanka.

Dr. Žarko Lazarevič z Inštituta za novejšo zgodovino v Ljubljani je orisal slovenski nacionalni interes v gospodarstvu do druge svetovne vojne in razmišljal o mnogih vzporednicah, ki se kažejo ob sodobnem dogajanju na gospodarskem področju. Rdeča nit njegovih spoznanj so mnoga porajajoča se vprašanja, na katera so nemogoči enoznačni odgovori. Dopoldanski del programa je zaključila izvršna direktorica Euroclio – Evropske zveze učiteljev zgodovine Joke van der Leeuw Roord z zelo zanimivo predstavitevijo rezultatov raziskave o pouku zgodovine v evropskih državah. Ne preseneča podatek, da se zmanjšuje število ur, namenjenih pouku zgodovine v programih strokovnih in poklicnih šol po vsej Evropi, saj smo v slovenskem prostoru soočeni z enakimi težnjami snovalcev prenove šolstva. Povezovanje učiteljskih društev v evropskem merilu je zato še posebej pomembno, saj je ena od njihovih temeljnih nalog predstavljanje pouka zgodovine kot koristnega sredstva pri vzgoji mladih generacij.

Popoldanski program zborovanja smo nadaljevali v prostorih Gimnazije Nova Gorica, kjer so prijazne gostiteljice poskrbele za dobro počutje udeležencev. Na voljo so bile različne delavnice za učitelje. Helena Pačnik je razmišljala o multiperspektivizmu pri pouku zgodovine, Elissa Tawitian o pouku zgodovine in vzgoji za strpnost, mag. Helena Mešnjak in mag. Savina Četina Žuraj pa sta navajali primere motivacije za dijake v srednjih poklicnih šolah. Maja Vičič Krabonja in Christiane Kordić sta predstavili primer interdisciplinarnosti pri pouku zgodovine, Joke van der Leeuw Roord pa interpretacijo pri pouku zgodovine: The Case of Kenau. Raznoliko dogajanje je popestrila tudi predstavitev najnovejše knjige Vasje Klavore o dogajanjih na Predelu leta 1809.

Posebno doživetje za udeležence zborovanja je bilo večerno predvajanje prvega slovenskega igranega filma V kraljestvu Zlatoroga, posnetega leta 1931. Na tolkalih ga je spremljal znani slovenski glasbenik Zlatko Kaučič.

Sobotno dopoldansko dogajanje se je začelo z letno skupščino DUZS, na kateri smo kljub zgodnji jutranji uri

razpravljali o mnogih aktualnih problemih slovenskih učiteljev zgodovine. Sledilo je izjemno predavanje prof. dr. Franceta Bučarja, ki je vprašanje o evropskem povezovanju naslonil na večno uganko nasilja v družbi. Nasilje po Bučarjevem mnenju predstavlja jedro današnje družbe in dvajseto stoletje kot najbolj krvavo v zgodovini nam jasno dokazuje, da problem nasilja nikakor ni presežen. Tudi pri ustvarjanju nove Evrope in njene ustave se je jasno pokazalo, da je Evropa zgolj projekt, da predstavlja zavestno odločitev in nikakor ne dejstvo. Snovalci nove Evrope so se po Bučarjevem mnenju znašli v zagati, saj je za evropsko idejo potreben nov model družbe, ki pa še zdaleč ni preprost. Prof. dr. Bučar je v kasnejši diskusiji poudaril pomen slovenske identitete in prepoznavnosti v evropskem ter svetovnem merilu, hkrati pa označil krčenje pouka zgodovine kot kratkovidnost, ki se obrne proti svojim snovalcem.

V nadaljevanju zborovanja je mag. Stane Berzelak predstavil audiovizualizacijo pouka zgodovine, mag. Jelka Razpotnik pa rezultate ankete Mladi in zgodovina v slovenskem prostoru. S pregledom goriške preteklosti dr. Branka Marušiča ter ogledom frančiškanskega samostana Kostanjevica nad Novo Gorico smo v popoldanskih urah zaključili zborovanje.

Vtisi z novogoriškega zborovanja so spodbudni za organizatorje naslednjega srečanja slovenskih učiteljev zgodovine. Vsekakor je srečanje v Novi Gorici potrdilo željo po druženju med učitelji, pomen izmenjave izkušenj ter pomembnost pridobivanja novih spoznanj. Ob težavah, s katerimi se vsakodnevno srečujemo učitelji zgodovine (prenova pouka zgodovine, nacionalni preizkusi znanja, poskusi zmanjševanja vloge in pomena pouka zgodovine, krčenje ur zgodovine ...), je pomembna ugotovitev, da je reševanje problemov lažje, če delujemo z roko v roki. Slovenski učitelji zgodovine so z udeležbo na zborovanju na najboljši način pokazali, kako smiselna in potrebna so naša druženja in skupno delovanje.

Boris Bovha, Arjana Marinič, Gimnazija Ledina

III. DRŽAVNO TEKMOVANJE mladih zgodovinarjev srednjih šol

Državno tekmovanje mladih zgodovinarjev Slovenije je pomembno dopolnilo in nadgradnja dela v šoli, ki spodbuja potrebo po iskanju zanimivih problemov in odgovorov. Takšno tekmovanje zahteva od po-

sameznika intelektualno naprezanje, vztrajnost, širino, samokritičnost in sodelovanje s sošolci oz. odraslimi (mentorji, strokovnjaki). Tak posameznik torej rad razmišlja in ima svoje ideje ter je sposoben samostoj-

no reševati probleme na svojem interesnem področju ... Z reševanjem določenih problemov in z raziskovanjem pa se ponujajo številne prilžnosti komuniciranja z ljudmi, ki se poklicno ukvarjajo z znanstveno-ra-

ziskovalnimi ali razvojnimi problemi. Te možnosti so izjemnega pomena za razvoj izvirnosti, pretok idej, za razvoj (samo)kritičnosti in na koncu koncev tudi za usmerjanje k poklicu.

Letošnje tekmovanje mladih zgodovinarjev Slovenije je potekalo 27. marca 2004 v Ljubljani. Organizator tekmovanja je bila Gimnazija Ledina, tema pa Slovenci na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Tekmovanja se je udeležilo 55 srednjih šol iz vse Slovenije. Vsaka šola, razen šole organizatorke in zmagovalne ekipe iz lanskega tekmovanja, ki imata pravico do nastopa dveh ekip, je prijavila tri tekmovalce, ki so tvorili ekipo šole. Tekmovalci so tekmovali individualno (pisni del) ter ekipno (pisni in terenski del). Tekmovanje je tako sestavljeno iz pisnega in terenskega dela. Na vprašanja pisnega dela so tekmovalci odgovarjali posamezno v prostorih gimnazije Ledina. Reševanje pisnega dela je omejeno na 60 minut. Najboljši tekmovalci so prejeli zlata in srebrna priznanja. Zlato priznanje je doseglo 11 tekmovalcev, srebrno pa 26 tekmovalcev. Ostali udeleženci tekmovanja in tekmovalci, ki so na šolskih tekmovanjih dosegli nad 90 %, so prejeli bronasta priznanja. Pisni del je obsegal 19 vprašanj različnega tipa, skupaj 63 točk. Mentorji nekaterih tekmovalnih ekip so izrazili željo, da bi ob objavi rezultatov tekmovanja, objavili tudi vprašanja pisnega in terenskega dela. Ker o tem še ni natančnih in enotnih navodil, testov nismo objavljali, Društvo učiteljev zgodovine Slovenije, ki uspešno vodi tekmovanja, o tem raz-

mišlja in bo sprejelo enotno stališče.

Drugi del tekmovanja je potekal ekipno na terenu, kar pomeni, da so se tekmovalci sprehodili po mestnem jedru Ljubljane in ob tem reševali delovne liste. Večina vprašanj je bila vezanih na vire, ki so bili dostopni na štirih nadzornih točkah.

Start je bil na Gimnaziji Ledina, kjer so tekmovalci prejeli delovni list št. 1 in ga na sprehodu, po Trubarjevi ulici do Prešernovega spomenika, tudi rešili. Vprašanja so bila vezana na popotresno Ljubljano. Na sredi Čopove ulice je tekmovalce pričakala prva nadzorna točka, Mestna hranilnica ljubljanska (na zemljevidu označena s številko 1), kjer so tekmovalci dobili delovni list št. 2 in odgovarjali na vprašanja, vezana na slovensko gospodarstvo (s poudarkom na bančništvu in hranilništvu). Sledil je sprehod po Slovenski cesti v smeri proti najlepši baročni umetnini v Ljubljani cerkvi Sv. trojice, ki sodi v sklop uršulinskega samostana. V istem kompleksu domuje tudi Šolski muzej (na zemljevidu označen s številko 2), kjer je bila nadzorna točka št. 2. Vprašanja tekmovalcem so bila vezana na stalno razstavo v muzeju: Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja. Iz muzeja je tekmovalce pot vodila prek Kongresnega trga do nadzorne točke št. 3, Slovenske matice (na zemljevidu označena s številko 3). V slavnostni dvorani, ki je namenjena srečanjem največjih slovenskih kulturnih in znanstvenih ustvarjalcev (od ustanovitve naprej), so lahko tekmovalci v miru preverili svo-

je znanje o slovenski publicistiki iz začetka 20. stoletja. Četrta, zadnja nadzorna točka je bila pri ljubljanski stolnici (na zemljevidu označena s številko 4), vezana pa je bila na tragične dogodke iz leta 1908 in na dramatične posledice. Potem ko so tekmovalci opravili zadnjo oviro, so se prek Zmajskega mosta vrnili na izhodiščno točko, Gimnazijo Ledina.

Časovne omejitve za tekmovalce pri terenskem delu tekmovanja ni bilo, v skladu s pričakovanji pa je velika večina ekip opravila terenski del v manj kot eni uri. Najvišje možno število točk za posamezno ekipo je bilo 48. Seštevek točk terenskega dela tekmovanja posamezne šolske ekipe se je prištel k prvemu (pisnemu) delu in je štel k skupnemu rezultatu šolske ekipe.

Očitno se je tekmovanje tako med dijaki številnih slovenskih srednjih šol kot tudi med njihovimi mentorji dobro prijelo. Na državnem tekmovanju je sodelovalo 171 tekmovalcev, če pa upoštevamo še vse tiste, ki so na šolskih tekmovanjih dosegli nad 90 % je številka še večja. Na žalost so s tekmovanjem povezani tudi stroški, ki jih v glavnem nosi šola organizatorka. Mogoče bi bilo pametno razmisliti, da bi naslednjim šolam organizatorkam pomagale vse šole, ki prijavljajo svoje tekmovalce in to tako, da bi uvedli določeno kotizacijo, ki jo vsaka šola prispeva za svojega tekmovalca. Pri nekaterih tekmovanjih je ta finančni prispevek tekmovalcev že uveljavljen.

Mag. Monika Kokalj Kočever, Muzej novejše zgodovine Slovenije

PROGRAM RAZISKOVALNIH NALOG MLADIH ZGODOVINARJEV

V šolskem letu 2003/2004 je že 35. leto potekalo usposabljanje mladine v raziskovanju lokalne preteklosti, ki ga pod okriljem ZPMS strokovno vodi Komisija za delo

zgodovinskih krožkov na osnovnih šolah. (V preteklosti smo med drugim raziskovali: v letu 1999/2000 – Obrt v našem kraju, 2000/2001 – Prehrana na Slovenskem,

2001/2002 – Promet in trgovina na Slovenskem v preteklosti, 2002/2003 – Tehnološke novosti spreminjajo življenje.)

Glavni cilji programa Mladi raziskovalci zgodovine so:

1. popularizacija znanosti in znanja med mladimi
2. raziskovanje družbe in dogodkov v preteklosti
3. spoznavanje in oblikovanje odnosa do kulturne dediščine
4. ohranjanje kulturne dediščine
5. izobraževanje in usmerjanje mentorjev v kvalitetno metodološko in pedagoško vodenje zgodovinskih krožkov
6. usmerjanje mladih v pravilen način pristopa k raziskovanju
7. uvajanje mladih v način sistematičnega in samostojnega razmišljanja
8. uvajanje mladih v samostojno oblikovanje zaključkov ob proučevanju gradiva
9. uvajanje mladih v samostojno prezentacijo zaključkov

Komisijo sestavlja trideset univerzitetno usposobljenih zgodovinarjev, etnologov, sociologov in geografov zaposlenih na raziskovalnih inštitutih, ZV NK, v muzejih in arhivih. Od tega sta dva doktorja znanosti in 7 magistrov. Delo komisije je prostovoljno. Na vsakoletni razpis ZPMS, za katerega komisija vsako leto določi raziskovalno temo, se v zadnjih letih prijavi okoli 80 zgodovinskih krožkov z osnovnih šol. Večinoma sodelujejo osmošolci oz. devetošolci. Komisija pripravi vsako jesen za mentorje celodnevni izobraževalni seminar s pogodbeno sodelujočimi strokovnjaki za razpisano raziskovalno temo. Raziskava nato poteka v okviru krožkov do konca marca, ko učenci pošljejo na ZPMS pisne elaborate o raziskavi. Aprila komisija prispele raziskave ocenjuje, maja pa pripravi zaključno srečanje. Tu sodelujoči učenci svojo raziskavo predstavijo drugim in njene rezultate zagovarjajo pred komisijo. Po predstavitvi in zagovoru komisija oblikuje končne ocene, podeli priznanja (bronasto, srebrno ali zlato) in organizira glede na raziskovalno temo primeren ogled zanimivosti.

Osnovnošolski otroci so pod dobrim mentorskim vodstvom sposobni izpeljati zelo kakovostne raziskave. Končni izdelki – pisne naloge, hranjene v Slovenskem šolskem muzeju in na šolah, dajejo trajno vrednost na nacionalni in na lokalni ravni zbranemu in na ta način ohranjenemu gradivu. Občasno je to gradivo tudi razstavljeno v muzeju. Učenci si pri raziskovanju pridobijo tudi neposredne izkušnje z metodami terenskega dela, iskanja informacij po arhivih, knjižnicah, na internetu, z intervjuji in z razvrščan-

njem zbranega po pomembnosti ter z oblikovanjem pregledne, končne pisne predstavitve rezultatov – svoje naloge morajo tudi javno predstaviti in zagovarjati svoje pristope in postopke. S tem krepijo tudi svoj pozitiven odnos do lokalnega okolja in naravne ter kulturne dediščine.

V šolskem letu 2003/2004 je potekala raziskava na temo Šport in telesna vzgoja. Jeseni 2003 so predavatelji na seminarju predstavili temo, 21. in 22. maja 2004 pa je bilo organizirano zaključno srečanje mladih zgodovinarjev. Letos se je prijavilo na razpis 77 šol z zelo različnimi nalogami, ki so se vezale na osnovno določeno temo.

Več je bilo raziskav vezanih na športna društva, predvsem sokolska društva pred drugo svetovno vojno. Posamezni krožki so s svojo nalogo nakazali krajevno usmerjenost k določenemu športu, npr. Speedway v Krškem. Več krožkov se je odločilo tudi za obravnavo popularnih in trenutno najbolj aktualnih športov kot npr. rokometa. Učenci so se posvetili tudi opisom oseb, ki so se športno odlikovale v preteklosti, npr. Leonu Štuklju.

Po predstavitvi nalog na sedežu mariborske ZPMS so člani komisij oblikovali končne predloge za priznanja. V popoldanskem času so si osnovnošolci ogledali znamenitosti Maribora in razstavo Bombardiranje Maribora med drugo svetovno vojno v Muzeju narodne osvoboditve v Mariboru. Zaključna podelitev je potekala na II. gimnaziji, kjer so pripravili enkratni odlomek iz muzikla Levji kralj. Vse občinstvo so navdušili z nastopom in kostumi.

Srečanje se je nadaljevalo na Pohorju, kjer je naslednji dan sledilo predavanje o znamenitostih Pohorja in o pohorski Zlati lisici. Skupaj smo si ogledali še muzejske postavitev Centra za naravno in kulturno dediščino na Pohorju v cerkvi na Bolfenku.

Za prihodnost smo si zastavili zelo smeje načrte. Predvsem želimo še bolj popularizirati program raziskovalnih nalog mladih zgodovinarjev in pritegniti čim večje število osnovnih šol.

V šolskem letu 2004/2005 nameravamo razširiti stike s slovenskimi šolami v zamejstvu in slovenskimi šolami oz. slovenskimi krožki v Evropi in po svetu.

Nameravamo tudi vzpostaviti stike s sorodnimi organizacijami s podobnimi programi v tujini.

Vojko Kunaver, Zavod RS za šolstvo

V ŠOLSKEM LETU 2003/2004 JE POTEKALO SEDMO TEKMOVANJE IZ ZNANJA ZGODOVINE V OSNOVNIH ŠOLAH

Tekmovanje iz znanja zgodovine smo v šolskem letu 2003/04 organizirali že sedmo leto zapored na Zavodu RS za šolstvo in v sodelovanju z osnovnimi šolami iz vse Slovenije. Tema tekmovanja je bila »Slovenci med prvo industrijsko revolucijo in prvo svetovno vojno« in je zajemala dogodke, povezane s to tematiko med letoma 1750 in 1914. Temeljni namen tekmovanja je bil vzbuditi zanimanje za to obdobje, ki je prineslo začetek industrializacije, velike znanstveno-tehnične izume in posledično tudi spremembe v načinu življenja ljudi. Poleg osnovne literature (učbeniki za zgodovino v osnovni šoli) smo izbor razširili tudi s številnimi članki in knjigami, ki se nanašajo na to obdobje, pri čemer smo imeli v mislih tako velike izumitelje tega obdobja kot tudi številne spremembe, ki so jih ti izumi prinašali v življenje ljudi. Seveda smo ob tem še posebno pozornost namenili Slovencem, ki sta se jih prav tako dotaknila nova doba in napredek z vsemi pozitivnimi in negativnimi posledicami.

Odločitev za tekmovanje iz tega tematskega sklopa je bila sprejeta zaradi tega, da bi obravnavali širši zgodovinski vidik tega obdobja in hkrati nadaljevali kronološko zastavljen koncept samega tekmovanja, ki smo ga pred osmimi leti začeli s poglobljanjem znanj o antični zgodovini. V sami strukturi tekmovalnih pol smo tako večji poudarek namenili širšim vidikom poznavanja tega obdobja in iskali zlasti širša (vseživljenjska ali procesna) znanja. Tudi naloge so bile, kolikor je bilo le mogoče, sestavljene tako, da so tekmovalce spodbujale k razmišljanju, analiziranju, povezovanju in ne zgolj k odgovorom, pridobljenim na podlagi pomnjenja (deklarativna znanja). Tako želimo preseči ponekod še vedno navzoč stereotip o zgodovini kot predmetu, ki temelji na pomnjenju velikega števila podatkov, imen in letnic. Da bi to dosegli, smo v tekmovalne pole vključevali različne tipe nalog, še zlasti takšne, ki zahtevajo več razmišljanja in manj pomnjenja, skratka čim več uporabnega znanja. Vse več je bilo nalog, ki so zahtevale, da tekmovalec iz slike ali odlomka vira razbere podatek, ga določi, uporabi in analizira. Ugotavljamo, da so v zadnjih letih takšne naloge vse bolj razvijale vedoželjnost otrok in da so posledično pripomogle tudi k spremembi pouka. Vedno več je učiteljev, ki svoje testne naloge pri rednem pouku zastavljajo na podoben način, s tem pa se spreminja tudi sam pouk, ki tudi pri

zgodovini v osnovni šoli od učenca zahteva več razmišljanja, prostorske in časovne orientacije ter povezovanja različnih znanj.

Tako kot zadnji dve leti je bilo tudi v šolskem letu 2003/2004 tekmovanje zastavljeno dvostopenjsko. Na šolskem tekmovanju se je približno 11000 tekmovalk in tekmovalcev pomerilo 31. januarja 2004. Šolska tekmovalna pola je bila zastavljena tako, da bi učitelju mentorju in ocenjevalcu pomagala pri pridobitvi korektnih rezultatov. Najboljši tekmovalci, bilo jih je 1285, so se 24. marca 2004 pomerili še na državnem tekmovanju, ki je bilo organizirano na 25 osnovnih šolah po vsej Sloveniji. Na podlagi pridobljenih rezultatov iz državnih tekmovalnih centrov je državna tekmovalna komisija določila pragove za doseg srebrnih in zlatih priznanj. Priznanja je prejelo 842 tekmovalk in tekmovalcev, od tega je bilo 214 zlatih.

Tekmovanje iz znanja zgodovine se nadaljuje tudi v šolskem letu 2004/05. Naslov tekmovanja je »Slovenci v vrtincu zgodovine 1914–1939«. Tako kot zadnja leta smo tudi tokrat bolj kot v politično in vojaško zgodovino želeli poseči v družbena in gospodarska dogajanja, več poudarka je na športih dosežkih, pozabili pa nismo tudi na tiste pomembne Slovence in njihove dosežke, ki so bili v preteklosti nemalokrat prezrti.

Zanimanje za tekmovanje iz znanja zgodovine je vse od začetkov pred osmimi leti med osnovnošolci zelo veliko. To res lahko deloma pripisujemo tudi dejstvu, da se dosežki na tem tekmovanju upoštevajo pri vpisu v srednjo šolo in pri dodeljevanju štipendij. Kljub vsemu pa ne moremo mimo dejstva, da veliko večino tistih, ki se med mnogimi ponujenimi tekmovanji odločijo prav za zgodovino, ta predmet tudi sicer zanima in si v okviru tega želijo poglobiti in nadgraditi določena znanja. K temu so vsa ta leta zelo veliko pripomogli učitelji mentorji, ki so tekmovalke in tekmovalce ves čas spodbujali, pripravljali in ki ves čas tudi aktivno sodelujejo pri organizaciji in izvedbi tekmovanja. Temeljni cilj in namen tekmovanja pa ni zgolj ugotavljati koliko imamo najboljših, torej zlatih tekmovalcev, pač pa doseči, da bi pri osnovnošolcih naprej razvijali zanimanje in vedoželjost, ki jim bo ostala tudi za življenje.

Martina Boden: **Evropa – naša preteklost in sedanjost**

Mladinska knjiga. Ljubljana 2004. 572 strani, zemljevidi, fotografije, tabele

Knjiga je sestavljena iz treh delov – zgodovina Evrope, države Evrope in leksikon.

V **uvodu** avtorica pojasni pomen besede Evropa oziroma njeno spreminjanje skozi čas in kaj je zgodovina Evrope – »ni zgodovina enotne celine, pa tudi ne zgodovina posameznih držav«. Pojasni tudi pojem evropska civilizacija.

Sledi prikaz **zgodovine Evrope**, kjer je avtorica izbrala kronološki pristop, ki pa je obogaten s citati, predstavitvami osebnosti, podrobnejšo obravnavo posameznih zgodovinskih procesov in z zemljevidi. Avtorica je izbrala dogodke in pojave, ki naj bi oblikovali zgodovino naše celine. To so na primer preseljevanje ljudstev, velika cesarstva, osvajanja ozemelj, rodbinske vezi med vladarskimi hišami, kulturni in tehnološki razvoj, antično pojmovanje človeka, rimsko pravo in krščanstvo, stiki z vzhodom, reformacija, razsvetljenstvo in demokracija.

Države Evrope so predstavljene po abecednem vrstnem redu. Osebnosti države (statistični podatki)

sledi opis politične ureditve, prebivalstva, naravnih in gospodarskih razmer ter zgodovinskega razvoja. Pri vsaki državi je predstavljena tudi za razvoj te države pomembna osebnost ali pa je dodan zanimiv citat.

Leksikon se razprostira na več kot 40 strani. Vsebuje razlago kratic evropskih institucij in pojmov, ki so pomembni za delovanje EU. Razlage so opremljene z grafičnimi prikazi.

Jasna struktura, uvodna predstavitev glavnih pojmov, veliko število citatov (na primer del besedila Nantskega edikta, Družbene pogodbe, politične oporoke Friderika II. ...), kratka predstavitev delovanja evropskih institucij so glavne dobre lastnosti predstavljene knjige, ki bo v veliko pomoč učiteljem pri snovanju priprav in učencem pri izdelovanju referatov.

Elissa Tawitian

Spoznajmo Evropsko unijo

(Kartografsko gradivo): tematski atlas. Prešernova družba. 2004. 55 strani, zemljevidi, tabele, dodani družabni igri

Spoznavanje EU – njenega nastanka, delovanja in načel je zasnovano na dveh nivojih. **Prvi del knjige** je sestavljen iz tematskih dvojnih strani, ki obravnavajo en vidik delovanja EU. Vsaka tema je razložena s kratkim besedilom, zemljevidom in grafičnimi prikazi. V drugem delu pa sta predstavljeni igrice, prek katerih učenci lahko usvojijo ali utrdijo znanja o EU.

Zgodovina Evrope je predstavljena v obliki stripa, v katerem so izpostavljeni naslednji zgodovinski procesi – grška kultura, širjenje rimske države in kulture, srednjeveško krščanstvo, reformacija, odkritja, francoska revolucija, izseljevanje, združevanje Evrope. Na tematskem zemljevidu pa so označena kulturna območja Evrope – romansko, germansko, slovansko, grško in druga območja, pa tudi meje grške kolonizacije, meje rimskega cesarstva in vpliv reformacije.

Predstavljeni so simboli Evrope – himna, zastava in praznik Evrope (9. maj).

Sledi prikaz **graditve EU** od leta 1957 in ustanovitve EGS, ki se konča s širitvijo leta 2004. Na otrokom primeren način je prikazano tudi, **kaj pomeni biti evropski državljan**. **Pravicam**, kot so na primer izobraževanje, delo, prosta trgovina, sledijo tudi **dolžnosti**, na primer plačevanje davkov v skupno blagajno. Tu je zanimiv prikaz, kako se polni in prazni skupni proračun EU. Na otrokom razumljiv način so opisane institucije, ki **upravljajo EU**. V sliki in besedi je prikazana **pokrajinska, jezikovna, kulturna** in **verska** pestrost Evrope. Knjiga pa se ne izogne problemom, s katerimi se Evropa srečuje – staranje prebivalstva, begunska problematika, okoljevarstveni problemi, prizadevanja po večji prometni povezanosti, revščina ... Predstavljene pa so tudi strategije za njihovo reševanje.

Čeprav je v knjigi Evropa predstavljena kot eno najboljših in najgostejše naseljenih območij na svetu, so avtorji opredelili tudi **povezovanje s svetom**. Blaginja Evrope temelji na storitvah, bančništvu in trgovini ter

prizadevanju po čim boljši izobrazbi prebivalstva. Evropa razvija svoj enotni trg, a se gospodarsko povezuje tudi z drugimi deli sveta, med drugim z revnimi območji. Naštete so oblike pomoči (humanitarna pomoč, obnova, varovanje tropskega gozda, zdravniška pomoč, pomoč na področju človekovih pravic, podpisovanje trgovskih sporazumov ...) in v obliki razpredelnice prikazano, koliko sredstev posamezne države namenijo manj bogatim delom sveta.

Drugi del knjige je sestavljen iz navodil za igro parov ali trojk in igro z imenom »čep!« ter predstavitev vseh 25

članic EU. Vsaka članica je predstavljena s tremi kartami (zemljevid z označenim glavnim mestom, denarna enota in zastava), ki jih lahko izrežemo iz knjige.

Knjiga izpolni tisto, kar obljublja v naslovu. Bralec dobil pregled nad nastankom, delovanjem, položajem in težavami, s katerimi se danes srečujejo evropske institucije in državljani. Učitelja pa razbremeni razmišljanja, kako poenostaviti zapletene in še ne čisto domače teme, in mu omogoči pripravo na uro, ki lahko poteka v obliki igre.

Elissa Tawitian

Tomaž Mastnak: Evropa: med evolucijo in evtanazijo

Ljubljana: Studia humanitatis: Apes, št. 8, 108 str., 1998

Evropa je (kot zgodovinsko telo oz. politična skupnost) nastala pred približno pol tisočletja, ko so zahodni kristjani začeli govoriti o Evropi kot o najširši skupnosti, ki so ji po lastnem prepričanju pripadali. Zato ni mogoče govoriti o pojmu »srednjeveška Evropa«, še bolj problematično pa je vključevati v »evropsko zgodovino« antično Grčijo ali govoriti o njej kot o zibelki evropske kulture oz. civilizacije. Še več, govorjenje o Grčiji kot viru »evropske kulture« se po besedah avtorja knjige giblje v okvirih arijskega mita, ki so ga po francoski revoluciji skonstruirali nemški intelektualci. Vodilna tema avtorjevega polemičnega besedila je, da je bilo sovraštvo zahodnih kristjanov do muslimanov ključnega pomena pri oblikovanju Evrope kot ene od zgodovinskih oblik zahodne enotnosti.

Knjiga esejev slovenskega sociologa, filozofa in publicista Tomaža Mastnaka je delni rezultat avtorjevih raziskav na temo »Razmerja med filozofijo in politiko« in »Socialno-filozofska interpretacija države ter institucionalizacija in monopolizacija nasilja« v okviru Filozofskega inštituta ZRC SAZU v Ljubljani. Avtor poskuša na kratko orisati zgodovino Evrope v petih esejih. Zaradi nazornih naslovov jih navajam skupaj z naslovom uvoda in sklepa: *Novo evropsko enoumje, Konstitucija sovražnika, Kratka zgodovina imena Evropa, Oblikovanje Evrope kot politične skupnosti, Evropske unije in uveljavitev Evrope, Od »pregona Turka iz Evrope« do »etničnega čiščenja«, Pot v Evropo in odpoved slovenski državi*. Ob tem kaže omeniti, da avtor ne poskuša orisati dogodkovne zgodovine, temveč skuša rekonstruirati zgodovino govorjenja o Evropi. Avtor meni, da odkar je bila Evropa oblikovana kot politična in zgodovinska skupnost, je govorjenje o Evropi postalo skoraj izključno evropski govor, zato je večji del pričujočega besedila oris zgodovine evropskega diskurza.

Mastnak meni, da se sovraštvo do muslimanov ni začelo v času arabske ekspanzije v sedmem in osmem stoletju temveč, nekaj stoletij pozneje, ko so Arabci prvič dosegli evropski polotok. Ob tem kaže poudariti, da avtor knjige vse svoje trditve izredno skrbno podkrepi z zgodovinskimi viri, kot sta denimo za pravkar navedeno trditev merovinska Fredegarjeva kronika in *Cerkvena zgodovina*¹ Bede Častitljivega, velikega zgodnjersrednjeveškega učenjaka in bibličnega eksegeta iz Northumbrije. Beda ni veliko razmišljal o Saraceni in njihovih vojaških podvigih, saj je menil, da je to le ena od tisti kugi podobnih nesreč, ki so teple grešni krščanski svet in da bodo odšli, tako kot so prišli. V teh časih arabska osvajanja niso preprečila romanj v Sveto deželo. Neki frankovski škof, ki je obiskal Sirijo okrog leta 680, je poročal, da so si »neverni Saraceni« v Damasku zgradili »cerkev«, kaj več pa se mu ni zdelo potrebno reči. Karolinški literati naj bi nadaljevali z objektivističnim pristopom do Saracenov, ki je bil tako značilen za merovinske kroniste in Beda. Začetek spreminjanja pogledov pa se začne sredi devetega stoletja, ko je papež Janez VIII. označil muslimane kot sovražnike Kristusovega križa tako kot Normane. Ta, sicer še strpen odnos pa papež spremeni, ko so začeli Saraceni nizati vojaške uspehe v južni Italiji. S tem se seveda spremeni tudi papeževa retorika, ko začne označevati Saracene z neverniki, ki onečaščujejo telo krščanske družbe.

Pravo zaostrovanje pa se je začelo dogajati konec enajstega stoletja. Takrat je latinski zahod preživel globoko družbeno spremembo in redistribucijo oblasti, ki sta potekali v vzdušju milenarističnih in apokaliptičnih strahov in pričakovanj. Tako sta se z novimi močmi poskušali ust-

¹ Cerkvena zgodovina je bila napisana leta 729.

varjati enotnost in mir med kristjani. Prav v tem zgodovinskem trenutku so bili, po avtorjevem mnenju, muslimani narejeni za Sovražnika krščanstva². Predelava muslimanov v Sovražnika je bila v resnici konstitutivna za oblikovanje kristjanstva, tiste poenotene krščanske družbe, ki se je udejanjila v križarski vojni (*Mastnak*, str. 39).

Avtor poudarja, da ne geografsko, ne politično, celo ne po kulturni ne po verski plati, niso bili Arabci, ne islam tujek v poznoantičnem svetu. Islamsko cesarstvo je bilo eden od treh dedičev rimskega cesarstva. Islamsko cesarstvo je, skupaj z rimskim in bizantinskim, ohranilo pri življenju idejo cesarstva, ki je v srednjem veku igrala še kako pomembno vlogo. Še več – islamska politična skupnost je skupaj z bizantinsko in latinsko-krščansko politično skupnostjo, nakazala praktični okvir, v katerem so lahko v različnih povezavah sobivale različne gospodarske tvorbe, in je omogočal gibanje oseb, idej in blaga. Ali nas to ne spominja na eno od prvih novosti v pravnem redu Evropske unije: prost pretok blaga, kapitala in oseb?

Beseda Evropa je šele v štirinajstem in petnajstem stoletju začela dobivati vse izrazitejše čustvene tone. Sredi petnajstega stoletja so jo vse pogostejše uporabljali v pozivih latinskih kristjanov k skupni akciji. Takrat je začela beseda Evropa delovati kot nosilka skupne politične zavesti Zahoda. Dogodek, okrog katerega se je skristalizirala ta sprememba, je bila otomanska osvojitev Konstantinopla leta 1453. Odzivi na ta dogodek niso bili omejeni le na latinski zahod, temveč so se pojavili in razširili tudi na Poljskem, Madžarskem, Češkem, v Litvi in Šleziji.

Če je sploh mogoče reči, da je bil kak posameznik poseben zaslužen za artikuliranje novega pojmovanja Evrope, je to humanist Enej Silvij Piccolomini, ki je kronal svojo politično kariero kot papež Pij II. Avtor meni, da je Piccolominijev temeljni prispevek k evropski zgodovini povezovanje vojne proti Turkom z »Evropo«. »Evropa« je postala mobilizacijski pojem in je v Piccolomijevih besedilih bila geografsko določena natančneje kot kdajkoli prej. Posebnega pomena je bilo, da so po Piccolominijevem mnenju v Evropo nedvomno sodile tudi balkanske dežele, ki so bile še nedolgo tega bela lisa na zemljevidu sveta. Piccolominijeva Evropa ni bila le zemljepisni pojem, temveč je bila tudi kulturno in versko enoten prostor. V svojih *Komentarjih*, ki jih je pisal pod svojim pontifikatom, je Piccolomini predstavil Evropo kot skupno domovino kristjanov, katerih svobodo, kulturo in način življenja je ogrožal Turek, in kot skupnost, ki se bojuje za izgon Turkov s svojega ozemlja. To je bila inovacija z daljnosežnimi posledicami. Oblikoval se je pojem Evrope, s katerim so se začeli istovetiti zahodni kristjani.

Zelo zanimivo branje nam avtor knjige ponuja, ko nam prikaže odnos humanistične inteligence do Turkov. Sloviti humanisti, ki smo jih dodobra spoznali (sicer v

drugačni luči) pri avtorjih, kot so Eugenio Garin (*Spisi o humanizmu in renesansi*), André Chastel (*Il Sacco di Roma*), Alberto Tenenti (*Občutje smrti in veselje do življenja v renesansi*) se nam tukaj prikažejo kot aktivni borci za vojno proti Turkom. Z veliko mero sarkazma nam avtor opiše humaniste, ki so se do tistih, ki so imeli moč in vpliv v njihovem delu sveta, obnašali kot krotke živali, Turkom pa kazali zobe in patetično ponujali svoje usluge za rešitev evropske kulture (*Mastnak*, str. 69). Krščanske vladarje so zasipali s pismi, sodelovali so na protiturških shodih in ustanavljali vojaške redove za boj proti Turkom. Med njimi srečamo Poggia Bracciolina, Francesca Filelfa, Lorenza Vallo itn.

Po avtorjevem mnenju je križarski duh³ preživel vse do naših dni. Kako je ta duh živel in se izražal po padcu Konstantinopla in kako se je uveljavljal in uveljavil pojem Evrope kot politične skupnosti, nam avtor predstavi v poglavju z naslovom *Evropske unije in uveljavitev Evrope*. Kot zanimivost omenimo avtorjevo trditev, naj se sliši še tako neprijetno, da sta bili ravno fašistična Italija in nacistična Nemčija tisti, ki sta negovali evropsko idejo. Italijanski fašisti so denimo leta 1932 v Rimu organizirali mednarodno znanstveno srečanje o Evropi. Nacisti so delovali za organsko enotnost Evrope, katere temeljno načelo je bilo, da mora vsak narod (seveda očiščen tistih tujih elementov, ki jih ne bi mogli asimilirati) živeti skladno s svojimi lastnimi »življenjskimi zakoni«. Tako je ideja Evrope po avtorjevem mnenju preživela nesreče dveh svetovnih vojn ter preizkušnje fašizma in nacizma ne le nepoškodovana, marveč obogatena, in se je takoj po koncu druge svetovne vojne začela bohotiti v bolj in bolj vseobsegajočo ideologijo ter se udejanjati v vse bolj neobvladljivih birokratskih institucionalnih telesih. Pomembna uvertura v povojno združevanje Evrope je bil Churchillov govor na haaškem kongresu leta 1948.

Globoko zakoreninjeno sovraštvo do muslimanov je ostalo močno prisotno in je bilo skupni imenovalac siceršnjih verskih, političnih in ideoloških nasprotnikov in sovražnikov. Ta protimuslimanski diskurz je v različnih prikazih evropske zgodovine praviloma zamolčan in utišán. Zato nam v eseju z naslovom *Od »pregona Turka iz Evrope« do »etničnega čiščenja«* avtor postreže z nizom imen publicistov, klerikov in državnikov, ki so se tako ali drugače ukvarjali s »turškim vprašanjem«. Avtor besedila poudarja, da nima namena iritirati kolegov in kolegic s prikazovanjem njihovih intelektualnih junakov v luči, v kateri so videti najmanj občudovanja vredni. Ob tem posebej poudarja, da besedilo ni polemika proti krščanstvu, temveč, da govori o zlorabi vere za posvetne name-ne. Ob tem dodaja, da ne želi, da bi se njegovo pisanje razumelo tako, kot da hoče reči, da Evropejci ne bi smeli sovražiti muslimanov. Meni le, da bi svet bil verjetno boljši kot je, če jih ne bi. Vendar so jih.

² Tak pogled, ki predstavlja muslimanski svet kot diametralno nasprotje svojega lastnega sveta, je tipičen za tisti pogled na preteklost, ki so ga izoblikovali Evropejci. Po avtorjevih besedah je tak pogled najprepričljivejša artikuliral belgijski zgodovinar Henri Pirenne.

³ S tem izrazom je avtor označil sežetek fundamentalističnega negativnega odnosa do muslimanov.

Po avtorjevem mnenju sovraštvo do muslimanov ni nujno ločljivo od najbolj slavljениh in čaščenih evropskih idealov svobode, pravic, pravičnosti, miru itn. Nasprotno, to sovraštvo je integralni del iste kompleksne miselne mreže kot tisti ideali. Dokler bo obstoj protimuslimanskih idej in sentimentov zanikovan, nam bo kompleksnost tako imenovane evropske misli nedosegljiva. In kdo so tisti intelektualni junaki, ki se nam po avtorjevem mnenju prikažejo v luči, v kateri so videti najmanj občudovanja vredni? Avtor začne z Erazmom Rotterdamskim, ki je sicer bil sposoben videti Turke kot ljudi (*homines*), vendar jih je imenoval pošastne zveri, sovražnike cerkve, ljudstvo, okuženo z vsemi vrstami zločinov in sramotnih navad (*Opus epistolarum*, str. 384). Erazmov prijatelj Thomas More je gledal in razmišljal podobno. Tudi odkritje Amerike in njena kolonizacija sta v veliki meri zasnovani in reflektirani v okviru križarske imaginacije. Krištof Kolumb je po lastnih besedah odplul na zahod potem, ko je bilo pokončano »zadnje mavrsko kraljestvo na evropskih tleh« (*Columbov Dnevnik*, predgovor str. 81).

Tudi za Luthra so bili Turki hudičevi služabniki, katerih vera je bila škandalozna, absurda in umazana. Luther je šel še dlje od Erazma in je za mohamedance (Mahmetisten) menil, da niso zaslužili, da bi se jih imenovalo ljudi (*Von Kriege*, str. 120–124). Omenimo še filozofa Leibniza in Voltairea.

Jezik križarskih vojn je po avtorjevih besedah spet pridrl na površje z vojno proti Bosni. Izjave srbskih in hrvaških načrtovalcev vojne, češ, da so vojno proti Bosni izvajali v imenu Evrope in za Evropo ali celo izjave o obrambi krščanstva so našle vnete zagovornike tudi v Evropi. Nekateri so celo dramatično opozarjali, da v Bosni »umira Evropa«. Po avtorjevem mnenju so imeli in niso imeli prav. Prav so imeli, kolikor so Evropo povezali s to vojno. Motili pa so se, ker Evropa v tej vojni ni bila nemočna opazovalka in nesrečna žrtev, pač pa je bila v njej dejavna.

V sklepnih besedi avtor knjige poda nekaj svojih razmišljanj o slovenski poti v Evropo, ki so zelo kritična. Sicer meni, da priključitev k Evropski uniji ne ogroža slovenske kulture, Slovencem ne grozi »etnično čiščenje«, iztrebljanje naroda ali uničenje materialne in duhovne kulture. Sedanji evropski povezovalni procesi zvesto sledijo modelu, ki so ga prvi postavili nacisti: multikulturna Evropa navznoter, enotni gospodstveni blok navzven. Po njegovem mnenju je nevarnost drugje: države, ki se vključujejo v Evropsko unijo, se odpovedujejo samostojni zakonodaji, samostojni zunanji in varnostni politiki ter lastni monetarni politiki. Po avtorjevem mnenju se s prenosom teh kompetenc na Evropsko unijo suverenost ne zmanjšuje, temveč se odpravlja. Če pa se odpravlja suverenost, se odpravlja tudi država. Suverenost je bistvena značilnost države kot tipično moderne oblike javne oblasti. Država je ali suverena ali je ni. Po avtorjevem mnenju je problem razgradnje države v imenu in interesu oblikovanja Evropske unije v tem, da ne vzpostavlja novih institucionalnih mehanizmov, ki bi prevzeli izvajanje tistih funkcij, ki jih je doslej opravljala država. Tudi novorek o t.i. »državljanih Evrope« je čisti nesmisel, saj nas nosilci ideje o združenji Evropi prepričujejo, da združena Evropa ne bo in ni država. Po avtorjevem mnenju je to v bistvu sporočilo, da je z državo konec. Z razpadom države, ki ni nadomeščena z novo obliko javne oblasti, in z izginetjem politike kot medija odločanja o skupnih zadevah, o Evropi ne bo mogoče odločati kot o skupni zadevi, niti v Evropi ne bo mogoče odločati o skupnih javnih zadevah. Avtor je prepričan, da se s tem Evropa kot skupnost obsoja na neuspeh.

S temi besedami vrednimi polemičnega razmisleka sklene avtor svojo knjigo in dodaja, da ga potovanje prebivalcev te dežele, ki noče biti država, v Evropo spominja na potovanje lemingov.

Goranka Kreačič

Carlo Spartaco Capogreco: I campi del duce: l' internamento civile nell'Italia fascista (1940–1943).

Torino: Einaudi, 2004, 314 strani

Italijanska koncentracijska taborišča so s stališča zgodovinskega trajanja – v nasprotju z nemškimi in sovjetskimi – kaj kratkotrajen pojav, omejen na tri italijanska vojna leta, od 1940 do 1943. Ko se je Italija predala zavezniškom, so v nekaj dneh po 8. septembru 1943 izginila tudi

koncentracijska taborišča, ki so sicer živela že od padca fašizma 45 dni pred tem v pričakovanju razpusta. Toda za sabo so pustila živ spomin vsaj 100.000 z njimi prizadetih in neizbrisen pečat, ki ga v zadnjem času odkriva tudi italijansko zgodovinopisje, za vsaj del katerega lahko reče-

mo, da je izrazito kritično tudi do fašistične ere in vojne, v katero je Italijo potisnil njen vodja Benito Mussolini. Eden od takih avtorjev je tudi Carlo Spartaco Capogreco, po osnovni izobrazbi pediater, avtor več monografskih študij o koncentracijskih taboriščih fašistične Italije.

Capogrecovo zadnje delo je eno prvih, če ne celo prvo, ki se je povzpelo do sintetičnega orisa celotne problematike vzpostavljanja in delovanja koncentracijskih taborišč v Italiji. Upoštevati pa je treba, da opozori, tudi na koncentracijska taborišča italijanske vojske v Črni gori, Albaniji, Grčiji in Libiji, ki sicer niso bila na tedanjem italijanskem državnem ozemlju. Vsekakor pa se tudi sistem italijanskih koncentracijskih taborišč s tem delom, ki sicer ni obsežno, umešča ob mnogo bolj znanega in preučevanega nemškega in konec koncev tudi sovjetskega.

Delo je razdeljeno v dve veliki celoti, ki pa se dopolnjujeta in prepletata; v prvem v štirih poglavjih govorijo o štirih sklopih problematike interniranja italijanske fašistične države: o pogojih, v katerih je država sprejela sklep o interniranju in ga zakonsko uredila, o interniranju civilnega prebivalstva, ki ga je izvajalo notranje ministrstvo, in nastanku paralelnega sistema interniranja, ki ga je razvila vojska, o interniranih, domačih in tujih, ki so jih zajela koncentracijska taborišča, in sklepno o življenju internirancev v taboriščih.

Drugi del knjige, ki ga je avtor poimenoval »mapatura« taborišč, umešča v prostor in čas vsako od taborišč. Obsega sto strani, v katerih so sintetizirani najpomembnejši podatki o vsakem od koncentracijskih taborišč. Avtor jih je naštel 67, razporejenih od juga Italije do severa in vzdolž vzhodne jadranske obale do srednjega Jadrana; najjužnejše je bilo na polotoku Prevlaki in otočku Mamuli pred Boko Kotorsko. Gotovo je ta »mapatura« eden najbolj pretresljivih delov knjige, saj po svoje prepriča s svojo konkretnostjo celo bolj kot sintetični prikazi celotnega sistema.

V tem orisu najdemo tudi tista taborišča, ki so za slovensko zgodovino še posebej zanimiva, taborišča za civilne internirance z jugoslovanskega območja. Našteti jih je devet, dve sta bili namenjeni za »tujerodce« – slovensko in hrvaško manjšino iz Julijske krajine, štiri pa so bila na priključenem jugoslovanskem ozemlju; ustanovila jih je okupacijska vojska in jih tudi vodila. Taborišč za Slovence in Hrvate je torej bila dobra petina, po številu v njih zaprtih internirancev pa še večji delež, saj, po navedenih podatkih sodeč, druga taborišča štejejo največ dober tisoč ali dva. Le taborišče Ferramonte, največje internacijsko taborišče za Jude, je imelo do dva tisoč prisilnih prebivalcev, medtem ko so taborišča Rab, Gonars in še druga močno presegala tolikšno številčnost.

V prvem, sintetičnem delu je avtor v prvih dveh poglavjih prispeval veliko novega, saj je prikazal zakonsko ureditev sistema koncentracijskih taborišč leta 1940, ko je Italija vstopila v vojno, in ga navezal na predvojno ureditev. Fašistični režim je namreč že pred vojno imel policijski sistem odstranitve političnih nasprotnikov fašističnega

režima, ki je temeljil na konfinaciji, zakonsko urejeni leta 1926. Svojo praktično obliko so dosegali predvsem kot t. i. kolonije, zapori na odprtem, kot so jim rekli, na majhnih otokih sredi Tirenskega in Jadranskega morja, (Ventotene, Ustica in Ponza), pozneje pa na polotoku samem. Sistem se je obdržal tudi v vojnem času, do padca fašizma. Skupaj je bilo do konca režima skoraj 17.000 tako omejenih v njihovi osebni svobodi, od njih okoli 12.500 antifašistov.

Nato se je avtor posvetil vprašanju internacij, se mi mogrede dotaknil interniranja v času prve svetovne vojne, nam še ene znane teme, (prim. Petra Svoljšak: Soča, sveta reka: italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915–1917). Ljubljana 2003), prizadevanj, da bi uredili oblike interniranja civilnega prebivalstva med obema vojnoma in na predvečer nove svetovne vojne.

Drugo poglavje govori o politiki interniranja v sami fašistični Italiji – začeni že sredi dvajsetih let. Od uradnih seznamov »sumljivih oseb po politični liniji« do predpisov o njihovem začasnem pripiranju ob posebnih priložnostih je vodila pot naravnost do zamisli o njihovem zbiranju v taboriščih, saj zapori niso mogli prenesti takšnih prilivov. Za predpise o interniranju v *campo di concentramento* je skrbela tudi vojska. Predvsem naj bi internirali osebe, ki so bile sumljive zaradi vohunjenja in sploh osebe, ki bi jih v primeru mobilizacije bilo treba začasno osamiti. Predvidena je bila internacija državljanov z Italijo bojujočih se držav. To so bile možnosti interniranja zaradi policijskih razlogov, tik pred vojno pa je bila dana možnost tudi preventivnega interniranja – domačih državljanov. Ko je Italija vpeljala še rasne zakone, je leta 1940 internirala še večji del Judov, in vsaj 2700 od 3800 tujih državljanov. Iz nekega preračuna notranjega ministrstva iz leta 1939, kako bi bilo internirati osebe v primeru vstopa v vojno, sledi, da naj bi v tistem trenutku internirali manj kot 4500 oseb, dve tretjini od tega tujcev. Dobra polovica naj bi jih bila v svobodni internaciji, torej bi le živeli v drugem kraju, ki bi ga določile policijske oblasti, pod obvezo vsakodnevnega nadzora. Toda dejansko je italijanska država po vstopu v vojno internirala vse več ljudi; leta 1940 je bilo internirancev že 5600, leta 1942 11.700, aprila 1943 pa že 19.100. Povečanje gre predvsem na račun »notranjih sovražnikov«, torej ugotovljenih nasprotnikov fašističnega režima. Za popolno internacijo državljanov sovražnih držav, Britancev, Francozov in Grkov (10.600 oseb), pa se država ni odločila. Med približno 20.000 ohranjenimi dosjeji interniranih oseb je okoli 1000 »tujerodcev« iz Julijske krajine. Taborišča je upravljalo notranje ministrstvo, predstojniki so bili uslužbenci tega ministrstva, stražo so kombinirali fašistični miličniki in karabinjerji.

Za slovensko javnost pa je po posledicah še pomembnejše vzporedno interniranje, ki ga je izvajala vojska. Zanj se je odločila predvsem iz varnostnih razlogov, da bi oddaljila prebivalstvo, ki je podpiralo – v njihovi interpretaciji – odporniško gibanje. Zakaj je interniranje prevzela vojska? Gotovo zaradi njenih pristojnosti na anektiranih

območjih v Sloveniji, Hrvaškem primorju in Dalmaciji, gotovo pa tudi zato, ker niso hoteli čakati na ustrezno sodelovanje notranjega ministrstva; to je ustrezen prostor iskalo precej neučinkovito. Vojaška poveljstva (poveljstvo 2. armade, ki je zasedala območje od Ljubljanske pokrajine do Črne gore) so za postavitve taborišč najprej uporabljali del prostorov, ki so jih imela predvidene za namestitve vojnih ujetnikov, del pa so jih na hitro postavila na novo. Poleg petih taborišč na ozemlju kraljevine (Visco, Gonars, Monigo, Chiesanuova in Renicci) so vojaške oblasti ustanovile še tri velika taborišča v priključenih območjih (Rab, Molat, Mamula-Prevlaka), hkrati pa so posamezna poveljstva armadnih zborov imela še lastna prehodna ali internacijska taborišča (Bakar, Kraljevica, Ošljak). Poleg tega pa se je črnogorsko območje v marsičem naslanjalo na taborišča, ki so pripadala 7. armadi v Albaniji. Tu ni šlo več za interniranje sumljivih posameznikov, pač pa za cele kategorije ljudi, kot to sicer dobro vemo, ki so tudi številčno presegle civilne internirance. Capogreco je njihovo število ocenil na kar 100.000 oseb z območja Kraljevine Jugoslavije (25.000 iz Ljubljanske pokrajine).

Zaradi različnih povodov in statusov taborišč postavlja avtor tudi terminološka vprašanja, kako imenovati taborišča. V zgodovinopisju lahko govorimo o internacijskih in koncentracijskih taboriščih; Italija je le v obdobju 1940–1943 uporabljala izraz campo di concentramento, meni avtor, pod vplivom svojega zaveznika. Morda, predlaga, bi rabili internacijska taborišča za tista, ki so bila pod nadzorom notranjega ministra, ona pod nadzorom vojske pa bi bila koncentracijska. Druga rešitev bi bila, predlaga avtor, da bi imenovali internirane tiste, ki so bili v taboriščih zaradi pripadnosti določenim policijsko-administrativnim kategorijam, druge pa bi šteli med pripadnike koncentracijskih taborišč, kar pa vse odpira nova vprašanja, ki niso zgolj terminološka.

V tretjem poglavju se je avtor še posebej posvetil vprašanju, kdo so bili žrtve interniranja italijanske države. Izpostavil je interniranje sovražnih podložnikov, torej državljanz držav, ki so bile v vojni z Italijo, Judov, Romov in Sintijev, opozicije, torej italijanskih državljanz, ki so bili označeni kot nasprotniki režima, in »tujerodcev«, torej primorskih Slovencev in istrskih Hrvatov zahodno od rapalske meje. Od približno 4150 takšnih, ki so bili internirani kot antifašistična opozicija, je bilo kar 2150 klasificiranih za upornike iz Julijske krajine. Ugotavlja, da je država vsako od interniranih skupin v taboriščih posebej opredelila in da je vsaka skupina živela relativno ločeno od drugih in imela tudi precej različen status. Statusi posameznikov so se razlikovali glede na ostrino internacijskih režimov. To je bilo toliko lažje, ker so pripadniki različnih interniranih skupin živeli v različnih taboriščih.

Četrto poglavje govori o življenju v taboriščih in oblikah nadzora nad interniranimi. Nepripravljeno na vpejlane ukrepe je ministrstvo za notranje zadeve šele leta 1940 začelo iskati predvsem v južni in srednji Italiji primerne prostore za internacije. Odločili so se za ob-

močja, ki niso bila izpostavljena predvidenim vojaškim operacijam, torej ne povsem na jugu, so bila navadno v zaledju in hkrati prometno odročnejša. Največ taborišč je bilo postavljenih v provincah srednje Italije, npr. kar 19 v provinci Molise v Abruzzih.

Omejitev osebne svobode interniranih je bila podobna tisti v dotedanji konfinaciji: vključevala je prisilno bivanje, apele, prepoved poslušanja radijskih postaj, prepoved branja neodobrenih časopisov, hkrati prisilno bivanje s pogosto socialno in politično zelo različnimi ljudmi. Prepovedi so se pogosto tudi šele oblikovale, se tudi razlikovale med taborišči, zato internirani pogosto niso vedeli za to, kaj točno je dovoljeno in kaj ne. Velja, da so lahko taborišče zapuščali le izjemoma, npr. zaradi zdravstvenih pregledov oz. zdravljenj. To je seveda veljalo za taborišča pod nadzorom notranjega ministrstva, ne pa za taborišča, ki jih je nadzirala vojska.

Taborišča so bila povečini v barakah ali drugih prirejenih objektih, vsekakor je bila vsaj streha nad glavo trdna. Toda to ne velja za taborišča, ki jih je postavila vojska. Edino v teh taboriščih so internirani živeli tudi pod šotori, ki so se v teh taboriščih obdržali še vse obdobje njihovega obstoja. Takšne bivalne razmere so bile v veliki meri krive za veliko smrtnost v teh taboriščih, zlasti na Rabu. Le pritisk Vatikana, pravi avtor, je prisilil oblasti k selitvi otrok in žensk izpod šotorov v druga taborišča, ostali pa so moški.

Hranjenje je bil problem, ki je obsedal internirance, saj je bilo 6,5 lir, kolikor so namenjali za internirance, premalo, da bi preživel, posebej v času racioniranja prehrane od leta 1941 naprej, saj so bile tudi taboriščne ekonomije odvisne od črne borze. V nekaterih taboriščih so si namreč lahko internirani prehrano organizirali sami, na podlagi dnevne vsote, postopoma so uvajali organizirano prehrano. Toda v taboriščih, ki jih je imela vojska, je bilo prehransko vprašanje še bistveno hujše. Niso imeli možnosti lastne prehrane, dovolili so jim le paket mesečno. Lakota je bila potihem tudi predvidena kot sredstvo za obvladovanje velike množice internirancev. Tudi uradne tablice so predvidevale na internirance le 877 kalorij dnevno, 1000 pa za zaščitnega internirance. Tako ni čudno, da so, izčrpani in oboleli, umirali in so jih reševali le paketi; le občasno je intendantca 2. armade malo izboljšala stanje, ko se je število mrtvih preveč povečalo. Smrtnih primerov je bilo gotovo tudi največ prav v taborišču Kampor na otoku Rabu in med razsejlenimi iz tega taborišča, čeprav je bila lakota skupna točka vseh italijanskih taborišč.

Disciplina v taboriščih je bila seveda stroga, tudi kazni včasih krute, običajno je bilo privezovanje na kol. Vendar pa se vojska, ki je varovala taborišča, ni v večji meri izživljala nad zaporniki, znanih pa je nekaj primerov ubojev taboriščnikov. Največja razlika v primerjavi z nemškimi taborišči pa je bila v pojmovanju koristnosti dela interniranih. Če so nemška taborišča izčrpavala z delom, so italijanska v glavnem, z nekaj izjemami delovnih taborišč in

sodelovanja v gradnji novih objektov v taboriščih, izčrpavala duha z brezdeljem, iskanjem zaposlitve.

Iz navedenih poglavitnih avtorjevih dognanj in orisov vidimo, da se je italijanski sistem interniranja zelo razlikoval od sočasnega nemškega tako po obsegu in sistematičnosti nasilja kot tudi glede pogojev življenja, vendar pa je imel podobne namene in dosegal tudi podobne rezultate. Nam, ki smo raziskovali predvsem žrtve našega rodu v čeljustih tega stroja, pa je prispeval avtor po zajetih vsebinah trden in sintetično strnjen vpogled v sam sistem interniranja italijanske fašistične države. In še nekaj je treba ugotoviti; v marsičem Capogrecovo delo potrjuje rezultate naših raziskovanj tega pojava, delom in zgodovinarjem (Tonetu Ferencu, Božidarju Jezerniku) priz-

nava veljavo in pomen in jih tudi obilno citira. S tega vidika pomeni delo gotovo velik prodor slovenskega zgodovinopisja v italijansko.

Delo Ducejevo taborišče pa opravlja tudi neko drugo poslanstvo, ki ni zgolj zgodovinopisno, pač pa ima širšo družbeno konotacijo in ga lahko umestimo v žlahtno tradicijo antifašizma. Ta je vsaj načelno vsajen tudi v današnji politični red Evrope, čeprav se vedno znova pojavljajo tudi spore fašizma. V tem je posebna vrednost tega dela, saj nas na korekten, strokovno neoporečen način opozarja, kako tanka je meja med retoriko, nasilno besedo in nasiljem v praksi.

Dr. Damijan Guštin

Milan Balažic: Slovenska demokratična revolucija 1986–1988: civilna družba, nacionalni program in ljubljanski proces.

Ljubljana: Liberalna akademija, 2004, 415 strani

Med božičnimi in novoletnimi prazniki 2004 se je na slovenskem knjižnem trgu pojavila nova knjiga, ki se bo kljub temu, da je ni napisal zgodovinar, zapisala v zgodovinopisje.¹ Na polici z literaturo iz časov pred osamosvojitvijo Slovenije bo imela knjiga Milana Balažica *Slovenska demokratična revolucija 1986–1988* posebno mesto. Ne le zato, ker je bil avtor knjige kot funkcionar ZSMS priča in udeleženec vrste takratnih dogodkov, temveč predvsem zato, ker predstavlja »tretji«² pogled na obdobje slovenske demokratizacije in osamosvajanje. Kajti že leta pred nastankom demokratičnih strank »slovenske pomladi« in prenovo slovenske Partije so temelje slovenske demokratične revolucije polagala nova družbena gibanja.

Kot pravi avtor v svojem predgovoru, so družbena gibanja s svojimi pobudami toliko prenetla takratno slovensko mladinsko organizacijo (Zveza socialistične mladine Slovenije), da je ta zaščitila civilno družbo, prevzela pobude in se prelevila v paradokso politično stranko – del sistema in opozicijo obenem. In ravno to je tista posebnost in, kot se je pozneje izkazalo, tudi prednost Slovenije v primerjavi z vsemi državami nekdanjega sovjetskega bloka in državami, ki so nastale po razpadu Jugoslavije. Ključni steber slovenske pomladi je po avtorjevem mnenju, rasel iz liberalizma civilno-družbenih pro-

jektov, nove političnosti in demokratizirajoče se ZSMS. Saj bi brez širokega angažmaja novih družbenih gibanj sredi osemdesetih let ne bilo družbenega in političnega terena, na katerem so se utrle poti specifičnega razvoja pluralizacije in večstrankarstva na Slovenskem. Tudi vrsta radikalno-demokratičnih projektov ZSMS, kot jih imenuje Balažic, denimo pobuda o civilnem služenju vojaščine, legalizacija stavk, ukinitve štafete mladosti, so prispevali svoj velik delež k projektu demokracije.

In kaj je po avtorjevem mnenju značilno za »aventičnost« slovenske demokratične revolucije? To so postopnost, kompromisnost in stabilnost prehoda v demokracijo brez množičnega in nasilnega izražanja ljudskega nezadovoljstva. Zato je bila po njegovem mnenju sinergija treh političnih blokov – Partije, ki je nudila institucionalno zaščito, ZSMS, ki je »zaslužna« za demokratizacijo, in Demosa, ki je »zaslužen« za koncept osamosvojitve – tisti odločujoči dejavnik, ki je na koncu pripeljal do samostojnosti slovenske države.

Družbena gibanja tistega časa, ki so se tako ali drugače spoprijemala s takratno politično in širšo družbeno situacijo, opredeli avtor v tri skupine: *nacionalni pristop*, *ultra-levičarski pristop* in *psihološki pristop*.³

¹ Po uvodni besedi urednika Darka Štrajna *Kako pospraviti ropotarnico zgodovine* ter predgovoru in uvodu avtorja Milana Balažica *Lov na resnico* in *Krška prelomnica* sledijo tri poglavja s podpoglavji, in sicer: **Civilna družba (1986):** Zvezni mladinski kongres v Beogradu: Kaj hočejo ti Slovenci?; Mladinski festival v Novi Gorici; ZSMS kot »opozicija«; Pobuda o civilni družbi; »Socialistična« civilna družba; Socializem in represija; Legalizacija stavk; Memorandumi »meščanske desnice«; Štafeta absurda, **Nacionalni program (1987):** 57. številka Nove revije; Plakarna afera; Boj dveh partijskih linij; Unitarizem ali (kon)federalizem; ZSMS med kladivom in srpom; Nova družbena gibanja in »intelektualna eksplozija«; Prvi pogajniki demokracije, **Ljubljanski proces (1988):** Ko začne puška poveljevati Partiji; Odbor za varstvo človekovih pravic; Afera JBTZ; Vojaški udar; Izza »ljublanskega procesa«; Realno obstoječi politični pluralizem; Zadnja iluzija o socializmu; Turbokomunisti.

² Avtor pravi, da ena stran ponuja zgodbo o osamosvojitvi, kot da bi tudi v Sloveniji šlo za tipično vzhodnoevropsko zgodbo, kjer disidenti zrušijo totalitarno oblast boljševiške Partije, druga stran pa izpostavlja ključno vlogo same Partije, ki naj bi skozi lastno prenovo omogočila liberalizacijo in samostojnost Slovenije.

³ Nacionalni pristop zagovarja krog slovenskih razumnikov, ki se vsako leto srečujejo v Dragi in so, tako pravi Balažic, že pred pojavom Nove revije izdelali večino prepoznavnih konceptov »alternativ« poznih osemdesetih. Ultralevičarski pristop je sestavljala skupina mlajših intelektualcev, zbranih najprej okoli Tribune, pozneje pa okrog Časopisa za kritiko znanosti. Psihoanalitični »lacanovski« pristop je zastopala skupina teoretikov okoli uredništva Problemi. Lacanovsko psihoanalizo so uporabljali kot kritiko ideologije in stalinskega diskurza.

Skupina intelektualcev s študijskih srečanj v Dragi je v že zgodnjih osemdesetih letih izdelala večino konceptov, ki so se začeli uresničevati v poznih osemdesetih: zahteva po pluralizmu ideologij in politike, družbeno-politične razmere v Sloveniji, mednarodni odnosi v Jugoslaviji, domobranci in sprava itn.

Za razliko od nacionalnega je drugi – teoretski pristop – nekakšna eklektična kombinacija idej ortodoksne marksizma, malomeščanskega utopizma, političnega normativizma in ekonomskega liberalizma »socialistične blagovne produkcije« (Balažic, str. 35). Isti krog levičarskih intelektualcev je oblikoval tudi osnove programskih usmeritev XI. kongresa ZSMS v Novem mestu oktobra 1982. Po avtorjevih besedah je v kongresnih dokumentih mogoče zlahka odkriti znamenja teorije o tridelni strukturi jugoslovanske družbe (birokracija, tehnokracija, delavski razred).

Tej teoriji in politični praksi pa se postavi po robu skupina študentov, ki se opredeli za »lancanovce«. Njihova kritika proti ZSMS je bila usmerjena v očitke, da si mladinska organizacija želi prisvojiti čim več političnih praks, kulturnih in ideoloških ritualov (punk, množična alternativna kultura).

Razumljivo je, da se je Balažic osredičil na pomen vloge ZSMS v takratnih dogajanjih, saj se je ta organizacija – zlasti po novomeškem kongresu – spremenila v zgodovinskega akterja, ki v obsežne procese demokratizacije ni vključil samo svojih potencialov,⁴ ampak je oblikoval prostor za legalno delovanje opozicije.

Družbena gibanja so v tistem času predstavljala neko vrsto opozicije državno-partijski birokraciji in so bila začetek porajajoče se civilne družbe, v katero država ne bi smela več posegati. Pojav novih družbenih gibanj je

odločilno prispeval k odmiku ZSMS od tradicije levičarskih in marksističnih idealov študentskega gibanja iz šestdesetih let. Dvanajsti kongres ZSMS v Krškem leta 1986 je dokončno legaliziral družbena gibanja in s tem je postala ZSMS – ko je tako pridobila samostojnost političnega nastopanja – posrednik med zahtevami družbenih gibanj in oblastno strukturo.

Med najaktivnejšimi vejami novih družbenih gibanj omenja avtor Delovno skupino za mirovna gibanja pri RK ZSMS in Sekcijo za kulturo miru pri ŠKUC, ki sta razvijali nov koncept civilne družbe in legitimirali ugovor vesti na služenje vojaškega roka. Ob tem ne kaže prezreti dejstva, da jih je ZSMS dojemala hkrati kot komplementarna in nasprotna, in sicer zaradi tega, ker so ta gibanja skrbno varovala svojo samostojnost in zagovarjala neinstitucionalna načela delovanja, obenem pa so potrebovala politično organizacijo, ki bi jih varovala.

Poleg ustaljenih opredelitev civilne družbe⁵ naj bi v Sloveniji takrat prevladoval peti pomen družbe kot družbene opozicije, sestavljene iz novih družbenih gibanj in interesnih skupin razvitih v okviru ZSMS.

Kljub temu da avtor knjige morda ni dovolj izpostavil pomena tudi drugih delov porajajoče se civilne družbe, kot so, denimo, ekološka gibanja,⁶ pa mu gre zasluga predvsem zato, ker si ne lasti zaslug za osamosvojitve Slovenije in ne izpostavlja vloge ZSMS kot ključnega dejavnika, ampak mu je s pričujočim delom uspelo predvsem rešiti pred pozabo in, tako kot pravi pisec uvodne besede Darko Štrajn, tudi pred cenzuro spomina vse razsežnosti prelomnih dogajanj konec osemdesetih let.

Goranka Kreačič

Metod. M. Milač: Kdo solze naše posuši

Mohorjeva družba, Celje 2003. 288 strani, fotografije

Prispevek rojaka k zgodovinopisju 1941–1945

Prav je, da se učitelj pri svojem delu v razredu drži zastavljene poti, ki jo narekuje učni načrt. Seveda pa učenci pričakujejo, da bo znal povedati tudi besedo ali dve o aktualnih dogodkih, ki so za dijake vselej bolj zanimivi kot trenutna snov. To je posebej pomembno, če gre za stvari, ki so v očitnem nasprotju s sprejetimi ugotovitva-

mi. Tak primer je bil intervju, v katerem je avgusta 2003 italijanski premier izjavil, da Mussolinija ni mogoče primerjati s Huseinom. Na dodatno vprašanje o fašističnih taboriščih pa je izpraševalec dobil odgovor, da so bila to bolj neke vrste letovišča kot pa taborišča, kakršna si predstavlja povprečni Evropejec.

Seveda je objava tega dela omenjenega pogovora izzvala kar nekaj člankov v slovenskem časopisju. Pri nas živi še nekaj ljudi, ki so na lastni koži občutili »prijaznost in gostoljubnost« fašističnih taborišč. O kakšnem prote-

⁴ Med njimi je izstopal tednik Mladina.

⁵ Sociolog dr. Frane Adam omenja štiri pomene civilne družbe, in sicer: prvič, civilna družba kot nasprotje militaristični družbi, drugič, civilna družba kot civilizirana družba, ki neguje dediščino civilizacijskega razvoja, kot so strpnost, pravni red in enakost pred zakonom; tretjič, civilna družba kot laična, sekularizirana družba, ki je nasprotje klerikalni ali po meri komunistične elite ukrojeni družbi, in četrtič, civilna družba kot nosilec legitimnosti in sankcij za politično oblast.

⁶ Morda se bo avtor temu bolj posvetil v nadaljevanju svoje pripovedi o slovenski demokratični revoluciji, ki je v procesu nastajanja.

stu naše države na diplomatskem nivoju ni bilo slišati. Je pa znal novinar časopisa The International Herald Tribune The International Herald Journal, Thomas Fuller, poiskati nekaj sogovornikov iz Slovenije in enega iz ZDA, ki so s svojim pričanjem ovrgli izjave italijanskega predsednika vlade.

Novinar je kot prvega navajal dr. Metoda M. Milača, ki je avgusta 2002 pri mednarodni založbi Peter Lang izdal knjigo o svojem doživljanju druge svetovne vojne (Resistance, Imprisonment and Forced Labor – a Slovene Student in World War II). V pripovedi, ki časovno poteka malce čez okvir svetovne morije, je avtobiografsko opisal, kaj vse je doživljal kot civilist. Za novinarja je bil najpomembnejši opis nečloveških razmer na Rabu, kjer je bil avtor zaprt več kot štiri mesece. Slovenskega bralca pa bo zanimala tudi osvoboditev vlaka, s katerim so Italijani peljali dijaka Milača in njegovega brata v Gonars. Do tega je prišlo dva meseca pred internacijo na Rab. Osvoboditeljem (partizanom) sta se pridružila kot člana delovnega bataljona. Skoraj neverjetno je, da je v Arhivu Slovenije ohranjen zapisnik (leto 1942!) partizanskih zasliševanj. Avtor za ta dokument ni vedel; branje opisa zaslišanja v knjigi in originalnih zapisnikov pa le potrjuje verodostojnost pisca. Oba z bratom sta dobila v zapisniku oznako »oportunist«. Italijanska ofenziva je po dveh mesecih prekinila njuno partizanje - oba sta bila ujeta na Topli rebi in poslana na Rab.

Po vrnitvi z Raba je bil Milač le pol leta doma, toliko da je končal gimnazijo. Junija 1944 pa ga je aretirala Gestapo, saj je bil član obveščevalne skupine, ki je zunaj OF zbiral podatke o nemški vojski. Računali so na uporabnost svojih poročil za morebitno zavezniško invazijo. Ob pisanju knjige avtor še ni vedel, da obstaja dokument, ki razkriva, da jih je izdal sodelavec OF. Zato pa je v svoji knjigi omenil že na začetku vojne, točneje 16. septembra 1941, izraženo samovoljno grožnjo, da bo OF vsak upor proti okupatorju zunaj OF kaznovala. Ker se med zaslišanji ni odločil za sodelovanje z Gestapom, je bil po treh mesecih zopar poslan v delovno taborišče Auschwitz, od koder je ob evakuaciji taborišča januarja 1945 pobegnil proti domu. Med potjo je bil še večkrat aretiran in spet poslan na prisilno delo, tokrat v Avstrijo. Ob koncu vojne je bil priča zvičajnemu vračanju domobrancev ob hkratnem(!) partizanskem umiku s Koroške. Popiše tudi usodo vrnjenih, o kateri pa v nasprotju z letom 1942, ko obstajajo zapisniki zaslišanj, ni gradiva, navkljub svobodi (maj, junij 1945) in množičnosti pobitih. Koliko časa bo ta zločin lahko še brez zločinca?

Ob branju se človek vpraša, kar je zapisal v spremni besedi slovenske izdaje dr. Janez Rotar – ali vse to res lahko doživi en sam posameznik in en sam narod. Dejstva potrjujejo, da lahko. Ker pa je zgodovina učiteljica življenja, moramo tudi tako tragične dogodke sprejeti kot del svoje preteklosti.

Njegova knjiga, ki je bila lani že ponatisnjena pri založbi Peter Lang, bi lahko izšla tudi v skromnem obsegu v samozaložbi. Avtor, ki je več let delal na najodgovornejših mestih v univerzitetni knjižnici na Syracuse University, pa se je zavedal, kakšna vrzel je v angleškem gradivu, ki se nanaša na drugo svetovno vojno v Sloveniji. Zato se je odločil, da napiše delo, ki ima poleg avtobiografske vsebine tudi zgodovinski pristop. To je seveda pomenilo večletno pisanje, saj je dr. Milač svoja doživetja vključeval v širši zgodovinski okvir in zapisano podprl z dodatnimi viri, kjer lahko bralec primerja piščevo pričevanje in dosedanje zapise. Knjiga je tako izšla v zbirki »Studies in Modern European History«. Z verodostojnim pričevanjem, odlično strokovno založbo in svojimi znanstvi v knjižničarstvu je pripomogel, da je to delo že v več kot 80 ameriških univerzitetnih knjižnicah.

Milačevo pisanje ni ostalo brez odmeva v Sloveniji. Že pred izidom slovenskega prevoda, ki je izšel z naslovom Kdo solze naše posuš (KD Mohorjan Prevalje in Mohorjeva družba Celje, 2003), tako zasledimo v slovenskem tisku sedem zapisov o knjigi, ki ji priznavajo verodostojno osvetlitev dogajanja. Avtor se zaveda, da s svojo pripovedjo dodaja le svoj vidik civilista, ki je bil prav tako žrtev vojnega nasilja, a je pri tem tako temeljit, da razširja prostor med partizanskimi in domobranskimi pričevanji. Hkrati se zaveda in v uvodu bralca opozori na dolžnost, ki jo čuti do tistih, ki jim ni bilo dano, da bi *izrazili, povedali in/ali zagovarjali svoje spomine, dejanja in odločitve*.

Prav gotovo sodi delo tudi v srednješolske knjižnice. Navsezadnje je bil pisec v večjem delu vojne še dijak in kot tak vrstnik današnji mladini. Res pa je bil izpostavljen tako hudim življenjskim preizkušnjam, ki so bile na meji zmogljivega tudi za odrasle osebe. Ne nazadnje ne smemo spregledati njegovega odnosa do sotrpinov in sovražnikov. V vsaki težavni situaciji, ki ji je bil s sojetniki izpostavljen, vselej išče take rešitve, ki mu bodo pomagale, a nikakor tako, da bi bil kdo od sotrpinov zato na slabšem. Raje celo več – tako da bo celotna skupina na boljšem. Vidi in opiše tudi vsako dobro delo, ki so ga stražarji za njih tu in tam storili; morda so večkrat ob tem tvegali, da jih bodo nadrejeni kaznovali za usmiljenje do brezpravnih ujetnikov. Knjiga nudi vpogled v našo polpreteklo zgodovino in priča o avtorjevi življenjski drži s sočutjem do sočloveka, kar bo oboje zagotovo obogatilo v obdobje odraslosti stopajočega mladega bralca.

In končajmo z začetno mislijo. Zdi se mi prav, da ob tako brez primere neresničnih izjavah, kot so se pojavile o življenju v italijanskih taboriščih, učitelj z nekaj stavki omeni dejstva in opozori dijake, da bo sicer ta snov prišla na vrsto čez na primer leto in pol. S tem v nekaj minutah prebudi dijaško pozornost za trenutne dogodke, ki se nanašajo na njegovo stroko, hkrati pa gradi celovitost zgodovine. Ta pač ni omejena le na lekcije, ki bodo zajete v naslednji kontrolni nalogi.

Mag. Tine Golež

Dve domovini – Two Homelands

Razprave o izseljenstvu, 19. številka.

Ur. Janja Žitnik. Založba ZRC. Ljubljana 2004. 258 strani, besedilo, grafi

Devetnajsta številka revije Dve domovini – Two Homelands je posvečena multikulturalizmu in globalizaciji, ki sta obravnavani v prvih šestih člankih. Druga polovica revije pa obravnava tudi druge teme s področja mednarodnih migracij.

V članku »Migracija kot sprememba kulturnih odnosov, ki jo prinaša novi jezikovni zemjevid« avtor, dr. Peter Graf, predstavlja novo jezikovno in kulturno podobo Nemčije, ki se je od druge svetovne vojne prelevila iz jezikovno in kulturno homogenega v multikulturni prostor. V članku predstavi težave, ki jih prinašata nova jezikovna in kulturna stvarnost, in nakaže njihovo rešitev s pomočjo jezikovne vzgoje, kar podkrepi s primeri večjezičnega izobraževanja na nekaterih nemških šolah, kjer pouk za vse učence, tudi večinskega naroda, poteka v več jezikih.

Članek »Ohranjanje etnične identitete med slovenskimi izseljenci v dobi globalizacije« avtorja dr. Zvoneta Žigona obravnava načine, kako se sedaj že četrta ali peta generacija izseljencev trudi gojiti nacionalne korenine in vezi z domovino. Njihovi dosežki so odvisni tako od politike države, v kateri prebivajo, kot tudi od odnosa prej jugoslovanskih in sedaj slovenskih oblasti. Avtor ugotavlja, da slovenskemu izseljenstvu koristita tako nastanek samostojne Slovenije kot tudi globalizacija.

V članku »Priseljenec je mrtev, naj živi priseljenec: vzhodnoevropski transmigrant v sodobni ameriški književnosti« mag. Sladjia Blazan obravnava tri romane vzhodnoevropskih priseljencev v ZDA, ki v svojih delih razvijajo nov literarni lik »transmigranta«. Pojem zajema izseljenca in migranta in pomeni nekoga, ki je aktiven v socialnem, političnem in kulturnem življenju obeh svojih domovin, kar izseljenstvo predstavlja v pozitivni luči.

V članku »Globalizacija, migracije in raznolikost družinskih vzorcev« se avtorica Susan C. Ziehl ukvarja z doslej zanemarjenim vprašanjem, kako procesi globalizacije vplivajo na družinske vzorce v Evropi. V raziskavi je ugotovila, da je globalizacija do sedaj minimalno vplivala na družinske vzorce v Evropi. Vendar je na osnovi primerjave britanskih in južnoafriških družinskih vzorcev ugotovila tudi, da so razlike v družinskih odnosih opazne na globalni ravni.

Dr. Ada Aharoni v članku »Potreba po novi multikulturni mirovni kulturi« obravnava nevarnosti kulturnega konflikta in oblikuje predloge za vzpostavitev multikulturnega mirovnega sistema, ki bi zajemal etične in mirovne vrednote različnih kultur. Pri širjenju in vzdrževanju takega sis-

tema bi po mnenju avtorice imeli veliko vlogo izobraževanje, ne le mlade generacije, telekomunikacije ter mediji. Nova naloga medijev bi bila uvrščanje »multikulturnih in mirovnih novic« med vsebine, vredne objave, in ravnovesje med »dobrimi« novicami ter senzacionalnim prikazovanjem nasilja, vojn in kriminala, ki sedaj prevladujejo.

V komentarju »Multikulturalizem in globalizacija« dr. Janja Žitnik ugotavlja, da moderna komunikacijska tehnologija sicer res zmanjšuje časovne, jezikovne in prostorske pregrade, vendar nas opozarja, da to velja le za bogate dele sveta (samo 2 % uporabnikov interneta izhaja iz revnih območij). Da bi človeštvo preraslo rasizem, ksenofobijo, kulturne in verske diskriminacije ter nasilje, ni v interesu 6 % svetovnega prebivalstva, ki nadzorujejo kar 59 % svetovnih dobrin. Z gospodarskim ravnovesjem bi bili vzpostavljeni tudi socialna in kulturna enakopravnost. Zmanjšalo bi se število migracij in migranti ne bi bili prisiljeni v marginalizacijo.

V članku »Konceptualne dileme v razpravah o multikulturalizmu in globalizaciji« dr. Marina Lukšič - Hacin opozarja na to, da globalizacija sicer res lahko pripelje do približevanja in zmanjševanja razlik med kulturami, vendar po drugi strani prinaša tudi možnosti iskanja alternativ in individuacijo. Da kulturne homogenosti ni lahko doseči, kaže primer zahodnoevropskih držav, ki jim v stoletja dolgih procesih centralizacije ni uspelo zatreti regionalnih kultur.

V članku »Ohranjanje etnične identitete in tradicije med slovenskimi izseljenci in njihovimi potomci v Združenih državah Amerike« dr. Mirjam Milharčič - Hladnik skozi življenjske zgodbe žensk, ki so sodelovale v raziskovalnem projektu »Vloga in pomen žensk za ohranjanje kulturne dediščine med slovenskimi izseljenci«, na zanimiv način opiše ohranjanje slovenske identitete in tradicije. Avtorica ugotavlja, da se je v veliki meri tradicija ohranjala prek kulinarike, načina življenja, praznovanj in manj skozi jezik, kar je bila posledica ameriške politike do priseljencev.

Mag. Jernej Mlekuž v članku »Izbrani vidiki zaposlovanja beneških deklet v gospodinjstvih italijanskih mest« ugotavlja, da je bila glavni razlog izseljevanja beneških deklet revščina, vendar zgodba ni tako preprosta, saj je raziskovanje pojava prineslo tudi druge razloge, na primer nekatera dekleta so odšla od doma tudi zaradi ekonomske neodvisnosti, lažjega dela ali pa so želele spremembo v življenju.

V članku »Slovenski intelektualci – izseljenci na Hrvaškem: Jernej Francelj (1821–1889)« dr. Irena Gantar Godina predstavi profesorja zgodovine, geografije in slavista, Jerneja Francelja, ki so ga avstrijske oblasti v času Bachovega absolutizma kot »ilirista in panslavista« razporedile na delovna mesta na gimnazijah v Reki, Zagrebu in Varaždinu. V Varaždinu je predaval na gimnaziji, posvečal pa se je tudi izobraževanju kmetov, rokodelcev in deklet. Izdal je ljudski časopis »Pučki prijatelj«.

V članku »Kako je bila slovenska emigrantska kultura sprejeta v Sloveniji« dr. Aleš Gabrič pojasni akcije, s katerimi so slovenske komunistične oblasti do osemdesetih let

onemogočale spoznavanje kulturnega udejstvovanja politične emigracije. To so bile čistke knjižnic, omejevanje uvažanja knjig, zamolčevanje kulturne ustvarjalnosti in odvrčanje znanstvenikov od raziskovanja te problematike.

V članku »Etnologija in povratništvo« dr. Breda Čebulj Sajko obravnava sicer v etnologiji slabo raziskano temo – povratništvo, ki je zadnji stadij v migracijskem ciklusu. Pri tem predstavi etnološke vire in literaturo, ki obravnavajo povratništvo.

Elissa Tawitian

Histoire Terminale, Collection J. Marseille.

Nathan, 1998, 357 strani

Številne francoske založbe, kot so npr. Bordas, Hatier, ABC Bréal, Hachette, Magnard, Nathan, izdajajo učbenike za srednješolsko zgodovino (za dijake od 15. do 17. leta).

Glavni namen francoskih učbenikov je dati učiteljem in učencem delovni pripomoček, uporaben v razredu in za samostojno delo; predstaviti na jasn način glavne probleme, ki se jih morajo učenci naučiti za maturo; zajeti učni program s strukturiranim prikazom (v skladu z učnim načrtom); predstaviti besedilo tako, da se lahko učenci z lahkoto znajdejo, učitelju pa morajo prepustiti svobodno didaktično-metodično izbiro.

Učbenik z naslovom Zgodovina v zadnjem oz. zaključnem letniku srednje šole, ki ga je izdala založba Nathan, predstavlja primer didaktično-metodičnega izpopolnjenega sodobnega podelovnega učbenika.

Zunanjo strukturo učbenika predstavljajo format (21 x 27 cm), mehka vezava, delno svetleč papir, barvne slike na rdeči podlagi, barvne obrobe pri naslovih in poglavjih ter barvno in črno-belo slikovno gradivo. Učbenik je napisalo pet avtorjev (en univerzitetni profesor, gimnazijski profesor, profesor na visoki šoli, profesor na visoki šoli in gimnaziji, profesor na univerzi in gimnaziji).

Zanimiva je predvsem razporeditev učne vsebine po letu 1945 v štiri različne modele: sovjetski, ameriški, evropski in kitajski model. Vsa tri poglavja imajo v uvodu primarni pisni vir in slikovno gradivo. Vsaka tema pa vsebuje dve strani uvoda (uvod s fotografijo, uvod v učno vsebino, ključno vprašanje, glavne letnice in načrt didaktičnih poudarkov pri temi); osrednji del vključuje eno stran besedila in eno stran primarnih pisnih virov z vprašanji. Zaključni del pa dve strani fotografij, tri strani nalog za maturo in eno stran nalog, ki se nanašajo na ponovitev vsebine teme. Na koncu poglavja je še ena stran ponovitvenih vprašanj, ki vsebujejo časovni trak dogodkov, omenjenih v temi, ponovitev pojmov, oseb in kratic ter pregled vsebine, ki je predstavljena v besedni skici ali v preglednicah.

Vsebina učbenika	Število strani
I. Druga svetovna vojna (1939–45)	2 (uvod)
1. Od izbruha vojne do velikega zavezništva	18
2. Evropa v vojni	18
3. Francija v vojni	20
4. Rezultati vojne	16
II. Svet od leta 1945 do danes	2 (uvod)
5. Trideset slavnih let	18
6. Velika kriza	16
7. Sovjetski model	14
8. Kitajski model	16
9. Ameriški model	16
10. Evropski model	20
11. Odnosi Vzhod-Zahod	24
12. Od dekolonizacije do pojava tretjega sveta	20
13. Vroč žarišča ob koncu 20. stoletja	22
III. Francija po 1945	2 (uvod)
14. Četrta republika	16
15. Peta republika	18
16. Gospodarstvo in družba po letu 1945	16
17. Francija v svetu po letu 1945	16
18. Prosti čas in kultura v Franciji po letu 1945	16

Preglednica prikazuje didaktično zasnovano učbenika.

Na začetku učbenika sta predstavitev učbeniške strukture in kazalo vsebine. Učna vsebina je razdeljena v tri poglavja, prvo poglavje vsebuje 4 teme, drugo 9 tem in tretje poglavje 5 tem.

Na koncu učbenika so še 4 strani, ki vsebujejo splošne informacije o maturi, saj predstavlja učbeniška vsebina osnovo za maturitetni izpit (navodila o pisanju esejske naloge, o pisanju sestavka, kjer se preučujejo različni viri,

o pisanju komentarja na en zgodovinski vir in informacije o ustnem delu mature). Poleg tega je še biografija pomembnih zgodovinskih osebnosti iz druge polovice 20. stoletja (12 strani) in indeks ključnih besed, pojmov ter kratic (8 strani). Dodan je tudi seznam tistih institucij, ki so dovolile objavo slikovnega in pisnega gradiva v učbeniku.

Učbenik vsebuje različne naloge, ki omogočajo diferenciacijo in navajajo učence na samostojno delo. Naloge s pisnimi viri omogočajo razvijanje sposobnosti uporabe virov (analizo, sintezo in vrednotenje). Učbenik vsebuje tudi bogato slikovno gradivo. Prevladujejo barvne fotografije (31 %), črno-bele fotografije (27 %), zemljevidi in plakati (10 %). Učbenik vsebuje tudi karikature, umetniške slike, statistične tabele, grafe. Posebnost so časovni trakovi, ki predstavljajo glavne dogodke pri posameznih temah. Posebnost učbenika je tudi, da ima na prvi notranji plat-

nici zemljevid Sveta in Evrope za leto 1939, na zadnji notranji stranici pa zemljevid Sveta za leto 1998.

Didaktično je učbenik precej kakovosten, saj je tematizacija vsebine v skladu s tematizacijo učnega načrta, vsebina po letu 1939 pa je predstavljena sistematično, pregledno in razumljivo. Metodična kakovost pa je izredna, saj različne naloge in predlagani seznam dodatne literature v učbenikih omogočajo diferenciacijo, skupinsko in samostojno delo učencev ter omogočajo različne aktivne metode dela (npr. metodo dela s slikovnim gradivom, metodo pisanja esejev, metodo dela s pisnimi viri itd.).

Učbenik (ISBN 209 172148-4) se lahko naroči pri slovenskem posredniku: MARKOM d.o.o. Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-mail: markom@markom.si.

Dr. Danijela Trškan

Triaud Caroline: Composition, étude et commentaire de documents. Histoire et géographie.

Baccalaureat L-ES-S, Paris, Vauibert, 1998, 128 strani

V Franciji je bila leta 1999 vpeljana matura v splošnih srednjih šolah po prenovljenem učnem načrtu, zato so številne založbe prenovile izpitne priročnike, ki so namenjeni učiteljem in učencem. Namen vseh priročnikov pa je učinkovita priprava na maturitetne naloge, ki so od leta 1999 v Franciji treh vrst: esejska naloga oz. daljši sestavek, komentar enega vira in naloge, ki zahtevajo preučevanje več virov oz. komentar več virov.

Predstavljeni priročnik (format 13,8 x 21 cm) z naslovom *Esej, preučevanje in komentar virov pri zgodovini in geografiji* spada med priročnike, ki imajo za uvodnim in temeljnim delom še prilogo s konkretnimi primeri nalog ter rešitve.

Priročnik ima predvsem metodično vrednost. Prvo poglavje vsebuje opis strukture izpita iz predmeta zgodovina-geografija, trajanje in izbor nalog. Drugo poglavje je namenjeno samo teoretični predstavitvi in praktičnemu pisanju esejev oz. daljših sestavkov. Tretje poglavje je namenjeno komentarju enega vira, ki vsebuje teoretično predstavitev in praktično uporabo različnih pisnih in vizualnih virov (grafov, plakatov, zemljevidov, fotografij, časopisnih člankov, odlomkov iz primarnih virov ipd.). Četrto poglavje je namenjeno preučevanju več virov skupaj. Peto poglavje pa je namenjeno predstavitvi ustnega dela mature s predlogi, kako naj bi kandidati odgovarjali na vprašanja.

Na koncu priročnik vsebuje dva primera nalog iz izpitnih pol. Prvi primer vsebuje tako nalogo, ki zahteva pre-

učevanje več zgodovinskih virov, drugi primer pa vsebuje komentar enega zgodovinskega vira.

Ker morajo učenci dobro poznati, kako se odgovarja na naloge, ki se nanašajo na zgodovinske vire, jih priročnik postopno uvaja v pripravo, analizo in vrednotenje slikovnih in pisnih virov. Ker je vsebina za maturo učna vsebina zadnjega letnika srednje šole (učni načrt iz leta 1995), ki obsega obdobje od leta 1939 do srede devetdesetih let 20. stoletja, se vsi viri nanašajo na evropsko, svetovno ali francosko zgodovino tega obdobja.

Delo predstavlja primer dobrega metodičnega priročnika, saj na sistematičen in pregleden način povezuje teoretične in praktične primere reševanja določenih tipov nalog. Priročnik je tako zanimiv tudi za slovenske učitelje zgodovine, ker vsebuje praktične primere uporabe in analize slikovnih in pisnih virov ter tudi napotke za pisanje esejskih odgovorov. Primeri konkretnih izpitnih nalog za francosko maturo pa podajajo tudi ideje za drugačne načine preverjanja in ocenjevanja znanja pri predmetu zgodovina v osnovni in srednji šoli ter pri zaključnih in eksternih pisnih izpitih.

Priročnik se lahko naroči (ISBN: 2-7117-6223-8) pri slovenskem posredniku: MARKOM d.o.o. Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-mail: markom@markom.si.

Dr. Danijela Trškan

Lacey Greg, Shephard Colin: GCSE Questions and Answers, Modern World History.

London, Letts Educational, 1998, 77 strani (format A4)

Priročnik z naslovom izpit GCSE, vprašanja in odgovori za sodobno svetovno zgodovino spada med izpitne priročnike in je namenjen učencem, ki se pripravljajo na srednješolski izpit pri 16. letih kot zaključek obveznega šolanja v Veliki Britaniji (General Certificate of Secondary Education ali kratko GCSE). Izpitni priročnik je zanimiv predvsem zato, ker ima zanimivo didaktično in metodično zasnovo.

Uvodni del vsebuje napotke za uporabo priročnika, izpitne cilje in način reševanja izpitnih vprašanj (zlasti esejska vprašanja in vprašanja, ki se nanašajo na vire).

Osrednji del sestavlja šest tem iz svetovne zgodovine 20. stoletja, ki vsebujejo krajše didaktične poudarke in pomenijo le krajšo ponovitev učne snovi. Prva tema Mirovne pogodbe 1919–20 in Društvo narodov vključuje naslednje vsebinske poudarke: Versajska pogodba; Druge mirovne pogodbe; Društvo narodov; Slabosti Društva; Dosežki Društva. Druga tema Nemčija 1919–39 vključuje naslednje vsebinske poudarke: Nastanek weimarske republike; Weimarska republika; Gospodarska kriza in vzpon Hitlerja; Hitler postane diktator; Življenje v nacistični Nemčiji. Tretja tema Rusija 1917–41 vključuje naslednje didaktične poudarke: Rusija in posledice prve svetovne vojne do leta 1917; Revoluciji leta 1917; Državlјanska vojna in oblast boljševikov 1918–21; Stalinov prihod na oblast; Stalinova Rusija. Četrta tema ZDA 1919–41 vključuje naslednje didaktične poudarke: Ameriško gospodarstvo v 20. letih; Ameriška družba v 20. in 30. letih; Zlom Newyorške borze in velika gospodarska kriza; Program New Deal. Peta tema Dogodki, ki so v 30. letih vodili v drugo svetovno vojno vsebuje naslednje didaktične poudarke: Italija; Nemčija; Japonska. Šesta tema Hladna vojna vključuje naslednje didaktične poudarke: Konec 2. svetovne vojne; Hladna vojna v Evropi 1946–55; Hladna vojna v Aziji; Mirovno sožitje in Kubanska kriza.

Metodična vrednost zasnove tem je precejšnja, saj vsaka tema vsebuje tudi izpitne naloge s številom točk. Naloge v angleških izpitnih polah za izpit GCSE so treh vrst: naloge, ki se nanašajo na pisne in vizualne vire, naloge s krajšim prostim odgovorom in naloge z daljšim odgovorom oz. esejske naloge. Pri teh nalogah morajo učenci znati obnoviti, izbrati, organizirati in pokazati znanje iz določene vsebine; opisati, analizirati in razložiti glavne pojave in dogodke, spremembe in značilnosti obdobj, družb in dogodkov; analizirati zgodovinske vire in interpretacije; razumeti, analizirati in ovrednotiti opise in interpretacije dogodkov v zgodovinskem kontekstu.

Posebnost priročnika je, da za poglobljeno temo Kubanska kriza leta 1962 in za poglobljeno temo Marshallov načrt vsebuje primer izpitne pole, kjer se vprašanja nanašajo na različne pisne vire s konkretnimi napotki za uspešno reševanje vprašanj.

Na koncu priročnika so rešitve vseh nalog (37 strani). Vsak odgovor na vprašanje pri rešitvah vsebuje napotke reševanja in pomembnejše vsebinske poudarke ter možen odgovor. Napotki so predvsem zato, da bi se učenci naučili, kako izboljšati svoje odgovore, in da bi s tem dosegli večje število točk. Npr. za vprašanje 'Navedi vsaj en razlog, zakaj se je pojavila železna zavesa v Evropi po drugi svetovni vojni?' je napotek za reševanje naslednji: »Ker je vprašanje vredno tri točke, samo enostaven razlog ne zadostuje, ampak je treba razložiti ta razlog in ga opisati.« Npr. za vprašanje 'Zakaj je prišlo do blokade Berlina v letih 1948 in 1949?' je napotek za reševanje naslednji: »Vprašanja z vprašalnico zakaj, zahtevajo več odgovorov oz. povezanih razlogov. Ker je vprašanje vredno šest točk, je treba razložiti tri ali štiri razloge podrobno.« (str. 65–66).

Predstavljeni primer izpitnega priročnika za učence nakazuje tudi ideje za pisanje in oblikovanje slovenskih izpitnih priročnikov za učence, saj vključuje primere izpitnih nalog, primere izpitnih pol, napotke za reševanje, rešitve odgovorov in učiteljeve komentarje na odgovore. Priročnik je le eden izmed mnogih, ki jih izdajajo različne angleške založbe. Tako so lahko izpitni priročniki vsebinski priročniki, ki vsebujejo le vsebinsko tematiko oz. obseg in širino učne snovi, ki naj bi jo morali poznati učenci za izpit; lahko so metodično-didaktični priročniki, ki poleg vsebine vsebujejo tudi vrste nalog za izpit in navodila za reševanje z rešitvami, ali pa so lahko le metodični in pomagajo učencem, da se naučijo reševati različne tipe nalog. Značilnost angleških izpitnih priročnikov je, da omogočajo samostojno ponavljanje in utrjevanje učne vsebine (še posebej didaktični priročniki) ter tudi samo-evalvacijo in spremljanje napredka (še posebej metodični priročniki), saj seznanjajo učence s točkovanjem nalog in ocenjevalnimi kriteriji za posamezne naloge.

Priročnik se lahko naroči (ISBN: 1-85758-775-8) pri slovenskem posredniku: MARKOM d.o.o. Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-mail: markom@markom.si.

Dr. Danijela Trškan

Issues in History Teaching,

London-New York, Routledge, 2000, 241 strani

Knjiga z naslovom Vprašanja o poučevanju zgodovine vključuje glavna vprašanja, ki se nanašajo na pouk zgodovine v Veliki Britaniji.

Obvezno šolanje v Veliki Britaniji, traja od 5. do 16. leta. Nacionalni učni načrt predvideva izobraževanje v treh stopnjah: prva stopnja je od 5. do 7. leta (Key stage 1), druga stopnja je od 7. do 11. leta (Key stage 2) in tretja stopnja od 11. do 14. leta (Key stage 3). Četrta stopnja (Key stage 4) pa je od 14. do 16. leta. Neobvezno srednje šolanje je od 16. do 18. leta. Zgodovina je obvezen predmet od 5. do 14. leta, potem pa je od 14. do 16. leta izbirni, ravno tako tudi od 16. do 18. leta. Zgodovina spada od 11. do 16. leta med predmete nacionalnega učnega načrta. Nacionalni učni načrt ne velja za izobraževanje od 16. do 18. leta.

Najpogostejša vprašanja, ki se pojavljajo v Veliki Britaniji so npr., kateri so dobri konkretni praktični primeri pri poučevanju zgodovine; kakšna je vladna politika do predmeta zgodovine; kakšno je lahko povezovanje med poučevanjem in učenjem zgodovine ter državljanske vzgoje; kakšni so lahko načini dela z dijaki s posebnimi potrebami; kakšna je vloga zgodovine kot predmeta; kako se lahko državljansko vzgojo vključi v učni načrt za zgodovino; zakaj je pomembno znanje o informacijsko-komunikacijski tehnologiji; kakšna naj bo vsebinska zasnova učnih načrtov ipd.

Prispevke v tej knjigi so napisali ugledni profesorji, predavatelji didaktike zgodovine in visokošolski učitelji bodočih učiteljev zgodovine v Veliki Britaniji.

Prispevki so razdeljeni v štiri tematike. V uvodnem delu James Arthur predstavlja glavna vprašanja, ki zadevajo poučevanje zgodovine, Penelope Harnett obravnava vlogo zgodovine v učnem načrtu za osnovno šolanje, Robert Phillips pa predstavlja vladno politiko do poučevanja zgodovine in poudarja, da je kakovost poučevanja odvisna od učiteljev, če so seveda inovativni in raziskovalno usmerjeni.

Druga tematika zadeva vprašanja, ki se nanašajo na konkretno situacijo v razredu. Npr. Martin Hunt poudarja pomembnost poučevanja zgodovine v šolah, Christine Counsell se ukvarja z zgodovinskim znanjem in spretnostmi ter poudarja njihovo medsebojno povezavo, Tony McAleavy pa predstavlja pomen in različnost interpretacij. Pomembni so tudi prispevki o pomembnosti poučevanja

in učenja kronologije (William Stow, Terry Haydn), praktični uporabi informacijske in komunikacijske tehnologije (Terry Haydn), o upoštevanju diferenciacije in posebnih zahtev (Wendy Cunnah) ter razvijanju mišljenja in občutja pri mladih učencih ter njihovega zgodovinskega razumevanja (Chris Husbands, Anna Pendry).

Tretji del vsebuje prispevke o odnosu predmeta zgodovine do družbenih zahtev. Tako Ian Davies razpravlja o vključevanju državljanske vzgoje v učni načrt in poučevanje zgodovine, Ian Grosvenor se sprašuje, ali je zgodovina pomembna samo za narod ali je potrebno vključiti multikulturnost v poučevanju zgodovine, Hilary Cooper piše o pomembnosti zgodovine v primarnem izobraževanju in še posebej poudarja pomen razvijanja sposobnosti razumevanja preteklosti pri otrocih, starih 5. do 11. let. Ugotavlja, da v številnih evropskih državah ti otroci pridobijo znanje o preteklosti zunaj šole ali pri drugih predmetih, saj do 11. leta nimajo posebnega predmeta zgodovine. Ruth Watts pa poudarja potrebo po povezavi angleških učiteljev z evropskimi ter vključevanje evropskih idej in evropske zgodovine v angleški šolski sistem.

Četrty del pa se ukvarja z vprašanji o izobraževanju bodočih učiteljev, zato je ta del namenjen predvsem visokošolskim učiteljem bodočih učiteljev zgodovine. Tako Carol Baker, Ted Cohn in Mark McLaughlin predstavljajo glavne probleme pri izobraževanju učiteljev, podajajo nekaj praktičnih primerov izobraževanja in ocenjevanja predmetnega znanja bodočih učiteljev.

Vsebina vseh prispevkov je namenjena tudi razmišljanju, inovaciji, kritični presoji in uporabi ter je namenja učiteljem, mentorjem, svetovalcem in učiteljem učiteljev. Vsak prispevek vključuje vsaj tri dodatna vprašanja za razmislek o določeni temi in dodatno literaturo za poglobljeno branje. Na koncu pa je zbrana obsežna bibliografija didaktično-metodičnih knjig za izpopolnjevanje ali raziskovanje določene problematike.

Publikacija ponuja zanimive in nove ideje o poučevanju, učenju in organiziranju pouka zgodovine, zato je lahko zanimiva tudi za učitelje zgodovine v Sloveniji.

Zainteresirani učitelji lahko to knjigo (ISBN: 0-415-20669-3) naročijo pri slovenskem posredniku: MARKOM d.o.o. Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-mail: markom@markom.si.

Dr. Danijela Trškan

Haydn Terry, Arthur James, Hunt Martin:

Learning to Teach History in the Secondary School.

A companion to School Experience,

London-NewYork, Routledge, 1997, 301 strani

Knjiga z naslovom Učiti se poučevanja zgodovine na srednješolski stopnji je didaktično-metodični priročnik za učitelje začetnike, bodoče učitelje zgodovine, mentorje in tudi učitelje učiteljev v Veliki Britaniji. Knjiga je doživela leta 2000 drugi ponatis. Srednje šolstvo oz. sekundarno šolanje je Veliki Britaniji razdeljeno na nižjo stopnjo od 11. do 13. leta (nižja sekundarna šola) in na višjo stopnjo od 14. do 16. leta (višja sekundarna šola).

Publikacija se torej omejuje na poučevanje učencev od 11. do 16. leta, tako da ne zavzema primarnega šolanja. Obvezno šolanje v Veliki Britaniji oz. Angliji traja od 5. do 16. leta, zato ne zajema tudi poučevanja zgodovine od 16. do 18. leta, kjer je zgodovina izbirni predmet.

Glavni namen knjige je poudariti pomembnost poučevanja zgodovine kot šolskega predmeta, ki ga morajo upoštevati bodoči učitelji. Zato svetuje, kako poučevati zgodovino, kako povečati zanimanje za zgodovino, saj se morajo učenci po 14. letu odločiti, ali bodo imeli še zgodovino. Učitelji morajo paziti na to, da učenci spoznajo pomembnost, uporabnost in življenjskost predmeta zgodovine.

Knjiga prinaša tudi konkretne napotke za delo v razredu, ideje za nadaljnje raziskovanje o pouku, primere diferenciranega poučevanja in koristne praktične primere uporabe sodobne informacijske računalniške in komunikacijske tehnologije, ki jih lahko učitelji prilagodijo ali spremenijo.

Knjiga je sestavljena tako, da so vključeni teorija, praktični napotki in primeri ter vprašanja. Namen knjige je, da bi učitelji postali razmišljajoči praktiki, ki bi vplivali na pojmovanje, sprejemanje in učenje pri učencih. Glavna vsebina je razdeljena na 11 poglavij: Vloga zgodovine v učnem načrtu; Načrtovanje učenja: učni cilji; Razvijanje zgodovinskega razumevanja (dve poglavji); Učenci s posebnimi potrebami; Uporaba nove tehnologije; Uporaba virov pri poučevanju zgodovine; Ocenjevanje v razredu; Poučevanje za eksterne izpite; Nadaljevanje poklicnega razvoja.

Npr. prvi praktični primer podaja napotek, kakšna naj bi bila vprašanja, ki bi jih morali učitelji postavljati učencem pri predmetu zgodovina. Publikacija predlaga, da bi morala biti vprašanja o znanju podatkov, imen, dogod-

kov; potem vprašanja o razumevanju učne vsebine; interpretacijska vprašanja o namenu pisnega ali slikovnega vira; vprašanja o različnih mnenjih; vprašanja, ki se začnejo s 'če bi' in evalvacijska vprašanja o vrednosti in veljavnosti virov (str. 67). Npr. drugi praktični primer pa podaja napotek, na kakšen način bi lahko učitelji uvajali učence v analizo zgodovinskih interpretacij. Navodila so naslednja: Učitelj izbere en dogodek, ki je povezan z nekim incidentom ali nesrečo. Napiše različne interpretacije o dogodku, kjer so vključeni udeleženci, gledalci, novinarji in policaji. Učenci preberejo te interpretacije istega dogodka in poskušajo odgovoriti na naslednja vprašanja: Kaj se je resnično zgodilo?; Kaj je mnenje in kaj je dejstvo v teh interpretacijah?; Kakšne so razlike pri teh interpretacijah?; Kateri so elementi, ki kažejo na zanesljivost, in kateri elementi v interpretaciji kažejo na neresničnost oz. nezanesljivost?; Katera interpretacija bi bila najbolj zanesljiva oz. verjetna?; Kakšne so težave zgodovinarjev, ki se srečujejo z različnimi interpretacijami istih dogodkov? (str. 118).

Publikacija ugotavlja, da se morajo mladi učitelji stalno izpopolnjevati (v delavnicah, na seminarjih, z branjem strokovne didaktične literature ipd.), saj samo predmetno znanje ni dovolj za poučevanje. Vsak učitelj bi moral biti inovativen in željan se učiti. Učitelj naj bi torej imel predmetno znanje in znanje o poučevanju, znanje o uporabi metod, bil pripravljen vrednotiti lastno delo z raziskovanjem in razmišljanjem, sposoben časovnega načrtovanja in organiziranja dela, poln energije in navdušenja ter pripravljen za nadaljnje izobraževanje.

Ker publikacija predstavlja konkretne primere učinkovite učne priprave z upoštevanjem splošnih in specifičnih ciljev učnega načrta, uporabe učil, organizacije in kontrole v razredu, diferenciacije in motivacije učencev ter primere učiteljevega razmišljanja o znanju in spretnostih poučevanja, je zanimiva tudi za učitelje zgodovine v Sloveniji.

Knjiga (ISBN 0-415-15453-7) se lahko naroči pri slovenskem posredniku: MARKOM d.o.o. Prvomajska 9, 1001 Ljubljana, <http://www.markom.si>, e-mail: markom@markom.si.

Dr. Danijela Trškan

International Journal of Historical Learning, Teaching and Research,

Letnik 1, Št. 1, 2000, 123 strani

Prva mednarodna revija o učenju, poučevanju in raziskovanju zgodovine, ki je izšla decembra 2000, je novost med zgodovinskimi revijami.

V prvi številki je 10 prispevkov univerzitetnih profesorjev, predavateljev in visokošolskih učiteljev bodočih učiteljev ter raziskovalcev s področja zgodovine, didaktike zgodovine in pedagogike. Prihajajo pa iz Rusije, Južne Afrike, ZDA, Velike Britanije, Nizozemske in Romunije.

Avtorji in naslovi prispevkov so naslednji:

1. Penelope Harnett: Zgodovina v osnovni šoli (od 5. do 11. leta): Preoblikovanje naše preteklosti. Vpliv znanja in razumevanja učiteljev zgodovine na kurikularno načrtovanje in izvajanje. Prispevek je zanimiv, saj ugotavlja, da predznanje in izkušnje bodočih učiteljev zgodovine vplivajo na njihovo poučevanje in poznavanje učenja učencev.
2. Laura Capita, Hilary Cooper, Iosif Mogos: Zgodovina, mišljenje in kreativnost otrok v razredu z angleškega in romunskega vidika. Prispevek je del raziskovalnega projekta pouka zgodovine v Angliji in Romuniji. Poudarja pa predvsem pomembnost vrste nalog in vprašanj, ki spodbujajo kreativnost in tudi zgodovinsko mišljenje pri učencih, starih 10 do 11 let.
3. Rob Siebörger: Zgodovina in nastajajoč narod: Primer Južne Afrike. Avtor predstavlja razvoj učnega načrta za zgodovino od leta 1990 naprej v Južni Afriki.
4. Jacqueline St Clair Dean: Obvladovanje kurikularnih sprememb v Južni Afriki. Avtorica predstavlja izpeljane reforme učiteljev in svetovalcev za predmet zgodovina ter njihove glavne značilnosti.
5. Shari Levine Rose: Osnovnošolci (stari 9–10 let) in njihovi predsodki v ameriški zgodovini. Avtorica ugotavlja, da na razumevanje zgodovine in ustvarjanje predsodkov vplivajo bolj družinske zgodbe kot učbeniki in da osnovnošolci zelo teoretizirajo zgodovinske dogodke.
6. Keith Crawford: Raziskovanje ideološke in politične vloge zgodovinskih učbenikov: vprašanja in metode. Prispevek predstavlja osnovo in značilnosti kritične analize učbeniške strukture in vsebine.
7. Petr Baranov: Ruski pristopi k državljanstvu vzgoji: problemi in pričakovanja iz zgodovinskega vidika.
8. Kate Watson, Kevin O'Connell, Derek Brough: Hiperpovezava. Splošni pripomoček za raziskovanje in izražanje pri poučevanju in učenju. Avtorji razpravljajo o pozitivnih učinkih računalniške tehnologije.
9. Joke van der Leeuw-Roord: Zgodovinsko delo. Narodna identiteta kot glavni poudarek pri evropskem izobraževanju.
10. Robert Guyver poroča o knjigi, ki jo je napisala Sharon Macdonald z naslovom *Pristopi k evropski zgodovinski zavesti* (razmišljanje in izziv) in je izšla leta 2000.

Vsi prispevki prinašajo zanimive informacije o pouku zgodovine v različnih državah. Izpostavili bi prispevek Zgodovina, mišljenje in kreativnost učencev z angleške in romunske perspektive, ki poudarja pomembnost kakovosti vprašanj pri razvijanju kakovostnega mišljenja pri učencih.

V vseh prispevkih je čutiti poudarjanje pomena predmeta zgodovine v šolah, saj učenje zgodovine spodbuja aktivno vlogo mladih pri oblikovanju prihodnosti in nacionalnega sožitja ter medsebojnega sodelovanja. Ker na mlade vplivajo družina, različne skupine in država, številni mediji ter informacije, ki jih mladi dobijo tudi zunaj šole, je zgodovina kot predmet v šolah izredno pomembna, saj je posameznik brez zgodovinske zavesti bolj občutljiv na politične in druge manipulacije. Prva številka poudarja predvsem pomen narodne identitete, državljanstva in zgodovinskih učnih načrtov v 21. stoletju.

Zainteresirani lahko vse prispevke preberejo na internetnem naslovu: <http://www.ex.ac.uk/historyresource> oz. <http://www.ex.ac.uk/historyresource/journal1/journal-start.htm>

Dr. Danijela Trškan

Robert Stradling

Poučevanje evropske zgodovine 20. stoletja

Prevod Slavica Jesenovec Petrovič

ISBN 961-234-502-3, 278 str., 3500 SIT

- priročnik britanskega zgodovinarja, nastal v okviru projekta Sveta Evrope
- predstavitev konkretnih učnih metod in oblik obravnave posameznih (širših ali ožjih) tem v razredu
- »kako« poučevati, da bomo pri učencih razvijali široko razumevanje, kritično razmišljanje in pozitivne vrednote
- vključevanje različnih dimenzij v zgodovino, npr. sociološke, ekonomske, kulturne ipd.
- multiperspektivnost: pogled na dogodke in pojave iz različnih zornih kotov
- uporaba zgodovinskih virov (primarnih in sekundarnih, ustnih in pisnih ipd.)
- uporaba sodobnih nosilcev informacij (video, internet, zgoščenke, DVD ipd.)

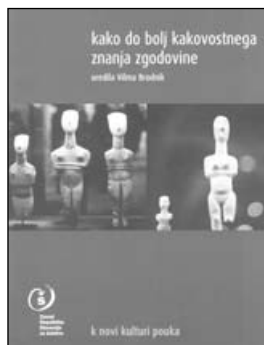
Danijela Trškan

Sodobno pisno preverjanje in ocenjevanje znanja pri zgodovini v srednji šoli na izbranih temah 20. stoletja

Zbirka Modeli poučevanja in učenja

ISBN 961-234-442-6, 194 str., 4750 SIT

- sodobni načini preverjanja in ocenjevanja znanja pri zgodovini v srednjih šolah
- teoretična izhodišča taksonomije
- primeri pisnih nalog (naloge objektivnega tipa, naloge s prostimi odgovori, avtentične naloge)
- tehnike za ocenjevanje nalog (tehnika točkovanja, tehnika klasifikacije)
- alternativno ocenjevanje

Vilma Brodnik (ur.)

Kako do bolj kakovostnega znanja zgodovine

Zbirka K novi kulturi pouka

ISBN 961-234-470-1, 128 str., 4600 SIT

- novejša pojmovanja poučevanja in učenja
- načini poučevanja in učenja s pomočjo zgodovinskih virov
- kakovostnejše snovanje učnih ciljev
- izbor učnih vsebin v sklopu sprotnih in letnih priprav na pouk
- oblike in kriteriji preverjanja in ocenjevanja znanja
- primeri obrazcev za samorefleksijo – samovrednotenje in samoocenjevanje učencev

revija

Vzgoja in izobraževanje, XXXV, 1, 2004

ISSN 0350-5065, 88 str., 2500 SIT

- vzgoja in izobraževanje ob vstopu Slovenije v Evropsko unijo
- globalizacija in bolonjski proces
- proces izobraževanja učiteljev v združeni Evropi
- vseživljenjskost učenja in izobraževanja
- evropski oddelki – programska prilagoditev gimnazije
- vloga ravnatelja v procesu globalizacije v izobraževanju
- izzivi za poklicno izobraževanje in usposabljanje
- evropski izobraževalni projekti

NAROČILA

po pošti: Zavod RS za šolstvo, Poljanska 28, 1000 Ljubljana

po faksu: 01 / 3005-199

po elektronski pošti: zalozba@zrss.si

na spletni strani: www.zrss.si

Navodila avtorjem in avtoricam člankov in prispevkov

V želji, da bi dosegli enotno obliko člankov in prispevkov ter poenostavili redakcijski postopek, avtorje in avtorice člankov in prispevkov prosimo, da v čim večji meri upoštevajo naslednja navodila za pisanje:

1. obseg člankov in prispevkov naj bo v obsegu do ene avtorske pole, to je 16 strani oz. 30.000 znakov;
2. prispevki naj bodo pisani v računalniškem programu Word for Windows z vnesenimi naslovi, podnaslovi in krepko natisnjenimi deli besedila;
3. prispevke opremite tudi s povzetki vsebine v obsegu do 1200 znakov in z avtorskim izvlečkom, sinopsisom v obsegu do 200 znakov;
4. vaši prispevki naj bodo tudi ustrezno citirani v skladu s Slovenskim pravopisom (1994, str. 222), npr.:

Literatura:

Simoniti, V. 1990: Turki so v deželi že. Mohorjeva družba. Celje.

Dular, A. 1998: Obrtni dom v Metliki. V: Zgodovinski časopis. Ljubljana. Št. 3.

Viri:

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Rokopisne knjige 117, Cod. III/72 in Cod. III/73.

Zgodovinski arhiv Ljubljana, LJU, Reg. I, 2211, fascikel 2060, 64 Vojna.

Navajanje opomb:

Opombe lahko navajate med besedilom, npr.:

Nevarnost vnovičnega vpada pa v tem letu še ni minila. 8. maja je Ferdinand pisal v Ljubljano, da je vnovič prišlo več obvestil, ki govorijo o možnem velikem turškem vpadu, razdeljenem v več krakov, v Istro in Kras, na Kranjsko in Štajersko. (Simoniti, str. 119). Na koncu članka pa navedete vso uporabljeno literaturo po zgornjem zgledu.

Ali pod črto:

članek:

1. E. Dolenc, Slovenska kulturna politika v prvi Jugoslaviji, v: Zgodovina v šoli, Ljubljana 1998, št. 1, str. 17–20.

knjiga:

E. Garin, Spisi o humanizmu in renesansi, Ljubljana 1993.

vir:

Zapisnik revizijske komisije, pisan 9. oktobra 1904. BMM, Arhiv obrtnikov 1904.

5. članke in prispevke lahko opremite tudi s shemami, zemljevidi, barvnimi in črno-belimi fotografijami, diapozitivi ipd., slikovno gradivo ustrezno oštevilčite, med besedilom prispevka pa označite, kje naj se natisne, dopišite pa tudi besedilo, ki naj se natisne k slikovnemu gradivu; dodatno gradivo je lahko v obsegu do tri enote na prispevek;
6. za lektoriranje prispevkov bo poskrbelo uredništvo;
7. kratice, ki jih navajate v prispevku, pri prvi omembi ustrezno pojasnite, lahko v oklepaju poleg kratice ali pa v ustrezni opombi;
8. pri poročilih in ocenah različne literature in didaktičnih gradiv s področja šolstva v naslovu navedite ime in priimek avtorja obravnavane publikacije oz. didaktičnega gradiva, točen naslov publikacije oz. didaktičnega gradiva, založbo, kraj in leto izdaje, število vseh strani obravnavane publikacije, število slik (barvnih in črno-belih), shem, zemljevidov ipd., pri didaktičnih gradivih pa glavne značilnosti, npr. pri CD-ROM-ih število gesel, avtorja, založnika in kraj ter leto izdaje;
9. vse prispеле članke recenzirajo člani uredniškega odbora, odgovorni urednik pa je zadožen, da avtorje obvesti, ali so članki ustrezni za objavo ali zavrnjeni;
10. člankov, prispevkov in nenaročenega gradiva ne vračamo;
11. prispevke pošljite na disketi z označenim naslovom datoteke, datumom, imenom in priimkom avtorja ter v izpisu;
12. besedilo na disketi in izpisu na začetku opremite s Prijavnico prispevka za objavo v reviji, ki jo dobite na naslovu <http://www.zrss.si/default.asp?link=predmet&tip=6&pID=34&rID=420> ali http://www.zrss.si/default_zalozba.asp?link=predstavitev&a=3
13. dodatno gradivo in diskete priložite v posebno kuverto;
14. za pravilnost navedb v prispevkih odgovarjajo avtorji sami;

ALars® longa

akademska potovalna agencija

**Vabljeni na odkrivanje
kulturnih zakladov Evrope
na naših prvomajskih potovanjih!**

Sardinija in Korzika

Sicilija z Eolskim otočjem

Toskana in Elba

Normandija in Bretanija

Provansa in Azurna obala

Berlin, Dresden, Potsdam

Kraljevska Španija

Portugalska

**Izbor kulturnozgodovinskih
potovanj za dijaške skupine**

Benetke

Ravenna

Toskana

Salzburg in Dunaj

Trubarjeva pot

Padova, Verona, Mantova

**Podrobnosti so vam na voljo
v katalogu potovanj za leto 2005!**

Akademska potovalna agencija

Ars longa d.o.o.

Vila Golob • Mirje

Barjanska cesta 5 • 1000 Ljubljana

tel.: 01/200 60 60 • fax: 200 60 67

e-mail: info@arslonga.si

internet: www.arslonga.si • brezplačne informacije: 080 20 68

